

**Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine**

**ЩОРІЧНА ДОПОВІДЬ
про стан дотримання та захисту
прав і свобод людини і громадянина
в Україні у 2023 році**

ЗМІСТ

2023 рік: коли беззбройні стають мішенями.....	5
Рік діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.....	10
1. Права людини в цифрах	10
2. Регіональний вимір роботи Уповноваженого.....	18
3. Уповноважений і міжнародна співпраця.....	23
4. Омбудсман, громадянське суспільство та медіа.....	25
5. Посилення інституційної спроможності.....	28
РОЗДІЛ 1. Реалізація Формули миру	32
1. Військовополонені	33
2. Цивільні особи, позбавлені свободи внаслідок збройної агресії проти України (незаконно утримувані особи).....	39
3. Депортовані та примусово переміщені особи	43
РОЗДІЛ 2. Права громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України	50
1. ВПО.....	53
2. Особи, які проживають у районах проведення бойових дій	60
3. Громадяни України на ТОГ	62
4. Особи, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння.....	74
5. Особи, зниклі безвісти за особливих обставин.....	75
РОЗДІЛ 3. Права людини в секторі безпеки та оборони	81
1. Військовозобов'язані, особовий склад органів сектору безпеки й оборони та члени їх родин.....	80
2. Члени родин зниклих безвісти та загиблих Захисників і Захисниць.....	91
РОЗДІЛ 4. Права дитини	95
1. Право на життя і здоровий розвиток дитини.....	95
2. Право дитини на виховання в родині.....	102
3. Захист дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань.....	107
4. Забезпечення права дітей на освіту	110
РОЗДІЛ 5. Українці за кордоном	118
1. Громадяни України, які у зв'язку зі збройною агресією РФ виїхали за межі України.....	118

2. Дотримання прав українських дітей, які перебувають за кордоном.....	124
РОЗДІЛ 6. Соціальні, економічні та культурні права	131
1. Право на соціальний захист	132
2. Право на охорону здоров'я	139
3. Право на працю	144
4. Право власності	148
5. Культурні права	149
6. Освітні права	151
7. Захист прав споживачів	154
8. Право на безпечне довкілля.....	158
РОЗДІЛ 7. Реалізація НПМ і права людини в місцях несвободи.....	164
1. Вплив збройного конфлікту на місця несвободи в Україні	165
2. Ситуація з дотриманням прав людини в місцях несвободи	168
3. Звернення щодо порушень прав людини в місцях несвободи.....	184
РОЗДІЛ 8. Верховенство права і доступ до правосуддя.....	201
1. Стан судової системи 2023 року	202
2. Процесуальні права у цивільному та адміністративному судочинстві	204
3. Процесуальні права у кримінальному провадженні	210
РОЗДІЛ 9. Інформаційні права	216
1. Захист персональних даних	216
2. Право на інформацію.....	222
РОЗДІЛ 10. Забезпечення рівних прав і свобод	234
1. Захист від дискримінації.....	235
2. Права представників національних меншин (спільнот), корінних народів.....	252
3. Свобода віросповідання та релігійні погляди.....	257
Стан виконання рекомендацій Щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році	264
Список скорочень	291
ДОДАТКИ.....	298
Додаток 1. Інформація щодо кількості звернень, які надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2023 року з розбивкою за регіонами надходження.....	298
Додаток 2. Кількість моніторингів, здійснених у 2023 році	299

Додаток 3. Інформація щодо складених представниками Уповноваженого та уповноваженими посадовими особами Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини протоколів про вчинення адміністративних правопорушень за 2023 рік	300
Додаток 4. Кількість письмових звернень громадян, які надійшли на розгляд до структурних підрозділів Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2023 року.....	301
Додаток 5. Основні питання, з яких зверталися громадяни на телефонну «гарячу лінію» Уповноваженого	302
Додаток 6. Кількісні показники відкритих проваджень за структурними підрозділами Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2023 року.....	304
Додаток 7. Кількість підготовлених пропозицій до нормативно-правових актів	305
Додаток 8. Кількість громадян, права яких відновлено в розрізі структурних підрозділів Секретаріату	306
Додаток 9. Кількість здійснених моніторинрів за регіонами України	307
Додаток 10. Регіональний зріз роботи Уповноваженого у 2023 році	308

*Вступне слово Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
Дмитра Лубінця*

2023 рік: коли беззбройні стають мішенями

2023 рік став ще одним роком випробувань на міцність не лише механізмів захисту прав людини в Україні. Великі виклики постали перед системою міжнародної безпеки і збереженням солідарності в діях країн, що протистоять диктатурам і агресорам.

Російське вторгнення в Україну 2022 року стало відвертим запереченням Кремлем світового порядку, заснованого на зрозумілих правилах і цінностях поваги до людської гідності. Утім, Росія без жодних вагань і сентиментів розгорнула брутальну та несправедливу війну в Європі. Вона відверто хизується безкарністю через попирання правил, за якими жив світ майже 80 років. Від самого початку агресії проти України цілком російських ракет були не військові об'єкти, а люди: ті, які обрали свободу, свою державу і свою мову. Дії РФ 2023 року не залишають сумніву, що завдавання болю, вбивства та катування тих, хто не може чинити збройний спротив, руйнування житла і життя мирних мешканців України – ось справжня ціль РФ.

Ми маємо визнати: система міжнародної безпеки, як і норми міжнародного гуманітарного і кримінального права, перестали діяти так, як мали б. Світова безпека може триматися на правилах лише в разі, коли цих правил дотримуються. І сьогодні Україна не лише перебуває у війні та обороняє країни Євросоюзу від війни на їхній території, а й є «полігоном» для напрацювання нових правил стримування агресора, які могли б припинити геноцидні наміри і масові порушення прав людини, а також унеможливили такі випадки надалі в будь-якій частині світу.

Тортури, сексуальне насильство стосовно жінок, чоловіків і дітей, позасудові страти, насильницькі зникнення, депортації та примусові переміщення стали реаліями життя людей, які залишилися на територіях, окупованих РФ, без жодної змоги бути захищеними міжнародним правом.

Застосування міжнародного права під час російсько-української війни виявило нагальні питання, що мають бути вирішені для ефективного запобігання виникненню та поширенню збройних конфліктів у майбутньому:

- визнання статусу держави-агресора та застосування механізмів стримування та притягнення до відповідальності;

- визначення механізмів безпечного повернення цивільних громадян з окупованої території та з території країни-агресора;
- запровадження дієвої заборони засуджувати комбатантів за участь у воєнних діях і впровадження санкцій за порушення;
- встановлення відповідальності сторін збройного конфлікту за порушення Женевських конвенцій, які не є воєнними злочинами, наприклад, перешкоджання гуманітарному доступу та доступу до місць утримання військовополонених, позбавлення повноцінного харчування, сну та медичного забезпечення, що призводять до погіршення здоров'я і загибелі людей, та ін.;
- повноцінна реалізація спеціального мандату Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) й інших гуманітарних установ та обов'язкового функціонування інституту країни-покровительки.

Рушієм змін до міжнародного гуманітарного законодавства можуть бути тематичні й ситуаційні резолюції та рішення міжнародних інституцій, зокрема ООН, ПАРЄ, ОБСЄ та ін., а також правозахисних і гуманітарних організацій. Перетворення мають конкретизувати наявні та напрацювати відповідні сучасним загрозам механізми захисту жертв збройних конфліктів.

Реформа Ради Безпеки ООН не є простим політичним гаслом, а потребою діяти негайно для безпеки не лише Європи, а й світу. Російська Федерація продовжує використовувати майданчик ООН для поширення пропаганди та виправдання війни.

Як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини 2023 року я здійснив кілька сотень міжнародних зустрічей, спілкувався з політиками і лідерами думок, журналістами та експертами різних країн, всюди наголошуючи на тому, що саме військова підтримка України наразі надає найбільший захист правам людини там, де органи державної влади безсилі через відсутність доступу до територій або можливості змінити траєкторію польоту ракет.

Українська Формула миру пропонує 10 конкретних пунктів, реалізація яких могла б гарантувати не лише безпеку для українців, а й забезпечення сталого миру. У 2023 році ми переконували Україну в тому, що час миру скінчився і без перегляду ефективності власних інструментів забезпечення безпеки ми приречені продовжувати воювати з безпринципним ворогом.

Однак паралельно з постійною комунікацією на міжнародній арені маємо працювати з впливом і наслідками збройної агресії проти України всередині нашої країни – і на національному, і на регіональному рівнях.

У 2023 році російська армія продовжувала окупацію півдня та сходу України, обстріли цивільних об'єктів тривають на всій території України. На окремих територіях Луганської та Донецької областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя окупація триває 10 років, частини Херсонської, Донецької та Запорізької областей потрапили під російський контроль після початку повномасштабного вторгнення 2022 року.

Водночас Україна 2023 року – країна, що продовжує шлях інтеграції до Європейського Союзу в статусі кандидата, відкривши перемовини наприкінці 2022 року. Український парламент та уряд впроваджують реформи у різних секторах. Триває судова реформа та реформа антикорупційних органів, які сприятимуть дотриманню принципів верховенства права та справедливості для всіх громадян. На шляху до ЄС позитивно відмічається також медіареформа та впровадження рекомендацій Венеційської комісії щодо законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин (спільнот).

Водночас у 2023 році в Україні продовжує діяти режим воєнного стану¹, що має наслідком обмеження деяких прав і свобод. Утім, подальше існування таких обмежень має періодично проходити трискладовий тест: вони мають бути передбачені законом, потрібними для цілей національної безпеки, забезпечення територіальної цілісності, громадського порядку і запобігання правопорушенням, та ін., а також мають бути необхідними в демократичному суспільстві.

Однак відсутність доступу представників української влади до тимчасово окупованих територій (ТОТ) унеможливорює вжиття ефективних заходів для захисту прав людини на цих територіях. Доступ неможливий також і для міжнародних організацій для здійснення моніторингу ситуації, тому дані, використані в цій доповіді, часто не ілюструють повної картини, а лише описують ті випадки і проблеми, про які стало відомо зі звернень або ініціативно. Міжнародні та національні неурядові організації також обмежені в гуманітарному доступі в порушення норм міжнародного гуманітарного права, незважаючи на мандат.

РФ повністю обмежила для української сторони будь-який контакт з жителями ТОТ. У 2023 році не існувало жодного «гуманітарного коридору» або іншого пункту пропуску, через який громадяни могли б покинути захоплені території України. Навіть більше, РФ свідомо обмежує можливості виїзду окремим категоріям громадян з окупованих територій, знищуючи документи, що посвідчують їхню особу, та запроваджуючи широку практику насильницьких зникнень і позбавлення волі цивільних.

РФ у 2023 році продовжила політику інтеграції окупованих територій до російського правового, освітнього та культурного просторів. Держава-агресор запровадила на захоплених територіях масові репресії стосовно цивільних громадян, які не згодні з окупацією, або тих, кого випадково призначають на роль «шпигунів» і «ворогів народу». На ТОТ знищують будь-які зовнішні ознаки належності територій до України: спалюють книжки, руйнують пам'ятки архітектури та об'єкти культурної спадщини, здійснюють насильницьку паспортизацію місцевих жителів, депортацію або примусове переміщення дітей та інших цивільних громадян, для створення атмосфери страху використовують тактику насильницьких зникнень, позасудового переслідування мирних громадян і використання тортур щодо затриманих. На всіх ТОТ спостерігається процес русифікації та

¹ Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734/2023#n2>.

мілітаризації освіти та культури, яка пронизана не лише пропагандою, а й викривленням історії та запереченням існування Української держави як такої.

Несправедлива та неспровокована війна, розв'язана РФ, є викликом не лише для життя людини, а й у недалекому майбутньому може призвести до суттєвого погіршення екологічної ситуації в Європі та всьому Чорноморському регіоні, під ризиком неконтрольованого ядерного забруднення перебуває весь світ.

Україна вже зараз є найбільш забрудненою країною мінами в світі², і це забруднення щодня відбувається через бойові дії. Водночас влада докладає зусилля до розмінування визволених територій. Запущено державну програму з очищення території України від вибухонебезпечних предметів і мінного забруднення «Розмінуємо Україну» (Demine Ukraine)³.

6 червня 2023 року РФ здійснила підрив дамби Каховської ГЕС, прямі збитки від якого становлять щонайменше 2 млрд дол. США. Ідеться про втрати житлово-комунального сектору, енергетики, сільського господарства, транспорту, екології, промисловості⁴. Це черговий воєнний злочин Росії, наслідки вчинення якого для довкілля непоправні.

РФ продовжує загрожувати ядерним тероризмом, перебуваючи на території Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС) – найбільшої атомної станції Європи, розміщуючи там військову техніку, зброю та військовослужбовців. Очільник МАГАТЕ Рафаель Гроссі в офіційному релізі зазначив, що ситуація на території ЗАЕС залишається нестабільною, шість із семи основних принципів ядерної безпеки, які він окреслив на початку конфлікту, скомпрометовані російською військовою присутністю повністю або частково⁵.

Через активні бойові дії Україна 2023 року вдавалася до обов'язкової евакуації населення з територій, прилеглих до лінії фронту. Уряд оголошував обов'язкову евакуацію для родин з дітьми, проте не всі дії були скоординовані та однаково ефективні після евакуації для реінтеграції переселенців у нові громади.

Від перших днів 2023 року Україна потерпала від масованих ракетних атак на цивільну енергетичну інфраструктуру України, які почалися ще у жовтні 2022 року. Проте країна перетворилася на потужний пункт незламності, що складався з великої мережі осередків⁶, де можна було отримати доступ до базових послуг – наявність тепла, води та електроенергії на короткий проміжок часу.

² MAG. Ukraine. 20.02.2024 <https://www.maginternational.org/what-we-do/where-we-work/ukraine/>.

³ Урядовий портал. Гуманітарне розмінування територій – це нульовий етап економічного відновлення країни <https://www.kmu.gov.ua/news/humanitarne-rozminuvannia-terytorii-tse-nulovyyi-etap-ekonomichnoho-vidnovlennia-krainy-iuliia-svyrydenko-na-vidkrytti-demine-ukraine-forum>.

⁴ Міністерство економіки України. ЩОНАЙМЕНШЕ \$2 МЛРД ПРЯМИХ ЗБИТКІВ ЗАВДАНО УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПІДРИВ КАХОВСЬКОЇ ГЕС. 30.06.2023. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=80cfdfeb-8ffb-453c-897d-cf28f575c646&title=ZbitkCherezPidrivKakhovskoiGes>.

⁵ Update 215 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-215-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine>.

⁶ ПУНКТ НЕЗЛАМНОСТІ. <https://nezlamnist.gov.ua/>.

Масовані цілеспрямовані атаки на цивільну критичну інфраструктуру тривали щонайменше до березня 2023 року. Мирне населення України потерпало від відсутності доступу до електроенергії, теплопостачання та води, що найбільш критично відчувалося взимку, а найкритичніше для дітей і самотніх літніх людей. Через так звані «блекаути» громадяни не мали безперебійного доступу до окремих видів громадського транспорту, медичних, адміністративних і соціальних послуг та ін. Масовані атаки також спричинили суттєве обмеження доступу до освіти.

Навчальні заклади на початку року працювали здебільшого в режимі онлайн, а через перебої з електропостачанням і відсутність постійного доступу до інтернету діти в окремих районах і регіонах України не мали доступу до освіти взагалі. Україна ініціювала велику програму розвитку мережі бомбосховищ у навчальних закладах для забезпечення доступу до освіти. Однак донині спроможності навчальних закладів надати безпечний освітній простір для дітей є недостатній.

На момент підготовки цієї Щорічної доповіді вже відомо, що атаки збройних сил Російської Федерації на енергооб'єкти стали причиною видачі ордерів на арешт Міжнародного кримінального суду для російських військовослужбовців⁷. Це стало можливим завдяки зусиллям українських органів влади, які не тільки ліквідовували наслідки ракетних обстрілів, а й збирали докази воєнних злочинів.

Ми маємо бути згуртованими всередині держави та сильними в подальшій боротьбі, щоб захистити права людини в Україні та здобути перемогу. Нам багато чого ще треба зробити. Нам багато треба встигнути. У нас завдань більше, аніж часу. А це означає, що ми не можемо собі дозволити цей час втрачати.

Я пишаюся кожним і кожною, хто нині боронить Україну і хто віддав за неї життя. Я пишаюся кожною українською родиною, кожною українською дитиною, яка в умовах війни продовжує показувати стійкість і витривалість – працює, вчиться, грає та підтримує. Українці демонструють приклад сміливості для всього світу, і ми повинні скористатися цим прикладом, щоб посилити український голос на міжнародному рівні.

Мирні громадяни не повинні бути мішенями. Цю боротьбу за права людини повинні виграти ми.

⁷ ICC. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Ivanovich Kobylash and Viktor Nikolayevich Sokolov. 5.03.2024 https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and?fbclid=IwAR0GibZTivAXsURbaU8aPYDwpFSK19dFhJCFR6l_zOqQ4CO2e0P7CkLyOm4.

Рік діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

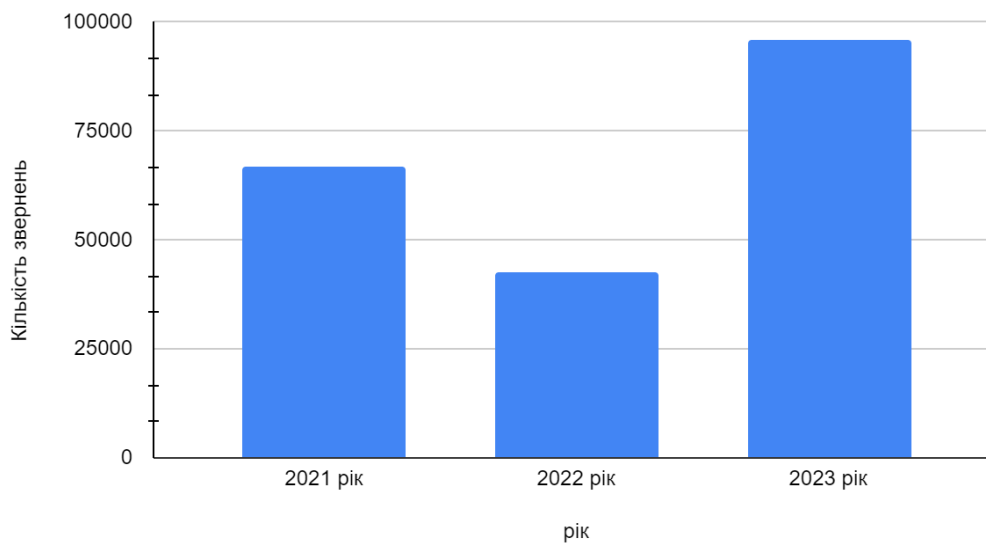
1. Права людини в цифрах

Для опрацювання звернень і побудови ефективної роботи із захисту прав людини в Україні Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі - Уповноважений або Омбудсман) 2022 року запровадив **дев'ять стрижневих напрямів роботи:**

1. Права громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України.
2. Права дитини.
3. Права людини у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин.
4. Міжнародне співробітництво.
5. Дотримання соціальних та економічних прав.
6. Право на справедливий судовий розгляд і процесуальні права.
7. Дотримання інформаційних прав.
8. Моніторинг дотримання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних і релігійних поглядів.
9. Реалізація національного превентивного механізму.

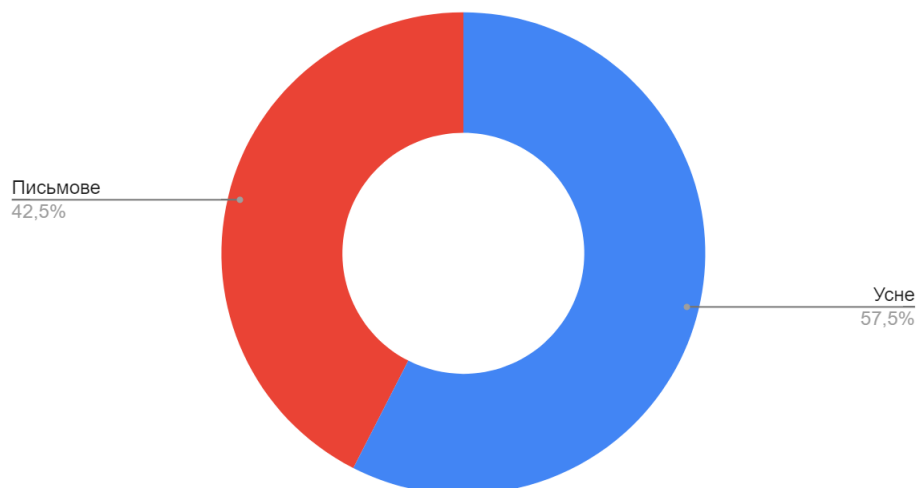
Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло **95 796 звернень**, з них **860 – колективних** (18 245 осіб) і **94 936 індивідуальних**. Варто зауважити, що кількість звернень до інституції зросла більш як удвічі (42 485 звернень упродовж 2022 року). Це пов'язано і з розвитком та розгалуженістю мережі представництв Омбудсмана в регіонах України, та очікуванням на швидкий, ефективний і справедливий розгляд звернення і відновлення порушених прав. Докладніше щодо кількості звернень, які надійшли до Уповноваженого 2023 року з розбивкою за регіонами надходження – у *Додатку 1*.

Кількість звернень/рік

Більшість звернень до Уповноваженого надходить в усній формі, з подальшою реєстрацією та опрацюванням структурними підрозділами. Динаміка збільшення відсотка усних звернень також пов'язана з розвитком роботи безоплатної «гарячої лінії» Уповноваженого й здійсненням просвітницьких та інформаційних кампаній, з інформуванням про канали зв'язку в разі порушення права навіть у найвіддаленіших куточках нашої країни. В письмовому вигляді до Омбудсмана надійшло 42,5 % звернень.

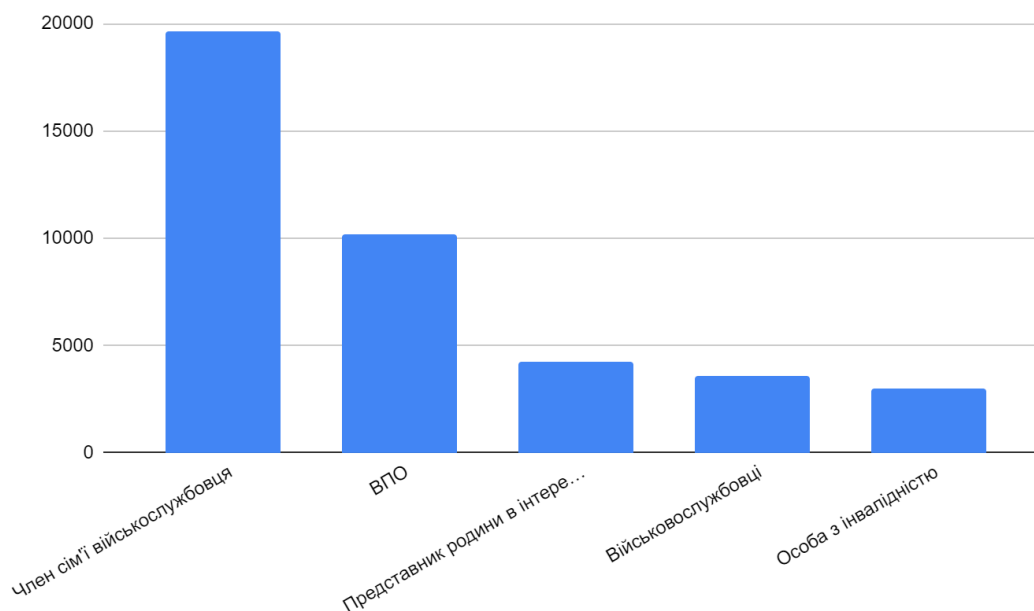
Кількість

Найчастіше до Омбудсмана звертаються жінки (61,6%), звернення від чоловіків становлять 36,2%. У 2% випадків встановити стать заявника неможливо або заявник не хоче про це повідомляти.

Найпоширеніша категорія заявників – члени родин військовослужбовців, які звертаються в їхніх інтересах, а також члени сімей військовополонених і зниклих безвісти військовослужбовців (20,5% звернень), кожне п'яте звернення до Омбудсмана надходить від цієї категорії. Кожне десяте звернення – від внутрішньо переміщених осіб (10,6%). Серед найпоширеніших категорій громадян, які звертаються до Уповноваженого, також родичі, які діють в інтересах своїх близьких, військовослужбовці та особи з інвалідністю. Ці п'ять категорій заявників становлять 42% звернень.

Категорія заявника	Кількість звернень 2023 року
Член сім'ї військовослужбовця	19663
Внутрішньо переміщена особа	10197
Представник родини в інтересах третьої особи	4254
Військовослужбовці	3582
Особа з інвалідністю	3037
Разом	40 733

За 2023 рік Омбудсман України отримав 435 звернень від народних депутатів України, що становить 0,4% загальної кількості. До Омбудсмана надійшло також 39 звернень від дітей (осіб, які не досягли 18-річного віку), а серед іноземців Секретаріат зареєстрував 41 звернення.

Найбільше Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини фіксує повідомлень з імовірних порушень громадянських прав – у кожному другому зверненні. Із соціальних та економічних прав питання порушено в кожному п'ятому зверненні. У майже 8% звернень відсутня інформація про порушені права.

Кількість повідомлень

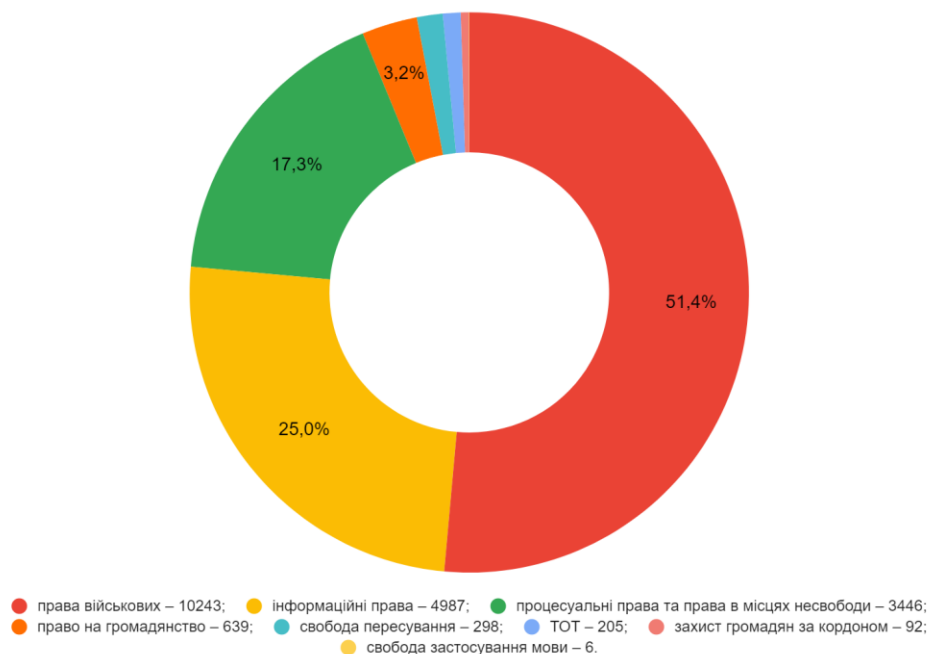

З кількістю звернень у розрізі роботи структурних підрозділів Секретаріату Уповноваженого можна ознайомитися в *Додатку 4*.

2023 року працювала оновлена безоплатна «гаряча лінія» Омбудсмана України – 0800-50-17-20 – яка прийняла та опрацювала 53 354 звернення громадян. У 52 015 випадках надано консультативно-довідкові роз'яснення, а в 1339 дзвінки передано для детального опрацювання в структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого. «Гаряча лінія» Омбудсмана України працює як професійний колцентр, фіксує всі усні звернення громадян і дає змогу опрацьовувати кожен вхідний дзвінок і надати фахову консультацію.

Як і в разі з письмовими зверненнями, на гарячу лінію надходить більш як третина звернень, які стосуються реалізації громадянських прав (37% звернень). Половина звернень в цій категорії – питання порушення прав військовослужбовців, а кожне четверте – питання доступу до інформації та захисту персональних даних.

Звернення на "гарячу лінію" з питань порушення громадянських прав

Усього заявники у зверненнях порушили **54 515** питань. Детальну таблицю за категоріями звернень до «гарячої лінії» наведено у *Додатку 5*.

Упродовж 2023 року структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини здійснили **3148 моніторингових візитів**.

Кожен другий візит стосувався моніторингу дотримання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України, майже кожен п'ятий – у рамках реалізації національного превентивного механізму. 205 візитів відбувалося для моніторингу дотримання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин. Детальніше у *Додатку 2*.

Кількість проведених моніторингів по сферах

Для забезпечення дотримання прав ВПО на належні умови проживання Секретаріат Уповноваженого здійснює постійні **моніторингові візити до місць тимчасового проживання (МТП)**. Так, протягом 2023 року Секретаріатом Уповноваженого проведено 1585 моніторингових візитів до МТП в 22 областях України.

Крім того, впродовж 2023 року Уповноважений приділяв багато уваги захисту прав військовослужбовців, ветеранів та членів їх родин. **Було проведено моніторинг діяльності 833 військово-лікарських комісій (ВЛК) по всій території України** та результати були представлені Омбудсманом на найвищому рівні - пропозиції до вирішення виявлених проблем були надані РНБО та враховані в рішенні цього органу.

У липні 2023 року в Офісі Омбудсмана вперше було затверджено **Регламент організації та проведення моніторингового спостереження за додержанням процесуальних прав учасників судового провадження** у кримінальному провадженні, цивільному та адміністративному процесах. Такий Регламент визначив засади організації та проведення моніторингового спостереження за додержанням процесуальних прав учасників судового провадження у кримінальному провадженні, цивільному та адміністративному процесах, а також підстави, етапи підготовки та проведення такого моніторингового спостереження. Загалом протягом 2023 року було здійснено 122 моніторингових спостереження у кримінальному, адміністративному та цивільному процесах.

Для підвищення рівня якості під час підготовки нормативно-правових актів Уповноважений, користуючись своїм мандатом, опрацьовує проекти законів і підзаконних актів, готує пропозиції та зауваження та бере участь особисто або через своїх представників у засіданнях парламентських та урядових комітетів. Упродовж 2023 року структурні підрозділи Секретаріату Уповноваженого опрацьовали **2731 позицію** до проектів нормативно-правових актів.

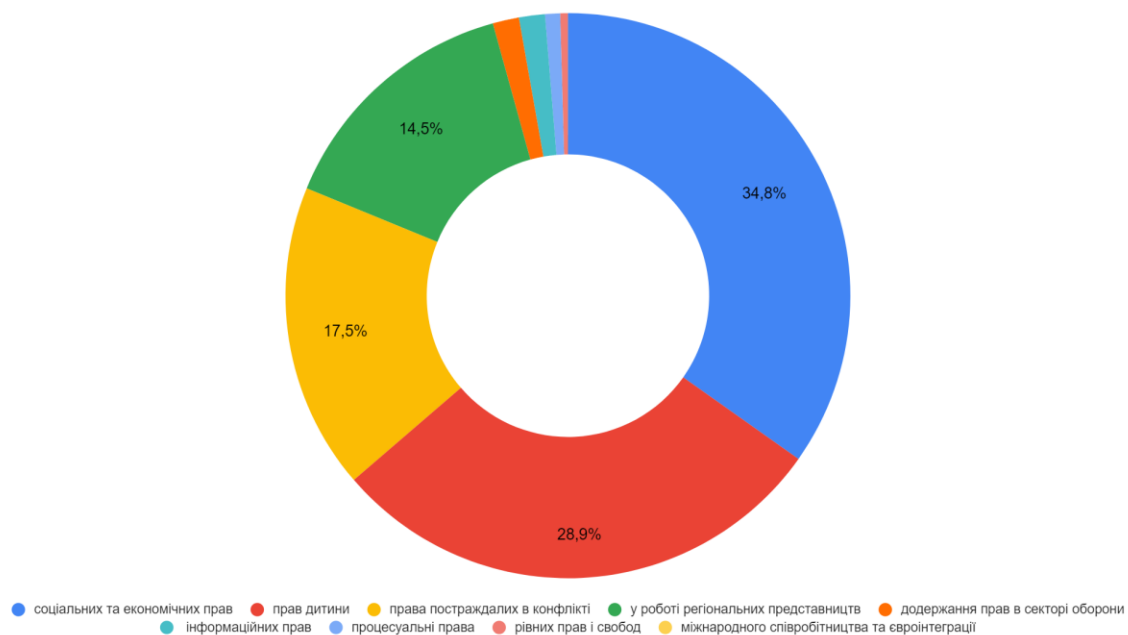
Найбільшу кількість пропозицій підготовлено у **сфері регулювання та реалізації соціально-економічних прав громадян**, на цю категорію припадає майже половина всіх підготовлених пропозицій (**47%**), чимало їх готують у сфері забезпечення права на справедливий суд і процесуальних прав, питання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців полонених і членів їхніх родин. Детальніше у *Додатку 7*.

Кількість підготовлених пропозицій

Упродовж року структурними підрозділами Секретаріату Уповноваженого за **5179 зверненнями** відновлено права **54 149 особам**. Детальну інформацію наведено у *Додатку 8*.

Кількість громадян, права яких поновлено

Упродовж року за зверненнями громадян було **відкрито 4850 проваджень**, з них на 1 січня 2024 року **на опрацюванні** перебуває **699 проваджень**. Детальну інформацію наведено у *Додатку 6*.

Відкрито проваджень

У 2023 році Уповноважений підготував і **представив чотири спеціальні доповіді:**

1. Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація⁸.
2. Спеціальна доповідь щодо дотримання конституційного права на інформацію в умовах дії правового режиму воєнного стану⁹.
3. Спеціальна доповідь щодо стану додержання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану¹⁰.
4. Спеціальна доповідь «Про стан реалізації національного превентивного механізму в Україні за 2022 рік»¹¹.

Крім того, у 2023 році Уповноваженим здійснено аналіз виконання рекомендацій, наданих у Спеціальній доповіді щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 року. Після аналізу виконання рекомендацій отримано наступні результати: 52 рекомендації виконані повністю або перебувають на стадії виконання, 1 – невиконана.

2. Регіональний вимір роботи Уповноваженого

Почата 2022 року робота з розгалуження мережі приймалень і представництв Омбудсмана України у 2023 році була одним із пріоритетів роботи команди. В умовах відключення електропостачання, світла та води, перебоїв у роботі громадського транспорту, функціонуванні закладів освіти, медицини, центрів надання адміністративних і соціальних послуг вкрай важливо наближати можливість звернутися за захистом порушених прав до місця проживання громадянина.

76% звернень (72 642 звернення) до Омбудсмана України надходять з інших регіонів України. Для якісного опрацювання таких звернень, своєчасного реагування для припинення порушення та відновлення прав часто важливо перебувати на місці та враховувати контекст, в якому перебуває той чи інший регіон з погляду безпеки. Наявність

⁸ Спеціальна доповідь. НЕРОЗКВІТЛІ. Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація. 15.12.2023
<https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/vstup>.

⁹ Спеціальна доповідь щодо додержання конституційного права на інформацію в умовах дії правового режиму воєнного стану <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/spetsdopovid-vipravleno-1.pdf>.

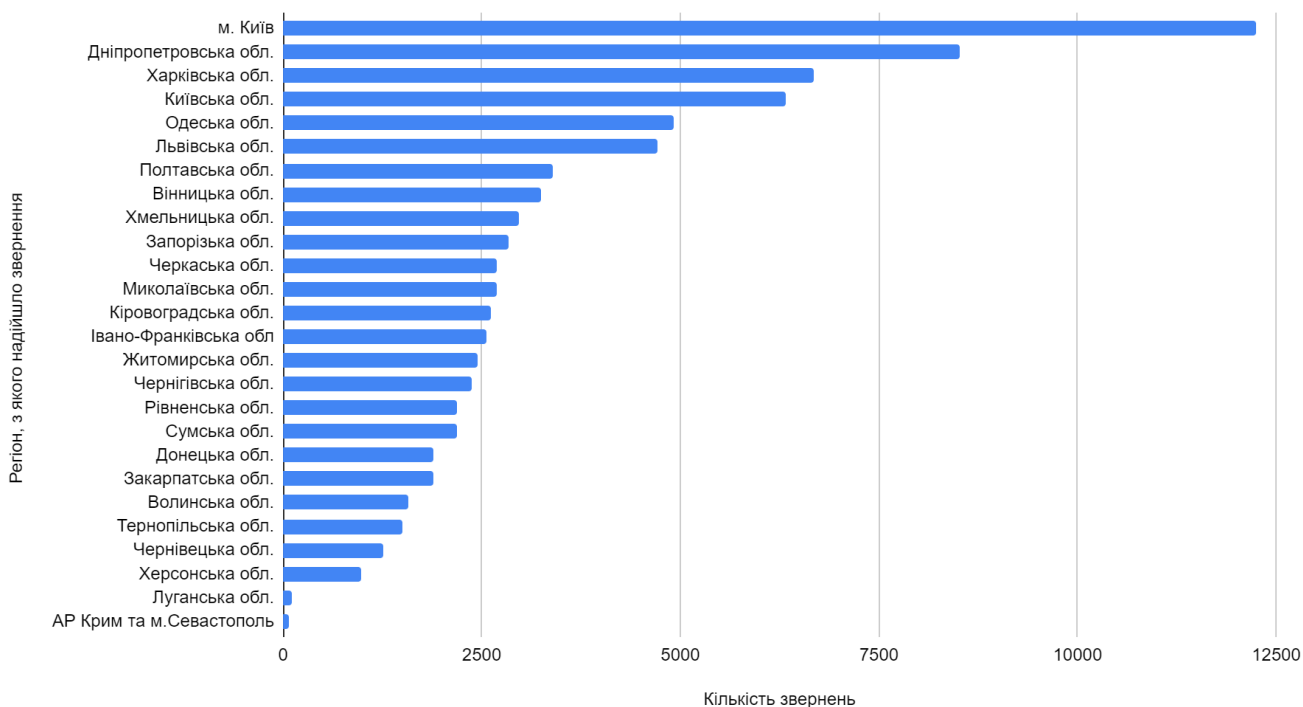
¹⁰ Спеціальна доповідь щодо стану додержання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану
<https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/C%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8CWeb.pdf>.

¹¹ Спеціальна доповідь «Про стан реалізації національного превентивного механізму в Україні за 2022 рік» <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/spetsdopovid-npm-2022-na-druk-1compressed-1.pdf>.

фізичної приймальні також гарантує інклюзивність і доступність отримання послуг для осіб, які не мають доступу до інтернету і не можуть надіслати електронне звернення.

Найчастіше до Уповноваженого зверталися заявники, місцем проживання яких є: Київ і Київська область (12% та 6% звернень), Дніпропетровська (9%), Харківська (7%) та Одеська (5%) області. Детальна інформація щодо кількості звернень з розбивкою за регіонами надходження у Додатку 1.

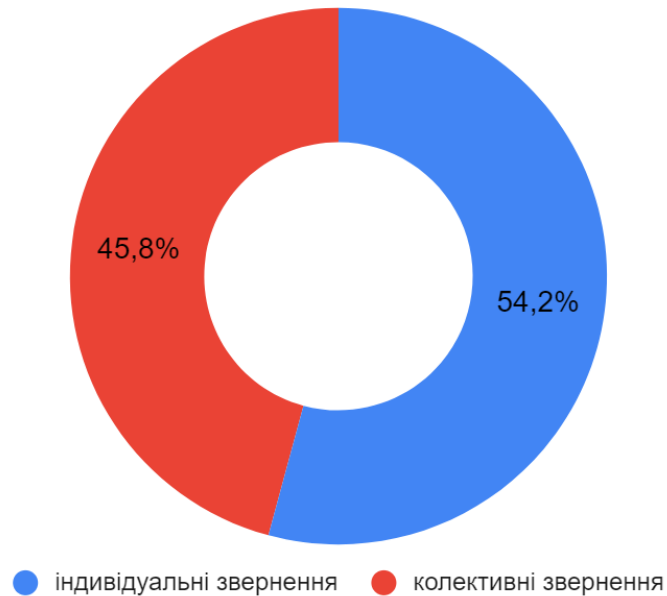
Регіон, з якого надійшло звернення

Важливо, що 2645 звернень до Уповноваженого надійшло через громадські приймальні, розташовані на всій території України, що дало змогу громадянам отримати доступний спосіб подання звернення та участі у його розгляді.

Регіональні підрозділи Секретаріату Уповноваженого сприяли відновленню прав 7855 осіб у 1218 індивідуальних зверненнях і в 513 колективних зверненнях, які стосувалися 6637 осіб.

Поновлені права у колективних та індивідуальних зверненнях

Упродовж 2023 року до Уповноваженого зверталися найчастіше внутрішньо переміщені особи, члени родин військовослужбовців і самі військовослужбовці (5%). У Києві до Уповноваженого частіше за інші регіони зверталися представники громадських організацій, а також переважна більшість звернень від народних депутатів України. Особи з інвалідністю найчастіше зверталися із Дніпропетровської, Полтавської, Львівської, Одеської областей та Києва.

Через постійне збільшення кількості звернень, які надходять до розгляду, а також завдань, які стоять перед представництвами задля моніторингу ситуації в регіонах, для розбудови мережі регіональних представництв Уповноважений використовує кадрові ресурси, наявні в інституції, а також залучає до партнерства міжнародні організації.

У регіональних представництвах за підтримки ПРООН діє мережа регіональних координаторів зі зв'язків з громадськістю, які за потреби долучаються до роботи регіонального представництва для здійснення моніторингових візитів, організації і проведення зустрічей із громадянами, представниками міжнародних і національних неурядових організацій, а також взаємодії з медіа.

Під час моніторингового візиту до комунального закладу «Центр надання соціальних послуг Троїцької сільської ради» у Дніпропетровській області виявлено підопічну В., 24.10.1928 р. н., яка має онкологічне захворювання. Останній запис про огляд підопічної сімейним лікарем у медичній документації зафіксовано 25.05.2020. Водночас не надано жодних документів, які б підтверджували огляд хворої лікарем-онкологом, її обстеження та забезпечення медичною допомогою. Внаслідок реагування на подання Уповноваженого підопічну було направлено до лікувального закладу, обстежено лікарем-онкологом і забезпечено отриманням належного лікування.

За підтримки УВКБ ООН до роботи регіональних представництв долучаються координатори за напрямом захисту прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України. Завдяки залученню експертів, Омбудсману України вдається дізнаватися більше про ситуацію із дотриманням прав ВПО у найвіддаленіших куточках країни, а також реалізувати спільні із працівниками Секретаріату Уповноваженого візити до місць компактного поселення та проводити правопросвітницькі заходи.

До громадської приймальні Уповноваженого в Івано-Франківській області звернулася мешканка одного з місць компактного проживання щодо виплати їй недоотриманої допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. Під час розгляду звернення встановлено, що після перевірки правильності розрахунків за попередніми місяцями тимчасового проживання заявниці встановлено недоплату коштів допомоги на проживання в розмірі 12 000 грн, проте, з різних необ'єктивних причин, доплату допомоги за новим місцем проживання заявниці не здійснювали.

За результатом вжитих заходів реагування право заявниці відновлено, зокрема донараховано недоотриману суму допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам і зараховано на банківський рахунок.

Посилення роботи у сфері захисту прав дитини та забезпечення її найкращих інтересів на території України здійснюється також за допомогою експертів ЮНІСЕФ. Їх залучають представники Уповноваженого до розробки інструментарію моніторингу та моніторингових візитів до закладів та установ, які дотичні до дитячої тематики, а також складання проєктів рекомендацій і звітів для подальшої підтримки реформи деінституалізації з урахуванням найкращих інтересів дитини. Важливою роботою на рівні регіону є також моніторинги закладів, евакуйованих з регіонів в інші області України.

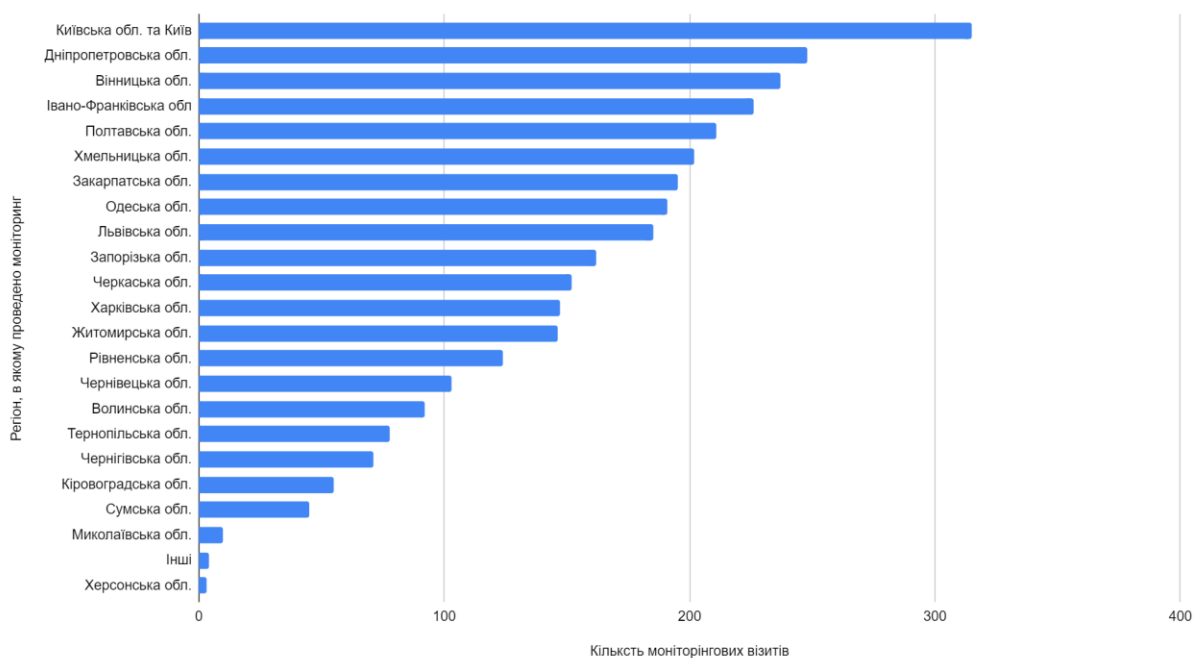
Під час візиту до Магальського дитячого будинку-інтернату у Чернівецькій області виявлено порушення прав та інтересів дітей на: належну медичну допомогу, достатній

життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг, житло, на життя та охорону здоров'я. Заклад є стаціонарною соціально-медичною установою, призначеною для перебування або проживання дітей та осіб з інвалідністю з порушенням фізичного, інтелектуального розвитку та психічними розладами. У закладі перебувало 55 дітей, з них 44 дитини евакуйовані з комунальної установи «Дружківський дитячий будинок-інтернат».

За результатами рекомендацій, зазначених у звіті, Чернівецька обласна рада та обласна адміністрація, керівництво Магальського дитячого будинку-інтернату вжили низку заходів, які впливають на стан дотримання прав дітей: на проведення ремонтних робіт додатково виділено з обласного бюджету 4 млн грн; внесено додатково 14 штатних одиниць до штатного розпису; залучено меценатів для проведення ремонтних робіт і благоустрою території; відновлено право на організацію навчання 4 дітям; запроваджено систему НАССР для забезпечення контролю за якістю продуктів та організацією харчування.

Моніторингові візити, здійснені Секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на території України, розподілялися територіально таким чином:

Регіон, в якому проведено моніторинг

Детально про кількість моніторингових візитів у розрізі регіонів України можна дізнатися у Додатку 9.

2023 року Представництва Уповноваженого, які функціонували як консультаційний центр, дружній до дитини (в яких облаштовано дитячий простір): Полтава, Одеса, Дніпро, Київ, Хмельницький, Львів.

2024 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини ставить за мету завершення формування мережі регіональних представництв та укрупнення їх до Центрів захисту прав людини у конкретному обласному центрі задля більш ефективного захисту прав людини. Представництва, в яких плануються консультаційні центри з облаштованим дитячим простором: Рівне, Луцьк, Чернівці, Харків, Ужгород, Івано-Франківськ, Чернігів, Черкаси, Кропивницький. Повнота реалізації цих планів залежить від повноти фінансування інституції 2024 року.

3. Уповноважений і міжнародна співпраця

Упродовж 2023 року суттєво активізувався міжнародний напрям роботи Уповноваженого.

Пріоритетами діяльності Уповноваженого в межах міжнародного співробітництва стали:

- просування реалізації пункту 4 Української Формули миру на міжнародних майданчиках із залученням міжнародних організацій, НПЛ, інституцій омбудсманів, їх мереж та об'єднань;
- донесення об'єктивної інформації щодо грубих порушень прав людини та воєнних злочинів держави-агресора до міжнародної аудиторії;
- ведення перемовин із Уповноваженою РФ з прав людини, а також залучення іноземних держав та партнерів в якості посередників в питаннях звільнення військовополонених, припинення злочину щодо незаконного утримання цивільних громадян, а також у питаннях повернення українських дітей, які депортовані до РФ або примусово вивезені на тимчасово окуповані території;
- залучення неурядових організацій та НПЛ до захисту прав громадян України, які вимушено покинули територію України та перебувають у третіх країнах.

Мандат Уповноваженого передбачає широку адвокацію та просування прав людини на міжнародній арені, сприяння реалізації міжнародних зобов'язань і/або рекомендацій договірних органів ООН та інших міжнародних організацій, членом яких є Україна. З цією метою Уповноважений на регулярній основі бере участь у сесіях Ради ООН з прав людини (РПЛ ООН). Так, 2023 року Уповноважений виступив на 52-ій (лютий-березень), 53-ій (червень-липень) та 54-ій (вересень-жовтень) сесіях РПЛ ООН. Такі майданчики слугували ефективним засобом інформування світової спільноти про ганебну практику кричущих порушень прав людини, які використовує РФ під час збройної агресії проти України, а також консолідації зусиль держав-учасниць довкола позиції щодо спонукання агресора до виконання норм міжнародного права, недопущення Росії до участі в РПЛ ООН та інших організаціях до повного припинення збройної агресії проти України.

Вперше, у травні 2023 року, в межах благодійного заходу за участі Омбудсманів – членів Бюро Міжнародного інституту Омбудсмана (IOI) до річниці створення інституції Уповноваженого було зібрано кошти, направлені на психологічну реабілітацію українських дітей, які постраждали внаслідок війни¹².

Активно здійснювалася комунікація з міжнародними партнерами для неприпустимості порушення РФ та іншими суб'єктами, які толерують збройну агресію РФ, норм міжнародного права. Зокрема після інформації про ймовірну причетність Генерального Секретаря Білоруського Товариства Червоного Хреста Дмитра Шевцова до вивезення українських дітей з тимчасово окупованих територій, Уповноважений невідкладно звернувся до керівництва Міжнародної Федерації Червоного Хреста та Міжнародного Товариства Червоного Хреста (МФТЧХіЧП) з вимогою про розслідування цих порушень і сприяння в негайному наданні інформації про українських дітей¹³. У жовтні 2023 року розслідування Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця дійшло висновку, що Генеральний секретар Білоруського Червоного Хреста порушив Основоположні принципи Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, правила використання його емблеми і Політику добросовісності МФТЧХіЧП та застосувало до нього санкції, а 1 грудня 2023 року рішенням правління припинено членство Білоруського Товариства Червоного Хреста в Міжнародній Федерації¹⁴. Внаслідок цього рішення вказане національне товариство втратило можливість брати участь у Генеральній Асамблеї МФТЧХіЧП обирати та бути обраними на статутних зборах МФТЧХіЧП, а також не одержуватиме нового фінансування.

Питання повернення українських дітей було ключовим під час зустрічей Уповноваженого у червні 2023 року зі спецпредставником Ватикану Кардиналом Маттео Зуппі¹⁵, який прибув в Україну за дорученням Папи Римського Франциска та делегацією Президентського двору та Міністерства закордонних справ Об'єднаних Арабських Еміратів на чолі з міністром з питань зміни клімату та навколишнього середовища – Президентом Офісу з міжнародних справ Президентського двору ОАЕ Маріам Альмхейрі¹⁶.

¹² Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Уповноважений у Відні взяв участь у благодійному заході, присвяченому захисту прав дітей під час війни в Україні. 9.05.2023 https://www.ombudsman.gov.ua/en/news_details/upovnovazhenij-u-vidni-vzyav-uchast-u-blagodijnomu-zahodi-prisvyachenomu-zahistu-prav-ditej-pid-chas-vijni-v-ukrayini.

¹³ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Омбудсман: Є достатньо підстав для виключення Білоруського Червоного Хреста з Міжнародної Федерації Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. https://www.ombudsman.gov.ua/en/news_details/ombudsman-ye-dostatno-pidstav-dlya-viklyuchennya-biloruskogo-chervonogo-hresta-z-mizhnarodnoyi-federaciyi-chervonogo-hresta-ta-chervonogo-pivmisyacya.

¹⁴ Statement on the suspension of the Belarus Red Cross as a member of the IFRC: <https://www.ifrc.org/article/statement-suspension-belarus-red-cross-member-ifrc>.

¹⁵ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Омбудсман Дмитро Лубінець зустрівся із спецпредставником Ватикану, який прибув в Україну за дорученням Папи Римського. https://www.ombudsman.gov.ua/en/news_details/ombudsman-dmitro-lubinec-zustrivsvya-iz-specpredstavnikom-vatikanu-yakij-pribuv-v-ukrayinu-za-doruchennjam-papi-rimskogo.

¹⁶ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Захист прав українських дітей: Омбудсман Дмитро Лубінець провів зустріч з делегацією Об'єднаних Арабських Еміратів.

У вересні 2023 року здійснено перший адвокаційний захід в межах програми BRING KIDS BACK UA, заснованої Президентом України, у м. Гаага, Королівство Нідерланди за участі Уповноваженого, Радниці – уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації та депортованих дітей, яких було повернено на територію України. В рамках заходу була проведена зустріч та прес-конференція разом із Міністеркою закордонних справ Нідерландів Ганке Брьюінс Слот. У вересні 2023 року проведено сайд-івент в м. Рим «Mariupol. (Un)lost hope» за участі представників МО, НПЛ та Омбудсманів інших країн. Під час заходу проведено показ фільму українського режисера Максима Литвинова «Маріуполь. Невтрачена надія» та показ короткометражного мультиплікаційного фільму продюсера Андрія Палатного та директорки проєкту Софії Мельник «Mariupol. A Hundred Nights»

З метою посилення міжнародного співробітництва за напрямком захисту прав дитини представник Уповноваженого взяла участь у заходах Європейської мережі омбудсменів з прав дитини ENOC, зокрема у 27-й щорічній конференції та 27-й Генеральній асамблеї, що відбувалися з 19 по 21 вересня 2023 року, у м. Брюссель, Королівство Бельгія.

В рамках заходів було поінформовано представників дитячих Омбудсменів - членів мережі про порушення прав дітей в результаті збройної агресії РФ проти України.

У червні 2023 року Представник Уповноваженого з прав людини в системі органів сектору безпеки й оборони виступив під час 15-ї Міжнародної Конференції DCAF у м. Відень за темою «Регулювання наслідків зміни клімату - інститути Омбудсманів та Збройні сили».

11 жовтня інституція Уповноваженого стала ще на крок ближче до інституцій ЄС у сфері захисту прав людини. У цей день члени Європейської мережі органів рівності (EQUINET) одногосно 42 голосами підтримали членство інституції Уповноваженого в організації¹⁷. Членство в цій організації дає змогу ділитися досвідом і переймати кращі практики у сфері запобігання та протидії дискримінації, забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, вразливих груп населення відповідно до кращих європейських стандартів.

23 жовтня 2023 року відбулася онлайн-конференція омбудсманів і НПЛ у рамках Другого парламентського саміту Кримської платформи (68 учасників, 60 країн)¹⁸. Під час заходу вкотре було привернуто увагу світової правозахисної спільноти до порушення прав людини в тимчасово окупованому Криму державою-агресором.

6-8 листопада 2023 року у Копенгагені, Данія, інституція Уповноваженого разом із НПЛ Данії провела 14-ту Міжнародну конференцію національних інституцій з прав

https://www.ombudsman.gov.ua/en/news_details/zahist-prav-ukrayinskih-ditej-ombudsman-dmitro-lubinec-proviv-zustrich-z-delegacijeyu-obyednanih-arabskih-emirativ.

¹⁷ EQUINET. UKRAINIAN PARLIAMENT COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS.

<https://equineteurope.org/eb/cp-slug-323/>.

¹⁸ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Порушення прав людини в тимчасово окупованому Криму: онлайн-конференція «Битва за Крим. Битва за права людини» у межах Кримської платформи https://ombudsman.gov.ua/news_details/porushennya-prav-lyudini-v-timchasovo-okupovanomu-krimu-onlajn-konferenciya-bitva-za-krim-bitva-za-prava-lyudini-u-mezhah-krimskoyi-platforni.

людини «Катування та інші види нелюдського ставлення: роль національних інституцій з прав людини»¹⁹, до якої долучилися більш як 300 учасників з усього світу. Вони обговорили способи протидії та запобігання жорстоким вбивствам і тортурам державою-агресором, яка катує українських військовополонених, цивільне населення і навіть дітей.

У грудні відбулось створення Консультативної групи Ради Європи з питань дітей України, яка провела своє перше засідання в Страсбурзі 30 листопада – 1 грудня 2023 року, об'єднавши понад 85 учасників (особисто та онлайн). До участі в Консультативній групі долучилася й інституція Уповноваженого²⁰.

Також у грудні 2023 року Офіс Омбудсмана з Офісом Президента та Міністерством закордонних справ України провели Міжнародну конференцію «Свобода або страх»²¹, яка була присвячена 75-й річниці ухвалення Загальної декларації прав людини. Мета заходу – привернення уваги всього світу до порушення прав людини в Україні та консолідація зусиль міжнародної спільноти задля захисту прав людини. До Києва прибули 15 іноземних омбудсманів і керівників НПЛ.

У грудні 2023 року відбулася установча зустріч Міжнародної коаліції країн за повернення українських дітей²², до якої долучилися 72 представники іноземних держав і міжнародних організацій.

4. Омбудсман, громадянське суспільство та медіа

Уповноважений здійснює парламентський контроль за дотриманням прав громадян із залученням представників громадянського суспільства, науковців і окремих експертів. Щоб інформувати громадян України та міжнародну спільноту про виклики, з якими стикається в своїй роботі Уповноважений у зв'язку із широкомасштабною збройною агресією проти України, побудовано системну взаємодію з представниками медіа та розвиваються власні інформаційні майданчики в соціальних мережах.

Серед принципів, якими керується Уповноважений під час взаємодії з представниками громадянського суспільства та медіа, можна вирізнити такі: відкритість, залученість, дієвість і професійність.

¹⁹ 14th International Conference of National Human Rights Institutions «Torture and Other Ill-treatment: The Role of National Human Rights Institutions (NHRIs)» <https://ganhri.org/14th-international-conference/>.

²⁰ Council of Europe. Consultation Group on the Children of Ukraine launched <https://www.coe.int/en/web/children/-/council-of-europe-consultation-group-on-the-children-of-ukraine-launched>

²¹ Відеозапис конференції. Міжнародна конференція «Свобода або страх» <https://www.youtube.com/watch?v=hfFSfe64wcw>.

²² Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Виступ Омбудсмана України на першій зустрічі Міжнародної коаліції країн за повернення українських дітей https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/vistup-ombudsmana-ukrayini-na-pershij-zustrichi-mizhnarodnoyi-koaliciyi-krayin-za-povernennya-ukrayinskih-ditej.

Системна взаємодія з правозахисною спільнотою відбувається через засідання Консультативної ради при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини²³ та Консультативної ради національного превентивного механізму при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, де Уповноважений співголоує разом із представниками неурядового сектору.

Експерти Консультаційної ради беруть участь не тільки в обговореннях актуальних проблем у сфері захисту прав людини, а й надають свої пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази. Секретаріат Уповноваженого залучає експертів Консультативної Ради до формування стратегії роботи, а також до коментування та надання пропозицій до цієї Щорічної доповіді.

Для забезпечення ширшої взаємодії з громадськістю в структурі Секретаріату при кожному з представників Уповноваженого створено тематичну Експертну раду, на якій обговорюються актуальні проблеми у сфері захисту прав людини та пошуки способів мінімізації негативних наслідків збройної агресії, яка спричинила масові порушення прав людини. Експертні ради стають основним майданчиком для залучення кращих фахівців та обміну інформацією, а також планування дій, спрямованих на інформування населення щодо можливих інструментів захисту прав людини.

Крім роботи в Консультативних та Експертних радах, існують різні формати співпраці, з-поміж яких: залучення громадських моніторів до відвідування місць несвободи та реалізації Омбудсман+; спільні з громадськими організаціями моніторингові візити у регіони; спільні інформаційні та просвітницькі кампанії, спільна участь у круглих столах, конференціях, презентаціях та інших видах публічних заходів; спільні навчальні та просвітницькі заходи для працівників Секретаріату із залученням експертів правозахисних організацій; взаємодія з представниками українського громадянського суспільства за межами України, долучення українців за кордоном до просування цінностей прав людини; проведення брифінгів, презентацій, прес-конференцій за участі громадськості; надання коментарів і взаємодія з українськими та міжнародними медіа; відкрите спілкування в соціальних мережах. Цей список не є вичерпним, адже експерти з правозахисного середовища, представники громадських організацій можуть запропонувати форму співпраці для захисту прав людини або спільних інформаційних та просвітницьких кампаній.

Офіс Омбудсмана України активно взаємодіє з представниками медіа та журналістами. 2023 року Уповноважений надавав низку інтерв'ю, коментарів, а також здійснював включення у національний телемарафон «Єдині новини». За їхніми результатами було:

- 9554 згадок про Уповноваженого та інституцію в українських медіа;
- 303 згадки про Уповноваженого та інституцію в закордонних медіа.

²³ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. КОНСУЛЬТАТИВНА РАДА ПРИ УПОВНОВАЖЕНОМУ
<https://www.ombudsman.gov.ua/uk/konsultativna-rada-pri-upovnovazhenomu>.

Окремі інтерв'ю вийшли для українських медіа на майданчиках: 1+1, LB.UA, Freedom, телеканал «Рада», Суспільне, Голос Америки, ICTV, НВ, Українська правда та ін. Уповноважений приділяв також багато уваги взаємодії з іноземними медіа. Упродовж 2023 року вийшли його коментарі та інтерв'ю на таких майданчиках: The Wall Street Journal, FOX News, BBC News, The New York Times, The Guardian, DW, Le Monde. Уповноважений надав коментарі та інтерв'ю для медіа з США, Великої Британії, Польщі, Франції, Чехії, Німеччини, Румунії, Іспанії, Японії, Італії, Нідерландів та інших країн.

Щомісяця Уповноважений випускає інформаційні вісники та брошури для спеціальних подій²⁴. Загальна кількість таких матеріалів, які було розроблено 2023 року, – 19. Їх видано українською, англійською, німецькою, іспанською, кримськотатарською мовами.

Напередодні відзначення Всесвітнього дня дитини Офіс Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Департамент патрульної поліції України запустили спільний проєкт²⁵, у межах якого розповідають учням про права дитини. Заняття у межах проєкту провели в 13-ти областях України.

Уповноважений опублікував авторські колонки²⁶ з різних тематик: військової, соціальної, культурної, економічної та ін.

5. Посилення інституційної спроможності

2023 рік став важливим роком з точки зору **розбудови внутрішньої спроможності інституції Уповноваженого**. Адже поряд з активними кроками щодо розширення регіональної присутності, розвитку каналів зв'язку через «гарячу лінію», міжнародної співпраці, велася активна робота, спрямована на довготривалий результат і забезпечення сталості запроваджених змін.

За 2023 рік Уповноважений посилив роботу відділу сприяння роботі регіональних представництв шляхом розбудування мережі громадських приймалень²⁷, які діють у всіх обласних центрах України за винятком тимчасово окупованих територій. Представники Уповноваженого в Автономній Республіці Крим та Севастополі, Луганській і Донецькій областях ведуть прийом онлайн. Нині вакантними залишаються посади представників у Херсонській і Миколаївській областях, через безпекові виклики в яких функціонування повноцінного консультативного центру наразі ускладнене.

²⁴ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. ЩОМІСЯЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/shhomisiacnij-biuletен>.

²⁵ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Які права дитини та хто такий Омбудсман: стартував спільний проєкт Офісу Уповноваженого та Департаменту патрульної поліції України https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/naperedodni-vsesvitnogo-dnya-ditini-shkolyaram-ukrayini-rozkazhut-pro-prava-ditini-ta-hto-takij-ombudsman.

²⁶ LB.ua Блог Дмитра Лубінця https://lb.ua/blog/dmytro_lubinets.

²⁷ Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. ГРОМАДСЬКІ ПРИЙМАЛЬНІ. <https://ombudsman.gov.ua/uk/gromadski-prijmalni>.

Омбудсман України пріоритезував роботу у сфері захисту прав дитини. 31 травня Президент України Володимир Зеленський відкрив Центр захисту прав дитини²⁸, який функціонує як структурний підрозділ Секретаріату Уповноваженого. Він став «ресурсним центром» для слідчих органів, громадських і міжнародних організацій, які опікуються питаннями захисту прав дитини в збройному конфлікті, фокусуючись на злочинах депортації та примусового переміщення українських дітей Російською Федерацією. Центр функціонує як «Барнахус» і має обладнані кімнати для проведення опитування дитини, а також дистанційної участі у судових засіданнях. Центр став не лише місцем надання послуг, а й потужним адвокаційним центром, який щотижня приймає іноземні делегації та стає майданчиком для донесення правди²⁹ про злочини Росії проти українських дітей.

2023 року експертна група, створена при Консультативній Раді Уповноваженого, розробила проєкт змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та інших законів щодо посилення інституту Уповноваженого, увідповіднення процедури його обрання та діяльності міжнародним стандартам. Напрацьовані експертами пропозиції враховують Паризькі принципи ООН і Загальні зауваження Підкомітету з акредитації GANHRI, Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи щодо НППЛ (Рекомендація CM/Rec/2021/1). У першому півріччі 2024 року розроблені законопроєкти буде представлено народним депутатам України та передано для реєстрації у Верховній Раді України.

Упродовж 2023 року Офіс Омбудсмана активно співпрацював з міжнародними партнерами задля посилення ефективності роботи. На запит Уповноваженого здійснено оцінювання спроможності інституції. Результати оцінки спроможності ще раз наголосили, що повномасштабна збройна агресія проти України суттєво актуалізувала питання підвищення ефективності парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина в Україні та за її межами.

Для оцінки власних спроможностей 2023 року Уповноважений ініціював оцінювання його інституції. Вперше в історії існування інституції до оцінки спроможності запрошують незалежних експертів для того, щоб визначити прогалини та потреби, а також сильні сторони та успіхи організації, що своєю чергою дає змогу краще планувати та здійснювати правозахисну діяльність у майбутньому. Мета оцінювання – визначення наявних сильних і слабких сторін установи та того, наскільки вона здатна виконувати свій мандат у воєнних умовах, коли ситуація з дотриманням прав людини ще більш складна. Оцінювання спроможності має на меті також запропонувати підходи до доповнення

²⁸ Офіційний сайт Президента України. Президент ознайомився з планом повернення незаконно депортованих Росією дітей Bring Kids Back UA та взяв участь у відкритті Центру захисту прав дитини. 1.06.2023 <https://www.president.gov.ua/news/prezident-oznajomivsya-z-planom-povernennya-nezakonno-deport-83261>.

²⁹ Офіційний сайт Президента України. Олена Зеленська: Повернених дітей мають зустрічати на батьківщині найкращі умови й можливості. 8.12.2023 <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-povernenih-ditej-mayut-zustrichati-na-batkivs-87593>.

стратегічного планування, визначення пріоритетів і планування роботи Секретаріату. Оцінюванню спроможності сприяли Європейська мережа національних інституцій з прав людини (ENNHRI), Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) та Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ). Оцінювання здійснювали незалежні міжнародні експерти відповідно до Глобальних принципів оцінювання спроможності національних інституцій з прав людини³⁰, розроблених 2011 року Глобальним тристороннім партнерством з підтримки національних інституцій з прав людини. Звіт за результатами оцінювання спроможності³¹ охопив 21 визначену сферу і містив оцінку діяльності Уповноваженого в умовах війни та запропонував рекомендації щодо підвищення ефективності роботи. Відтак Офіс Омбудсмана має мати чітке бачення щодо ефективної відповіді на нові виклики, а також вирішення системних проблем, які лише загострилися в умовах воєнного стану.

Оцінювання відбувалося у форматах попередніх консультацій, проведення онлайн та очних інтерв'ю з працівниками Секретаріату за такими напрямками:

- повноваження та організаційна структура;
- лідерство та ефективне управління;
- людські ресурси та технічний потенціал;
- інфраструктурні, технологічні, фінансові та інші ресурси;
- спроможність до основної правозахисної діяльності;
- відносини, зобов'язання та співпраця.

Результати³² опитування виявили **найбільші прогалини у п'яти напрямках спроможності** (від найбільшої до найменшої):

1. Достатні фінансові ресурси (1,21).
2. Достатній простір і ресурси (0,87).
3. Відповідний персонал та організаційна структура (0,82).
4. Спроможність збирати, зберігати та аналізувати інформацію (0,70).
5. Стратегічне планування та керівництво (0,65).

П'ять напрямів з **найменшими виявленими прогалинами у спроможності** (від найменшої до найбільшої):

1. Спроможність захищати права людини всіх груп (0,20).
2. Лідерство та бачення (0,26).
3. Програми інформування громадськості (0,28).
4. Взаємодія із системою захисту прав людини ООН (0,31).

³⁰ Глобальні принципи оцінювання спроможності національних інституцій з прав людини <https://www.undp.org/publications/global-principles-capacity-assessment-national-human-rights-institutions>

³¹ Звіт за результатами оцінки спроможності <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Final%20CA%20Report%20UA.pdf>

³² Офіційний сайт Уповноваженого ВР України з прав людини. Звіт за результатами оцінки спроможності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Final%20CA%20Report%20UA.pdf>.

5. Доступність та охоплення (0,32).
6. Ефективні відносини з відповідними установами (0,32).

Команда з оцінювання спроможності схвально оцінила створення Уповноваженим експертної групи з перегляду Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» та інших законів, які стосуються сфери діяльності Уповноваженого.

У вересні 2023 року Уповноважений затвердив Стратегію діяльності національної інституції з прав людини на період до 2027 року³³. Стратегія була розроблена в рамках інклюзивних внутрішніх і зовнішніх³⁴ консультацій, а також з урахуванням попередніх висновків зовнішньої оцінки спроможності та викликів у сфері прав людини. За результатами аналізу поточної ситуації, а також викликів, які постали перед Уповноваженим, визначено низку наскрізних стратегічних цілей, які впливають на виконання всіх тематичних мандатів Уповноваженого.

³³ <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2097.15.23.pdf>

³⁴ Стратегічний документ було обговорено під час правозахисного форуму «Легіон права». <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/upovnovazhenyy-verkhovnoyi-rady-ukrayiny-z-prav-lyudyny-posylyuye-poryadok-dennyy-iz-zakhystu-prav-lyudyny-v-ukrayini>

РОЗДІЛ 1. Реалізація Формули миру

2023 року продовжено роботу з реалізації Української формули миру (ФМ)³⁵ – ініціативи Президента України для досягнення справедливого закінчення війни, яку розв’язала Росія проти України. Уповноважений координує пункт 4 реалізації ФМ, який стосується звільнення військовополонених, незаконно утримуваних цивільних осіб і депортованих громадян, в тому числі дітей. Цей гуманітарний напрям роботи охоплює:

- координацію діяльності між органами державної влади та міжнародними партнерами;
- адвокацію посилення міжнародного тиску на РФ;
- пошук інформації про місця утримання та умов перебування військовополонених, незаконно утримуваних цивільних осіб і депортованих та її верифікація;
- доступ до місць утримання та розроблення механізмів повернення громадян;
- реінтеграцію та реабілітацію повернутих;
- інформаційні кампанії та інформування про ситуацію;
- встановлення справедливості та гарантії неповторення порушень у майбутньому.

28–29 жовтня 2023 року на Мальті між 66 представниками країн Заходу та Глобального Півдня відбулася презентація окремих напрямів роботи з реалізації ФМ, зокрема й «Звільнення всіх полонених і депортованих осіб». Уповноважений представив бачення України щодо залучення країн-партнерів до звільнення та повернення українців додому. Оголошену під час зустрічі ідею від канадської сторони про створення коаліції країн для посилення тиску на РФ задля повернення українських дітей реалізовано у створенні Міжнародної коаліції за повернення українських дітей³⁶.

8 грудня 2023 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини ініціював Першу зустріч Міжнародної коаліції за повернення українських дітей³⁷, учасниками якої стали більш як 60 країн та організацій. Участь у зустрічі взяв Президент України Володимир Зеленський. Співголовами Коаліції стали Канада та Норвегія.

Відповідальність за реалізацію пункту 4 Формули миру покладено на Уповноваженого через системну роботу інституції для захисту прав військовополонених, цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України та

³⁵ Ukraine’s Peace Formula Philosophy. Офіційний сайт Президента України.

https://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/01/19/53/32af8d644e6cae41791548fc82ae2d8e_1691483767.pdf

³⁶ Під час третьої зустрічі радників на Мальті запропоновано створити міжнародну коаліцію держав для повернення депортованих Росією українських дітей. Офіційний сайт Президента України.

<https://www.president.gov.ua/news/pid-chas-tretoy-zustrichi-radnikiv-na-malti-zaproponovano-s-86689>

³⁷ Росія намагається знищити будь-який зв’язок дітей з Україною, потрібні швидкі дії, щоб повернути їх додому – Президент на першій зустрічі Міжнародної коаліції за повернення українських дітей. Офіційний сайт Президента України. <https://www.president.gov.ua/news/rosiya-namagayetsya-znishiti-bud-yakij-zvyazok-ditej-z-ukray-87589>

депортованих / примусово переміщених осіб для вивчення ситуації щодо проблематики ув'язнення та примусового переміщення, високий рівень залучення у роботу з відновленням прав, роботи із зверненнями родичів і близьких військовополонених, цивільних заручників і депортованих, сприяння відновленню їхніх прав.

У цьому розділі ми докладно проаналізуємо окремі категорії громадян, які страждають від наслідків російської збройної агресії та перебувають поза межами доступу українських органів влади, а саме роботу інституції на захист прав військовополонених, незаконно утримуваних цивільних осіб і депортованих.

1. Військовополонені

За даними Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими (КШППВ), упродовж 2023 року до України з російського полону повернуто 991 військовослужбовця.

Звільнені бранці повідомляють про системні порушення прав українських військовополонених практично в усіх місцях утримання, а саме: тортури, приниження, обмеження у задоволенні базових потреб, відмови в наданні медичної допомоги, позбавлення права на листування та ін. Полонені перебувають в умовах, що не відповідають вимогам безпеки та спрямовані на збільшення їхніх страждань.

До Уповноваженого звернулися родичі військовослужбовців, яких утримують в установах ФСВП Володимирської, Тульської областей і Республіки Мордовія РФ, з клопотанням про забезпечення дотримання належного поводження з полоненими в місцях їх тримання. Зокрема надано інформацію про систематичні катування полонених, завдання побоїв та каліцтва, застосування електричного струму, цькування собаками, позбавлення їжі, води та сну – полонених щоночі двічі підіймали для шикування, а також задушення, ненадання медичної допомоги та ін. Можливість зателефонувати рідним адміністрація установ надала обмеженій кількості полонених лише після 20–22 місяців полону. Відсутність повноцінного харчування призвела до суттєвої втрати ваги практично всіх утримуваних осіб.

Факти катувань фіксує також Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. У доповіді УВКПЛ від 24.03.2023³⁸ зазначено, що військові РФ і співробітники ФСБ катували українських військовополонених для отримання військової інформації, залякування, приниження і помсти. Згідно з висновками Місії випадки катувань і жорстокого

³⁸ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні (1 серпня 2022 - 31 січня 2023 року). Управління Верховного комісара ООН з прав людини: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-35th-periodic-report-UA.pdf>

поводження під час інтернування та в пенітенціарних установах задокументовано стосовно більш як 80% опитаних осіб.

Водночас РФ обмежує доступ спостерігачів міжнародних правозахисних інституцій³⁹ і представників МКЧХ до місць утримання полонених, чим відверто порушує норми МГП і робить негуманне ставлення до громадян України усталеною практикою під час реалізації державної політики РФ, яка має ознаки геноциду українського народу⁴⁰.

Упродовж 2023 року Секретаріат Уповноваженого отримав більш як 1800 звернень з клопотанням про відновлення прав військовополонених і членів їхніх сімей.

Згідно з інформацією КШППВ російська сторона спекулює на тематиці повернення військовополонених і використовує процеси повернення як засіб впливу на суспільно-політичну ситуацію в Україні.

(а) Незаконні суди над військовополоненими

Крім системних катувань і знущань над українськими військовополоненими, в порушення статті 99 ЖК III та статті 43 Першого додаткового протоколу до ЖК, відповідно до яких існує заборона кримінального переслідування за «правомірні діяння, пов'язані з війною, що вчинені в ході збройного конфлікту», російська влада за потужного медійного супроводу влаштовує так звані суди над українськими військовополоненими.

Питання щодо справедливості, неупередженості та незалежності судових процесів проти осіб, які мають користуватися так званим привілеєм комбатанта, але яким РФ відмовляє у наданні такого статусу, відображено у звітах міжнародних правозахисних організацій. Зокрема у Четвертому проміжному звіті БДПЛ ОБСЄ⁴¹ зазначено, що відкриття щодо українських військовослужбовців кримінальних проваджень за статтями Кримінального кодексу РФ, пов'язаними з «тероризмом», порушує низку норм МГП, зокрема, що комбатантів не можна переслідувати лише за їхню участь у бойових діях, а також заборону виставляти військовополонених на загальний огляд, піддавати їх жорстокому поводженню і змушувати до визнання вини.

У червні 2023 року Південний окружний воєнний суд у Ростові-на-Дону почав показове судилище стосовно військовослужбовців з полку «Азов». Серед 22 обвинувачених тільки

³⁹ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні (1 серпня - 30 листопада 2023 року). Управління Верховного комісара ООН з прав людини:

<https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-12/2023-12-12%20OHCHR%2037th%20Periodic%20Report%20UKR.pdf>

⁴⁰ Дії із заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу та умисне створення умов життя, розрахованих на фізичне знищення членів української національної групи містять ознаки геноциду відповідно до статті II Конвенція про запобігання злочину геноциду і покарання за нього та згідно з п.б ст. 6 Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду.

⁴¹ Четвертий проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні, 12.12.2023, параграф 34. БДПЛ: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/561457.pdf>

шестеро були діючими військовослужбовцями на момент захоплення в полон. Семеро припинили військову службу до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Дев'ять жінок працювали в полку поварами або виконували господарські функції. Попри це громадянам України було висунуто фіктивні обвинувачення у скоєнні злочинів.

Масові суди над українськими військовополоненими публічно визнають і представники вищого політичного керівництва держави-агресора. Так, в інтерв'ю «РИА Новости» 31 грудня 2023 року очільник МЗС РФ Сергій Лавров⁴² визнав практику засудження українських військовослужбовців і заявив про присуди з тривалим позбавленням волі, ухвалені щодо більш як 200 «представників українських збройних формувань». Загалом Слідчий комітет РФ порушив більш як 4 тис. кримінальних справ стосовно близько 900 осіб.

(b) Позасудові страти

Упродовж 2023 року не раз з'являлася інформація про страти полонених українських військовиків. Зокрема у доповіді УВКПЛ містяться дані про факти таких страт без суду та слідства. Публічні страти полонених і використання наших захисників як «живий щит» – це брутальні порушення норм Женевських конвенцій. Так, у грудні 2023 року між населеними пунктами Вербове та Роботине Запорізької області російські військові розстріляли трьох військовослужбовців ЗСУ, які після отримання поранень і контузій не здійснювали спротиву та були захоплені в полон⁴³. У той самий період поблизу міста Авдіївка Донецької області російські військовослужбовці розстріляли двох українських бійців, які здалися в полон⁴⁴.

У березні та квітні 2023 року в інтернеті з'явилися відео позасудових страт окупантами українських військовиків. На першому відео військовослужбовці російських збройних формувань розстріляли військовополоненого після його слів «Слава Україні!»⁴⁵. На другому – російський військовик обезголовив ще живого українського військовополоненого⁴⁶. У 36-й Доповіді УВКПЛ щодо ситуації з правами людини в Україні

⁴² Лавров пообещал возмездие каждому из преступников киевского режима - РИА Новости, 31.12.2023: <https://ria.ru/20231231/vozmezdie-1919212424.html>

⁴³ Оперативна інформація станом на 28.12.2023/Телеграм-канал Десантно-штурмових військ ЗС України, 28.12.2023: https://t.me/ua_dshv/1932

⁴⁴ Розстріл полонених бійців ЗСУ біля Авдіївки. Що відомо? - BBC News Україна, 03.12.2023: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ce4pdyer2vlo>

⁴⁵ Олександр Мацієвський, якого розстріляли після "Слава Україні". Що про нього відомо - BBC News Україна, 13.03.2023: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64941737>

⁴⁶ Відео з відрізанням голови українському військовому. Все, що відомо про жорстокий злочин - BBC News Україна, 12.04.2023: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c3g648d2e87o>

про останні епізоди зазначено, що є «достатні підстави вважати обидва відео автентичними»⁴⁷.

Під час візиту в Україну 08 березня 2023 року, Генеральний секретар ООН висловився⁴⁸ щодо розстрілу Олександра Мацієвського⁴⁹: «шокуючі кадри свавільного вбивства українського солдата є ще одним трагічним нагадуванням про потребу суворого дотримання законів війни».

За фактами позасудових страт військовополонених Уповноважений не раз звертався з листами до Верховного Комісара ООН з прав людини, Моніторингової місії ООН в Україні, Генерального секретаря ООН, Міжнародного Комітету Червоного Хреста та колег-омбудсманів для фіксації злочинів окупантів, тиску на країну-агресора та притягнення винних до відповідальності.

(с) Відмова РФ у репатріації тяжкопоранених і тяжкохворих військовополонених

Складним залишається питання репатріації тяжкопоранених і тяжкохворих військовополонених. На рівні уповноважених з прав людини України та РФ існують домовленості про взаємне інформування щодо тяжкохворих і тяжкопоранених військовополонених. Український Омбудсман зі свого боку скерував листи щодо 753 українських військовополонених з вимогами дотримання їхніх прав на медичну допомогу, зокрема огляд спеціаліста, забезпечення ліками та ін., а також репатріації тяжкопоранених і тяжкохворих осіб згідно з нормами МГП⁵⁰. Натомість російська сторона обмежується формальною констатацією «задовільного» стану здоров'я утримуваних осіб або утримується від відповіді.

Для реалізації механізму репатріації/госпіталізації у нейтральні країни поранених і хворих військовополонених Офіс Омбудсмана у взаємодії з КШППВ, МКЧХ в Україні та іншими організаціями брав участь у процесі напрацювання механізму створення змішаної медичної комісії (ЗМК)⁵¹, функціонування якої з обох сторін конфлікту передбачено ЖК III⁵².

Про ініціативу української сторони та відповідні зобов'язання щодо створення ЗМК у серпні 2023 року було поінформовано РФ. Натомість російська влада досі не надала згоди

⁴⁷ Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні (1 лютого - 31 липня 2023). УВКПЛ, параграф 75: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10-04%20OHCHR%2036th%20periodic%20report%20UKR_0.pdf

⁴⁸ Генеральний секретар – коментар для ЗМІ – пресреліз, 08.03.2023: <http://surl.li/rlfkt>

⁴⁹ солдата ЗСУ, розстріляний російськими військовими за слова “Слава Україні”

⁵⁰ Розділ I частини IV Женевської конвенції з питань поводження військовополоненими “Безпосередня репатріація та госпіталізація в нейтральній країні”

⁵¹ Омбудсман: Змішані медичні комісії – додатковий інструмент, який може допомогти у звільненні українських полонених, 22.08.2023: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-zmishani-medichni-komisiyi-dodatkovij-instrument-yakij-mozhe-dopomogti-u-zvilnenni-ukrayinskih-poloneni

⁵² Статті 14, 112, додаток II Женевської конвенції з питань поводження з військовополоненими

на створення такої комісії, що позбавляє поранених і хворих українських військовополонених можливості бути поверненими на батьківщину або продовжити лікування у нейтральній країні.

Уповноважений надалі докладатиме зусиль для створення ЗМК, а також порушуватиме питання на міжнародному рівні для надання належної медичної допомоги та ефективного найскорішого лікування всіх українських військовополонених, які цього потребують, а також поліпшення їхніх умов утримання у РФ.

(d) Відсутність належного розслідування масового вбивства військовополонених у смт. Оленівка

Досі належним чином не були розслідувані події і не було встановлено відповідальних за масове вбивство та скалічення українських військовополонених у колишній виправній колонії № 120 у смт. Оленівка на ТОТ Донецької області (28–29 липня 2022 року).

Місія зі встановлення фактів щодо інциденту 29 липня 2022 року в Оленівці, створена Генеральним секретарем ООН у серпні 2022 року⁵³, вже 5 січня 2023 року була розформована «через відсутність умов, необхідних для розгортання місії на місці»⁵⁴. Уповноважений виступав з ініціативою зустрітися з представниками Місії та передати наявні в розпорядженні української сторони матеріали, зокрема експертний аналіз фото, відеоматеріалів, проте пропозицію не було підтримано.

Громадянське суспільство відреагувало на згорання Місії формуванням спільноти родин поранених військовополонених для тримання питання у фокусі органів державної влади України та міжнародної спільноти. Окремі кримінальні провадження, порушені у різних регіонах України за заявами родичів загиблих і поранених під час теракту військовополонених, було об'єднано в одне кримінальне провадження, а заявників визнано потерпілими за частиною 2 статті 438 КК України («Порушення законів та звичаїв війни»).

Наразі в рамках досудового розслідування здійснюють генетичні експертизи для ідентифікації повернутих у жовтні 2022 року в Україну тіл загиблих в Оленівці захисників, опитування свідків, встановлюють обставини вчинення злочину. У зв'язку з непублічним характером кримінальних проваджень, які розслідують Офіс Генерального прокурора та СБУ, обсяг інформації щодо стану розслідування обмежений.

У пошуку альтернативи Місії ООН і розслідуванню злочину на міжнародному рівні група громадських об'єднань підготувала та передала у вересні 2023 року подання до Незалежної міжнародної комісії ООН з розслідування порушень в Україні⁵⁵, в якому доводилося, що події в Оленівці є воєнним злочином Російської Федерації.

⁵³ Виступ Генерального секретаря перед ЗМІ - пресреліз ООН, 18.08.2022: <http://surl.li/pmjxn>

⁵⁴ В ООН назвали причини розпуску місії в Оленівці, де загинули десятки українських військовополонених. Голос Америки, 05.01.2023: <https://ukrainian.voanews.com/a/olenivka-un-misija-poloneni/6905971.html>

⁵⁵ 04.03.2022 року Рада з прав людини ООН прийняла резолюцію 49/1 «Про становище у сфері прав людини в Україні, що склалося внаслідок російської агресії», відповідно до якої Рада з прав людини заснувала Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень.

В оприлюдненому 05 жовтня 2023 року Звіті УВКПЛ ООН⁵⁶ спростовано поширювану російськими пропагандистами версію щодо обстрілу колонії в Оленівці системою HIMARS, яка є на озброєнні України. УВКПЛ ООН акцентувало, що держава, яка тримає в полоні, несе відповідальність за безпеку військовополонених і в разі їхньої смерті чи поранення зобов'язана провести негайне офіційне розслідування, яке встановлює індивідуальну кримінальну відповідальність за смерть або поранення військовополонених. Проте офіс УВКПЛ ООН не отримав інформації про те, що Російська Федерація виконала ці зобов'язання щодо розслідування та судового переслідування.

Тривають також розслідування, ініційовані незалежними українськими та іноземними правозахисними організаціями, медіа. Зокрема МПІЛ⁵⁷ і Kyiv Independent⁵⁸ здійснюють заходи з ідентифікації українських полонених, поранених під час вибуху, встановлено більш як 10 співробітників колонії, зокрема начальника колонії, конвоїрів, які безпосередньо катували військовополонених, і ймовірного куратора колонії, а також реконструйовано обставини вчиненого теракту.

Ефективне правосуддя у справі вбивства та скалічення військовополонених в Оленівці має завершитися притягненням до відповідальності осіб, які безпосередньо надали наказ про застосування зброї на ураження, і російських посадовців, які не забезпечили дотримання норм МГП у поводженні з військовополоненими.

(е) Діяльність щодо захисту прав військовополонених

Українська сторона не припиняє роботу із залучення іноземних і міжнародних інституцій до перемовного процесу з Російською Федерацією для пошуку важелів впливу на процеси обміну військовополоненими та повернення цивільних осіб.

Зокрема, за посередництва Туреччини, у січні 2023 року в Анкарі відбулися перемовини між українським і російським омбудсманами. Подальша співпраця між Уповноваженим та омбудсманом Туреччини Шерефом Малкочем триває та спрямована на реалізацію гуманітарних ініціатив щодо військовополонених, в тому числі їх звільнення з російського полону.

Водночас, в умовах обмеження доступу до місць утримання українських військовополонених і деструктивної позиції РФ у перемовинах щодо повернення бранців, для вирішення гуманітарних питань задіяно можливості каналу спілкування між уповноваженими з прав людини України та РФ.

Так, на рівні омбудсманів України та РФ досягнуто домовленостей про здійснення українською та російською стороною двосторонніх відвідувань полонених у місцях їх утримання з наступним обміном матеріалами відеофіксації процесу. Такий механізм дає

⁵⁶ *supra* 47, с. 37

⁵⁷ Воєнний злочин в Оленівці: реконструкція подій масового вбивства полонених азовців. Розслідування Медійної ініціативи за права людини, 26.07.2023: <https://mipl.org.ua/voyennyj-zlochyn-v-olenivci-rekonstrukciya-podij-masovogo-vbyvstva-polonenyh-azovciv/>

⁵⁸ Куратори зла. Називаємо імена відповідальних за злочини в Оленівці - Розслідування Kyiv Independent: <https://www.youtube.com/watch?v=sB0emA1wZtc>

змогу отримати об'єктивні свідчення щодо факту полону, наочно переконатися, в якому стані перебувають наші Захисники, та сприяти у реалізації їх права на зв'язок із зовнішнім світом⁵⁹. Також це дозволяє вчергове продемонструвати дотримання Україною зобов'язань щодо забезпечення прав військовополонених армії країни-агресора та засвідчити повну відповідність вимогам міжнародних актів умов їх утримання.

Згідно з такими домовленостями вже здійснено відвідування в місцях утримання 669 військовополонених з обох сторін. Отриману від російської сторони інформацію щодо перебування українських військовослужбовців у полоні скеровано родичам бранців і до КШППВ, ОЦСБУ, НІБ.

Для забезпечення дотримання прав осіб, позбавлених свободи країною-агресором, Секретаріат Уповноваженого також задіяв можливості МКЧХ.

За даними НІБ, реалізуючи право надсилати та отримувати листи⁶⁰, представникам МКЧХ для подальшої передачі українським полоненим передано 3606 листів; від українських полонених для родичів і близьких надійшов 381 лист.

За посередництва МКЧХ і за участі омбудсманів України та Росії у грудні 2023 року здійснено обмін теплими речами для військовополонених, утримуваних на території РФ і в Україні. Водночас російська сторона досі не підтвердила факт передачі відправлень адресатам.

Крім того, Україна доводить прихильність принципам МГП та дотримується зобов'язань, зокрема щодо поводження з полоненими військовослужбовцями РФ. Так, для моніторингу дотримання прав військовополонених, до закладів утримання військовополонених РФ 2023 року здійснено 11 візитів працівниками Секретаріату Омбудсмана та більш як 70 візитів міжнародними спостерігачами, зокрема співробітниками МКЧХ і Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні⁶¹. Під час виїздів порушень поводження з військовополоненими не виявлено, скарги від полонених не надходили. Останніх утримують у гідних умовах, з достатнім за кількістю, якістю та різноманітністю раціоном. Військовополонені забезпечені одягом, білизною та взуттям з урахуванням кліматичних умов. Медичне забезпечення надано на високому рівні: у медичній частині створено умови для діагностики та лікування. Повною мірою реалізовано право полонених на зв'язок із зовнішнім світом.

2. Цивільні особи, позбавлені свободи внаслідок збройної агресії проти України (незаконно утримувані особи)

На тлі складної ситуації з українськими військовополоненими ще більш проблемним видається питання звільнення цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок

⁵⁹ Розділ V Женевської конвенції з питань поводження військовополоненими «Зв'язок військовополонених із зовнішнім світом».

⁶⁰ стаття 71 Женевської конвенції з питань поводження військовополоненими

⁶¹ Представник КШППВ на брифінгу щодо розслідування теракту в Оленівці «Злочин без покарання» (05.01.2024): <https://www.youtube.com/watch?v=jDz6zEnfW9M>

збройної агресії проти України (незаконно утримувані особи). Питання захоплення російською стороною цивільних осіб на ТОТ актуальне від самого початку російської агресії 2014 року. Проте після 24 лютого 2022 року ситуація з викраденням цивільних осіб на захоплених російською армією територіях України суттєво загострилася.

Тисячі осіб, яких незаконно, всупереч ЖК IV, силоміць захопили російські військовики або спецслужби, утримують у місцях несвободи на ТОТ і в РФ. Так, відповідно до даних Офісу Генерального прокурора, з початку повномасштабного вторгнення правоохоронні органи України почали досудове розслідування у 3625 кримінальних провадженнях за фактами викрадення та незаконного позбавлення волі мирного населення (цивільних осіб), вчинених під час збройного конфлікту, в яких 14 311 осіб викрадено, незаконно позбавлено волі.

Більшу частину з них становлять громадяни України, яких звинувачують зазвичай у «пособництві» ЗСУ або спецслужбам України і засуджують на великі терміни ув'язнення. До цієї категорії зараховують також колишніх військовиків, учасників АТО/ООС, медиків, волонтерів, працівників правоохоронних органів і спецслужб, які наразі не можуть вважатися комбатантами, та мають бути звільнені відповідно до норм ЖК IV.

Переважна більшість питань, порушених 2023 року перед Секретаріатом Омбудсмана щодо позбавлених свободи та зниклих безвісти цивільних осіб, стосувалися з'ясування місць утримання, сприяння у звільненні та поверненні в Україну⁶²; забезпечення прав на належну медичну допомогу, гідні умови утримання, права на інформацію, зокрема забезпечення можливості зв'язку з рідними, листування та ін.; сприяння в оформленні на території України посвідчення особи на повернення в Україну; реалізації належних прав особами, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії, та членами їхніх родин.

Незмінно складним завданням залишається протидія практиці насильницьких зникнень цивільних осіб на ТОТ, їх незаконним переміщенням та утриманням у місцях несвободи на ТОТ і в РФ інкомунікадо.

Заборону насильницького зникнення, зокрема арешту, затримання, викрадення чи позбавлення волі в будь-якій іншій формі, закріплено у міжнародних угодах, учасниками яких є зокрема й Україна та РФ⁶³. Стаття 147 ЖК IV захищає нелегальне ув'язнення особи, яка перебуває під захистом, до серйозних порушень конвенції, а стаття 8 Римського статуту МКС тлумачить незаконне затримання та захоплення заручників як військовий злочин.

За інформацією НІБ, на кінець 2023 року обліковано 16 654 цивільних заручників, з яких більш як 14 тисяч перебувають у пошуку, наявна інформація про 1 662 особи,

⁶² Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проєкту щодо оформлення на території України посвідчення особи на повернення в Україну» від 21.10.2022 № 1201: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2022-%D0%BF#Text>

⁶³ Стаття 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text; стаття 34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

позбавлені свободи⁶⁴. Водночас відомо про більш як 30 колоній і слідчих ізоляторів у РФ і на окупованій території, де утримують громадян України. Затриманих утримують в умовах ізоляції та часто без визначення будь-якого процесуального статусу.

Крім цивільних, захоплених після початку широкомасштабного вторгнення у лютому 2022 року, РФ утримує осіб, захоплених на ТОТ АР Крим і в Севастополі, а також на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей з 2014 року. Так, відомо, що на січень 2022 року влада РФ та її окупаційні адміністрації утримували щонайменше 301 цивільну особу. Водночас РФ продовжує переслідування та позбавлення волі за політичними або релігійними мотивами на ТОТ.

(а) Систематичні порушення прав цивільних осіб у місцях утримання на ТОТ і РФ

Варто наголосити, що безпідставне переслідування та утримання цивільних громадян є порушенням норм міжнародного права. Всі цивільні громадяни, яких утримують інкомунікадо, повинні бути звільнені без додаткових умов. Однак навіть ті, які постали перед судом та отримали присуди за політично мотивованими справами, стикаються із систематичними порушеннями прав у місцях утримання на ТОТ і в РФ, серед яких: жорстоке поводження, умисне заподіяння страждань або шкоди здоров'ю, тортури/катування, умисні вбивства і позасудові страти та ін.

В умовах окупації насильство стає основним інструментом системних репресій цивільного населення задля придушення будь-яких форм спротиву. Факти насильницьких зникнень та утримань людей у так званих катівнях на ТОТ, застосування до них тортур, сексуального насильства та жорстокого поводження російськими військовослужбовцями цілеспрямовано тиражують в окупаційних медіа та соціальних мережах задля залякування населення в окупації. У такому контексті дії окупантів кваліфіковано також як злочини проти людяності.

Під час міжнародної конференції з прав людини «Свобода або страх» Генпрокурор Андрій Костін озвучив дані, що «на всіх звільнених від ворога територіях було виявлено катівні та місця незаконного утримання. Це 104 катівні у 8 областях України. Найбільшу кількість катівень виявлено у Харківській області – 25, Запорізькій – 18, Херсонській – 11, Донецькій – 10. А також 19 катівень на території РФ»⁶⁵. Українські правоохоронці фіксують ці факти у відкритих кримінальних провадженнях і наголошують про продовження злочину.

⁶⁴ За інформацією НІБ, факт перебування в полоні 864 осіб підтверджений МКЧХ. Дані не є остаточними через відсутність їх верифікації російською стороною.

⁶⁵ Укрінформ. На звільнених від російських загарбників територіях виявили 104 катівні - генпрокурор. 7.12.2023. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3797170-na-zvilnenih-vid-rosijskih-zagarnikiv-teritoriah-viavili-104-kativni-genprokuror.html>

Незалежна міжнародна слідча комісія щодо України також зібрала докази⁶⁶, що російська влада вчинила воєнні злочини, пов'язані з умисними вбивствами, катуваннями, згвалтуваннями та іншим сексуальним насильством, які підтвердили попередні висновки про те, що російська влада широко і систематично застосовувала тортури. Опитування жертв і свідків продемонстрували глибоку зневагу до людської гідності від російської влади за цих обставин.

Під час візиту в Україну у вересні 2023 року спеціальний доповідач ООН з питань тортур Еліс Джілл Едвардс⁶⁷ зазначила, що масові тортури – це державна політика Росії та систематична практика для залякування, нагнітання терору чи примусу до зізнань.

(b) Звільнення та повернення цивільних

Критичним залишається питання повернення цивільних, захоплених і незаконно утримуваних РФ, в умовах відсутності будь-яких визначених нормами МГП механізмів. За даними КШППВ, упродовж 2023 року до України з російського полону повернуто лише 7 цивільних осіб⁶⁸.

Офіс Омбудсмана спільно з компетентними державними органами та неурядовими організаціями активно опрацьовує способи звільнення українських громадян, які перебувають у російській неволі. За підтримки та у взаємодії з міжнародно-правовими інституціями, представниками країн-партнерів Омбудсман систематично звертався до уповноваженої з прав людини РФ із закликами про належне дотримання російською стороною прав і свобод громадян України, а також визволення всіх незаконно утримуваних осіб з місць несвободи. Однак невизнання РФ фактів незаконного утримання цивільних осіб і системні порушення їхніх прав потребують пошуку нових важелів впливу на країну-агресора задля забезпечення дотримання прав цивільних співгромадян на тимчасово окупованій території України та в Російській Федерації.

Суттєво вплинути на вирішення проблем повернення українців має створення у складі КШППВ робочої групи, що опікуватиметься питаннями цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України⁶⁹.

(c) Проблемні питання надання підтримки цивільним, позбавленим особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членам їхніх родин

⁶⁶ Доповідь щодо ситуації у сфері прав людини в Україні, що склалася через російську агресію, 19.10.2023. Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні:

<https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-UA.pdf>

⁶⁷ Українські звіти про тортури вказують на системну політику Росії - експерт/The New York Times, 10.09.2023: <https://www.nytimes.com/2023/09/10/world/europe/russian-ukraine-torture.html>

⁶⁸ За даними КШППВ.

⁶⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2024 р. № 208 «Деякі питання поведження з військовополоненими»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2024-%D0%BF#Text>. Постанова набрала чинності 01.03.2024.

Окремо варто зупинитися на проблемах правового й соціального забезпечення цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Проблемні аспекти переважно стосуються реалізації окремих гарантій, передбачених Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» (далі – Закон 2010-IX), зокрема повноцінного правового врегулювання надання медичної, реабілітаційної, психологічної допомоги особам, позбавленим особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Так, цивільні особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України та які здебільшого були піддані тортурам, після звільнення можуть отримати належну їм медичну, психологічну, реабілітаційну та інші види допомоги лише на загальних підставах. Водночас Законом 2010-IX⁷⁰ передбачено прийняття підзаконних нормативно-правових актів, що регулюють питання отримання цією категорією осіб медичної, психологічної, реабілітаційної та інших видів допомог. Однак окремих підзаконних нормативно-правових актів не прийнято.

Залишається неунормованим порядок здійснення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення, що передбачено положеннями Закону України 2010-IX.

Неврегульованими також залишаються питання у сфері освіти та науки. Це, зокрема, питання припинення навчання здобувачем фахової передвищої або вищої освіти на період позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України і відновлення після визволення зі збереженням місця навчання та стипендії для здобувачів освіти, які навчаються за кошти державного бюджету, та врахування попередньо сплачених коштів у разі навчання за контрактом.

3. Депортовані та примусово переміщені особи

Чергове системне порушення прав цивільних осіб, які опинилися на територіях, окупованих РФ, – примусове переміщення на ТОТ чи депортація на територію РФ, РБ⁷¹.

⁷⁰ 15 березня 2024 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову «Про затвердження Порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення»: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-poriadok-zakhodiv-iz-reintehratsii-adaptatsii-ta-pidtrymky-zvilnennykh-z-polonu?fbclid=IwAR3gHu9WLbtTCXv-V0yOOmsR0Qj2chHR5BRchggJ5iOiBgZBRSAf0yhQAls>

⁷¹ Відповідно до Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, забороняється здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави.

Керівництво РФ виправдовує такі дії «евакуацією з небезпечних районів», хоча нічого спільного з евакуацією вони не мають⁷². Масова депортація та цілеспрямоване викрадення українських дітей є спланованою геноцидною політикою РФ стосовно українського народу.

Факт депортації українських дітей від РФ визнано на рівні ООН, зокрема в резолюції Генеральної Асамблеї⁷³, де визначено потребу негайного звільнення та повернення всіх ув'язнених, примусово переміщених і нелегально депортованих цивільних осіб, включаючи дітей. У своєму щорічному звіті «Діти і збройний конфлікт» Генеральний Секретар ООН влітку 2023 року зазначив, що ООН підтвердила факт передачі 46 дітей до РФ з районів України, які частково перебувають або перебували під тимчасовим військовим контролем РФ, включаючи дітей, насильно відокремлених від батьків, дітей, виведених зі шкіл та установ без згоди опікунів⁷⁴. Факт депортації українських дітей визнано Європарламентом⁷⁵, а також ПАРЕ⁷⁶.

17 березня 2023 року МКС видав ордер на арешт Володимира Путіна, президента РФ, та Марії Львової-Белової, уповноваженої з прав дитини при президентові РФ. Палата досудового розслідування МКС вважає, що існують достатні підстави вважати, що кожен підозрюваний несе відповідальність за воєнний злочин незаконної депортації населення та незаконного переміщення населення з окупованих районів України до РФ, що завдало шкоди українським дітям⁷⁷.

У представленому у квітні 2023 року звіті Місії ОБСЄ Московського механізму людського виміру, присвяченому питанням депортації дітей у контексті порушень прав людини та гуманітарних наслідків агресивної війни Росії проти України, зазначається, що

⁷² Аналітична записка «Примусове переміщення та депортація до РФ дітей із тимчасово окупованих територій України», квітень 2023. Центр прав людини ZMINA: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/06/children_web_ukr.pdf; Четвертий проміжний звіт щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні, 12.12.2023. БДІПЛ: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/561457.pdf>

⁷³ UN Docs. Resolution adopted by the General Assembly on 23 February 2023 Principles of the Charter of the United Nations underlying a comprehensive, just and lasting peace in Ukraine <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F6&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

⁷⁴ Children and armed conflict - Report of the Secretary-General (A/77/895-S/2023/363) https://reliefweb.int/report/afghanistan/children-and-armed-conflict-report-secretary-general-a77895-s2023363-enarruzh?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw48-vBhBbEiwAzqrZVBF6FN-hWZ77bjBp29Svy7GQgeVXWNBgBetJ61px0YMGx2pJEctOpRoCTsEQAvD_BwE

⁷⁵ Резолюція Європейського парламенту від 15 вересня 2022 року про порушення прав людини в контексті примусової депортації українських цивільних осіб до Росії та примусового усиновлення українських дітей у Росії (2022/2825(RSP) https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0320_EN.html

⁷⁶ PACE. Resolution: Deportations and forcible transfers of Ukrainian children and other civilians to Russian Federation or to Ukrainian territories temporarily occupied: create conditions for their safe return, stop these crimes and punish the perpetrators <https://pace.coe.int/en/files/33162#trace-6>

⁷⁷ Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>

від 24 лютого 2022 року багато українських дітей опинилися на ТОТ, а також депортовані до РФ⁷⁸.

За даними державного порталу «Діти війни» на 31 грудня 2023 року депортовано до РФ, РБ або примусово переміщено на ТОТ 19 546 дітей⁷⁹, серед яких, за даними НІБ, 3780 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. За 2023 рік кількість депортованих до РФ, Білорусі або примусово переміщених на тимчасово окуповані території України збільшилася на 5670 осіб.

Це, зокрема, підтверджено четвертим звітом Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ, який охоплює події від 1 червня до 30 листопада 2023 року. Більшість положень документа ґрунтуються на свідченнях опитаних Бюро свідків (91 особа). Зокрема у звіті зазначено, що українські діти продовжують зазнавати примусового переміщення на окупованих Російською Федерацією територіях України та з окупованих територій до Російської Федерації⁸⁰ та Республіки Білорусь⁸¹. При цьому в звіті наголошено, що влада обох країн продовжує заперечувати свою причетність до незаконних дій, натомість стверджуючи, що рятує дітей від конфлікту, публічно дякуючи та відзначаючи дії тих, хто до цього долучився⁸².

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло 163 звернення щодо повернення 347 дітей на підконтрольну Україні територію. За сприяння Секретаріату Уповноваженого 16 дітям призначено опікуна/піклувальника для повернення дітей на підконтрольну Україні територію. Загалом відповідно до даних, розміщених на порталі «Діти війни», українській стороні вдалося повернути в Україну 388 дітей. Уповноважений відповідно до своєї компетенції спільно з відповідальними державними органами та громадськими організаціями вживають заходів щодо повернення депортованих дітей.

⁷⁸ Звіт «Про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації», 28.04.2023. БДІПЛ: https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/546560_0.pdf

⁷⁹ Державний портал «Діти війни»: <https://childrenofwar.gov.ua/>

⁸⁰ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні, 23 November 2023; У Чувашію із зони спецоперації привезли майже півсотні дітей [Almost fifty children were brought to Chuvashia from the special operation zone], Pro city [Pro city], 18 June 2023, in Russian; Чувашія приймає дітей з Бердянська і викриває українські фейки [Чувашия принимает детей из Бердянска и выставляет украинские фейки], Правда ПФО, 20 червня 2023 року, російською мовою. Див. також Спротив, Telegram-пост, 10 серпня 2023 року, українською мовою

⁸¹ Інформація Постійного представництва України при міжнародних організаціях у Відні; Україна ОБСТРІЛЮЄ Донбас | Білорусь «краде дітей»? | Кадри реального життя Лисичанська. Фільм [Україна ОБСТРІЛЮЄ Донбас | Білорусь «краде дітей»? | Кадри реального життя Лисичанська. Фільм], АТН: новини Білорусі та світу [АТН: новости Беларуси и мира], YouTube, 18 липня 2023 року, російською мовою; [Генсек білоруського Червоного Хреста відкрито підтвердив, що організація бере участь у вивезенні дітей з України до Білорусі](#) [Генеральний секретар білоруського Червоного Хреста відкрито підтвердив, що організація брала участь у вивезенні дітей з України до Білорусі], Дзеркало [Мirror], 19 July 2023, in Russian; ["Дізналися про вашу культуру і готові до чогось нового". Група дітей Донбасу приїхала на відпочинок до Білорусі](#) ["We learnt about your culture and are ready for something new". Група дітей Донбасу приїхала на відпочинок до Білорусі], Белта [Белта], 18 вересня 2023 р., російською мовою.

⁸² Звіт бюро з демократичних інститутів та прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ: <https://www.osce.org/odihr/560325>

Під час масованих обстрілів РФ Харківської області дитину разом з тіткою було вивезено до Белгорода. 14-річна Вероніка була позбавлена змоги повернутися до України зі своєї рідною бабусею, яка на прохання матері з відповідними документами поїхала до Росії для повернення дитини на територію України. Однак через відмову російської сторони дитина не повернулася до мами, а була влаштована до Єлецького соціально-реабілітаційного центру для неповнолітніх Липецької області РФ. Мати дитини дізналася, що донька була свідком, а потім стала потерпілою у кримінальній справі, судові засідання якої було призначено на 10 травня 2023 року.

Для заявниці, яка є військовослужбовицею, виїзд до РФ був неможливим і небезпечним. Про перешкоди у поверненні дитини заявниця розказала на засіданні Радбезу ООН. Після цього та за сприяння Уповноваженого Вероніка повернулася в Україну 16 травня 2023 року.

Уповноважений активно залучений до реалізації заходів з повернення українських дітей. Так, Уповноважений є частиною команди виконавців Превентивного плану щодо припинення та запобігання грубим порушенням прав дітей під час збройного конфлікту в Україні.

Задля повернення українських дітей з депортації та примусового переміщення розроблено План BRING KIDS BACK UA⁸³. У рамках цього Плану дій створено Міжнародну експертну групу, до складу якої входять впливові міжнародні експерти⁸⁴, які будуть агентами впровадження адвокаційних зусиль України та її партнерів.

Уповноважений адмініструє діяльність Міжнародної коаліції за повернення українських дітей, створеної за результатами проведення першої установчої зустрічі у Києві 8 грудня 2023 року. Коаліція представила 10 стрижневих напрямів, на яких повинна здійснюватися робота і українськими органами влади, і партнерами по Коаліції, а саме:

Сприяння поверненню дітей

1. Здійснення стратегічних кампаній з адвокації для підвищення глобальної уваги та залучення підтримки від міжнародної спільноти до роботи Коаліції.
2. Визначення та знаходження нелегально депортованих і примусово переміщених дітей.
3. Розроблення механізмів повернення нелегально депортованих і примусово переміщених дітей відповідно до положень міжнародного права, стандартів прав людини та з урахуванням найкращих інтересів дитини.
4. Здійснення дипломатичних зусиль і переговорів із Російською Федерацією.

⁸³ Офіційний сайт Bring Kids Back UA: <https://www.bringkidsback.org.ua/>

⁸⁴ Баронеса Гелена Кеннеді стане співголовою міжнародної експертної групи Bring Kids Back UA/Офіційне інтернет-представництво Президента України, 28.09.2023р: <https://www.president.gov.ua/news/baronesa-gelena-kennedi-stane-spivgolovoyu-mizhnarodnoyi-eks-85929>

Фізичне повернення дітей

5. Сприяння підготовці та видачі документації для встановлення особистості дітей і членів сім'ї, включаючи документи, потрібні для перетину кордону.
6. Фізичне повернення (побудова маршрутів, логістики, транспортування) нелегально депортованих і примусово переміщених дітей до України.

Реінтеграція та психосоціальна підтримка

7. Сприяння возз'єднанню повернутих дітей з родинами чи їх влаштування до сімейних форм виховання.
8. Реінтеграція дітей у громаду, надання належної гуманітарної, медичної та психологічної допомоги дітям та їхнім родинам.

Гарантії неповторення в майбутньому

9. Забезпечення доступу до правосуддя для дитячих жертв і свідків злочинів.
10. Притягнення до відповідальності тих, хто організовував незаконну депортацію та примусове переміщення українських дітей згідно з нормами міжнародного права та рішеннями міжнародних судових установ.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству закордонних справ України, Координаційному штабу з питань поводження з військовополоненими:

у рамках реалізації пункту 4 української Формули миру активізувати процеси взаємодії з державами, які потенційно можуть виконувати посередницькі функції, для збору інформації про дітей, цивільних осіб, позбавлених свободи внаслідок збройної агресії проти України, військовополонених, та отримання доступу до місць їх утримання в РФ і на ТОТ, участь у реалізації ідеї створення змішаної медичної комісії для безпосередньої репатріації або інтернування поранених до третіх країн для їх належного лікування.

Міністерству закордонних справ України:

активізувати роботу з пошуку країни-покровительки задля сприяння посиленню контролю за дотриманням в РФ міжнародного гуманітарного права та країни-посередника з виконання консульських функцій з РФ в інтересах України.

Міністерству закордонних справ України, Офісу Генерального прокурора:

опрацювати питання механізму повернення цивільних громадян, незаконно утримуваних РФ, і притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах із застосуванням правових інструментів Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, зокрема через активізацію співпраці з Комітетом ООН з насильницьких зникнень, посилення кооперації зі спецповідачами ООН з питань катувань і насильницьких зникнень.

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про порядок взаємодії місцевих і центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Національного інформаційного бюро, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, громадських організацій, благодійних фондів з питань виявлення та повернення депортованих або примусово переміщених дітей, зокрема дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, під час і внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;

розробити та впровадити Державну програму для забезпечення прав дітей, які повернулися з депортації з Російської Федерації та/або примусового переміщення з тимчасово окупованих територій України;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт порядку проведення відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів, заходів з адаптації, підтримки (супроводу) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення.

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерству охорони здоров'я України:

невідкладно розробити та подати на розгляд уряду проєкти порядків надання медичної, реабілітаційної, зокрема психологічної, допомоги осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, після їх звільнення.

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству закордонних справ, Міністерству цифрової трансформації України:

забезпечити здійснення, спільно з неурядовими організаціями, інформаційних кампаній, направлених на інформування примусово переміщених і депортованих до РФ і РБ осіб про процес та процедури повернення на територію України.

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:

забезпечити здійснення спільно з неурядовими організаціями широкої інформаційної кампанії для громадян, які залишились на ТОТ щодо можливості та механізму повернення на контрольовану територію України, а також отримання посвідчення на повернення в Україну.

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству соціальної політики України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт нормативно-правового акта, яким запровадити соціальні програми, спрямовані на надання тимчасового

житла та фінансової допомоги для депортованих осіб, після їх повернення, зокрема, у процесі отримання потрібних їм документів.

Міністерству освіти і науки України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до пункту 2 статті 44 Закону України «Про фахову передвищу освіту» № 2745-VIII та пункту 2 статті 46 Закону України «Про вищу освіту» № 1556-VII, якими передбачити гарантії збереження місця навчання та стипендії здобувачам фахової передвищої освіти, яких було позбавлено особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України державою-агресором, її органами, підрозділами, формуваннями, іншими утвореннями під час перебування на тимчасово окупованих територіях України або на території держави-агресора;

опрацювати Положення, в якому визначити порядок надання академічної відпустки, зокрема, цивільним особам, яких було позбавлено особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України країною-агресором, а також перелік необхідних для надання відпустки документів.

Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України:

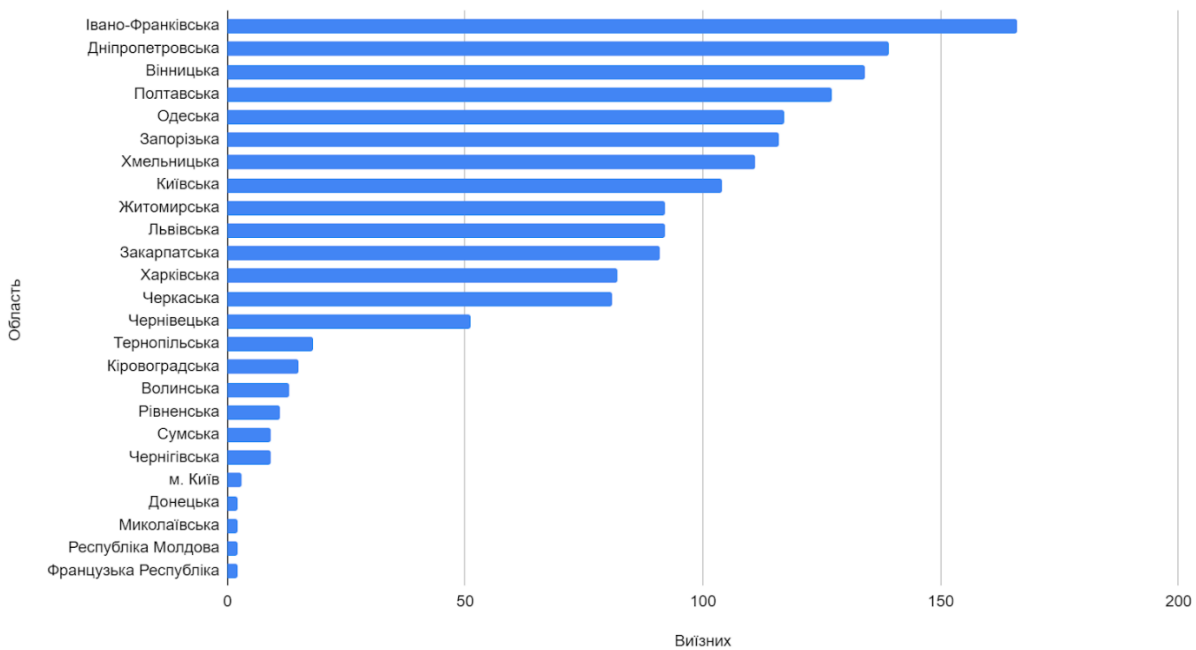
врегулювати на законодавчому рівні питання залучення спеціалістів для відібрання біологічних зразків на території іноземних держав для подальшого призначення молекулярно-генетичних експертиз;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт акта, яким передбачити затвердження плану дій з повернення на територію України депортованих до РФ і РБ, а також примусово переміщених на ТОТ громадян України.

РОЗДІЛ 2. Права громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України

Опрацьовано письмових звернень	2224
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	4973
Відновлено прав (зокрема за колективними зверненнями та ініціативно)	9483
Опрацьованих НПА	80
Здійснено моніторингів	1645
Акти реагування (подання Уповноваженого)	2
Кількість запитів та ініціативних листів	8192 запитів, 149 ініціативних листів
Кількість здійснених правопросвітницьких заходів	1052
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	198

Кількість моніторингів по областях

Збройна агресія продовжує бути причиною серйозних і масштабних порушень прав людини та норм МПП. Внаслідок збройної агресії РФ проти України постраждали мільйони людей, сотні тисяч сімей залишилися без домівок. Постійні обстріли агресором населених пунктів України призводять до смертей, важких поранень і великих страждань цивільного населення.

За даними Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, від 24 лютого 2022 року внаслідок широкомасштабного військового вторгнення РФ в Україну постраждало 29 330 цивільних осіб, з них 10 191 особа загинула, 19 139 осіб дістали поранення⁸⁵. Водночас реальна кількість постраждалих набагато вища, оскільки зазначені дані не враховують кількість жертв серед цивільних осіб на ТОТ і в зоні ведення бойових дій, наприклад, у Маріуполі, Волновасі (Донецька область), Лисичанську, Попасній і Северодонецьку (Луганська область), з масовою загибеллю людей.

Попри відсутність у національному законодавстві України визначення поняття «особа, постраждала внаслідок збройної агресії проти України», Уповноважений у своїй діяльності приділяє велику увагу ситуації з дотриманням прав осіб, які зазнали шкоди від війни. Зокрема це (а) внутрішньо переміщені особи та особи, які перемістилися за межі України у зв'язку з війною; (б) особи, які проживають на ТОТ; (в) особи, які проживають у районах проведення бойових дій; (г) особи, позбавлені особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та члени їхніх сімей; (д) особи, зниклі безвісти за особливих

⁸⁵ Україна: Захист цивільних осіб у збройному конфлікті, оновлення, грудень 2023. Звіт Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні https://ukraine.un.org/sites/default/files/2024-01/Ukraine%20-%20protection%20of%20civilians%20in%20armed%20conflict%20%28December%202023%29_UKR.pdf

обставин, та члени їхніх сімей; (f) діти, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів; (g) особи, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння; та інші категорії.

Наразі на законодавчому рівні в різний спосіб і на різному рівні закріплено підтримку лише певних категорій осіб. Зважаючи на це, у Спеціальній доповіді Уповноваженого щодо дотримання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 року)⁸⁶ надано рекомендацію розробити закон, який би визначав правові та організаційні засади забезпечення захисту всіх категорій осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ проти України, починаючи з 2014 року, а також механізм відшкодування завданої шкоди, включно з реституцією, компенсацією, реабілітацією та сатисфакцією. Проте впродовж 2023 року цієї рекомендації не виконано.

Водночас уряд розробив і вніс до Верховної Ради України законопроект «Про облік осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та відшкодування шкоди, завданої їх життю і здоров'ю» (реєстр. № 10256)⁸⁷, яким передбачено створення та функціонування Державного реєстру осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії РФ проти України. У разі створення цей Реєстр буде призначено для фіксації доказів та інформації про шкоду життю і здоров'ю та забезпечення можливості подальшого її відшкодування за рахунок репарацій чи інших стягнень з РФ. На розгляді Верховної Ради України перебуває також законопроект «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації» (реєстр. № 10132)⁸⁸.

Водночас розроблені проекти актів не визначають на законодавчому рівні поняття постраждалих осіб внаслідок збройної агресії проти України. Утім, завдання держави – створення ефективних і дієвих механізмів компенсації для постраждалих від збройної агресії, які б забезпечували їм не лише матеріальне відшкодування, а й повне відновлення права на гідність.

Так, для здійснення аналізу поточної ситуації у сфері забезпечення відшкодування завданої збройною агресією РФ проти України шкоди, а також напрацювання ґрунтовних пропозицій щодо законодавчого врегулювання питання запровадження комплексного

⁸⁶ Спеціальна доповідь Уповноваженого щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України за (період 24 лютого – 31 жовтня 2022 року): <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%96/bec87182-377e-4a49-a7c6-663b4f67ad3d.pdf>

⁸⁷ Законопроект «Про облік осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, та відшкодування шкоди, завданої їх життю і здоров'ю» (реєстр № 10256): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43188>

⁸⁸ Законопроект «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації» (реєстр № 10132): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42862>

механізму репарацій наказом Уповноваженого створено відповідну робочу групу⁸⁹. До неї увійшли народні депутати України, представники органів державної влади, міжнародних і національних правозахисних організацій.

Не зважаючи на зусилля держави, здійснюваний Уповноваженим впродовж 2023 року моніторинг виявив, що ситуація зі становищем прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України, залишається складною.

1. ВПО

Активні бойові дії спричиняють масове переміщення населення – громадяни вимушено залишають свої домівки в пошуках безпеки та захисту. Багато таких осіб стали ВПО або виїхали за межі України. Так, на кінець грудня 2023 року, за даними Мінсоцполітики, кількість офіційно зареєстрованих ВПО в країні становить 4,9 млн осіб.

Ключові проблемні питання, з якими стикалися ВПО 2023 року і з приводу яких зверталися до Уповноваженого:

(а) Скорочення виплати допомоги на проживання ВПО та звуження права великої частини ВПО на отримання державної підтримки

Упродовж 2023 року уряд кілька разів вносив зміни до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам (далі – Порядок), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332⁹⁰, які не були підтримані Уповноваженим у зв'язку зі звуженням категорій отримувачів допомоги на проживання ВПО.

Зокрема постановою Кабінету Міністрів України № 709⁹¹ змінено механізм призначення / продовження виплати допомоги на проживання ВПО із запровадженням диференційованого підходу до призначення такої допомоги. Так, право на допомогу мають вразливі категорії осіб, чий майновий стан потребує фінансової підтримки держави. Про негативні наслідки застосування такого підходу Уповноважений зауважив ще на етапі погодження відповідного проєкту постанови з огляду на те, що він суперечить принципу правової визначеності, яка б давала змогу ВПО завчасно передбачити свої дії на майбутнє і бути впевненими в очікуваннях на підтримку держави, зокрема, що набуте ВПО на підставі чинного законодавства право на отримання державної підтримки буде реалізоване ними надалі, а не спричинить до втрати джерела доходу.

Як виявив моніторинг забезпечення прав ВПО на отримання допомоги на проживання після змін, внесених до Порядку у серпні 2023 року, вразливі категорії осіб,

⁸⁹ Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 04 вересня 2023 року № 98.15//23: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%2098.15.23.pdf>

⁹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332: «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>

⁹¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2023 № 709: «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/709-2023-%D0%BF#Text>

які з різних причин відмовилися від допомоги (наприклад, повернулися до фактичного місця проживання після деокупації населеного пункту), втратили право на повторне звернення за допомогою на проживання. Згідно з новими вимогами право на повторне звернення за отриманням допомоги мають лише ті особи, які були евакуйовані.

Крім того, встановлено, що вразливі категорії ВПО, які вперше звернулися за призначенням допомоги після 1 серпня 2023 року, мають право на автоматичне продовження виплати допомоги на другий шестимісячний період. Водночас положеннями Порядку не передбачено автоматичне продовження виплати допомоги таким самим вразливим категоріям ВПО, які отримували її до 1 серпня 2023 року.

Для врегулювання цього питання Уповноважений ініціював внесення відповідних змін до Порядку. Однак чергові напрацьовані Мінсоцполітики зміни, якими були уточнені підходи до визначення права ВПО на призначення допомоги на проживання та продовження здійснення таких виплат з березня 2024 року, серед іншого, запроваджують вимоги до ВПО щодо обов'язкового пошуку роботи та працевлаштування. За інформацією Мінсоцполітики, відповідні зміни мають сприяти стимулюванню ВПО працездатного віку до працевлаштування. Водночас, аналізуючи стан інтеграції та працевлаштування ВПО в приймаючих громадах, можна дійти висновку, що наразі відсутні дієві механізми для заохочення ВПО у пошуку роботи та їх ймовірної перекваліфікації. Так, Міжнародна організація з міграції у Звіті про внутрішнє переміщення в Україні⁹² зазначає, що, за даними дослідження, загалом у країні менше половини (40%) ВПО мають роботу, включно з 4 % самозайнятих.

Таким чином, з одного боку, уряд для стимулювання ВПО до економічної самостійності припиняє виплату допомоги на проживання ВПО, з іншого – не запроваджує додаткових механізмів для сприяння такій зайнятості.

Скасування виплати допомоги на проживання ВПО на практиці спонукає їх до повернення до покинутого місця проживання, незважаючи на тривалі обстріли чи навіть інтенсивні бойові дії або тимчасову окупацію, а також переміщення до інших країн у пошуках кращих умов проживання. Натомість з державного та місцевих бюджетів, а також національними та міжнародними гуманітарними організаціями використовуються великі фінансові ресурси для забезпечення евакуації людей із зони бойових дій.

Кроки уряду щодо зміни умов надання допомоги на проживання ВПО кожні півроку свідчать про непослідовність державної політики у цьому питанні. Впроваджувані зміни не мають створювати умови, за яких вразливі категорії населення зіткнуться з раптовою затримкою чи невинуватеною відсутністю допомоги, яку вони потребують і на яку розраховують.

Під час реалізації державної політики щодо внутрішнього переміщення, уряд не може ставити в пріоритет відсутність достатніх фінансових ресурсів, оскільки відповідно

⁹² Звіт Міжнародної організації з міграції про внутрішнє переміщення в Україні (Опитування загального населення Раунд 13. Червень 2023 року): <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-zvit-pro-povernennya-v-ukraini-opituvannya-zagalnogo-naseleння-13-11-travnja-14>

до Конституції України⁹³ саме людину визнають в Україні найвищою цінністю. Держава повинна дбати про своїх громадян, забезпечуючи їхнє право на соціальний захист. Крім того, відповідно до Керівних принципів ООН з питань внутрішнього переміщення, на державну владу покладено основний обов'язок і відповідальність за надання захисту та гуманітарної допомоги ВПО, які перебувають під її юрисдикцією.

(b) Розміщення в МТП

Для контролю за забезпеченням дотримання прав ВПО на належні умови проживання Секретаріат Уповноваженого постійно здійснює моніторингові візити до МТП. За 2023 рік здійснено 1585 моніторингових візитів у 22 областях України, за результатами яких органам державної влади та органам місцевого самоврядування надано 2892 рекомендації щодо поліпшення умов перебування в МТП.

Водночас за результатом аналізу проблемних питань, виявлених у процесі моніторингу, для забезпечення гідних і комфортних умов проживання ВПО в МТП Секретаріат Уповноваженого спільно з Кластером з питань управління та координації місць компактного поселення розробив «Мінімальні стандарти адміністрації та управління місць компактного поселення внутрішньо переміщених осіб в Україні», які стали підмурівком для прийнятої постанови Кабінету Міністрів України № 930 (далі – Постанова № 930)⁹⁴. Відтепер держава має офіційне визначення поняття МТП і схвалені норми проживання ВПО у таких місцях.

Аналіз виконання наданих Уповноваженим рекомендацій виявив, що на 30 грудня 2023 року 27% з них успішно виконано, 8% не виконано, а інші перебувають у процесі виконання. Основною причиною неможливості виконання рекомендацій відповідні органи зазначають відсутність належного фінансування.

Окремо варто зазначити, що вирішення житлових потреб ВПО є сферою, яка потребує найбільшої підтримки та фінансування і від держави, і від міжнародних фінансових інституцій.

Міжнародні та національні організації надають активну підтримку заходам, спрямованим на поліпшення житлових умов у МТП, однак на центральному рівні відсутні відповідні програми (субвенції, дотації, та ін.), попри те, що одним із принципових положень діяльності гуманітарних організацій є підтримка із залученням коштів держави, що свідчить про зацікавленість усіх сторін у вирішенні порушених питань.

Також варто зазначити, що ОВА провадить роботу щодо формування та затвердження Переліків МТП в області, які надалі мають бути затверджені Мінреінтеграції. Однак з 4000 раніше верифікованих МТП лише 958 МТП направлено на затвердження до

⁹³ Конституція України від 28.06.1996: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 1 вересня 2023 року № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2023-%D0%BF#Text>

Мінреінтеграції⁹⁵. Така ситуація, зокрема, пов'язана з тим, що обласні та Київська міська військові адміністрації збирають заяви та включають до узагальненого Переліку лише ті МТП, щодо яких отримано заяву від балансоутримувачів, що на пряму залежить від поінформованості останніх. Така ситуація з формуванням переліків МТП на обласних рівнях викликає занепокоєння, зокрема через те, що МТП, які не потрапили до узагальненого Переліку, можуть залишитися поза увагою системи соціального та державного захисту загалом. Водночас чинною редакцією Постанови № 930 не передбачено оновлення узагальненого переліку Мінреінтеграції.

Окрім цього, після затвердження узагальненого переліку та враховуючи наявну інформацію за результатами вже здійснених моніторингових візитів, Уповноважений скерував лист Віце-прем'єр-міністру – Міністру з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій щодо можливості включення до затвердженого переліку ще 96 МТП, умови в яких відповідають мінімальним стандартам розміщення ВПО відповідно до Постанови № 930 і виключення 25 МТП через неможливість їх приведення у придатний стан.

(с) Отримання компенсації за спожиті комунальні послуги громадськими організаціями та благодійними фондами, що орендують приміщення комунальної власності, на базі яких облаштовано МТП

На початку повномасштабного вторгнення, коли сотні тисяч людей втікали від збройної агресії, громадські об'єднання та благодійні фонди стали одними з ключових гравців у забезпеченні тимчасового притулку для ВПО. Вони виявили високий рівень готовності та мобільності, надаючи послуги з тимчасового проживання ВПО через оренду приміщень комунальної власності, що стало невід'ємною частиною системи підтримки ВПО. Однак, попри важливість цієї ролі, державні правові механізми не враховують аспектів компенсації за спожиті комунальні послуги для цих благодійних організацій.

До Уповноваженого надходили звернення від громадських організацій, діяльність яких спрямована на захист прав ВПО. Організації зазначали, що відповідно до чинного законодавства наразі відсутній механізм отримання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення ВПО орендарям об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану.

Чинним Порядком надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення ВПО у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану (далі – Порядок)⁹⁶ визначено вичерпний перелік кола суб'єктів, що мають право на звернення для компенсації комунальних послуг. До цього

⁹⁵ Кластер з питань управління та координації місць компактного поселення «Моніторинг місць тимчасового проживання ВПО в Україні (березень 2023)»: https://www.cccmcluster.org/sites/default/files/2023-05/CCCM_2023_CSM%20R7_ukr.pdf

⁹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 261 «Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2022-%D0%BF#Text>

переліку не включені орендарі комунального майна, на базі якого облаштовано МТП ВПО. Водночас для більшості громадських і благодійних організацій, які забезпечують ВПО тимчасовим житлом, оплата повної вартості комунальних послуг за проживаючих є великим фінансовим навантаженням. Як наслідок ВПО можуть отримувати відмову в забезпеченні таким житлом.

Для вирішення цього питання Уповноважений звернувся до Віце-прем'єр-міністра – Міністра з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України з пропозицією розглянути питання щодо ініціювання внесення змін до Порядку, зокрема визначивши механізм спрямування компенсації за комунальні послуги громадським організаціям і благодійним фондам, що орендують приміщення комунальної власності, на базі яких облаштовано МТП ВПО на безоплатній основі. Мінреінтеграції розробляє відповідний нормативно-правовий акт.

(d) Оплата ВПО комунальних послуг за місцем реєстрації

З початком опалювального сезону відновлено централізоване опалення у низці територіальних громад, зокрема Донецької, Луганської та Херсонської областей, які перебувають безпосередньо в районах ведення бойових дій або під постійними обстрілами (наприклад, Херсон (Херсонська обл.), Слов'янськ і Покровськ (Донецька область). Опалення подають до багатоквартирних будинків, мешканці яких евакуйовані та вимушені проживати в інших регіонах України. Як наслідок складається ситуація, за якої ВПО мають здійснювати оплату за опалення за місцем фактичного проживання в приймаючій громаді та за адресою покинутого місця проживання або за місцезнаходженням свого житла. Така ситуація створює непомірне грошове навантаження на ВПО.

До Уповноваженого звернулася громадянка Н., яка проживала у Покровську Донецької області, однак з початком активних бойових дій була змушена покинути дім і переїхати до Черкаської області. Не зважаючи на те, що в Покровську заявниця не проживає, вона продовжує отримувати рахунки за комунальні послуги з постачання теплової енергії. Вважаючи зазначене порушенням своїх прав, заявниця звернулася з проханням посприяти у здійсненні їй перерахунку за комунальні послуги. Однак нормами чинного законодавства не врегульовано питання звільнення від оплати вартості послуг постачання теплової енергії у разі їх тривалого невикористання, зокрема в разі обов'язкової евакуації. Наразі єдиним способом захисту порушеного права у подібних випадках залишається звернення до суду.

Попри рекомендацію Уповноваженого, надану Мінінфраструктури та Мінреінтеграції у Щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2022 року⁹⁷ щодо потреби розроблення та внесення на розгляд

⁹⁷ Щорічна доповідь Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/>

Кабінету Міністрів України проекту акта щодо звільнення осіб, які вимушені були покинути своє житло внаслідок збройної агресії проти України, від сплати рахунків за постачання теплової енергії, якщо таке житло розміщене на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або тимчасово окупованих РФ, відповідний нормативно-правовий акт досі залишається неприйнятим.

Водночас Мінінфраструктури повідомлено про створення робочої групи, яка аналізує та опрацьовує відповідні проблемні питання та готує пропозиції для їх нормативного врегулювання. Крім того, Мінінфраструктури повідомлено про розроблення законопроекту, положення якого врегульовуватимуть на законодавчому рівні основні аспекти нарахування плати за житлово-комунальні послуги у період воєнного стану для споживачів, житлові та нежитлові приміщення яких розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії, або ТОТ; оплати житлово-комунальних послуг, враховуючи їх особливості надання та споживання, а також інших платежів, передбачених законодавством; стягнення заборгованості за спожиті послуги; обліку комунальних послуг.

(е) Порушення прав громадян України, які перемістилися з ТОТ АР Крим і Севастополя, на пенсійне забезпечення

Наразі досі залишається невирішеним питання щодо пенсійного забезпечення громадян України з ТОТ АР Крим і Севастополя. Так, громадяни України з-поміж ВПО з території АР Крим і Севастополя, які після 24 лютого перемістилися на підконтрольну уряду України територію, опинилися в уразливому стані внаслідок відмови органів ПФУ у виплаті пенсії на підставі того, що таких осіб вважають забезпеченими пенсіями від російського Пенсійного фонду, або тому, що вони не можуть ані підтвердити, ані спростувати факт неотримання ними пенсії та інших соціальних виплат «за попереднім місцем отримання пенсії». Не зважаючи на те, що Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон № 1207-VII)⁹⁸, яким гарантується виплата пенсій усім громадянам України без винятків, фактично виплата пенсій особам із відповідних територій не здійснюється.

Порушення права на отримання пенсій від ПФУ для ВПО з АР Крим і Севастополя існує через наявність у чинному законодавстві України норм, які суперечать Закону № 1207-VII⁹⁹. Зокрема чинною є заборона виплати пенсій громадянам з АР Крим і Севастополя, якщо ВПО, які раніше мешкали там, мають громадянство РФ; отримують або отримували пенсію від російського Пенсійного фонду; ПФУ не отримав від Пенсійного фонду РФ відомостей про виплату і припинення виплати пенсії ВПО (що взагалі неможливо виконати під час воєнного стану); ПФУ не отримав від російського Пенсійного фонду пенсійних справ ВПО (що також не може бути виконано під час воєнного стану у

⁹⁸ Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

⁹⁹ ibid

зв'язку з розривом дипломатичних відносин з РФ). Постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 234¹⁰⁰ визначено обов'язкову умову призначення пенсії ВПО, які виїхали з території АР Крим і Севастополя, – це надання від уповноваженого російського органу довідки про те, що особі за місцем реєстрації на території АР Крим і Севастополя не призначалися пенсії, та особиста декларація про відсутність громадянства РФ. Така вимога суперечить Закону № 1207-VII¹⁰¹, і її виконання під час воєнного стану вочевидь неможливе.

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянина, який у липні 2023 року подав до Головного управління ПФУ в Києві заяву про відновлення виплати пенсії, яку він не отримував із березня 2014 р. Проте йому було відмовлено у зв'язку з відсутністю дипломатичних відносин із країною-агресором і неможливістю витребування пенсійної справи.

На запит Уповноваженого ГУ ПФУ в Києві повідомило, що для відновлення виплати пенсії за новим місцем проживання потрібні документи, зокрема, які містять інформацію про припинення виплати пенсії за попереднім місцем проживання. Відповідно у період дії воєнного стану можливість отримати документи, потрібні для відновлення виплати пенсії, відсутня.

Унаслідок цього люди змушені вирішувати це питання в судах, поповнюючи ЄДРСР новими справами, де суди змушують територіальні органи ПФУ розглядати заяви таких пенсіонерів і відновлювати для них пенсійні виплати.

Відповідно до рекомендації, наданої у Щорічній доповіді Уповноваженого про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році¹⁰² щодо затвердження механізму пенсійного забезпечення вказаної категорії громадян, Мінсоцполітики розробило проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України» (реєстр. № 9453 від 03.07.2023)¹⁰³, яким, серед іншого, передбачено здійснення призначення, відновлення та продовження пенсійних виплат для осіб, які проживають на ТОТ або під час окупації виїхали на підконтрольну уряду України територію, за умови звернення особи до ПФУ із заявою щодо неотримання пенсії від РФ. Наразі законопроект чекає на друге читання.

¹⁰⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 234 «Про затвердження Порядку виплати пенсії та надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2014-%D0%BF#Text>

¹⁰¹ *supra* 98, с. 59

¹⁰² *supra* 97, с. 58

¹⁰³ Законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України» (реєстр. № 9453 від 03.07.2023): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42235>

(f) Потреба оновлення профільного Закону про забезпечення прав і свобод ВПО

Окрім точкових чи галузевих змін до національного законодавства України, важливим елементом вибудовування послідовної позиції держави щодо забезпечення реалізації прав ВПО є перегляд та оновлення базового Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі – Закон)¹⁰⁴. Його ухвалено 2014 року, у подальші роки він зазнавав змін і доповнень. Утім, чинна редакція Закону не відповідає сучасним викликам, зокрема через масштаби внутрішнього переміщення, зміни потреб ВПО та ін.

Відповідно до рекомендації, наданої у Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2022 року¹⁰⁵, уряд 7 квітня 2023 року прийняв Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року¹⁰⁶ (далі – Стратегія) та затвердив операційний план заходів з її реалізації у 2023–2025 роках, до напрацювання якої долучився Секретаріат Уповноваженого. Однак попри часткове врегулювання питань, пов'язаних із наслідками внутрішнього переміщення, на рівні урядових документів постала потреба актуалізації профільного Закону для забезпечення його відповідності нинішнім реаліям задля повноцінного ефективного захисту прав ВПО та основоположних свобод.

Для підготовки оновленої редакції ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»¹⁰⁷ при Мінреінтеграції було створено робочу групу, до якої, зокрема, залучено працівників Секретаріату Уповноваженого. За наявною інформацією, відповідний законопроект доопрацьовують з урахуванням зауважень і пропозицій, наданих членами робочої групи.

2. Особи, які проживають у районах проведення бойових дій

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Кабінет Міністрів України прийняв постанову¹⁰⁸, якою визначено, що перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ, затверджує Мінреінтеграції за погодженням з Міністерством оборони з урахуванням пропозицій відповідних обласних, Київської міської військових адміністрацій.

¹⁰⁴ Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

¹⁰⁵ *supra*, 97, с. 58

¹⁰⁶ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text>

¹⁰⁷ *supra*, 104, с. 60

¹⁰⁸ Постанова Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2022 р. № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1364-2022-%D0%BF#Texte>

Так, наказом Мінреінтеграції України від 22 грудня 2022 року № 309 затверджено Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією (далі – Перелік)¹⁰⁹, який регулярно оновлюється.

За поточних умов, спричинених збройною агресією проти України та окупацією частини її території, питання забезпечення потреб евакуйованих осіб і тих, хто перебуває в деокупованих населених пунктах, стає найактуальнішим і найважливішим завданням для влади та суспільства загалом. Один із ключових викликів полягає в забезпеченні можливості ефективної евакуації та подальшої допомоги для тих, хто евакуюється.

Постановою Кабінету Міністрів України № 1195¹¹⁰ затверджено Порядок використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають у деокупованих населених пунктах, яким передбачено можливість отримання допомоги цивільним, що проживають у деокупованих населених пунктах, а також особам, які евакууються на більш безпечні території. Утім, цей Порядок не передбачає підтримки осіб, які евакуювалися самостійно та/або за допомогою благодійних, громадських організацій.

Евакуація може відбуватися двома шляхами: залізничним чи автомобільним транспортом, включаючи автобуси. Особи, які евакууються, повинні звернутися до збірного пункту евакуації та/або довідкової і вказати потрібні відомості про себе та інших осіб, які мають намір покинути небезпечну територію. Надалі військова адміністрація (на підставі інформації, що надійшла від збірного пункту евакуації, довідкової) подає відповідній обласній державній адміністрації, на території якої планується розміщення евакуйованого населення, та АТ «Укрпошта» за чотири робочі дні до дня здійснення евакуації згідно з визначеним для автомобіля маршрутом (відбуття автобусів, виділених для евакуації) інформацію про орієнтовну кількість цивільного населення, яке виїжджає.

Після проведення перевірки відомостей про осіб, які раніше отримували грошову допомогу, цивільному населенню, яке евакуюється, АТ «Укрпошта» виплачує грошову допомогу впродовж десяти календарних днів з дня прибуття відповідних осіб до приймального пункту евакуації.

Однак багато осіб вирішують здійснити самостійну евакуацію з використанням власного транспорту або за допомогою волонтерів, а тому отримати разову грошову допомогу такі особи не можуть, оскільки їхні дані не передаються до АТ «Укрпошта». Варто зауважити, що отримання разової грошової допомоги – один із ключових аспектів підтримки та відновлення нормального життя, оскільки саме така допомога є нагальним джерелом доходу.

¹⁰⁹ Наказ Мінреінтеграції України від 22 грудня 2022 року № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>

¹¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1195 «Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2022-%D0%BF#Text>

3. Громадяни України на ТОТ

Критичною залишається ситуація з дотриманням прав людини на ТОТ України. Попри те, що 2022 року частина територій, тимчасово окупованих РФ, зменшилася, на зайнятих територіях держава-агресор створює атмосферу страху через застосування насильства, тиску та залякування мирних мешканців. РФ здійснює також заходи з витіснення нелояльного населення з ТОТ.

(а) Нав'язування громадянства РФ (примусова паспортизація)

Питання примусової паспортизації громадян України, які проживають на ТОТ, постало ще 2014 року. Тоді РФ автоматично визнала своїми громадянами всіх осіб, які проживали на території АР Крим та Севастополя на дату початку тимчасової окупації відповідної території. Водночас будь-які активні дії для набуття громадянства РФ не були потрібні¹¹¹. Пізніше, 2019 року, Указом президента РФ було визначено, що особи, які постійно проживають на територіях окремих районів Донецької та Луганської областей України, мають право звернутися із заявами про прийом до громадянства РФ у спрощеному порядку. Надалі ця норма була розширена на всіх громадян України та осіб без громадянства, які постійно проживають на території України¹¹².

Після повномасштабного вторгнення РФ 2022 року держава-агресор застосовує паспортизацію саме як форму тиску та залякування місцевого населення в небачених раніше масштабах. Так, Указом президента РФ¹¹³ визначено, що іноземцями будуть вважати тих українських громадян, які проживали на територіях, тимчасово окупованих РФ після 20 лютого 2024 року (Донецька, Луганська, Херсонська та Запорізька області), і заявили про своє бажання зберегти українське громадянство та не принесли присягу громадянина РФ.

РФ вживає систематичних заходів, зокрема прямий примус, для паспортизації українців на ТОТ. У цивільного населення часто не залишається іншого виходу, окрім отримання паспорту держави-агресора, щоб зберегти життя собі та своїм близьким, мати доступ до базових послуг (наприклад, медичних, освітніх), уникнути відібрання належного їм майна та ін. Нав'язування російського громадянства українським громадянам на ТОТ може також призвести до примусового призову до армії, що прямо заборонено МГП.

¹¹¹ Закон РФ № 6-ФКЗ «Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя»: <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/0bTO6S1g5c0RASXodOjRuI8wGLndsOzA.pdf>

¹¹² <http://static.kremlin.ru/media/events/files/ru/0bTO6S1g5c0RASXodOjRuI8wGLndsOzA.pdf>

¹¹³ Указ президента РФ від 24 квітня 2019 р. N 183 «Про визначення у гуманітарних цілях категорій осіб, які мають право звернутися із заявами про прийняття до громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку»: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/44190>

Зокрема такі випадки згадано у доповіді УВКПЛ¹¹⁴ та Четвертому проміжному звіті БДПЛ щодо виявлених порушень МГП та МППЛ в Україні¹¹⁵.

Практики, спрямовані на примус населення ТОТ до набуття громадянства РФ, ґрунтуються на положеннях російського законодавства. Вони стосуються всіх сфер життя – наприклад, отримання медичної допомоги, яка стає можливою лише за умови отримання громадянства РФ чи посвідки на постійне проживання. Встановлюється вимога отримання паспорта громадянина РФ вперше у 14 років, його наявність є однією з обов’язкових умов для отримання документа, що підтверджує здобуття середньої освіти дитиною.

Упродовж 2023 року Уповноважений отримав 98 звернень з приводу примусової паспортизації від громадян, які проживають на ТОТ (АР Крим і Севастополь – 1, Донецька область – 7, Запорізька область – 70, Херсонська область – 17, Луганська область – 3).

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянки В. з ТОТ Донецької області, яка повідомила, що її життя, а також життя та здоров’я її ще ненародженої дитини знаходяться під загрозою, оскільки для того, щоб отримати медичні послуги, зокрема медичну допомогу при пологах, окупаційна адміністрація медичного закладу вимагає від неї отримати російський паспорт. Окрім того, заявниця повідомила, що окупаційна влада вдається до постійних погроз її життю, залякувань і морального тиску, а тому заявниця просить Уповноваженого зафіксувати факт того, що вона примусово отримує паспорт РФ.

Секретаріатом Уповноваженого надіслано звернення для реагування до Офісу Генерального прокурора, за результатами якого Донецькою обласною прокуратурою внесено дані до ЄРДР.

Відмова у наданні медичної допомоги чи погрози у ненаданні такої допомоги не є одиничними випадками. Так, відповідно до тематичного дослідження eyeWitness to Atrocities (eyeWitness), Insecurity Insight, Медійної ініціативи за права людини (МППЛ) і Physicians for Human Rights (PHR), задокументовано щонайменше 15 випадків «паспортизації» через медичні послуги¹¹⁶. Так, ідеться про змушування лікарів відмовляти в медичних послугах людям, у яких не було російського паспорта або поданої заяви на його отримання. У деяких лікарнях було створено адміністративні пункти, де цивільні люди могли подати заяву на отримання російського паспорта. В одному задокументованому випадку в червні 2023 року російська влада, як повідомляється, закрила заклад охорони

¹¹⁴ *supra* 47, с. 37

¹¹⁵ Четвертий проміжний звіт Бюро демократичних інститутів та прав людини щодо виявлених порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини в Україні: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/561457.pdf>

¹¹⁶ Примус та контроль. Система охорони здоров’я України під російською окупацією. Грудень 2023 року. eyeWitness to Atrocities (eyeWitness), Insecurity Insight, Медійна ініціатива за права людини (МППЛ) і Physicians for Human Rights (PHR): https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/coercion_control_ukr.pdf

здоров'я у Запорізькій області після того, як більшість співробітників відмовилися отримувати російські паспорти.

Статтею 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»¹¹⁷ встановлено, що будь-який акт (рішення, документ), виданий незаконними органами та/або особами на ТОТ, недійсний і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на ТОТ, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

Примусову паспортизацію на ТОТ України визнано грубим порушенням норм міжнародного права, зокрема відповідно до статті 45 Положення про закони і звичаї війни на суходолі¹¹⁸, яке є додатком до Четвертої Гаазької конвенції від 18 жовтня 1907 року. Саме тому злочини, вчинені окупаційною владою, потрібно фіксувати для того, щоб у майбутньому притягти винних до відповідальності. Відтак звернення, що надходять до Уповноваженого з приводу примусової паспортизації, направляють до Офісу Генерального прокурора, СБУ та МВС, за результатами розгляду яких інформацію долучають до матеріалів кримінального провадження за статтею 438 КК України за фактом порушення представниками держави-агресора законів і звичаїв війни.

(b) Організація проведення незаконних «виборів» (псевдовиборів) на ТОТ

На початку вересня 2023 року на ТОТ України, а саме в Донецькій, Луганській, Запорізькій і Херсонській областях, РФ провела так звані вибори до окупаційних представницьких органів влади та фіктивні «додаткові вибори» в Державну думу РФ в одному з незаконно утворених окупаційною владою виборчих округів у Сімферополі.

Основним завданням так званих виборів вочевидь було створити видимість підтримки окупації від місцевого населення. Однак залучення мешканців ТОТ до участі у виборах відбувалося примусово – через підкуп, залякування та шантаж, зокрема протиправну паспортизацію та заміну українських ідентифікаційних документів на російські. Про такі випадки повідомляв мер Мелітополя Іван Федоров, який зазначав, що окупанти приходили додому до цивільних мешканців у супроводі озброєних осіб, «рекомендували» не відмовлятися голосувати, щоб не було проблем, «радили» обирати певну політсилу.

У аналітичному звіті, підготовленому Центром внутрішньо-політичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень¹¹⁹, зазначено, що практично неможливо точно визначити реальну кількість учасників у псевдовиборах через відсутність даних про

¹¹⁷ *supra* 98, с.59

¹¹⁸ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 року: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

¹¹⁹ Псевдовибори 2023 на тимчасово окупованих територіях: результати та правові наслідки. Аналітичний огляд. Центр внутрішньо політичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-11/analit-oglyad_27112023.pdf

загальну чисельність населення та виборчих списків, а наявність фейкового голосування свідчить про сумніви у валідності «виборчих списків», оскільки у багатьох випадках участь у так званому голосуванні була забезпечена лише на підставі заявницького принципу, де особа подавала заяву, на основі якої її додають до списку учасників.

У рамках реагування на дії РФ, ЦВК України ухвалила постанову від 7 липня 2023 року № 43¹²⁰, якою наголосила на нікчемності проведення «виборів», а також визнала їх нелегітимними, оскільки вони порушують низку міжнародних актів, зокрема щодо цілей і принципів ООН.

Своєю чергою Уповноважений засудив¹²¹ проведення так званих «виборів», зазначивши, що створення будь-яких органів влади РФ на ТОТ України суперечить загальновизнаним нормам міжнародного права та Конституції України¹²² і закликав міжнародну спільноту не визнавати результати таких «виборів», а також долучитися до документування злочинів Росії.

(с) Системні переслідування громадян України на ТОТ АР Крим і Севастополя

На 11 грудня 2023 року щонайменше 191 громадянин України перебував у місцях позбавлення волі через політично мотивоване та/або релігійне кримінальне переслідування. З них 123 особи – це представники корінного кримськотатарського народу¹²³.

Від початку 2023 року до російських в'язниць і колоній півострова було етаповано щонайменше 42 кримські політв'язні. У списку етапованих політв'язнів – Ахмет Сулейманов, який потребує термінової операції із заміни серцевого клапана, громадська журналістка та медсестра Ірина Данилович, яка через ненадання медичної допомоги в СІЗО втратила слух на ліве вухо та має ураження мозку.

Загалом ненадання медичної допомоги в місцях утримання українських громадян на ТОТ Криму є системним порушенням прав людини. Внаслідок перешкоджання отриманню належної медичної допомоги у лютому 2023 року зафіксовано два випадки смерті ув'язнених у місці позбавлення волі: Костянтина Ширінга (помер 7 лютого 2023 року) та Джаміля Гафарова (помер 10 лютого 2023 року). Костянтин Ширінг страждав серцево-

¹²⁰ Постанова Центральної виборчої комісії України від 7 липня 2023 року № 43 «Про нелегітимність організації підготовки та проведення російською федерацією будь-яких виборів на тимчасово окупованих територіях України»: <https://act.cvk.gov.ua/acts/pro-nelegitimnist-organizatsii-pidgotovki-ta-provedennya-rosiyskoyu-federatsiieyu-bud-yakih-viboriv-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukraini.html>

¹²¹ «Вибори» під дулами автоматів: Омбудсман закликав міжнародну спільноту рішуче засудити незаконне голосування на тимчасово окупованих територіях України та не визнавати його «результати», Офіційний вебсайт Уповноваженого, 04.09.2023: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/vibori-pid-dulami-avtomativ-ombudsman-zaklikav-mizhnarodnu-spilnotu-rishuche-zasuditi-nezakonne-golosuvannya-na-timchasovo-okupovanih-teritoriyah-ukrayini-ta-ne-viznavati-jogo-rezultati

¹²² *supra*, 93, с. 55

¹²³ Оперативна інформація щодо ситуації на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя станом на 11 грудня 2023 року: <https://ppu.gov.ua/press-center/operativna-informatsiia-shchodo-sytuatsii-na-tymchasovo-okupovaniy-terytorii-avtonomnoi-respubliki-krym-ta-mista-sevastopolia-standom-na-11-hrudnia-2023-roku/>

судинним захворюванням і потребував операції на серце. Він тричі звертався із заявою про потребу надання медичної допомоги; через відсутність допомоги від адміністрації ізолятора направляв скаргу в прокуратуру, але у відповідь на скарги адміністрація СІЗО кілька разів переводила його з однієї камери до іншої зі ще гіршими умовами. Джеміль Гафаров страждав на хронічну хворобу нирок і серця і мав другу групу інвалідності, потребував регулярного проведення процедури діалізу (очищення крові); переніс серцевий напад у неволі, не міг вставати з ліжка; належну медичну допомогу не отримував, запит на госпіталізацію було відхилено; чергова відмова у госпіталізації надійшла адвокату у день смерті Джеміля Гафарова. На серпень 2023 року щонайменше 40 кримських політв'язнів, яких утримує влада РФ, мали хронічні захворювання, інвалідність або є літніми людьми¹²⁴.

З початку окупації АР Крим і Севастополя окупаційні адміністрації РФ піддають системним переслідуванням українських адвокатів, які здійснюють захист громадських активістів, журналістів, представників Меджлісу кримськотатарського народу та ін. Таких адвокатів піддають затриманням та арештам, кримінальним та адміністративним переслідуванням, дискредитації в підконтрольних РФ медіа, позбавляють адвокатських ліцензій, здійснюють незаконні обшуки та ін. Про системні порушення прав адвокатів в окупованому Криму та позбавлення їхніх клієнтів належного права на захист зазначено в доповідях і резолюціях структур ООН¹²⁵ і ПАРЕ¹²⁶, звітах правозахисних організацій¹²⁷.

Так, УВКПЛ ООН виявило типові випадки порушень прав людини, вчинених російськими властями стосовно кримських правозахисників, включно з дипломованими адвокатами, як-от самовільне затримання й тримання під вартою, цькування, судові переслідування й винесення обвинувальних присудів у результаті судових процесів, які характеризувалися відсутністю гарантій справедливого судового розсуду, а також позбавлення статусу адвоката на самовільних засадах¹²⁸. Водночас Національна асоціація адвокатів України не здійснює моніторингу ситуації стосовно адвокатів на всіх окупованих територіях України, а також заходів щодо захисту їхніх професійних прав відповідно до положень Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так само фактично не забезпечено доступ громадян України до процедур належної перевірки фактів порушень правил адвокатської етики окремими адвокатами, які співпрацюють з ФСБ РФ і покривають

¹²⁴ Список Гафарова-Ширінка: порятунок кримських політв'язнів, які знаходяться під загрозою. Список політв'язнів, які потребують термінової медичної допомоги. Серпень 2023 року: https://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2023/08/zmina2023-listofgafarov-shiringua_v02-1.pdf

¹²⁵ Situation of human rights in the temporarily occupied Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, Ukraine. Report of the Secretary-General, A/HRC/53/64, 26 May 2023: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F53%2F64&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>

¹²⁶ Ukrainian citizens detained as political prisoners by the Russian Federation. Resolution 2231 (2018): <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=24994&lang=en>

¹²⁷ Переслідування і приниження: реалії адвокатів в окупованому Криму. <https://drive.google.com/file/d/1EZG3lPaKpHdsAWGklwyazKXQyz2qnmH7/view>; Доповідь «Адвокати в окупації: ситуація з дотриманням прав адвокатів в умовах збройного конфлікту в Україні»: <https://www.helsinki.org.ua/publications/36766/>

¹²⁸ *supra* 47, с. 37

факти катувань наших громадян в окупації¹²⁹. З невідомих причин не було також відновлено діяльності органів адвокатського самоврядування АР Крим і Севастополя.

(d) Тиск на дітей і молодь, мілітаризація освіти та пропаганда військової служби

Одна з вразливих груп, на яку окупаційні органи влади на ТОТ спрямовують свою активність, – діти та молодь. РФ вдається до кримінальних переслідувань і навіть вбивств дітей.

24 червня 2023 року в окупованому Росією Бердянську окупаційна влада вбила двох неповнолітніх українських підлітків – Тіграна Оганнісяна та Микиту Ханганова. Відомо, що окупаційна влада Запорізької області за кілька місяців до смерті Тіграна й Микити переслідувала їх, назвала юнаків «терористами» та «бойовиками», а слідчий комітет РФ порушив проти них дві кримінальні справи. 24 травня 2023 року підлітки отримали обвинувачення від Слідчого комітету РФ у нібито підготовці диверсії на залізниці. До того, за інформацією мами Тіграна, його катували струмом, вивозили в поле та імітували розстріл.

У день перед вбивством хлопці відзначилися в окупаційній поліції. За пів години до дзвінка слідчого батькам про те, що хлопці вбиті, мама Тіграна розмовляла з ним. Тігран був спокійний, казав, що гуляють з Микитою і думають, як святкувати день народження – Микиті того дня виповнилося 17 років.

Батьки не отримали тіла загиблих хлопців, тож остаточна причина смерті невідома. Проте окупаційна влада «відзвітувала» про ліквідацію підлітків через розстріл.

РФ використовує освіту на тимчасово окупованих територіях як інструмент для поширення своєї пропаганди. Окупанти роблять це свідомо, аби за допомогою цього та інших способів розірвати зв'язок українських дітей з рідною країною. Цю практику РФ систематично використовує з 2014 року.

Окупаційна влада здійснює заходи, що унеможливляють дистанційне навчання дітей, які проживають на ТОТ, за українською навчальною програмою. До батьків приходять з обшуками й перевіряють техніку, щоб встановити, чи навчаються діти дистанційно в українській школі. У разі виявлення такого факту батькам погрожують штрафом чи тим, що відберуть дітей, якщо вони не перейдуть навчатися до російської школи.

Так зване патріотичне виховання дітей на ТОТ є інструментом руйнування їхньої української ідентичності та створення нової, російської. Представники окупаційної влади

¹²⁹ Захисники-«перевертні»: як у Криму адвокати допомагають фабрикувати справи проти політв'язнів. ZMINA, 12.04.2023: <https://zmina.info/articles/zahysnyky-perevertni-yak-u-krymu-advokaty-dopomagayut-fabrykuvaty-spravy-proti-polityvazniv/>

в рамках проєкту «Патріотичного виховання громадян РФ» «посвячують» українських школярів з тимчасово окупованих територій України в «Орлята Росії»¹³⁰.

Крім того, щопонеділка в усіх закладах РФ і школах на ТОТ відбуваються так звані «Разговоры о важном», під час яких дітей навчають «ключевым аспектам жизни человека в современной России»¹³¹. До пропаганди війни серед українських дітей і до їхнього так званого перевиховання долучається влада РБ, яка відправила групу українських дітей з Антрацита на навчання з білоруськими військовиками, про що повідомив державний телеканал «Беларусь 1»¹³².

З початку тимчасової окупації територій України держава-агресор перевела навчальні процеси в освітніх закладах на навчання за російськими стандартами. Після окупації частин Донецької, Луганської, Херсонської, Харківської, Запорізьких областей 2022 року також здійснено перехід до роботи за так званими «Федеральними государственными образовательными стандартами». Розуміючи вплив мови на формування свідомості, окупаційна влада активно знищує україномовні книжки та постачає російськомовні видання¹³³. На ТОТ Донецької області українська мова як предмет зникла в школах ще з 2017 року, проте викладалися предмети «Языки народов Донбасса» й «Литературные чтения народов Донбасса».

Згідно з даними правоохоронних органів України, РФ залучає дітей до участі в збройному конфлікті у ролі шпигунів і коригувальників обстрілів. Для вербування неповнолітніх використовують низку інструментів: від відеоігор з віртуальними призами до мілітаризації освіти, відпочинку у воєнно-патріотичних таборах, членства в «Юнарії»¹³⁴ та інших військово-патріотичних рухах.

(е) Обмеження свободи пересування громадян України на ТОТ

Від 16 жовтня 2023 року РФ встановила нові правила для в'їзду громадян України, які прибувають на її територію з інших країн. Згідно з розпорядженням уряду РФ українцям дозволено в'їжджати на російську територію лише через два пункти пропуску: 1) аеропорт

¹³⁰ На окупованій території українських школярів «посвячують» в «орлят РФ», - Лубінець, УНІАН, 24.09.2023: https://www.unian.ua/war/na-okupovaniy-teritoriji-ukrajinskih-shkolyariv-posvyachuyut-v-orlyat-rf-lubinec-124031_55.html; Маленькие ученики Приморской школы Скадовского муниципального округа стали «Орлятами России». URL: https://t.me/VGA_Skadovsk/7433 Семинар-совещание по вопросам реализации программы «Орлята России» на территории Луганской Народной Республики. URL: https://t.me/orlyata_rus/915

¹³¹ Разговоры о важном: <https://razgovor.edsoo.ru/>

¹³² <https://mchs.gov.by/glavnoe/440540/>

¹³³ Аналітичний звіт за підсумками дослідження стану освіти на тимчасово окупованих територіях / Роман Гришук, Марія Красненко, Ярослава Мозгова, Марія Куляша, Ірина Губеладзе, Вадим Васютинський, Владислав Штегельський, Артур Пройдаков, Радміла Сегол, Олександр Демар'єв, Ксенія Семенова, Юрій Мироненко та команда благодійного фонду «Солом'янські котики» — Андрій Єрофєєв, Олександра Тарасенко, Дар'я Чудновська, Ігор Кравчишин. Київ, 2023. 84 с.: <https://analytics.kittysoloma.org/pdf/%D0%97%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0.pdf>

¹³⁴ «Юнарійці». Юнарія. URL: <https://yunarmy.ru/>

Шереметьєво (Москва); 2) автомобільний пункт пропуску «Лудонка» в Псковській області на кордоні з Латвією.

Хоча РФ мотивувало це рішення безпековими міркуваннями, ймовірно, це стає ще одним прикладом політики примусової паспортизації українців на ТОТ. Це обмеження передусім зачіпає тих українців, які перебувають на території третіх країн, не отримали російських паспортів і для яких перетин кордону РФ є єдиною можливістю потрапити до власних домівок на ТОТ, де в багатьох залишилися їхні рідні та близькі. Водночас для осіб, які мали або ж мають намір покинути ці території, в'їзд в Росію та подальший виїзд до країн ЄС був та є одним із найбільш доступних способів виїзду.

Варто зауважити, що запроваджені обмеження не стосувалися громадян України віком до 14 років, які подорожують на територію РФ самостійно або з російськими громадянами. Цей виняток, очевидно, пов'язаний з продовженням політики викрадення українських дітей та їх незаконного переміщення до РФ.

Уповноважений відреагував¹³⁵ на цю ситуацію та зазначив, що держава-агресор РФ грубо порушує норми статті 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, та статті 38 Конвенції ООН про права дитини, що підпадає під визначення «геноциду» відповідно до статті 6 Римського статуту МКС. Водночас 12 жовтня уряд Латвії ухвалив рішення про призупинення з 16 жовтня 2023 року пунктів пропусків Vientuļņa та Pededze на латвійсько-російському кордоні¹³⁶.

Водночас варто звернути увагу, що рішення влади Латвійської Республіки щодо закриття єдиного наземного пункту пропуску, доступного для громадян України, погіршило становище українців, які постраждали внаслідок повномасштабної війни. На 16 жовтня для українців залишається один шлях в'їзду до тимчасово окупованих територій України – через аеропорт «Шереметьєво» (РФ, Москва)¹³⁷. Крім високої вартості авіаквитків і викликів, пов'язаних з обмеженням авіасполучення інших країн із РФ унаслідок повномасштабної війни, для здійснення таких авіаперельотів встановлено ускладнені вимоги до документів, які громадяни України, що подорожують, не завжди можуть виконати.

Низка українських правозахисних організацій закликала міжнародних партнерів сприяти громадянам України в безперешкодному виїзді з території РФ, а також у поверненні через територію РФ до тимчасово окупованих територій України з гуманітарною метою¹³⁸.

¹³⁵ РФ ввела обмеження на в'їзд громадян України на її територію з третіх країн, офіційний вебсайт Уповноваженого, 03.11.2023: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rf-vvela-obmezheniya-na-vyizd-gromadyan-ukrayini-na-yiyi-teritoriyu-z-tretyh-krayin

¹³⁶ Росія запроваджує обмеження в'їзду на її територію громадян України з території третіх держав, повідомлення Посольства України в Латвійській Республіці, 13.10.2023: <https://latvia.mfa.gov.ua/news/rosiya-zaprovadzhuye-obmezheniya-vyizdu-na-yiyi-teritoriyu-gromadyan-ukrayini-z-teritoriyi-tretyh-derzhav>

¹³⁷ *supra*, 136, с. 70

¹³⁸ Обмеження в'їзду для українців на територію РФ: правозахисники закликають дозволити гуманітарний проїзд, офіційний вебсайт Центру прав людини ZMINA, 17.10.2023: <https://zmina.ua/statements/obmezheniya-vyizdu-dlya-ukrayinciv-na-terytoriyu-rf-pravozahysnyky-zaklykayut-dozvolity-gumanitarnyi-proyizd/>

Реінтеграція жителів ТОТ

У контексті послідовної позиції України щодо потреби деокупації всіх ТОТ важливим питанням є подальша **реінтеграція громадян України**, які з 2022 року чи ще раніше – з 2014 року – проживають на ТОТ. У цій сфері варто звернути увагу на такі проблемні питання.

(а) Відсутність адміністративної процедури реєстрації актів цивільного стану для осіб із тимчасово окупованої території

Наразі досі залишається невирішеним питання щодо запровадження адміністративної (позасудової) процедури визнання актів цивільного стану, які відбулися на ТОТ.

Особливості використання документів, виданих на ТОТ, регулюються Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»¹³⁹, відповідно до якого будь-який акт (рішення, документ), виданий окупаційною владою, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на ТОТ, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

Попри існування норми закону, яка дозволяє прямо використовувати документи з ТОТ для проведення державної реєстрації актів цивільного стану щодо фактів, що мали місце на ТОТ, наразі діє суто судовий порядок встановлення факту народження або смерті особи на ТОТ. Так, стаття 317 ЦПК¹⁴⁰ регулює особливості судового провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи на території, на якій запроваджено воєнний чи надзвичайний стан, або на ТОТ.

Так, за інформацією Мін'юсту, за період з 21 лютого 2016 року по 31 грудня 2023 року, відділами державної реєстрації актів цивільного стану відповідно до статті 317 ЦПК зареєстровано 62 933 факти народжень та 113 530 фактів смерті, які відбулися на ТОТ.

Рік	Кількість зареєстрованих народжень	Кількість зареєстрованих смертей
2016	9 818	10 380
2017	11 125	14 998
2018	11 255	20 344

¹³⁹ *supra* 98, с. 59

¹⁴⁰ Цивільний процесуальний кодекс України, від 18 березня 2004 року № 1618-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

2019	11 359	24 127
2020	5 391	13 458
2021	5 948	19 494
2022	3 213	4 323
2023	4 824	6 406

Також статтею 315 ЦПК передбачена можливість встановлення в судовому порядку фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, проте ведення органами юстиції звітності щодо кількості проведених реєстрацій на підставі вказаної статті ЦПК не передбачено.

У лютому 2023 року Кабінет Міністрів України ініціював проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України та за межами України» (реєстр. № 9069 від 28.02.2023)¹⁴¹. Відповідний законопроект опрацьовують у Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики.

(е) Обмежений доступ до освіти для абітурієнтів з ТОТ

Переважна більшість осіб, які перебувають на ТОТ, позбавлені можливості виїхати через відсутність коштів, загрозу життю та здоров'ю. Проте навіть за таких умов існує чималий запит на отримання освіти в ЗВО на підконтрольній уряду України території.

Варто зауважити, що отримання освіти для осіб з ТОТ і зони бойових дій – важливий етап їхньої реінтеграції в освітній, культурний і громадський простір України. Результати вступної кампанії 2023 року виявили, що до ЗВО України вступили майже чотири тисячі абітурієнтів з ТОТ¹⁴².

Водночас вступна кампанія виявила й наявні бар'єри для абітурієнтів. За інформацією зі звіту Центру громадянської просвіти «АЛЬМЕНДА»¹⁴³, більшість звернень, що надходили до них, стосувалися нестачі чіткої та організованої інформаційної кампанії від державних органів, а відсутність системності та проблеми з актуальністю чи зрозумілістю інформації, яку надавали, наприклад, міністерства чи освітні заклади на своїх веб-сайтах, ще більше ускладнила отримання важливих деталей для абітурієнтів. Окрім

¹⁴¹ Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України та за межами України» (реєстр. № 9069 від 28.02.2023): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41464>

¹⁴² Цьогоріч до українських університетів вступили 3 686 абітурієнтів з тимчасово окупованих територій, офіційний вебсайт Центру прав людини ZMINA, 10.10.2023: <https://zmina.info/news/czogorich-v-ukrayinski-universytety-vstuply-3-686-abituriyentiv-z-tymchasovo-okupovanyh-terytoryj/>

¹⁴³ Аналітичний звіт Центру громадянської просвіти «АЛЬМЕНДА» «Оцінка імплементації державної політики, спрямованої на освітню реінтеграцію тимчасово окупованих територій»: <http://surl.li/rlcgi>

того, додатковим ускладненням процесу вступу стає відсутність єдиного інформаційного ресурсу, де абітурієнти могли б отримати чітку та актуальну інформацію.

Секретаріат Уповноваженого проаналізував офіційні веб-сайти ЗВО, за результатами яких встановлено, що лише у двох з них можна знайти повну та зрозумілу інформацію про умови пільгового вступу для осіб з ТОТ. Водночас ЗВО частково розмістили таку інформацію або взагалі не надали вичерпного огляду умов вступу для цієї категорії абітурієнтів.

Реагуючи на проблему обмеженості інформації, Уповноважений направив лист до МОН з проханням запровадити спеціальну функціональну вкладку на офіційних веб-сайтах ЗВО, яка б дала змогу отримувати повну, покрокову інформацію про умови вступу для абітурієнтів з ТОТ і сприяти процедурі спрощення доступу до інформації. МОН своєю чергою повідомило, що цей лист надіслано для врахування в роботі до ЗВО.

(f) Щодо реінтеграційних курсів для молоді з ТОТ

За ініціатииви Президента України Верховна Рада України 2020 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо особливостей вступу до закладів вищої освіти осіб з ТОТ АР Крим та міста Севастополя, Донецької та Луганської областей»¹⁴⁴, яким передбачено, що особи, місцем проживання яких є ТОТ окремих районів Донецької та Луганської областей, територія населених пунктів на лінії зіткнення, ТОТ АР Крим та Севастополя, можуть за бажанням разово скористатися правом на безоплатне навчання зі стипендіальним забезпеченням на підготовчих курсах закладів вищої освіти тривалістю до року з наступним вступом до закладів вищої освіти як ВПО у порядку, визначеному Умовами прийому на навчання для здобуття вищої освіти.

Крім того, для фінансової підтримки питання реінтеграції молоді з ТОТ у державному бюджеті Мінреінтеграції передбачено видатки за бюджетною програмою «Забезпечення реінтеграції молоді з ТОТ Донецької та Луганської областей, ТОТ АР Крим та міста Севастополя». 2021 року на ці видатки було передбачено 130 млн грн, 2022 року – 94 млн грн, 2023 року – 21, 2 млн грн.

Так, 2021 року Мінреінтеграції започаткувало програму щодо підготовки, забезпечення та здійснення безоплатного навчання на курсах (відділеннях) з підготовки до вступу до державних ЗВО молоді з-поміж осіб, місцем проживання яких є ТОТ окремих районів Донецької та Луганської областей, АР Крим і Севастополя¹⁴⁵. Однак у 2022 та 2023 роках реалізацію відповідної програми Мінреінтеграції не здійснювало. У Законі України «Про Державний бюджет України на 2024 рік»¹⁴⁶ передбачено видатки у розмірі 21,2 млн

¹⁴⁴ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо особливостей вступу до закладів вищої освіти осіб з ТОТ АР Крим та міста Севастополя, Донецької та Луганської областей» від 3 липня 2020 року № 744-ІХ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/744-20#Text>

¹⁴⁵ «Обираємо своє майбутнє»: відбувся форум для слухачів реінтеграційних курсів 2021 року: <https://minre.gov.ua/2021/12/10/obyayemo-svoye-majbutnye-vidbuvsya-forum-dlya-sluhachiv-reintegracijnyh-kursiv-2021-roku/>

¹⁴⁶ Закон України «Про Державний бюджет України на 2024 рік» від 9 листопада 2023 року № 3460-ІХ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20#Text>

грн за бюджетною програмою «Забезпечення реінтеграції молоді з числа внутрішньо переміщених осіб».

Варто зазначити, що у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ наразі Закон України «Про вищу освіту» потребує внесення змін у частині розширення сфери дії підготовчих курсів на всі ТОТ.

(g) Щодо визнання результатів навчання для осіб, які проживають на ТОТ

Питання підтвердження освітніх кваліфікацій для громадян, які з різних причин залишилися на ТОТ, зокрема Донецької, Луганської областей, а також АР Крим і Севастополя та здобули там відповідну освітню кваліфікацію, вже не перший рік потребувало вирішення. 2023 року Уповноважений надсилав лист до МОН щодо потреби законодавчого врегулювання питання атестації для визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання щодо осіб із ТОТ, які почали здобуття вищої освіти після дати початку тимчасової окупації відповідної території. МОН своєю чергою повідомило, що вважає абсолютно неприпустимим розглядати можливість визнання результатів навчання на ТОТ Донецької та Луганської областей.

Водночас 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України»¹⁴⁷, яким серед іншого визначено, що особи, які проживали на ТОТ, мають право на визнання результатів навчання, здобутих на такій території, в уповноважених установах, крім випадків, визначених Законом.

Згідно із Законом уповноважені установи, затверджені центральним органом виконавчої влади у сфері освіти, забезпечують у порядку та обсягах, визначених Кабінетом Міністрів України, обов'язкове безоплатне навчання всіх осіб, які проходять процедуру визнання результатів навчання, української мови, історії України, основ держави і права. Своєю чергою визнання результатів навчання здійснюють на основі оцінювання результатів навчання, зазначених особою в освітній декларації, типову форму якої затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Крім цього, прикінцевими положеннями Закону передбачено, що впродовж трьох місяців з дня набрання чинності Закону (до 24 березня 2024 року) Кабінет Міністрів України має забезпечити: увідповіднення своїх нормативно-правових актів цьому Закону; а також увідповіднення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів цьому Закону.

Уповноважений зі свого боку стежитиме за напрацюванням відповідних підзаконних нормативно-правових актів, саме тому до МОН було направлено лист щодо долучення до їх розробки працівників Секретаріату Уповноваженого.

¹⁴⁷ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України» від 21 листопада 2023 року № 3482-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3482-IX#Text>

4. Особи, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння

За результатами моніторингу питання соціального захисту постраждалих осіб виявлено низку проблем із наданням цивільним особам статусу особи з інвалідністю внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння, які пов'язані з недосконалістю механізму встановлення такого зв'язку.

Так, відповідно до пункту 4 частини другої статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»¹⁴⁸ розроблено Порядок встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я (далі – Порядок)¹⁴⁹, яким, зокрема, визначено, що належність населеного пункту, де було отримано ушкодження здоров'я від боєприпасів, на певній території визначають відповідно до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією, затвердженого Мінреінтеграції.

На сьогодні визначення населених пунктів відбувається з урахуванням наказу Мінреінтеграції від 22 грудня 2022 року № 309¹⁵⁰. Проте визначений Перелік не враховує територій, які зазнали/зазнають ракетних обстрілів (Вінниця, Дніпро, Львів, Київ та ін.), внаслідок чого люди отримують ушкодження здоров'я та, відповідно, мають право на встановлення причинного зв'язку з отриманням інвалідності.

Крім того, Перелік за часовими рамками не завжди враховує події, які стали причиною каліцтва людей на певних територіях. Наприклад, відповідно до Переліку, дату виникнення можливості бойових дій у Бучанському районі визначено переважно з 1 березня 2022 року. Однак на деяких територіях району особи отримали поранення чи інші ушкодження здоров'я з перших днів збройної агресії проти України (з 24 лютого 2022 року).

У зв'язку із цим багато постраждалих осіб позбавлено можливості на отримання статусу особи з інвалідністю, внаслідок поранення чи інших ушкоджень здоров'я, отриманих від боєприпасів, на території проведення заходів, потрібних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією РФ проти України.

Ще одна з проблем – встановлення терміну дії витягу з ЄРДР, який має бути сформований не пізніше як за три місяці до звернення особи із заявою про відкриття кримінального провадження щодо факту отримання постраждалою особою ушкоджень

¹⁴⁸ Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-XII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

¹⁴⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2018 року № 306 «Деякі питання встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2018-%D0%BF#Text>

¹⁵⁰ *supra* 109, с. 61

здоров'я від боєприпасів та/або інші документи, які підтверджують залучення особи до кримінального провадження як потерпілої.

Деяким особам збір документів для подачі заяви для встановлення причинно-наслідкового зв'язку з отриманням інвалідності потребує тривалішого часу, аніж три місяці. Відповідно людині відмовляють у розгляді документів і рекомендують отримати новий витяг з ЄРДР для подальшого прийняття рішення. Проте особи, чії справи було внесено до ЄРДР на територіях, які нині перебувають під тимчасовою окупацією або де тривають бойові дії чи з інших незалежних від них причин, не мають змоги повторно отримати відповідний витяг.

Задля забезпечення права таких осіб Уповноважений звернувся до Мінветеранів щодо перегляду наявного механізму встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я. Мінветеранів розробило проєкт постанови Кабінету Міністрів про внесення відповідних змін до Порядку встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я для уточнення та вдосконалення деяких положень Порядку встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я.

5. Особи, зниклі безвісти за особливих обставин

Категорією, що потребує особливої уваги від держави, залишаються особи, зниклі безвісти за особливих обставин, та члени їхніх сімей.

У травні 2023 року почато функціонування Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі – Єдиний реєстр), внесення особи до якого є відправною точкою для реалізації більшості прав, визначених Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»¹⁵¹. На 29 грудня 2023 року до Єдиного реєстру зниклих безвісти за особливих обставин внесено 17 140 осіб.

У вересні 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову¹⁵², якою функцію забезпечення роботи Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, покладено на МВС України.

Наразі основні проблеми, пов'язані з функціонуванням Єдиного реєстру, обумовлені об'єктивними чинниками. За інформацією Нацполіції України, пошук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, ускладнений несвоєчасним надходженням до поліції заяв і повідомлень про факти зникнення; ускладненнями або неможливістю отримання додаткових відомостей щодо осіб, зниклих під час бойових дій або на ТОТ; неможливістю у низці випадків здійснити евакуацію тіл загиблих через активні бойові дії та ін.

¹⁵¹ Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» від 12.07.2018 року № 2505-VIII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>

¹⁵² Постанова Кабінету Міністрів України від 12.09.2023 № 975 «Питання визначення повноважень деяких органів у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права на всій території України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2023-%D0%BF#Text>

Виявлено неврегульоване питання щодо забезпечення на гідному рівні соціально-економічними та правовими гарантіями цивільних осіб, які є зниклими безвісти за особливих обставин. На відміну від військовослужбовців, зниклих безвісти за особливих обставин, цивільні особи з таким статусом не мають правових підстав для збереження середньої заробітної плати, яка може бути виплачена членам їхніх сімей. Порядок збереження середнього заробітку на підприємстві, в установі, організації та ін. передбачений лише для цивільних осіб, уповноважених на виконання функцій держави, зниклих безвісти за особливих обставин.

У процесі моніторингу дотримання трудових прав під час реалізації положень Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»¹⁵³ виявлено низку проблемних питань: відсутній чіткий перелік «осіб, уповноважених на виконання функцій держави»; у Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, відсутній поділ осіб на «цивільних» і «військових»; у Реєстрі відсутні відомості про місце роботи зниклої особи; відсутній механізм інформування роботодавця про включення зниклої особи до Реєстру.

Одним з важливих питань, з яким упродовж 2023 року до Уповноваженого зверталися родичі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, є реалізація права на пенсію в разі втрати годувальника непрацездатних членів сімей осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

За результатом розгляду звернень родичів осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, встановлено порушення прав непрацездатних членів сімей осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, на своєчасне отримання пенсії у зв'язку із втратою годувальника відповідно до Закону¹⁵⁴. Встановлені факти того, що територіальні органи ПФУ безпідставно вимагають надання документів про страховий стаж годувальника; або не враховують витяг з ЄРДР з інформацією про безвісне зникнення особи за особливих обставин, що передбачено пунктом 3 частини першої статті 45 вказаного Закону. Крім того, встановлена неможливість отримання з 2 травня 2023 року (анонсована дата початку роботи Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин) витягу із цього Реєстру (дані Реєстру стали доступними з жовтня 2023 року).

Варто зауважити, що територіальні органи ПФУ не мають можливості оперативно отримувати документ, потрібний для призначення пенсії в разі втрати годувальника – витяг з Єдиного реєстру. Причина такої ситуації – відсутність електронної інформаційної взаємодії між ПФУ та МВС.

Уповноважений надіслав рекомендації до МВС і ПФУ щодо прискорення врегулювання окресленого питання, які враховано та як наслідок прийнято відповідний

¹⁵³ *ibid*

¹⁵⁴ Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text>

наказ МВС ¹⁵⁵, яким, зокрема, унормовано питання електронної інформаційної взаємодії МВС і ПФУ.

Окремо варто зазначити, що забезпечення членів сімей осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, пенсією зі втрати годувальника не є рівноцінним грошовому забезпеченню членів сімей військовослужбовців, зниклих безвісти за особливих обставин. Отже, родини, які втратили члена сім'ї, цивільну особу, зниклу безвісти за особливих обставин, яка їх забезпечувала, фактично втрачають можливість на гідні умови життя у зв'язку з відсутністю рівноцінної членам сімей військовослужбовців, зниклих безвісти за особливих обставин, достатньої матеріальної допомоги від держави або роботодавця.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України та за межами України» (реєстр. № 9069 від 28 лютого 2023 року).

Кабінету Міністрів України:

розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо правового статусу осіб, які постраждали від збройної агресії проти України, визначивши поняття «особа, яка постраждала від збройної агресії проти України» та категоризацію осіб, постраждалих від збройної агресії РФ, а також механізм відшкодування завданої шкоди, включно з реституцією, компенсацією, реабілітацією, сатисфакцією та гарантіями неповторення.

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект змін до Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб» та інших законів України, які врегульовують питання реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, для приведення у відповідність актів законодавства реаліям повномасштабного вторгнення РФ;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект постанови про внесення змін до Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану, затвердженого

¹⁵⁵наказ МВС від 06.02.2024 №69 «Про внесення змін до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 29 серпня 2022 року № 535», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 23 лютого 2024 р. за № 277/41622

постановою Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 261, яким передбачити можливість спрямування відповідної компенсації громадським організаціям і благодійним фондам, що орендують приміщення комунальної власності, на базі яких облаштовано МТП на безоплатній основі;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови, яким передбачатиметься механізм підтримки заходів з поліпшення житлових умов у МТП та приведення їх у відповідність до мінімальних стандартів за рахунок коштів державного бюджету;

забезпечити повноцінну реалізацію бюджетної програми «Забезпечення реінтеграції молоді з числа внутрішньо переміщених осіб»;

забезпечити організацію та проведення безоплатного навчання зі стипендіальним забезпеченням на підготовчих курсах закладів вищої освіти тривалістю до року з наступним вступом до закладів вищої освіти для молоді з тимчасово окупованої території України;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту», яким передбачити право на безоплатне навчання зі стипендіальним забезпеченням на підготовчих курсах закладів вищої освіти тривалістю до року з наступним вступом до закладів вищої освіти особам з територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, або тимчасово окупованих РФ;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до Порядку використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1195, яким передбачити можливість надання разової грошової допомоги для осіб, які евакуювалися самостійно та/або за допомогою благодійних чи громадських організацій.

Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо звільнення осіб, які змушені були покинути своє житло внаслідок збройної агресії проти України, від сплати рахунків за постачання теплової енергії, якщо таке житло розташоване на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ.

Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству економіки України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо запровадження дієвих механізмів для працевлаштування ВПО та сприяння їх зайнятості і перекваліфікації.

Міністерству закордонних справ України:

ініціювати запрошення до України Спеціального доповідача ООН з питань незалежності суддів та адвокатів задля оцінки ситуації щодо дотримання професійних гарантій і захисту прав адвокатів, які працюють в умовах окупації частини території України, зокрема щодо захисту громадян України – жертв міжнародних злочинів РФ.

Міністерству соціальної політики України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо перегляду механізму призначення допомоги на проживання ВПО, продовживши виплату відповідної допомоги до скасування воєнного стану.

Міністерству освіти і науки України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо запровадження механізму визнання результатів навчання особами, які проживали на ТОТ на рівнях повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти, фахової передвищої освіти, вищої освіти, відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України»;

затвердити перелік уповноважених установ, які забезпечуватимуть у порядку та обсягах, визначених Кабінетом Міністрів України, обов'язкове безоплатне навчання всіх осіб, які проходять процедуру визнання результатів навчання, української мови, історії України, основ держави і права, а також типову форму освітньої декларації, відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України».

Міністерству освіти і науки України, Міністерству цифрової трансформації України:

створити єдиний інформаційний майданчик (веб-портал), що буде містити актуальну та систематизовану інформацію щодо умов вступу до закладів освіти для осіб з ТОТ.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству цифрової трансформації України:

розробити та забезпечити здійснення широкої інформаційної кампанії щодо вступу до закладів освіти осіб з ТОТ.

Міністерству у справах ветеранів України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо внесення змін до Порядку встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими

ушкодженнями здоров'я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 року № 306, передбачивши скасування терміну дії витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань і розширення переліку підстав для визначення населеного пункту, де було отримано ушкодження здоров'я.

РОЗДІЛ 3. Права людини в секторі безпеки та оборони

Опрацьовано письмових звернень	16 914
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	10168
Відновлено прав (зокрема за колективними зверненнями та ініціативно)	815
Опрацьованих НПА	348
Здійснено моніторингів	205
Акти реагування (подання Уповноваженого)	1
Кількість запитів та ініціативних листів	6336
Кількість здійснених правопросвітницьких заходів	4
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	більш як 500

В умовах воєнного стану в Україні одним з важливих напрямів діяльності Уповноваженого залишаються питання дотримання прав військовозобов'язаних, резервістів, військовослужбовців і членів сімей військовослужбовців, які захоплені в полон, зникли безвісти, загинули на полі бою чи померли від отриманих поранень.

2023 року діяльність Уповноваженого у секторі безпеки й оборони була спрямована на забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян України під час призову та проходження військової служби, належне грошове та матеріальне забезпечення, потрібну медичну допомогу та реабілітацію військовослужбовців; забезпечення дотримання прав членів родин військовослужбовців, які зникли безвісти, потрапили до полону або загинули, та інші питання.

1. Військовозобов'язані, особовий склад органів сектору безпеки й оборони та члени їхніх родин

Упродовж року до Уповноваженого надійшло понад 5 тисяч звернень, що стосуються прав військовослужбовців, військовозобов'язаних, персоналу сектору безпеки й оборони, а також членів їхніх родин.

Переважно громадяни зверталися до Уповноваженого щодо порушення прав під час звільнення з військової служби (більш як 30% звернень); щодо виплати належного військовослужбовцям і членам їхніх родин грошового забезпечення (20%); щодо порушень під час проходження ВЛК та отримання медичних послуг, зокрема у зв'язку з призовом на військову службу (16%); щодо порушень порядку проходження служби (14%), а також під час призову на військову службу під час мобілізації (більш як 5% та у складі інших звернень).

(а) Дотримання прав і свобод громадян України у зв'язку з призовом на військову службу під час мобілізації на особливий період

Наявні непоодинокі порушення права громадян на звільнення або відстрочку від призову під час мобілізації, визначеного статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Ця проблематика поглибилася після внесення урядом змін до Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки¹⁵⁶, згідно з яким призов громадян на військову службу під час мобілізації може здійснюватися незалежно від місця перебування на військовому обліку.

Порушення прав громадян зумовлені прийняттям посадовими особами рішень щодо призову без урахування документів, які дають право на звільнення або відстрочку від призову за станом здоров'я або сімейними обставинами (медичної історії, свідоцтва про народження дітей, інвалідність, довідки з місця роботи чи відомості про наявність загиблих близьких родичів та ін.).

Запобігання можливим порушенням має сприяти повноцінне функціонування єдиної електронної бази призовників і військовозобов'язаних та прийняття рішень працівниками ТЦК і СП на підставі докладної інформації про облікованих осіб.

У вересні 2023 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект щодо вдосконалення порядку обробки та використання даних в державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану (реєстр. № 10062)¹⁵⁷, який був опрацьований міжвідомчою робочою групою за участі Секретаріату Уповноваженого.¹⁵⁸

Встановлено факти недотримання визначеного законодавством порядку призову громадян на військову службу під час мобілізації від працівників ТЦК і СП, зокрема заповнення бланків повісток неуповноваженими особами та порушення процедури вручення повісток, погрози та застосування фізичної сили, протиправні затримання та примусове приведення громадян до ТЦК і СП; та від органів місцевого самоврядування та

¹⁵⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 року №318 «Про внесення змін до Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318-2023-%D0%BF#Text>

¹⁵⁷ Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних в державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану» (реєстр. № 10062): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42801>

¹⁵⁸ 16 січня 2024 року Закон був прийнятий

інших державних органів – у формі видання неправомірних наказів з розширення повноважень працівників ТЦК і СП щодо обмеження прав громадян, зокрема щодо перевірки документів військовослужбовцями цього органу військового управління, затримання ними осіб, проникнення до житла та інше.

Так, Львівська ОВА видала наказ, який уповноважує персонал ТЦК і СП здійснювати перевірку документів громадян. Це суперечить статті 17 Конституції України, згідно з якою військові формування не можуть бути залучені до обмеження прав і свобод громадян. Секретаріат Уповноваженого надіслав відповідні звернення до Генерального штабу ЗСУ та Міністерства юстиції щодо вжиття заходів і скасування наказу.

Такі дії посадових осіб ТЦК і СП набувають суспільного резонансу у вітчизняних та іноземних засобах масової інформації, негативно впливають на імідж держави та дискредитують процеси мобілізації в Україні.

Водночас, необхідно звернути увагу на питання проведення військово-лікарської експертизи як під час **призову громадян на військову службу за мобілізацією, так і стосовно військовослужбовців**, які потребують реабілітації, що є надзвичайно актуальним у суспільстві.

Слід зазначити, що діяльність ВЛК, порядок організації та проведення якої мають визначатися урядом¹⁵⁹, належним чином не унормована, оскільки відповідний підзаконний НПА відсутній. Натомість існує низка затверджених відомчими наказами Положень, якими робота ВЛК «підлаштовується» під роботу окремого державного органу. Такий спосіб унормування діяльності ВЛК позбавляє громадян уніфікованого, зрозумілого порядку та містить корупційні ризики, оскільки дозволяє застосовувати специфічні критерії та процедури.

Повідомлення про порушення прав під час мобілізації та проходження громадянами ВЛК надходили до Уповноваженого протягом 2023 року (понад півтори тисячі звернень).

Результати аналізу скарг та звернень вказували на те, що ВЛК ТЦК не в повній мірі дотримувалися вимог закону щодо призову на військову службу лише придатних до неї за станом здоров'я громадян. Так, у низці випадків медичний огляд проводився формально, за відсутності необхідних фахівців, переважно у непристосованих для проведення медичних оглядів приміщеннях на базі ТЦК та СП. Рішення приймалися комісіями без урахування наявних у військовозобов'язаного документів, що характеризують стан його здоров'я, без необхідних лабораторних та діагностичних досліджень тощо. Внаслідок цього, придатними до військової служби за станом здоров'я визнавалися громадяни, у тому числі із важкими інфекційними захворюваннями (наприклад, СНІД), онкологічними захворюваннями, а також особи з інвалідністю. В цілому медичний огляд здійснювався упродовж 15 - 20 хвилин шляхом формального опитування осіб, які проходять ВЛК, що у переважній більшості випадків не дає можливості встановити реальний стан здоров'я військовозобов'язаного.

¹⁵⁹ стаття 70 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» №2801-XII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

Робота Уповноваженого з перевірки діяльності ВЛК триває з жовтня 2022 року. За цей час моніторингом охоплені 100% ВЛК територіальних центрів комплектування всіх областей України, у тому числі – прифронтових. Станом на жовтень 2023 року працівники Секретаріату Уповноваженого здійснили виїзні та безвиїзні перевірки 833 ВЛК, з яких 445 ВЛК ТЦК, 388 госпітальних, гарнізонних ВЛК та комісій у цивільних лікувальних закладах.

За результатами опитування військовослужбовців, в цілому відзначаються позитивні тенденції у роботі ВЛК. Зокрема, за ініціативи та участі Уповноваженого, спільно із залученими відомствами, вжито низку заходів, спрямованих на покращення роботи ВЛК. Зокрема, була запроваджена практика ведення електронних черг в гарнізонних ВЛК¹⁶⁰, запроваджено електронний документообіг між військовими частинами й територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки, військовими закладами охорони здоров'я, в тому числі спрощений процес оформлення медичних довідок¹⁶¹. Водночас відбувається супровід процесу лікування пацієнта в електронній системі охорони здоров'я (ЕСОЗ)¹⁶². Зокрема, в електронній картці фіксується медична інформація про лікувальні втручання, результати обстежень та інші необхідні дані.

Разом із тим, залишаються ризики щодо порушення прав військовослужбовців і військовозобов'язаних, спричинені недостатнім організаційним рівнем роботи комісій. Зокрема, в роботі ВЛК ТЦК та СП ще присутня практика проведення медичних оглядів військовозобов'язаних не в цивільних закладах охорони здоров'я, а в не пристосованих приміщеннях ТЦК та СП, що порушує вимоги Постанови КМУ від 18 квітня 2023 року №343 та рішення РНБО від 30 липня 2023 року. Також поширені випадки прийняття рішень ВЛК без проведення необхідних діагностичних досліджень та без урахування історії хвороби військовозобов'язаного. Низький рівень цифровізації процедури проходження ВЛК, високе навантаження на лікарів ВЛК ТЦК при незабезпеченні належної оплати їхньої праці призводить до виникнення корупційних ризиків. Крім того, потребує перегляду визначений НСЗУ тариф за один комплексний огляд однієї особи комісією ВЛК, який на сьогодні складає 883 грн, що не покриває всіх витрат, пов'язаних з проведенням медичного огляду.

Серед проблем шпитальних, гарнізонних ВЛК, комісій у цивільних лікувальних закладах можна виділити наступні: недостатня кількість посад затребуваних фахівців

¹⁶⁰ Електронна черга розгорнута майже в усіх гарнізонних ВЛК — Оксана Ферчук/Армія Inform, 10.07.2023: <https://armyinform.com.ua/2023/07/10/elektronna-cherga-rozgornuta-majzhe-v-usih-garnizonnyh-vlk-oksana-ferchuk/>

¹⁶¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2023 р. № 901 «Про затвердження Порядку здійснення в особливий період обміну медичними та іншими документами військовослужбовців між закладами охорони здоров'я державної та комунальної власності, державними установами Національної академії медичних наук, в яких військовослужбовці перебували (перебувають) на лікуванні, військовими частинами і територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/901-2023-%D0%BF#Text>

¹⁶² <https://ehealth.gov.ua/2021/>

(травматолог, отоларинголог, невропатолог тощо); відсутність або недостатність у лікарів цивільних лікувальних закладів досвіду у встановленні причинного зв'язку хвороб та поранень, отриманих в бойових умовах; існує практика недотримання начальниками медичних служб військових частин порядку запису на проходження ВЛК через «Е-чергу» тощо.

Виявлені проблеми та пропозиції щодо їх вирішення були надані під час засідання Ради національної безпеки України та враховані у Рішенні РНБО від 30 липня 2023 року, введеному в дію Указом Президента України від 12 вересня 2023 року № 576/2023 «Про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України»¹⁶³.

Надалі надходять скарги щодо мобілізації громадян, які, згідно з вимогами статті 35 Конституції, мають бути звільненими від військової служби через релігійні переконання, оскільки механізм звільнення від призову під час мобілізації за цією підставою Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» не врегульований.

2023 року керівники діючих згідно із законодавством України релігійних організацій (Церква адвентистів сьомого дня в Україні, Релігійний центр свідків Єгови в Україні, Церква євангельських християн-баптистів та ін.) не раз зверталися до Уповноваженого з клопотаннями про захист права на свободу віросповідання громадян України під час мобілізації. Зокрема питання стосується порушення права членів релігійних громад представниками ТЦК і СП, які відмовляються враховувати переконання мирян і священнослужителів релігійних організацій, віровчення яких не допускає застосування зброї, їхні аргументи на користь альтернативної служби та порушують питання щодо притягнення віруючих до відповідальності за ухиляння від призову під час мобілізації. Такі дії посадовці ТЦК і СП пояснюють відсутністю механізму реалізації права на альтернативну службу, гарантованого Конституцією України, в умовах воєнного стану.

Уповноважений порушив питання перед Комітетом Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки щодо потреби внесення відповідних змін до законодавства. На цей час питання опрацьовують зацікавлені відомства.

(b) Право військовослужбовців на своєчасний розгляд поданих ними рапортів

Вимоги до звернення військовослужбовця¹⁶⁴, яким є також поданий ним рапорт, порядок розгляду пропозицій, заяв і скарг, терміни розгляду, права військовослужбовця під час розгляду заяви чи скарги, обов'язки командирів, органів військового управління щодо розгляду звернень військовослужбовців регулюються законом України «Про звернення

¹⁶³ Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 серпня 2023 року «Про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» №576/2023 від 12.09.2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576/2023#Text>

¹⁶⁴ Стаття 115 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України»

громадян», нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України. Отже, поданий військовослужбовцем рапорт за загальним правилом має бути розглянутий у місячний термін, і заявник має отримати відповідь на порушені ним питання.

У низці випадків командування військових частин не дотримується вимог закону, зокрема перешкоджаючи реєстрації поданих рапортів або порушуючи терміни розгляду, що призводить до численних скарг до Уповноваженого. Водночас чинні положення КУпАП не дозволяють притягти порушників-командирів, які є військовослужбовцями, до адміністративної відповідальності.

Суттєвою проблемою залишається відсутність у загальному доступі поштових адрес військових частин, що у поєднанні з наявними перешкодами у реєстрації рапортів не дає змоги військовослужбовцям, їхнім представникам або членам сімей звернутися до командування з письмовою заявою через засоби поштового зв'язку та реалізувати своє право на звернення.

(с) Реалізація прав військовослужбовців і членів їхніх родин на належне грошове забезпечення

Під час аналізування звернень громадян встановлено низку системних порушень прав і свобод військовослужбовців та членів їхніх родин, пов'язаних з належним грошовим забезпеченням. Цього питання стосується кожне п'яте звернення (близько однієї тисячі звернень) від діючих військовослужбовців, правоохоронців та їхніх близьких.

Непоодинокими є звернення щодо неправомірних обмежень у грошовому забезпеченні осіб, виведених у розпорядження після визнанням їх ВЛК обмежено придатними до військової служби за станом здоров'я або після повернення з лікувального закладу. Зокрема командири ігнорують терміни¹⁶⁵ переміщення обмежено придатних до служби підлеглих на посади, на яких вони можуть виконувати обов'язки військової служби. Водночас вибірково застосовують норму порядку¹⁶⁶, згідно з якою після перебування військовослужбовця у розпорядженні більш як два місяці питання про виплату йому грошового забезпечення у повному розмірі має вирішувати старший начальник. Внаслідок цього обмежено придатні до служби особи пів року і більше перебували у розпорядженні, отримуючи недостатні для проживання та утримання родин кошти (до 1000 грн на місяць).

Уповноважений не раз звертав увагу Міністерства оборони України на цю проблему, і питання було частково вирішено з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань, пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану». Схвалений закон передбачає виплату

¹⁶⁵ пункт 117 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженого Указом Президента України від 10.12.2008 року № 1153/2008: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#n17>

¹⁶⁶ Наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 №260 «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям ЗСУ та деяким іншим особам»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18#Text>

20 100 грн. визнаним обмежено придатними або непридатними до військової служби військовослужбовцям, які перебувають у розпорядженні після лікування у зв'язку з пораненням більш як два місяці. Водночас залишається невирішеним питання грошового забезпечення категорій військовослужбовців, виведених у розпорядження командування з інших підстав (зокрема після лікування у зв'язку із захворюванням або нетяжким пораненням та ін.).

Громадяни продовжують звертатися до Уповноваженого зі скаргами на стан виплати додаткової винагороди у розмірі 100 тис. грн військовослужбовцям, які перебувають на стаціонарному лікуванні в закладах охорони здоров'я у зв'язку з пораненням, пов'язаним із захистом Батьківщини. Такі виплати передбачено Постановою Кабінету Міністрів України № 168 від 28 лютого 2022 року¹⁶⁷.

Окрім цих порушень, причиною звернень є погана поінформованість військовослужбовців, недоведення командуванням частин і підрозділів до особового складу порядку дій під час тривалого лікування, а також відсутність належної комунікації та обміну інформацією у ланці лікувальний заклад – військова частина. Як свідчить аналіз звернень, командування військових частин і підрозділів не доводять до особового складу інформації щодо порядку та переліку документів, які мають бути подані для отримання разової грошової допомоги у разі інвалідності або часткової втрати працездатності у зв'язку з отриманим пораненням.

Одна з умов отримання грошової допомоги у зв'язку з пораненням – наявність постанови ВЛК. Водночас відповідно до чинного наказу Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 № 402¹⁶⁸ направлення військовослужбовця для проходження ВЛК під час лікування після поранення не є обов'язковим і відбувається за рішенням лікаря у разі ймовірної зміни ступеня придатності особи до військової служби. Через це не всі військовослужбовці після повернення до військової частини з лікування можуть подати пакет документів, зокрема довідку ВЛК, потрібних для отримання ОГД.

Ситуація має вирішитися після прийняття урядової постанови № 901¹⁶⁹ і внесення змін до Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України¹⁷⁰, якими реалізований принцип «документи слідують за військовослужбовцем». Нормативними актами передбачено обмін медичними та іншими документами

¹⁶⁷ Постанова Кабінету Міністрів України № 168 від 28.02.2022 року «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#n17>

¹⁶⁸ Наказ МОУ «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» від 14.08.2008 № 402: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text>

¹⁶⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2023 р. № 901 «Про затвердження Порядку здійснення в особливий період обміну медичними та іншими документами військовослужбовців між закладами охорони здоров'я державної та комунальної власності, державними установами Національної академії медичних наук, в яких військовослужбовці перебували (перебувають) на лікуванні, військовими частинами і територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/901-2023-%D0%BF#Text>

¹⁷⁰ Наказ МОУ «Про затвердження Змін до Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України» від 23.10.2023 №614 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1872-23#Text>

військовослужбовців між закладами охорони здоров'я, військовими частинами і ТЦК та СП через систему електронного документообігу.

(d) Забезпечення прав військовослужбовців на охорону здоров'я, медичну допомогу та всебічне забезпечення під час проходження лікування

Працівники Секретаріату Уповноваженого під час моніторингу закладів охорони здоров'я, в яких проходять лікування або реабілітацію поранені (хворі) військовослужбовці, встановили недостатню кількість місць для розміщення пацієнтів та, в окремих закладах, – непристосованість наявних місць для повноцінного надання медичних послуг.

Нагальною проблемою є незадовільні умови розміщення поранених і хворих військовослужбовців внаслідок недостатньої загальної потужності військових закладів охорони здоров'я. Окрім надання медичних послуг неналежної якості, перевантаження закладу та скупчення медичного персоналу і пацієнтів несуть загрозу життю і здоров'ю військовослужбовців, які перебувають на стаціонарному лікуванні, зокрема через повітряні атаки держави-агресора.

Так, під час відвідування працівниками Секретаріату Уповноваженого Військово-медичного клінічного центру Східного регіону, Дніпро (далі – військовий госпіталь), встановлено велике перенавантаження відділень госпіталю та незадовільні умови розміщення хворих військовослужбовців у прохідних приміщеннях і холах, а також небезпечне, в умовах загрози обстрілів військами країни-окупанта, скупчення його медичного персоналу та пацієнтів.

Результати моніторингу стали підставою для звернення Уповноваженого до Прем'єр-міністра України з ініціативою щодо передачі військовому госпіталю майна Дорожньої клінічної лікарні станції «Дніпропетровськ» Державного підприємства «Придніпровська залізниця» із застосуванням механізму, визначеного Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». За дорученням Прем'єр-міністра України Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України формально опрацювало це питання, проте не вирішило його по суті.

В умовах воєнного стану для цивільних медичних закладів великою проблемою залишається питання повноти та своєчасності оплати послуг за лікування, реабілітацію, харчування поранених (хворих) військовослужбовців у рамках реалізації Програми державних гарантій медичного обслуговування населення, яку реалізує НСЗУ. Поточний стан справ створює передумови до неповного та несвоєчасного надання військовослужбовцям медичної допомоги та послуг лікування у цивільних медичних закладах.

Під час моніторингу встановлено, що комунальні некомерційні підприємства медичного профілю, які забезпечують лікування та надають реабілітаційні послуги

військовослужбовцям (зокрема з етапів військової евакуації), не отримують у повному обсязі державної компенсації наданих послуг¹⁷¹.

Окрема проблема під час оплати послуг НСЗУ – неповне відшкодування витрат на оплату лікування поранених і травмованих військовослужбовців, які не мають українського громадянства (інтернаціональний батальйон) та обліковуються медичною системою як «неідентифіковані особи».

За відсутності відповідної класифікації послуг НСЗУ для програми лікування поранених (хворих) військовослужбовців надані військовослужбовцям у медичних закладах послуги декларують як послуги для лікування цивільних громадян України, що не покриває повністю фактичні витрати закладу.

Через суттєві відмінності у протоколах лікування військовослужбовців і цивільних громадян (збільшена тривалість лікування, кількість оперативних втручань, перев'язочних дій, вищі витрати матеріалів та ін.) видатки медичного закладу на лікування поранених військовослужбовців виявляються більшими.

Наявні також розбіжності між нормами харчування військовослужбовців, які перебувають у цивільних закладах охорони здоров'я¹⁷², та військовослужбовців, які перебувають у військово-медичних закладах¹⁷³. Ця проблематика підтверджена у процесі моніторингових візитів, здійснених працівниками Секретаріату Уповноваженого до цивільних закладів охорони здоров'я. У рамках Програми медичних гарантій розмір витрат на харчування у цивільних закладах охорони здоров'я не встановлено (наявне комплексне фінансування відповідних пакетів медичних послуг). На період воєнного стану МОЗ запропонувало керівникам цивільних закладах охорони здоров'я збільшити витрати на харчування військовослужбовців через застосування положень постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2016 року № 34 «Про збільшення норм грошових витрат на харчування та медикаменти в закладах охорони здоров'я для ветеранів війни». Однак такий крок не дозволив довести харчування військовослужбовців у цивільних закладах охорони здоров'я до норм, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2009 року № 426.

(е) Дотримання права військовослужбовців на звільнення з військової служби

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло багато скарг від військовослужбовців і членів їхніх сімей на порушення командирами (начальниками)

¹⁷¹ Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 11.02.2024 № 2168-VIII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>

¹⁷² Регламентується Додатком 2 до Порядку організації системи лікувального харчування хворих у закладах охорони здоров'я, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я від 29.10.2013 № 931: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2205-13#Text>

¹⁷³ Регламентується Нормами харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань, визначеними постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 р. № 426, Норма № 5 – лікувальна: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/426-2002-%D0%BF#Text>

підрозділів гарантованого законом¹⁷⁴ права на звільнення з військової служби під час дії воєнного стану. Найчастіше звернення стосувалися звільнення через сімейні обставини, зокрема обумовлені наявністю близьких родичів з-поміж осіб з інвалідністю I чи II групи та/або потребою постійного догляду за хворими близькими родичами, які за висновком МСЕК чи ЛКК закладу охорони здоров'я потребують постійного догляду.

До Уповноваженого звернулася дружина військовослужбовця ЗСУ щодо порушення командуванням військової частини права її чоловіка на звільнення з військової служби за сімейними обставинами. За словами заявниці, мати її чоловіка має інвалідність II групи, що було підтверджено відповідними документами. Проте звернення військовослужбовця до командира військової частини з проханням звільнити його зі служби залишилося без належного реагування. Офіс Омбудсмана направив запит до органів військового управління з вимогою виправити ситуацію, за результатами якого військовослужбовець був звільнений з військової служби за сімейними обставинами.

Водночас потребує врегулювання питання щодо чіткої регламентації переліку документів, якими підтверджується «необхідність догляду військовослужбовця за особою (зокрема батьками), яка за висновком МСЕК або ЛКК закладу охорони здоров'я потребує постійного догляду». Через відсутність чіткого переліку документів, що засвідчують наявність цієї підстави для звільнення, існують передумови для порушення прав військовослужбовців командирами через перешкоджання звільненню.

Це питання потребує врегулювання на рівні відомих нормативних актів Міністерства оборони України.

(f) Питання встановлення статусу учасника бойових дій

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надходили численні скарги щодо затримки від командування військових частин подання відповідних документів для отримання військовослужбовцями ЗСУ статусу учасника бойових дій.

За сприяння Уповноваженого Міністерство оборони України та Міністерство у справах ветеранів України ініціювали зміни¹⁷⁵ до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 413 «Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій», якими спрощено процедуру отримання статусу учасника бойових дій.

¹⁷⁴ Стаття 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 27.02.2024 №2232-ХІІ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n469>

¹⁷⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 № 887 «Про внесення змін до Порядку надання та позбавлення статусу учасника бойових дій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення чи у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-2023-%D0%BF#Text>

Водночас для сімей військовослужбовців, які перебувають у полоні, отримання пільг, що передбачені законодавством для родин учасників бойових дій, виявилось неможливим, оскільки пільги надають лише за наявності посвідчення УБД, яке, згідно з нормативною базою, військовослужбовець має отримати особисто. Наразі Міністерство соціальної політики України розробляє відповідний проєкт нормативно-правового акту уряду, прийняття якого дозволить розблокувати процес отримання пільг родинами учасників бойових дій, які перебувають у полоні. Питання перебуває на контролі Уповноваженого.

(g) Щодо пенсійного забезпечення

До Уповноваженого надходять звернення від осіб, звільнених із розвідувальних органів, щодо захисту їхніх соціальних прав на проведення перерахунку пенсії відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 144 від 23.02.2022¹⁷⁶.

У Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році¹⁷⁷ було надано рекомендації щодо забезпечення прав і свобод цієї категорії осіб. Натомість перешкод, які обумовили порушення прав, не усунено.

ПФУ поінформував Уповноваженого, що 2023 року відомство погодило підготовлений Міністерством соціальної політики України проєкт постанови уряду «Про внесення змін до постанови КМУ від 23 лютого 2022 року № 144», яким передбачено здійснення перерахунку пенсій в індивідуальному порядку. Однак на погодження заінтересованим органам (СЗРУ, АДПСУ, ГУР МОУ) цей проєкт не надходив. Керівництво Міністерства соціальної політики України обґрунтовує недоцільність здійснення перерахунку пенсії для окремої категорії колишніх військовослужбовців через порушення принципу рівності стосовно звільнених військовослужбовців інших органів сектору безпеки й оборони, що не відповідає дійсності. Водночас чинна нормативно-правова база не виключає можливості нормативно-правового регулювання пенсійного забезпечення інших категорій військовослужбовців, які мають право на пенсію.

2. Члени родин зниклих безвісти та загиблих Захисників і Захисниць

Більш як 8,6 тис. звернень до Уповноваженого від рідних, близьких військовослужбовців і громадських об'єднань стосувалися встановлення долі безвісно зниклих осіб, ідентифікації зниклих безвісти та загиблих захисників, сприяння в реалізації належних соціальних прав та ін.

¹⁷⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року №144 «Про перерахунок пенсій особам, звільненим із розвідувальних органів»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2022-%D0%BF#Text>

¹⁷⁷ *supra* 97, с. 60

(а) Дотримання прав членів родин зниклих безвісти та загиблих військовослужбовців знати про долю їхніх рідних

Важливим є питання верифікації відомостей про зниклих безвісти осіб, отриманих їхніми близькими з неофіційних джерел. Зокрема це стосується фото та відеоматеріалів, що підтверджують перебування особи у полоні, знайдених через соціальні мережі та/або інтернет-ресурси. Реагуючи на запит родин зниклих безвісти військовослужбовців, у квітні 2023 року Офіс Уповноваженого підписав меморандум про співпрацю з Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз Міністерства юстиції України (КНДІСЕ) щодо ідентифікації за ознаками зовнішності. На виконання меморандуму та за фінансування Товариства Червоного Хреста України, КНДІСЕ за зверненням Уповноваженого здійснює експертні дослідження з ототожнення військовослужбовця з його фото- або відеозображенням. Підготовлений висновок експерта може взяти до відома слідчий або стати підставою для призначення слідчим експертизи в рамках кримінального провадження.

Упродовж року до КНДІСЕ було скеровано 56 листів щодо експертного дослідження для ототожнення особи за ознаками зовнішності та отримано 44 консультаційні висновки щодо ідентифікації військовослужбовців. Водночас у 40 висновках (зокрема трьох щодо загиблих осіб) йдеться про однозначну або з певною ймовірністю ідентифікацію об'єктів дослідження; 4 висновки підтвердили відсутність тотожності; у 10 випадках фото- та відео- матеріали виявилися непридатними для проведення експертних досліджень. Так, за результатами одного з експертних досліджень вдалося за наявними відеоматеріалами встановити особу військовослужбовця у полоні, стосовно якого сім'я отримала сповіщення про загибель.

(б) Забезпечення прав членів сімей загиблих захисників під час отримання разової грошової допомоги

Однією з актуальних проблем у 2023 році стало забезпечення права членів родин загиблих (померлих) військовослужбовців на отримання разової грошової допомоги, яку виплачують сім'ям загиблих згідно з пунктом 2 постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168¹⁷⁸.

Для призначення ОGD членам родин загиблих (померлих) військовослужбовців потрібно звернутися до ТЦК і СП з відповідною заявою та пакетом документів. За відсутності документів, які підтверджують загибель військовослужбовця, ТЦК і СП здійснюють заходи для їх отримання через направлення запитів до відповідних установ.

Аналіз більш як 130 звернень з цієї проблематики, що надійшли до Офісу Уповноваженого, виявив численні факти зволікання або бездіяльності працівників ТЦК і СП щодо подання запитів до військової частини для отримання документів, а також затримки від командування військових частин щодо надання документів. Близько 80%

¹⁷⁸ *supra* 66

членів родин загиблих військовослужбовців отримали першу виплату із суми ОГД у термін упродовж від пів року до року.

До Уповноваженого звернулася громадянка України Ш., мати двох неповнолітніх дітей, щодо сприяння у призначенні ОГД членам родини загиблого військовослужбовця. З'ясувалося, що надіслані від військової частини до ТЦК і СП документи були оформлені з порушенням вимог законодавства, що обумовило направлення повторного запиту, відповідь на який надійшла лише після дзвінка заявниці на «гарячу лінію» Міністерства оборони України. Проте згодом у документах знову були виявлені розбіжності й листування між органами військового управління було продовжене. За зверненням Ш. Уповноважений відкрив провадження, під час якого здійснювалося активне листування з інстанціями, зокрема ДСУ МОУ, контроль за станом розгляду документів та ін. Після проведеної роботи, через майже дев'ять місяців після початку оформлення заявницею документів, Комісія Міністерства оборони України з розгляду питань, пов'язаних із призначенням і виплатою ОГД та компенсаційних сум, прийняла рішення про призначення ОГД громадянці Ш.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству оборони України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу», яким визначити механізм проходження альтернативної служби під час дії воєнного стану;

внести до Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженого наказом від 14 серпня 2008 року № 402, норму щодо обов'язкового проходження ВЛК під час перебування на лікуванні військовослужбовцями, які мають право на отримання ОГД у разі інвалідності або часткової втрати працездатності;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» в частині забезпечення права на звільнення з військової служби військовослужбовців, які були призвані на військову службу під час мобілізації на особливий період за наявності у них підстав для звільнення від призову, передбачених статтею 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»;

розробити та затвердити наказ, в якому визначити чіткий перелік документів, потрібних для прийняття рішення щодо звільнення з військової служби за підставами, передбаченими пунктом «г» частини 4 статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо забезпечення можливості отримання військовими частинами під час воєнного стану

поштової кореспонденції від громадян, зокрема через запровадження умовних найменувань військових частин (військово-польової пошти) та ін.

Міністерству оборони України, Міністерству внутрішніх справ України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими передбачити адміністративну відповідальність військових службових осіб за порушення встановленого законодавством порядку прийняття та розгляду звернень (рапортів) військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів.

Міністерству оборони України спільно з Міністерством охорони здоров'я України:

розробити та затвердити спільний наказ щодо увідповіднення норми харчування поранених (хворих) військовослужбовців, осіб, звільнених з полону, які перебувають на лікуванні або реабілітації у цивільних закладах охорони здоров'я, нормам харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 року № 426;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 року № 1394, для впровадження окремого пакета медичних послуг, що підлягають оплаті в рамках Програми медичних гарантій для військовослужбовців, які не мають українського громадянства.

Міністерству оборони України, Дніпровській міській раді:

невідкладно вирішити питання щодо передачі державного майна Дорожньої клінічної лікарні станції «Дніпропетровськ» для потреб Військово-медичного клінічного центру Східного регіону.

Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству оборони України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови, якою буде визначений єдиний порядок організації та проведення ВЛК в усіх військових формуваннях та правоохоронних органах спеціального призначення, визначена єдина структура військово-лікарських комісій.

Міністерству охорони здоров'я України, Національній службі здоров'я України, Міністерству оборони України, Командуванню Медичних сил Збройних Сил України:

узгодити питання належної державної компенсації закладам охорони здоров'я вартості послуг з лікування та реабілітації, наданих військовослужбовцям, зокрема через

внесення змін до чинної Програми державних гарантій медичного обслуговування населення.

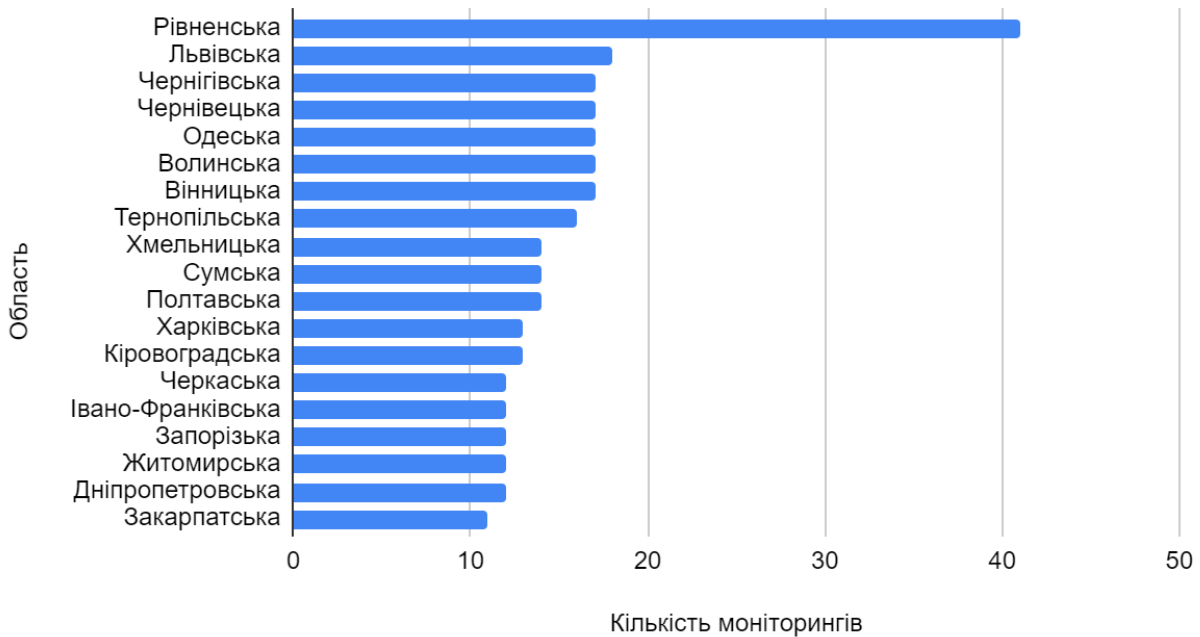
Міністерству соціальної політики України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України «Про перерахунок пенсій особам, звільненим із розвідувальних органів» від 23 лютого 2022 року № 144, яким визначити порядок здійснення перерахунку пенсій за заявою особи та наданою довідкою про розмір грошового забезпечення цієї особи.

РОЗДІЛ 4. Права дитини

Опрацьовано письмових звернень	1649
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	2076
Відновлено прав (зокрема за колективними зверненнями та ініціативно)	15 640
Опрацьованих НПА	94
Здійснено моніторингів	396
Акти реагування (подання Уповноваженого)	11
Кількість запитів та ініціативних листів	3945 запитів за розглядом звернень громадян; ініціативних листів – 653
Кількість здійснених правопросвітницьких заходів	28
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	169

Кількість моніторингів по областях

Діти потребують спеціального захисту державою та створення найбільш сприятливих умов задля їхнього розвитку та становлення особистості. Забезпечення встановлених гарантій ускладнено наявністю нових викликів для держави у зв'язку з початком воєнних дій на території України.

ПАРЄ у Резолюції 2529 (2024)¹⁷⁹ зазначає, що жодну дитину в Україні не оминула війна, водночас усі українські діти мають право користуватися правами та свободами, закріпленими у відповідних міжнародних документах з прав людини. Права та найкращі інтереси дитини мають переважати в процесі прийняття всіх рішень стосовно них. Попри це діти залишаються однією з найвразливіших груп населення України, на яких непропорційно негативно впливає збройна агресія Російської Федерації.

1. Право на життя і здоровий розвиток дитини

Два роки триває повномасштабна російська агресія проти України. Щодня внаслідок збройної агресії РФ порушується право наших дітей на освіту, доступ до медичних послуг, виховання в родині, безпечне середовище, і найцінніше, що є в людини, – право на життя.

За інформацією Офісу Генерального прокурора на 31 грудня 2023 року, під час повномасштабної збройної агресії РФ загинуло 513 дітей, ще 1169 дітей отримали поранення різного ступеня.

¹⁷⁹Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Ситуація щодо дітей України» від 25 січня 2024 року № 2529 (2024): <https://pace.coe.int/en/files/33348/html>

Вбивство та каліцтво дітей визначено Радою Безпеки ООН одним із шести грубих порушень стосовно дітей під час збройного конфлікту. Такі дії російських окупаційних військ є прямим порушенням основоположних прав дитини – право на життя та охорону здоров'я, гарантовані кожній дитині у світі Конвенцією ООН про права дитини.

У травні 2023 року Уповноважений Верховної Ради України з прав людини підготував спеціальну доповідь «НЕРОЗКВІТЛІ | UNBLOOMED. Порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація».¹⁸⁰ Спеціальна доповідь охоплює період з лютого 2022 року до квітня 2023 року (включно) та описує грубі порушення прав дитини внаслідок збройної агресії проти України.

(а) Організація та здійснення обов'язкової евакуації населення з дітьми в умовах воєнного стану

Обов'язкова евакуація – один з видів евакуації, що полягає в організованому обов'язковому вивезенню (виведенню) населення із зон можливого впливу негативних наслідків, зокрема воєнних дій і збройних конфліктів, і розміщення його поза зонами дії вражаючих чинників у разі виникнення безпосередньої загрози життю та заподіяння шкоди здоров'ю населення.

Для захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, Кабінет Міністрів України прийняв постанову¹⁸¹, якою закріплено можливість здійснення обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з їхніми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії. В умовах воєнного стану обласні військові адміністрації за погодженням з органами військового командування на відповідній території та Координаційним штабом з питань здійснення обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану наділено повноваженнями щодо прийняття відповідного рішення.

Внаслідок ракетно-артилерійських ворожих обстрілів Херсонської, Донецької, Харківської та Сумської областей та у зв'язку із загрозою життю та здоров'ю дітей прийнято рішення про примусову обов'язкову евакуацію дітей з їхніми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками до безпечних населених пунктів.

У межах діяльності Уповноваженого упродовж жовтня – грудня 2023 року здійснено безвиїзні перевірки дотримання прав дітей в умовах обов'язкової евакуації населення в умовах воєнного стану в Херсонській, Харківській, Донецькій і Сумській областях.

Донецька ОВА із восьми населених пунктів Донецької області евакуювала 275 дітей (на 12 жовтня 2023 року на цих територіях перебувало 319 дітей). Усі діти евакуювані

¹⁸⁰ <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/>

¹⁸¹ Постанова «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 р. № 841 і від 29 липня 2022 р. № 854» від 07 березня 2023 року № 209: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2023-%D0%BF#Text>

у супроводі батьків. З восьми населених пунктів Донецької області, де відбувається обов'язкова евакуація у примусовий спосіб дітей з їхніми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками, на 08 грудня 2023 року залишалось неевакуйованими 44 дитини (30 сімей) з трьох населених пунктів Бахмутського району (Торецьк, смт. Щербинівка, смт. Петрівка).

Сумська ОВА 10 липня 2023 року прийняла рішення про евакуацію населення з п'ятикілометрової зони від державного кордону України у безпечні райони. Враховуючи, що із цієї зони відбувалася добровільна евакуація дітей у супроводі їхніх законних представників, з населених пунктів 13 територіальних громад п'ятикілометрової зони на 29 листопада 2023 року евакуйовано 1158 дітей (проживало 1953 дитини). Батькам пропонували безоплатне переміщення на безпечні території області, місця для розміщення евакуйованого населення, медичний супровід евакуаційних заходів, виплату грошової допомоги евакуйованому населенню.

Харківська ОВА в період з 03 листопада 2023 року до 19 грудня 2023 року з Кіндрашівської, Курилівської та Куп'янської територіальних громад Куп'янського району евакуювала 299 дітей з їхніми батьками. З Куп'янської міської територіальної громади було евакуйовано 182 дитини разом із батьками, Кіндрашівської сільської територіальної громади 31 дитину разом із батьками та 86 дітей евакуйовано з Курилівської сільської територіальної громади. Усі родини з дітьми розселено в гуртожитках закладів освіти Харкова та Харківської області.

Херсонська ОВА примусову евакуацію здійснювала з Бериславського, Каховського та Херсонського районів. Із 23 деокупованих населених пунктів самостійно або за участі волонтерів від 24 жовтня 2023 року евакуйовано 651 дитину (83%) у супроводі батьків. Родини з дітьми евакуйовано за їхнім бажанням до Одеської, Хмельницької, Миколаївської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Київської, Рівненської, Львівської, Івано-Франківської областей і до Республіки Польща й Румунії.

Родини з дітьми евакуйовано до Закарпатської, Івано-Франківської, Волинської, Житомирської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Київської, Рівненської областей. Основна проблема, з якої стикалися представники ОВА під час примусової евакуації дітей з їхніми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками, – категорична відмова батьків від евакуації.

Постановою КМУ від 21 жовтня 2022 року № 1195 «Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах»¹⁸² затверджено Порядок використання коштів з рахунку Мінреінтеграції для задоволення потреб осіб, евакуйованих із населених пунктів, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій (можливих бойових дій), у

¹⁸² Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 року № 1195 «Деякі питання використання коштів для задоволення потреб евакуйованих осіб та осіб, які проживають в деокупованих населених пунктах» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1195-2022-%D0%BF#Text>

безпечні райони, та осіб, які проживають у деокупованих населених пунктах. Евакуйованим родинам надають грошову допомогу, яку виплачує АТ «Укрпошта» у розмірах: 3 тис. грн – для осіб з інвалідністю та дітей; 2 тис. грн – для інших осіб.

Утім, проблемними питаннями залишається забезпечення тимчасовим житлом евакуйованих родин, надання їм соціальних послуг, забезпечення права дітей на отримання освітніх послуг, сприяння у працевлаштуванні для забезпечення належних умов у місці тимчасового перебування евакуйованих.

Особливо нагальним залишається забезпечення матеріальної та психологічної підтримки сімей з дітьми. Подальший супровід дітьми з їхніми батьками, особами, які їх замінюють, або іншими законними представниками, які евакуйовуються, здійснюють територіальні державні органи за місцем перебування родин.

(b) Реалізація права на життя та здоровий розвиток передчасно народжених дітей

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надходила інформація про дефіцит лікарських засобів, які є життєво потрібними для виходжування передчасно народжених дітей з перших хвилин життя в закладах охорони здоров'я.

Відповідно до програми медичних гарантій за пакетом «Медична допомога новонародженим у складних неонатальних випадках» згідно з договорами, укладеними з НСЗУ, послуги з лікування передчасно народжених дітей мають надаватися безоплатно. За кожен випадок лікування немовляти заклад отримує від держави 135 тис. грн, якщо новонароджений важить до 1500 г; 33 тис. грн – якщо його вага перевищує 1500 г. Максимальний тариф 162 тис. грн отримують перинатальні центри III рівня. Утім, до Уповноваженого надходили звернення, що батьки дітей вимушено закупають ліки для лікування своїх новонароджених дітей за рахунок власних коштів.

У рамках парламентського контролю за дотриманням прав людини Секретаріат Уповноваженого 1 листопада 2023 року здійснив моніторинговий візит до Одеського обласного перинатального центру. За результатами перевірки зафіксовано численні порушення прав дітей на життя та здоровий розвиток: відсутня важлива інформація про медико-діагностичний і лікувальний процес у медичній документації передчасно народжених дітей; діагностика лікування та виходжування новонароджених хворих дітей не відповідає національним клінічним настановам і протоколам, відсутнє обґрунтування діагнозів, у деяких випадках відсутні призначення лікаря та дозування препаратів; встановлено факти раннього безпідставного переведення передчасно народжених дітей з перинатальною патологією до інших лікарень.

До голови Одеської обласної державної адміністрації направлено подання Уповноваженого з вимогою усунути виявлені порушення. За результатами реагування Уповноваженого Одеською ОДА створено робочу групу, проведено її установче засідання та визначено напрями роботи спеціалістів задля усунення виявлених під час перевірки порушень.

Водночас, про факти раннього переведення передчасно народжених дітей з перинатальною патологією до інших лікарень, аналогічно до факту виявленого Секретаріатом Уповноваженого в Одеському перинатальному центрі, 02 листопада 2023 року МОЗ офіційно повідомило, що за результатами спільного МОЗ і НСЗУ моніторингу медичних закладів виявлено, що пологові та перинатальні центри свідомо вказують несправжні діагнози для новонароджених задля переведення їх до іншої лікарні або на іншу схему лікування. Це дає змогу отримувати подвійну, а інколи і потрійну оплату за одного пацієнта. За попередніми розрахунками НСЗУ, за приблизно 30% дітей здійснювалася подвійна оплата медзакладам.¹⁸³

(с) Реалізація права дітей з інвалідністю на реабілітацію

Упродовж 2023 року виявлено факти незабезпечення дітей з інвалідністю належним обсягом реабілітаційних послуг і нагальну потребу в збільшенні кількості реабілітаційних циклів для дітей з інвалідністю, які їх отримують у відповідних реабілітаційних закладах.

Уповноважений звернувся до уряду з проханням повідомити про фактичний стан організації надання реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю. За результатами з'ясовано, що для таких пацієнтів передбачено можливість проходження всього двох реабілітаційних циклів. Однак для задоволення потреб дітей з інвалідністю цього вкрай недостатньо, оскільки напрацьований прогрес у стані здоров'я кожної дитини, завдяки копіткій роботі фахівців, без продовження реабілітації зводиться нанівець. Держава гарантує повну оплату медичних послуг і лікарських засобів з державного бюджету у межах програми медичних гарантій усім громадянам України та надання рівних державних гарантій для реалізації пацієнтами права на охорону здоров'я, доступ до потрібних медичних послуг, зокрема реабілітації у сфері охорони здоров'я у закладах охорони здоров'я всіх форм власності, які уклали договір про медичне обслуговування населення.

Отже, для дотримання права дітей з інвалідністю на життя, охорону здоров'я та належний соціальний захист МОЗ і НСЗУ потрібно забезпечувати неухильний контроль щодо закупівлі реабілітаційних послуг за пакетами медичних послуг у рамках ПМГ.

(d) Ситуація з наданням медичної допомоги у дитячих будинках-інтернатах

Упродовж 2023 року Секретаріат Уповноваженого здійснив сім моніторингових візитів до дитячих будинків-інтернатів (далі – ДБІ) і виявив типові порушення забезпечення права вихованців на охорону здоров'я, оскільки у закладах кабінети фізіотерапії та лікувальної фізкультури не працюють у зв'язку з відсутністю фахівців.

У більшості закладів наявні вакантні посади: вихователів; соціальних працівників; молодших медичних сестер; лікарів-психіатрів, що спричиняє надмірне навантаження

¹⁸³ Ситуація, коли у пологових «вигадують» діагнози новонародженим для отримання подвійної оплати від НСЗУ – неприпустима: <https://moz.gov.ua/article/news/situacija-koli-u-pologovih-vigadujut-diagnozi-novonarodzhenim-dlja-otrimannja-podvijnoi-oplati-vid-nszu-%e2%80%93-nepripustima>

персоналу та зниження якості надання потрібних послуг вихованцям. Це впливає на якість надання послуг і порушення забезпечення прав та інтересів вихованців/підопічних.

Наприклад, в одному з ДБІ у зв'язку з вільними вакантними посадами на зміні перебувало 6 працівників молодшого медичного персоналу, які відповідали за збереження життя та здоров'я дітей (з розрахунку на одного працівника – 9 дітей).

Відсутність охочих обійняти вакантні посади в таких закладах обумовлюється низьким рівнем заробітної плати: так, посадовий оклад вихователя, соціального працівника становить 5931 грн, молодшої медичної сестри, санітарки-няньки – 4593 грн, лікаря-психіатра – 6582 грн. Оплату праці, зокрема медичних працівників, здійснюють відповідно до вимог постанови Кабінету Міністрів України № 1298¹⁸⁴.

Наразі для збереження кадрового потенціалу питання оплати праці було врегульовано постановою Кабінету Міністрів України від 13 січня 2023 року № 28¹⁸⁵ на період воєнного стану, але не довше 31 грудня 2024 року для медичних, фармацевтичних працівників, фахівців з реабілітації та молодшого медичного персоналу за виконану у повному обсязі місячну (годинну) норму праці, які безпосередньо надають спеціалізовану та екстрену медичну допомогу та виконують свої обов'язки в державних і комунальних закладах охорони здоров'я.

Питання оплати праці працівників закладів соціального захисту наразі не врегульовано. Різниця в оплаті праці медичних працівників у закладах охорони здоров'я і соціального захисту населення суттєва. Так, особи, які обіймають лікарські посади у закладах охорони здоров'я, отримують 20 тис. грн. Водночас лікар, який працює в закладі соціального захисту населення, отримає майже втричі менше (7 тис. грн), що призводить до звільнення лікарів із закладів соціального захисту для влаштування до закладів охорони здоров'я.

З огляду на це Уповноважений звернувся до Прем'єр-міністра України з пропозицією надати доручення центральним органам виконавчої влади щодо врегулювання оплати праці працівників закладів соціального захисту населення та доповнити цією категорією посад Постанову № 28¹⁸⁶.

Відповідно до доручення Прем'єр-міністра України Мінсоцполітики поінформувало, що згідно з наказом Мінсоцполітики від 23 жовтня 2023 року № 399-Н створено міжвідомчу робочу групу з опрацювання питання оплати праці працівників установ і закладів соціального захисту населення, до складу якої увійшли представники

¹⁸⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 р. № 1298 «Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text>

¹⁸⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 13 січня 2023 р. № 28 «Деякі питання оплати праці працівників державних та комунальних закладів охорони здоров'я»: <https://docs.google.com/document/d/1okJfokOr03Wb7cQg3vSjspM4JDUTOzlUpa-dYnEW8rM/edit>

¹⁸⁶ *ibid*

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Мінекономіки, Мінсоцполітики, Мінфіну, МОЗ і Нацсоцслужби.

2. Право дитини на виховання в родині

(а) Забезпечення права дитини на виховання обома батьками

Суттєві зміни в умовах життя українських родин, спричинених збройною агресією РФ проти України, призвели до збільшення кількості звернень до Уповноваженого від батьків дітей щодо сприяння у вирішенні спорів щодо їхньої участі у вихованні та спілкуванні з дітьми. Близько 90% таких батьківських спорів на час звернення до Уповноваженого вже перебували в судах, що своєю чергою унеможливлювало втручання в їхній розгляд у рамках діючого мандата.

Найчастіше заявники порушували питання щодо: створення перешкод одним із батьків другому у вихованні та спілкуванні з дитиною, зокрема через вчинення домашнього насильства; відсутності комунікації між батьками та дітьми (неможливості контакту засобами телефонного/відеозв'язку); встановлення місцезнаходження дитини в разі якщо один із батьків самостійно прийняв рішення щодо зміни її місця проживання та вивезення дитини за межі України без згоди іншого з батьків; забезпечення права дитини на освіту; невиконання батьками рішення органу опіки та піклування або суду; самочинної зміни визначеного місця проживання дитини одним із батьків.

До Уповноваженого звернулася матір дитини Л. щодо викрадення малолітнього сина батьком дитини, колишнім чоловіком, та порушенням ним рішення суду про визначення годин спілкування.

Провадження Уповноваженого, відкрите за цим зверненням, тривало з 2022 року до 2023 року. Були направлені неодноразові запити до органів поліції, Офісу Генерального прокурора, органів опіки та піклування. Розглядалися спірні процеси між батьками в судах різної інстанції. Тривали досудові розслідування щодо вчинення домашнього насильства. Проте це не допомогло повернути дитину, батько переховував сина від матері, створюючи перешкоди у спілкуванні. Лише більш як через рік матір самостійно забрала сина у батька.

Батьки також часто скаржилися на необ'єктивність розгляду питань комісіями з питань захисту прав дитини та висновків або рішень органів опіки та піклування про визначення місця проживання дитини або способів участі у вихованні дитини.

Аналіз звернень щодо спорів між батьками виявив такі проблеми:

- довготривалий процес розгляду справ у судах (рік і більше);
- затягування процесу надання висновків органами опіки та піклування, зокрема через відсутність можливості обстежити умови проживання сторін, неможливість залучення обох батьків до участі у засіданні комісії з питань захисту прав дитини;

- відсутність спеціалістів з питань медіації та дитячої психології в процесі розгляду спорів під час вирішення питання в інтересах дитини для зменшення її психологічної травматизації;
- відсутність відповідальності батьків за самовільну зміну місця проживання дитини.

Пошук способів вирішення проблемних питань батьківських спорів були предметом розгляду експертної ради при Представнику Уповноваженого з прав дитини впродовж року. За результатами зустрічей заплановано спільне напрацювання змін до Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та постанови Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866.

(б) Влаштування дітей у сімейні форми виховання

Конвенцією ООН про права дитини визначено, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особистості потрібно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння.

Водночас в умовах воєнного стану в Україні через збройну агресію РФ право дитини на виховання в сім'ї зазнає такого ж негативного впливу та численних порушень, як і інші основоположні її права на життя, охорону здоров'я, гідне ставлення.

Діти під час збройного конфлікту залишаються без батьківського піклування у зв'язку з тим, що батьки загинули від обстрілів, зникли безвісти, потрапили в полон, були депортовані чи примусово переміщені на ТОТ, та ін.

Утім, згідно з інформацією Нацсоцслужби, упродовж майже двох років повномасштабного вторгнення РФ на територію України зменшилася кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на обліках служб у справах дітей. Так, 2021 року таких дітей було 67 586, а 2023 року – 64 550. Звичайно, така ситуація може бути пов'язана з тимчасовою окупацією частини території України і відсутністю можливості отримати інформацію про об'єктивну ситуацію з такими дітьми.

До повномасштабної збройної агресії РФ 2022 року за різних підстав набули статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування 9513 дітей, а впродовж 2023 року – 8756 дітей, що майже на 700 дітей менше порівняно з попереднім 2022 роком.

Сімейні формами виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, – усиновлення, опіка, піклування, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

Усиновлення

За рішеннями судів упродовж 2023 року в Україні усиновлено 927 дітей, які перебували на обліку з усиновлення, з них 716 дітей віком до 5 років, 156 дітей – від 6 до 10 років і 55 дітей від 11 до 17 років.

Зокрема всиновлено 32 дитини, евакуйованих за межі України, з них: Волинська область – 12 (Республіка Польща); Дніпропетровська область – 2 (Королівство Нідерландів); Донецька область – 1 (Федеративна Республіка Німеччина); Київська область – 15 дітей з них: 1 (Федеративна Республіка Німеччина), 2 (Республіка Італія), 12 (Республіка Польща); Київ – 2 (Федеративна Республіка Німеччина).

Згідно з інформацією Нацсоцслужби на обліку дітей, які можуть бути всиновлені, станом на 31 грудня 2023 року в Україні перебуває 15 687 дітей, з яких 11 014 мають рідних братів чи сестер. Переважна більшість дітей (близько 11 тис.) з тих, які мають підстави для всиновлення, але їх дуже зрідка хочуть взяти в родину на правах рідних, це діти віком від 11 до 18 років. Не зважаючи на розвиток сімейних форм виховання та кількість охочих усиновити дітей, ще 4388 дітей, які чекають на всиновлення, перебувають у закладах різного типу. Водночас 11 045 дітей, які влаштовані в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та під опіку/піклування, продовжують перебувати на обліку з усиновлення та очікують своїх батьків.

Упродовж дії правового режиму воєнного стану в Україні встановлено зростання кількості охочих усиновити дитину. Так, якщо 2021 року на обліку перебувало 1079 кандидатів в усиновлювачі, то вже 2023 року їхня кількість зросла на 57% і становила 1889 подружніх пар та одиноких осіб. Наразі найбільша кількість кандидатів у Києві та Київській, Дніпропетровській, Львівській та Одеській областях, куди у зв'язку з воєнним станом в Україні виїхало багато осіб.

Більшість кандидатів в усиновлювачі хочуть усиновити здорову дитину до 5 років без братів чи сестер, а серед дітей, які чекають на всиновлення, більш як 70% – це діти, які мають братів чи сестер та/або старші 10 років. Упродовж 2023 року потенційні всиновлювачі переважно отримали висновок про можливість усиновлення однієї дитини віком максимум до 5 років (таких більш як 57% з кандидатів в усиновлювачі), і лише 8% хочуть усиновити дитину віком від 11 до 18 років.

Варто зазначити, що проведення курсів підготовки для громадян, які виявили бажання всиновити дитину за програмою виховання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, часто займає кілька місяців, оскільки потрібно очікувати формування груп з потенційних кандидатів і залежати від графіків роботи тренерів. Окрім того, під час здійснення моніторингу діяльності служб у справах дітей щодо всиновлення виявлено, що вони систематично не ведуть обліку кандидатів в усиновлювачі громадян України, яким надано інформацію про дітей, які можуть бути всиновлені. Відповідні Книги обліків не містять жодних записів з часу їх створення, зокрема відсутня інформація про відвідування сімей усиновлювачів. Крім того, не здійснюється належний нагляд за умовами проживання і виховання всиновлених дітей до досягнення ними вісімнадцяти років.

Наразі припинено процеси щодо усиновлення дітей, які мають відповідний статус і були евакуйовані з інституційних закладів до Республіки Австрія та Італійської Республіки, оскільки за рішенням, прийнятим компетентними органами в країні перебування дітей, їх

не дозволяють повертати в Україну. Тому кандидати в усиновлювачі звернулися до Уповноваженого щодо сприяння у вирішенні цієї проблеми.

До Уповноваженого надійшло звернення народних депутатів України в інтересах кандидатів в усиновлювачі щодо сприяння їм у поверненні до України малолітніх дітей, які перебувають у Республіці Австрія, куди були евакуйовані разом з іншими вихованцями КНП «Кіровоградський обласний спеціалізований будинок дитини нового типу Кіровоградської обласної ради» 2022 року. Кандидати в усиновлювачі – подружжя – ознайомилися з інформацією про двох братиків, які є вихованцями Кіровоградського будинку дитини, встановили опіку над ними для подальшого усиновлення. Проте директор Австрійського закладу, де наразі перебувають евакуйовані діти, відмовляється повертати опікунам дітей в Україну, оскільки, враховуючи міжнародне законодавство у сфері захисту прав дітей, неповнолітніх іноземців, які отримали в Австрії статус тимчасового захисту, розглядають як таких, що мають дозвіл на проживання. Відтак знайомство з кандидатами в усиновлювачі та передача їм під опіку українських дітей, які мають відповідний правовий статус на території Австрії, має відбуватися із залученням відповідних австрійських органів.

Уповноважений звернувся до Нацсоцслужби щодо вирішення питання повернення дітей. Наразі триває переговорний процес між уповноваженими органами сторін у рамках застосування положень Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року.

Встановлення опіки/піклування

Найпоширенішою формою сімейного виховання для дітей, які залишилися без батьківського піклування в Україні, є опіка та піклування. Для забезпечення найкращих інтересів дитини та збереження її родинних відносин переважну більшість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштовують у сім'ї родичів.

На 31 грудня 2023 року під опікою/піклуванням перебуває 45 935 дітей, а за результатами 2022 року їх було 42 611. Водночас упродовж 2023 року під опіку/піклування було влаштовано 7414 дітей, натомість упродовж 2022 року – 6433 дитини, що свідчить про позитивну динаміку.

В умовах збройної агресії РФ проти України Мінсоцполітики 2022 року вжило заходів і внесло відповідні зміни до законодавства, зокрема до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866¹⁸⁷

¹⁸⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>

(далі – Порядку) для скорочення термінів влаштування дитини, яка залишилася без батьків, під опіку громадян, які є її родичами.

Водночас у процесі здійснення заходів щодо повернення дітей на підконтрольну уряду України територію виявлено непоодинокі випадки недотримання службами у справах дітей, працівниками місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування вимог щодо надання дітям відповідного статусу та встановлення над ними опіки/піклування за спрощеною процедурою відповідно до пунктів 79-79³ Порядку.

Для захисту прав та інтересів дітей скеровано листи до Нацсоцслужби та обласних служб у справах дітей щодо проведення методико-роз'яснювальної роботи з цього питання. За результатами реагування Уповноваженого обласними військовими адміністраціями поінформовано, що на робочих нарадах, семінарах і в режимі відеоконференції на платформі ZOOM здійснено методичну та роз'яснювальну роботу з працівниками служб у справах дітей щодо дотримання норм законодавства з питання соціального захисту дітей, зокрема щодо особливості провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини під час дії на території України надзвичайного або воєнного стану.

Прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу

Відповідно до інформації, наданої Нацсоцслужбою, на 31 грудня 2023 року в Україні функціонує 2796 прийомних сімей, в яких виховується 5382 дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, та 1299 дитячих будинків сімейного типу (далі – ДБСТ), в яких виховується 8930 дітей, які мають відповідний статус.

Під час моніторингових візитів до служб у справах дітей виявлено типові системні порушення вимог законодавства щодо захисту службами у справах дітей прав та інтересів дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема з'ясовано, що не здійснюється контроль за умовами утримання, навчання, виховання підопічних дітей, яких влаштовано у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу. Крім того, не здійснюється ведення обліку потенційних опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів.

За результатами моніторингових візитів Уповноважений направляв звіти з рекомендаціями до центральних і місцевих органів виконавчої влади, установ, організацій незалежно від форми власності для врегулювання питань забезпечення прав та інтересів дитини. Усунення порушень, виявлених під час моніторингів, перебуває на контролі Уповноваженого.

(с) Ситуація в закладах інституційного догляду та виховання

Секретаріатом Уповноваженого впродовж 2023 року для вивчення питань дотримання в умовах воєнного стану права дітей на безпечне освітнє середовище, права дітей, які перебувають у закладах інституційного догляду, на виховання в сім'ї, здійснено 103 виїзні моніторингові візити та 3 безвиїзні перевірки.

Зокрема, до служб у справах дітей здійснено 33 моніторингові візити, до закладів, підпорядкованих МОН України – 30, до закладів, підпорядкованих МОЗ України – 10, Мінсоцполітики України – 24, до установ виконання покарань – 6 візитів.

Виїзні моніторингові візити здійснено до служб у справах дітей, будинків дитини, дитячих будинків-інтернатів, загальноосвітніх навчальних закладів, де навчаються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, центрів реабілітації дітей з інвалідністю, притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, центрів соціальної підтримки дітей і сімей для моніторингу дотримання прав дітей в умовах воєнного стану.

Під час візитів встановлено факти порушення прав вихованців на достатній життєвий рівень, на життя, оскільки умови проживання дітей не відповідають державним санітарно-гігієнічним нормам і вимогам безпеки, а укриття у закладах не обладнані належно або перебувають у аварійному стані; питання щодо створення чи оренди укриття для дітей і працівників закладів для захисту від небезпечних чинників, які виникають внаслідок надзвичайної ситуації, воєнних (бойових) дій не вирішено. Крім того, виявлені факти тривалого перебування дітей у закладах інституційного догляду спричиняють порушення права таких дітей на виховання в сім'ї.

3. Захист дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань

(а) Захист дитини від домашнього насильства

В Україні впродовж 2023 року зріс рівень домашнього насильства порівняно з 2021 та 2022 роками. Так, за інформацією Національної поліції України, протягом 2023 року зареєстровано 291 428 заяв і повідомлень, пов'язаних з домашнім насильством, з них 9194 були подані дітьми особисто. За результатами перевірок підтверджено насильство стосовно дітей за 12 259 заявами та повідомленнями, водночас 2021 року підтверджено насильство стосовно 2921 дитини, а 2022 року – стосовно 4214 дітей. Зафіксовано також 218 випадків вчинення насильства дітьми. Таким чином загальна динаміка за кількістю заяв і повідомлень, пов'язаних з домашнім насильством, у яких фігурують діти, порівняно з 2022 роком зросла на 19,2%.

Відповідно до інформації Офісу Генерального прокурора впродовж 2023 року кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, збільшилася вдвічі. Так, в умовах воєнного стану протягом 2023 року від домашнього насильства постраждали 6787 осіб, з них 5441 жінка, 1346 чоловіків і 571 дитина (301 особа – малолітні та 270 осіб – неповнолітні). Упродовж 2023 року на профілактичному обліку в органах Національної поліції України за вчинення домашнього насильства перебувало 106 029 осіб, з них 105 810 повнолітніх осіб і 219 неповнолітніх (дітей).

Враховуючи статистику, простежується збільшення випадків вчинення насильства стосовно дітей, а тому питання відкриття просторів, дружніх до дитини, набуває особливої актуальності і в умовах воєнного стану, і в післявоєнний період. Уповноважений є стороною меморандуму про взаєморозуміння з іншими державними інституціями з питань впровадження моделі «Барнахус»¹⁸⁸ в Україні, мета якого – консолідація зусиль сторін, спрямованих на визначення їхнього спільного бачення щодо впровадження кращих практик захисту прав дітей, які зазнали жорстокого поводження і є потерпілими або свідками кримінального правопорушення, зокрема на базі моделі «Барнахус». У рамках цього меморандуму впродовж 2023 року вжито заходів задля посилення співпраці за визначеними напрямками.

В Україні продовжують реалізовувати Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року¹⁸⁹, яка передбачає, серед іншого, забезпечення індивідуального підходу до допиту дітей незалежно від їхнього статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий та ін.), зокрема з використанням міжнародних стандартів.

На грудень 2023 року в регіонах функціонує 67 приміщень, призначених для використання за методикою «Зелена кімната», на підконтрольній території України. Водночас п'ять приміщень містяться у зоні ведення бойових дій, у зв'язку з чим не використовуються, та 13 приміщень перебувають на тимчасово окупованій території України. Відкрито також 10 центрів захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя для дітей, які постраждали або стали свідками насильства (модель «Барнахус»).

(b) Реалізація підходів правосуддя, дружнього до дитини

Потреба розвитку механізмів правосуддя, дружнього до дитини, обумовлена не лише збільшенням кількості дітей, які набувають статусу потерпілих і свідків у рамках кримінальних проваджень загалом і щодо домашнього насильства зокрема, а й збільшенням кількості дітей-підозрюваних і дітей-обвинувачених.

Так, упродовж 2023 року на 28% збільшилася кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення (2022 рік – 1,3 тис. осіб, а 2023 – 1,7 тис. осіб). Відповідно на 38,7% збільшилася кількість кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми (з 1,8 тис. до 2,5 тис.). Спостерігається негативна тенденція до збільшення рівня дитячої злочинності.

¹⁸⁸ Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні/Міжвідомча координаційна рада, unicef : <https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file>

¹⁸⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 р. № 145 «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>

Задля перевірки стану дотримання прав та інтересів дітей, які перебувають у місцях несвободи, здійснено 6 моніторингових візитів, з них: 1 – до виховної колонії; 2 – до установ виконання покарань; 3 – до слідчих ізоляторів.

Монітори провели інтерв'ювання 67 неповнолітніх (з них 2 жінки з дитиною до 3-х років). Моральний стан вихованців задовільний, скарг на ставлення персоналу установ та умови перебування, надання медичних послуг моніторинговій групі не надходило.

Режим і внутрішній розпорядок дня в установі суворо регламентований, розроблений таким чином, що весь час вихованці зайняті корисною діяльністю (навчаються, читають, працюють і займаються спортом). Водночас у місцях несвободи, де утримуються діти, не створено укриттів у разі оголошення сигналу повітряної тривоги. Відтак Уповноважений скерував листи з рекомендаціями за результатами моніторингових візитів щодо потреби розроблення алгоритму дій під час оголошення сигналу повітряної тривоги в місцях несвободи, де утримуються діти.

(с) Захист дітей від цькування

Упродовж другого року запровадження в Україні режиму воєнного стану та організації освітнього процесу у закладах освіти за змішаними формами навчання у медіа та соціальних мережах систематично з'являлися повідомлення про цькування, прояви жорстокого поводження та різні форми насильства стосовно дітей під час навчального процесу.

2023 року більш як у 4 рази порівняно з 2022 роком зросла кількість звернень до Уповноваженого від батьків щодо порушення права дітей на гідні умови здобуття освіти (2022 рік – 12 звернень, 2023 рік – 52 звернення). За зверненнями Уповноважений відкривав провадження у зв'язку з потребою здійснення перевірки зазначених у них фактів, направляв листи реагування до закладів освіти та їхніх засновників, керівників департаментів (управлінь) освіти місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Аналогічну статистику зафіксовано освітнім омбудсманом, про що свідчать дані звернень до нього у зв'язку з проявами цькування. Так, 2021 року надійшло 50 звернень, 2022 року – 39, а за 2023 рік – 56 звернень.

До Уповноваженого звернулися батьки вихованок дитячо-юнацької спортивної школи № 13 Оболонського району міста Києва щодо порушення права дітей-вихованців на гідне ставлення у зв'язку з проявами цькування від тренера. Викладач постійно порушував розклад тренувань груп ДЮСШ № 13, на деяких дітей тренер-викладач систематично чинила психологічний тиск, ставилась упереджено та свідомо не допускала вихованців до участі у тренуваннях і змаганнях.

Уповноважений скерував листи реагування, завдяки яким Оболонська районна в місті Києві державна адміністрація створила комісію з розгляду випадків цькування щодо з'ясування всіх обставин цієї ситуації. Адміністрація ДЮСШ № 13 також вжила заходів реагування, зокрема провела бесіди з педагогічним колективом щодо

профілактики цькування та повідомила Національну поліцію України та службу у справах дітей Оболонської районної в місті Києві державної адміністрації про ймовірний випадок цькування .

За результатами опрацювання комісії з розгляду випадків цькування прийнято рішення про наявні в цій ситуації ознаки цькування. Подільське управління поліції Національної поліції в місті Києві матеріали у справі передало на розгляд до Подільського районного суду міста Києва.

У зв'язку зі зростанням зазначених негативних проявів у закладах освіти серед дітей під час освітнього процесу Уповноважений направив звернення до МОН з проханням поінформувати щодо виконання Плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти¹⁹⁰.

МОН повідомлено у відповідь, що за результатами аналізу інформації від місцевих органів освіти до психологічних служб закладів освіти щодо протидії булінгу (цькуванню) надійшло 28 995 звернень від батьків, від педагогічних працівників – 18 775, від дітей – 21 612, від інших зацікавлених осіб – 5 223 звернення.

4. Забезпечення права дітей на освіту

В умовах воєнного стану питання забезпечення права дітей на освіту пов'язане з багатьма викликами та проблемами, зокрема з переміщенням дітей в Україні та за її межами, організацією навчання в дистанційній, змішаній або в будь-якій іншій формі, яка є найбільш безпечною для учасників освітнього процесу.

Відповідно до інформації МОН на кінець 2023 року в Україні функціонують і надають освітні послуги здобувачам освіти за різними формам 12 784 заклади загальної середньої освіти, з них працюють у звичному режимі (очно) – 7148, дистанційно – 2653 та у змішаній формі – 2983. Освітні послуги здобувачам освіти за різними формами також надають 11 623 заклади дошкільної освіти.

Кількість учнів на початок 2023/2024 н. р. становила 3 906 174 особи, із них здобували освіту за дистанційною формою 706 929 осіб, за екстернатною формою – 51 740 осіб; за сімейною (домашньою) формою – 91 986 осіб.

У зв'язку з триваючим воєнним станом, за межами України, за інформацією МОН, продовжують перебувати 386 281 учень закладів загальної середньої освіти, з них здобувають освіту за дистанційною формою навчання – 267 119, за сімейною формою – 73 585, за екстернатною – 34 746.

¹⁹⁰ Наказ Міністерства освіти і науки України від 26.02.2020 року №393 «Про затвердження Плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти»
<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-spryamovanih-na-zapobigannya-ta-protidiyu-bulingu-ckuvannyu-v-zakladah-osviti>

МОН для дотримання права дітей на здобуття освіти в умовах воєнного стану розробило рекомендації 4 варіантів здобуття освіти для дітей, які вимушено перебувають за кордоном:

- навчання тільки в закладі освіти країни перебування учня за очною формою;
- поєднання навчання в закладі освіти країни перебування за очною формою і в закладі загальної середньої освіти України;
- навчання в закладах/класах, які організовано в країнах перебування за ініціативою громадських організацій українців за сприяння органів управління освітою цих країн у співпраці з Державним ліцеєм «Міжнародна українська школа»;
- навчання тільки в закладі освіти України за однією з форм навчання, якщо це не суперечить законодавству країни перебування.

(а) Забезпечення права на безпеку під час освітнього процесу

Внаслідок обстрілів РФ зазнали руйнувань 3798 закладів освіти (включаючи 1275 дитячих садочки), з них 3428 – пошкоджено, а 365 – неможливо відновити.

Збройна агресія РФ стала причиною приєднання України у 2019 році до Декларації про безпеку шкіл, яка містить низку зобов'язань для запобігання і реагування на напади та використання закладів освіти у військових цілях у період збройного конфлікту.

Одна з рекомендацій Декларації – вжиття всіх можливих заходів на національному рівні для збору достовірних даних про напади на освітні установи, про жертви нападів і про військове використання шкіл та університетів під час збройного конфлікту, зокрема через наявні механізми моніторингу та звітності; для полегшення такого збору даних; надання допомоги постраждалим без будь-якої дискримінації.

Важливий аспект приєднання до Декларації – відновлення освітньої інфраструктури, забезпечення психологічної реабілітації учнів, батьків і вчителів, сприяння здійсненню тренінгів з безпеки та охорони здоров'я та ін.

Уряд 04 серпня 2021 року затвердив план заходів щодо реалізації цієї Декларації¹⁹¹, який поширювався на зону активних бойових дій з 2014 року, Донецьку та Луганську області.

Однак з часу запровадження в Україні воєнного стану 2022 року не було розширено територію реалізації Декларації про безпеку шкіл на всю Україну. МОН не внесло впродовж двох років змін до зазначеного плану заходів попри те, що Уповноважений неодноразово звертався з такими запитами та відповідні рекомендації затверджено в Щорічній доповіді Уповноваженого про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік. Такі дії не сприяють об'єктивному документуванню порушень у закладах освіти та донесенню інформації про них до міжнародної спільноти.

¹⁹¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2021-%D1%80#Text>

За інформацією обласних, Київської міської військових адміністрацій (за винятком Донецької, Луганської та Херсонської областей), на 15 вересня 2023 року до освітнього процесу в очній формі навчання за показниками забезпеченості учасників освітнього процесу об'єктами фонду захисних споруд цивільного захисту були готові 19 713 об'єктів (будівель) закладів освіти, що становило 69,92% загальної кількості таких об'єктів і дало змогу забезпечити укриття 4658 171 учасників освітнього процесу (57,03%) у них.

До Уповноваженого звернулися заявники щодо порушення права учнів опорного закладу освіти «Калитянський ліцей» Калитянської селищної ради Броварського району Київської області на здобуття освіти в очному режимі. З початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України учні ліцею навчалися за дистанційною формою навчання.

Уповноваженим скеровано листи реагування, за результатами розгляду яких Броварська районна (військова) державна адміністрація створила моніторингову групу із залученням фахівців районних та обласних структур, спеціалістів з питань цивільного захисту населення, керівництва закладу та обстежила найпростіше укриття у закладі. За результатами перевірки складено акт оцінки об'єкта та визнано його придатним для використання як найпростішого укриття. Навчальний процес у ліцеї почався в очному форматі з 05 жовтня 2023 року.

Законом України «Про державний бюджет України на 2023 рік» передбачено 1,5 млрд грн субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на облаштування безпечних умов у закладах загальної середньої освіти. Згідно з інформацією МОН на грудень 2023 року затверджено 313 проєктів, поданих до обласних, Київської міської державних адміністрацій, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом захисних споруд цивільного захисту в закладах загальної середньої освіти, які реалізують за рахунок субвенції та співфінансування з місцевих бюджетів. На будівництво укриттів затверджено 37 проєктів; ще 237 проєктів – на реконструкцію, капітальний ремонт і реставрацію. Проте завершено роботи лише на 6 об'єктах, із них 3 – у Львівській області, по 1 – у Дніпропетровській, Київській і Хмельницькій областях, а почато підготовчі будівельні роботи для реалізації 53 проєктів.

(b) Ситуація із забезпеченням доступу до освіти

Один із викликів в умовах триваючої збройної агресії проти України – забезпечення доступу до якісного онлайн-навчання дітей, які не мають змоги навчатися офлайн. Зараз це більш як 1,9 млн дітей. Понад 330 тисяч з них не мають доступу навіть до дистанційного навчання через відсутність техніки – ноутбука, планшета або смартфона. За інформацією МОН, критична потреба в девайсах для дітей і вчителів із 10 областей, у яких нині переважає дистанційне навчання та становить більш як 96 тисяч пристроїв для дітей і більш як 29 тисяч для вчителів. Вирішення питання щодо забезпечення технічними засобами

зможе допомогти подолати освітні втрати (розриви), підготуватися до іспитів та, за потреби, отримати психологічну підтримку.

Окремий аспект забезпечення доступу до освіти – створення умов для фізичного доступу (доїзду) до освітніх закладів. У зв'язку з тим, що в територіальних громадах продовжується процес реорганізації, припинення діяльності та/або ліквідація освітніх закладів, це може призводити до порушення норми статті 13 Закону України «Про освіту» та забезпечення права дітей на доступність освіти.

Територіальну доступність повної загальної середньої освіти забезпечують у межах повноважень органи державної влади та органи місцевого самоврядування, зокрема через підвезення учнів і педагогічних працівників до закладу освіти і у зворотному напрямку (закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту»).

До Уповноваженого зверталися батьки дітей щодо неналежної організації та/або відсутності підвезення до закладів здобувачів освіти. Такі звернення надходили не раз, зокрема з Тернопільської та Чернігівської областей. Зважаючи на це Уповноважений скеровував листи до голів сільських і селищних рад, районних державних адміністрацій для вирішення питання щодо організації підвезення здобувачів освіти, але отримані відповіді свідчили про формальний підхід до цього питання або його ігнорування. Заявники скаржилися, що відповіді місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування не відповідають дійсності, у деяких випадках діти та педагоги долали пішки відстань близько двох кілометрів до навчального закладу.

У відповідь на запит Уповноваженого МОН повідомило, що на грудень 2023 року налічується 331 264 учнів, які потребують підвезення до ЗЗСО, що функціонують, а 292 870 здобувачів освіти отримують можливість підвезення до закладів освіти.

За оперативною інформацією ОВА, на 30 грудня 2023 року автопарк шкільних автобусів у всіх регіонах налічує 6256 одиниць, зокрема 269 спеціальних шкільних автобусів для перевезення дітей на кріслах колісних. Поточна додаткова потреба у забезпеченні шкільними автобусами становить 1912 одиниць, зокрема 192 спеціальні (для перевезення дітей на кріслах колісних).

Законом України «Про Державний бюджет на 2023 рік» передбачено субвенцію в розмірі 1 млрд грн на придбання шкільних автобусів. Розподіл коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на придбання шкільних автобусів має здійснюватися на основі даних обласних державних (військових) адміністрацій/обласних департаментів (управлінь) освіти обласних державних (військових адміністрацій) щодо кількості здобувачів освіти, які потребують підвезення шкільними автобусами. За рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам і коштів місцевих бюджетів на умовах співфінансування на 30 грудня 2023 року придбано 434 шкільні автобуси для регіонів України, із них 21 – для Тернопільської, 13 – для Чернігівської областей.

(с) Забезпечення права на освіту на деокупованих територіях України

Збройна агресія Російської Федерації проти України призвела до суттєвих пошкоджень освітньої інфраструктури. 2919 закладів освіти постраждали на окупованих/деокупованих територіях України від бомбардувань та обстрілів, 347 із них зруйновано повністю¹⁹². Росія і надалі продовжує завдавати ударів по освітній інфраструктурі, що унеможливлює здійснення освітнього процесу повною мірою.

Під час окупації територій України російськими військовиками діти змушені були відвідувати російські навчальні заклади або ж взагалі лишаються без доступу до освіти. Після деокупації українських територій одним із найважливіших завдань для України в сфері освіти стало відновлення навчання на деокупованих територіях. З-поміж основних перешкод відновлення навчального процесу на визволеній території – постійні обстріли або безпекові загрози, відсутність чи неготовність укриттів, фізичне пошкодження закладів освіти, а також недостатня забезпеченість засобами для навчання (підручниками, ноутбуками, планшетами та ін.).

У межах здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах дії правового режиму воєнного стану скеровано запити до 9 обласних військових адміністрацій (Харківської, Херсонської, Донецької, Миколаївської, Сумської, Житомирської, Київської, Чернігівської, Запорізької областей). За результатами опрацювання наданої інформації встановлено, що в Харківській, Херсонській і Донецькій областях діти отримують освітні послуги суто в режимі онлайн, у Миколаївській, Сумській, Житомирській, Київській і Чернігівській областях – за змішаною формою навчання.

Під час опрацювання отриманої інформації з'ясовано, що 95 379 дітей на деокупованих територіях України здобувають освіту в онлайн форматі та 18 238 дітей – за змішаною формою:

Регіон, область	Кількість дітей, які здобувають освіту онлайн	Кількість дітей, які здобувають освіту за змішаною формою навчання
Харківська	33 190	0
Херсонська	43 274	0
Донецька	987	0
Миколаївська	6590	141
Сумська	9351	0
Чернігівська	1987	18 097
Житомирська	784	0

Діти дошкільного віку обмежені в праві на отримання освітніх послуг, оскільки на деокупованих територіях дошкільні навчальні заклади (далі – ДНЗ) не мають змоги

¹⁹² Освіта під загрозою: <https://saveschools.in.ua>

надавати послуги через руйнування або відсутність укриття (Миколаївська, Херсонська, Донецька). У Харківській області діти дошкільного віку відвідують ДНЗ дистанційно. В окремих громадах Сумської області (Липоводолинська, Новослобідська, Хмелівська) ДНЗ взагалі відсутні.

Водночас суттєвою є проблема відсутності укриттів в освітніх закладах на визволеній території, які надають освітні послуги в змішаному форматі, що ймовірно може нести загрозу життю та здоров'ю здобувачів освіти. Так, у Київській області з 353 навчальних закладів забезпечені укриттями лише 183 (облаштовані належними укриттями заклади лише у Поліській і Немішаївській територіальних громадах). У Миколаївській області із 78 навчальних закладів, які функціонують офлайн, забезпечені укриттями лише 5. У Сумській області з 286 навчальних закладів, що функціонують, укриттями забезпечені лише 166.

Крім того, виявлено порушення права дітей з особливими освітніми потребами на отримання освітніх послуг, зокрема:

- Херсонська область – на території Новорайської громади 14 дітей потребують інклюзивної освіти, натомість отримують її тільки 2 дітей; на території Станіславської громади 13 дітей потребують інклюзивної освіти, натомість жодна дитина її не отримує.
- Сумська область – на території Буринської громади 51 дитина потребує інклюзивної освіти, натомість лише 20 дітей її отримують.
- Київська область – на території Іванківської громади 53 дитини потребують інклюзивної освіти, проте лише 42 дитини її отримують.

Для забезпечення права дітей на здобуття освітніх послуг на визволеній території Міністерство освіти і науки України учням Київської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей передало 40 165 ноутбуків та іншої техніки. Упродовж 2024 року здобувачам загальної середньої освіти заплановано передати ще 13 374 девайси. Враховуючи це, більше 60 тис. дітей можуть бути не забезпечені гаджетами для здійснення дистанційного/змішаного навчання, чим може бути порушене їхнє право на доступ до освіти.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» (реєстр. 10249 від 10 листопада 2023 року).

Кабінету Міністрів України:

доручити уповноваженим суб'єктам розроблення та внесення потрібних змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298 «Про оплату праці

працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери» в частині оплати праці працівників закладів соціального захисту населення та доповнити цією категорією посад постанову Кабінету Міністрів України від 13 січня 2023 року № 28 «Деякі питання оплати праці працівників державних та комунальних закладів охорони здоров'я»;

доручити уповноваженим суб'єктам розроблення та внесення потрібних змін до законодавства задля врегулювання проблеми «батьківського кіднепінгу», зокрема через налагодження механізму примусового виконання рішень суду про відібрання дитини, визначення її місця проживання, способу участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо, з обов'язковим залученням представника органу опіки та піклування, соціального працівника, психолога та інших учасників у разі потреби, зокрема працівників поліції.

Міністерству соціальної політики України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 26 травня 2021 року № 615 «Деякі питання забезпечення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа житлом та підтримки малих групових будинків» у частині використання коштів в умовах воєнного стану, отриманих особами з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в 2024 році.

Міністерству соціальної політики України, Нацсоцсервісній службі України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо зобов'язання органів місцевого самоврядування і забудовника спрямовувати пайовий внесок до бюджету органу місцевого самоврядування на будівництво житла для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають на квартирному обліку.

Міністерству охорони здоров'я України:

запровадити та реалізувати систематичні перевірки закладів охорони здоров'я щодо перебування в них дітей понад термін, встановлений протоколом лікування;

забезпечити дотримання вимог Порядку реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2024 році, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1394, в частині надання реабілітаційної допомоги дітям.

Міністерству освіти і науки України:

розробити та винести на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, затвердженого розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р та поширити його виконання на всій території України.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України, обласним військовим адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

забезпечити обладнання, належне утримання та готовність до використання за призначенням захисних споруд цивільного захисту, визначення додаткової потреби таких споруд і належного фінансування будівництва нових, реконструкції, капітального ремонту, переобладнання наявних захисних споруд цивільного захисту та забезпечення їх потрібними матеріально-технічними засобами.

Міністерству внутрішніх справ України:

забезпечити створення просторів, сприятливих для роботи з дітьми, які постраждали від насильства або вчинили правопорушення («зелені кімнати», центри захисту та соціально-психологічної підтримки за моделлю «Барнахус») і навчання фахівців, які працюють з такими дітьми;

розробити та впровадити Державну програму боротьби з дитячою злочинністю.

Обласним військовим адміністраціям:

разом з органами місцевого самоврядування забезпечити потреби дітей у підвезенні до закладу освіти та у зворотному напрямку;

забезпечити гаджетами дітей на деокупованих територіях України, які здобувають освіту в онлайн-форматі та за змішаною формою навчання для забезпечення їхнього права на здобуття освітніх послуг.

РОЗДІЛ 5. Українці за кордоном

За даними УВКБ ООН, на кінець 2023 року від 24 лютого 2022 року більш як 4,6 млн. українських громадян було зареєстровано в державах Європи як особи, які потребують спеціального захисту, поза межами Європи – ще більш як 400 тис. українських громадян.¹⁹³ Водночас 2023 року 76% українців, опитаних у країнах ЄС і Молдові, планують або сподіваються повернутися в Україну на постійне місце проживання.¹⁹⁴

Згідно з даними, опублікованими Євростатом, у період з січня до грудня 2023 року більш як 1 032 000 осіб отримали тимчасовий захист у країнах Європи. Основними країнами Європи, які 2023 року приймали бенефіціарів тимчасового захисту з України, були Німеччина (1 251 245 осіб; 29,0% загальної кількості в ЄС), Польща (954 795; 22,1%) і Чехія (373 035; 8,7%). Майже 80% осіб, які отримали статус тимчасового захисту в ЄС упродовж 2023 року, – жінки та діти. Серед країн, які почали більше обирати для проживання наші громадяни, – Німеччина, Чехія, Норвегія, Нідерланди та Іспанія. Водночас зменшення кількості українців спостерігалось у Польщі та Італії.¹⁹⁵

28 вересня 2023 року Європейська Рада своїм рішенням продовжила тимчасовий захист для людей, які тікають від агресивної війни Росії проти України, до 04 березня 2025 року.¹⁹⁶

Попри те, що за межі України у зв'язку з війною виїхало багато українських громадян, які продовжують там проживати вже майже два роки, представники влади України відверто заявляють про високу зацікавленість у тому, щоб якомога більше українців повернулася з-за кордону в Україну. Водночас уряд не напрацьовує комплексного стратегічного документа, що передбачатиме захист прав і свобод українців, які у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України виїхали за кордон і перебувають на території інших держав, а також створення належних умов для їх повернення на територію України.

Уповноважений направив відповідний лист Прем'єр-міністру України з проханням розглянути порушене питання та дати доручення профільним міністерствам і центральним та місцевим органам виконавчої влади щодо розроблення та внесення на розгляд Кабінету Міністрів України проекту нормативно-правового акта, який передбачатиме затвердження стратегії та плану дій щодо захисту прав і свобод громадян України, які у зв'язку зі збройною агресією РФ проти України виїхали за кордон і перебувають на території інших

¹⁹³ Інформація розміщена на офіційному вебсайті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

¹⁹⁴ Lives on hold: Intentions and Perspectives of Refugees and IDPs from Ukraine: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2023/07/UNHCR-LIVES-ON-HOLD-4-INTENTIONS-AND-PERSPECTIVES-OF-REFUGEES-FROM-UKRAINE.pdf>

¹⁹⁵ Over 4.3 million people under temporary protection: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240208-1>

¹⁹⁶ Ukrainian refugees: EU member states agree to extend temporary protection: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/09/28/ukrainian-refugees-eu-member-states-agree-to-extend-temporary-protection/>

держав, а також створення належних умов для їх повернення на територію України. Так, Мінекономіки повідомило Уповноваженого про початок роботи щодо створення міжвідомчої робочої групи для спільного розроблення дорожньої карти щодо повернення вимушених мігрантів, однак уряд досі так і не прийняв відповідного документа.

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надходили звернення з приводу проблемних питань, з якими стикаються українці, які змушені були виїхати за кордон внаслідок війни.

1. Громадяни України, які у зв'язку зі збройною агресією РФ виїхали за межі України

(а) Ситуація з поінформованістю українських громадян щодо умов і наслідків тимчасового захисту в країнах їх перебування, отримання гуманітарної допомоги

Українські громадяни, які шукають тимчасовий захист в інших країнах, були недостатньо поінформовані про правила та умови отримання такого статусу. Більшість з них після прибуття до приймаючої країни не володіли інформацією щодо процедур і вимог, пов'язаних із процесом отримання тимчасового захисту.

За даними дослідження, яке провело БДПІЛ ОБСЄ, половина з опитаних жінок, які змушені були виїхати з України, не були достатньо та доступно поінформовані про свої права.¹⁹⁷ Зокрема українські громадяни не ознайомлені з умовами, які стосуються отримання житла, освіти та здобуття роботи в приймаючій країні. Це створює великі труднощі для таких громадян, обмежуючи їхні можливості в успішній адаптації в новому середовищі. Обмеженість інформації щодо процедур та умов надання/отримання тимчасового захисту призводить до стресу та невпевненості серед шукачів. Це впливає на їхній емоційний стан, викликаючи відчуття «чужих» у країні перебування.

До Уповноважено звернулася громадянка М., яка, у зв'язку з авіаударом по Сумах разом зі своїми дітьми змушена була виїхати з України до Королівства Норвегія. Після приїзду на місце вона звернулася до компетентних органів Королівства Норвегія, котрі займаються оформленням колективного захисту. Однак через мовний бар'єр і незрозуміння правових процедур заявниці разом з дітьми було запропоноване житло, яке не відповідало мінімальним потребам, потрібним для проживання матері з дітьми та було переповнене чоловіками-біженцями з інших країн. Розміщення у цьому закладі здійснювали без розподілу за ознакою статі, у загальних кімнатах.

За результатами реагування Уповноваженого та направлення відповідного звернення до Посольства України в Королівстві Норвегія, заявниці та її дітям оформлено та

¹⁹⁷ Опитування БДПІЛ щодо безпеки та захищеності жінок-біженок з України.
<https://www.osce.org/uk/odihr/540050>

надано статус тимчасового колективного захисту, окреме житло, а також фінансову допомогу від приймаючої країни.

Забезпечення гуманітарною допомогою відіграє суттєву роль у збереженні повноцінного рівня життя та базових потреб тих, хто вимушено залишив рідні домівки через російську агресію. Проблеми з отриманням гуманітарної допомоги громадянами України, які вимушено виїхали за межі країни через збройну агресію РФ, включають обмежений доступ до потрібних ресурсів, малу поінформованість про можливість її отримання та координаційні труднощі.

До Уповноважено звернулася громадянка Л., яка з початком масованих ракетних ударів по Одесі виїхала з України до Республіки Болгарія. Після приїзду на місце, враховуючи скрутне фінансове становище та відсутність окремого фінансування для отримувачів тимчасового захисту, вона опинилася в ситуації відсутності належних для повноцінного існування продуктів харчування та одягу.

За результатами реагування Уповноваженого та за допомогою Міжнародного благодійного фонду «Карітас Болгарії» заявниці надано гуманітарну допомогу у вигляді продуктів харчування та одягу і повідомлено про можливість подальшого її отримання із зазначенням місця та часу.

(б) Ситуація з отриманням медичної допомоги за кордоном

У зв'язку з відсутністю або обмеженістю програм безоплатної медичної допомоги для вимушених мігрантів з України існують серйозні труднощі для громадян, які не мають достатніх фінансових ресурсів для оплати медичних послуг. Найчастіше це пов'язано зі складністю системи охорони здоров'я та відсутністю універсальних стандартів. Водночас системи страхування можуть бути недостатньо розвиненими або не охоплювати всі категорії населення, що залишає окремі групи громадян без належного медичного забезпечення. Для отримання безоплатної медичної допомоги важливо бути поінформованими про медичні права та процедури в країні перебування.

Водночас за результатами дослідження, реалізованого незалежною дослідницькою компанією Factum Group Ukraine¹⁹⁸ в рамках регулярного соціального дослідження YOU країна, 75% опитаних українців за кордоном зазначають, що стикаються зі складнощами у доступі до медичної допомоги через довгі черги на запис до лікарів, 54% вказують на обмеження у продажу ліків без рецепта та 44% на обмежений доступ до виклику лікаря/швидкої допомоги. Вбачається також незадоволення через високу вартість послуг/медичного страхування.

¹⁹⁸ Дослідження незалежної дослідницької компанії Factum Group Ukraine «Українці за кордоном. Випуск 2: Як закордон вплинув на життя біженців та яких змін вони хочуть в Україні»: <https://bit.ly/46rp3ld>

Саме тому для створення систем, які б забезпечували ефективний і безперешкодний доступ українських громадян до медичної допомоги, нагальним є питання розроблення чітких і справедливих політик, які б регулювали надання медичної допомоги біженцям, включаючи процедури та умови її отримання.

(с) Утиски громадян України, які перебувають за кордоном

Випадки тиску та упередженого ставлення до громадян України в різних частинах світу становлять серйозний виклик. Це не лише ускладнює умови їхнього проживання, а й може призвести до порушення їхніх прав і навіть змусити до міграційного руху.

Важливо враховувати, що активна позиція та дипломатична діяльність можуть сприяти полегшенню умов для громадян України за кордоном, сприяючи їхній інтеграції та забезпеченню їхніх прав. Як приклад, варто навести інцидент, який стався в Республіці Польща з родиною, яка має тимчасовий захист на території цієї країни, коли однокласники в школі, де навчається українська дитина, вмикали їй під вухо сирену, малювали фашистські символи й сміялися з цього.

Трапляються випадки, коли місцеві діти за кордоном насміхаються із зовнішнього вигляду українських дітей, які здебільшого приїхали з порожніми руками, адже тікали з-під обстрілів із тим, що було.

Інцидент утисків¹⁹⁹ стався у Французькій Республіці. У громадянки України Ю., яка має тимчасовий захист на території Французької Республіки разом зі своєю донькою, сталася ситуація, коли до її 11-річної доньки було застосовано численні прояви булінгу. Місцеві учні 15–16 років говорили недружелюбні фрази про Україну та псували особисті речі дитини, наприклад, викинули шапку в смітник, пошкодили зошити та пензлі.

Такі випадки є прикладами негативного ставлення та утисків, з якими стикаються українці, які мають тимчасовий захист за кордоном. Ці ситуації викликають серйозне побоювання та мають вкрай негативний вплив на психічний стан та інтеграцію вимушених мігрантів у нове суспільство. Це також є серйозною перешкодою для нормального життя та розвитку і дітей, і дорослих на територіях приймаючих країн.

(d) Проблема документування українських громадян, які перебувають за кордоном

¹⁹⁹ “Булінг українських учнів за кордоном із боку місцевих дітей: що робити батькам”, НУШ, 03 березня 2023: <https://nus.org.ua/articles/buling-ukrayinskyh-uchniv-za-kordonom-iz-boku-mistsevyh-ditej-shho-robyty-batkam/>

Проблема документування українських громадян у закордонних дипломатичних установах України залишається актуальною та невирішеною у зв'язку з відсутністю достатнього кадрового потенціалу та технічних ресурсів у ЗДУ. Особливо це стосується питань отримання паспортних документів, посвідчення на повернення в Україну та вчинення нотаріальних дій. Відсутність потрібних кадрів і недостатня технічна спроможність дуже обмежують можливість надання відповідних консульських послуг, що ускладнює процес отримання документів громадянами України за кордоном.

Уповноважений рекомендував ДМС України розширити мережу відокремлених підрозділів ДП «Документ», зокрема в Литві, Латвії та Естонії, для документування громадян України, які вимушено залишили територію України через широкомасштабну військову агресію Російської Федерації проти України, паспортом громадянина України.

Наразі у семи країнах почали роботу та діють 12 відокремлених підрозділів ДП «Документ» (Республіка Польща, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Іспанія, Республіка Чехія, Словацька Республіка, Італійська Республіка та Турецька Республіка). Згідно з інформацією Державної міграційної служби України, на сьогодні також відбуваються консультації з компетентними органами іноземних держав щодо можливості відкриття на їхній території відокремлених підрозділів ДП «Документ».

Найбільш проблемне це питання для тих громадян, котрі перебувають у країнах, де відсутні підрозділи ДП «Документ», що призводить до тривалого очікування на можливість потрапляння до відповідної установи та в окремих випадках зловживань з боку посадових осіб закордонних дипломатичних установ України.

Для вдосконалення отримання відповідних послуг МЗС запровадила електронну ідентифікацію під час бронювання часу в електронній черзі закордонних дипломатичних установ України, зокрема через платформу ID.GOV.UA з використання е-підписів, включаючи Дія.Підпис та BankID НБУ. Однак запроваджений механізм допоки не вирішив питання скорочення часу очікування. Тож отримання та оформлення документів у країні перебування – виснажлива та досить складна процедура у зв'язку з довготривалим очікуванням.

У жовтні 2023 року до Уповноваженого звернувся заявник, який має тимчасовий захист на території Швейцарської Конфедерації з повідомленням про крадіжку його документів на території приймаючої країни та з проханням сприяти у виготовленні потрібних йому паспортних документів, оскільки самостійно звернутися до закордонної дипломатичної установи України останній не міг через відсутність вільного часу для запису на прийом.

Відтак Уповноважений скерував запити до МЗС, ДМС, Департаменту соціального захисту населення Чернігівської ОВА для сприяння у вирішенні порушеного питання та відновлення документів.

За реагування Уповноваженого заявнику оформлено та видано паспорт громадянина України для виїзду за кордон.

Окреме проблемне питання – оформлення українського паспорта особам, які не отримували його до 18 років. Здебільшого така ситуація склалася для жителів ТОТ України, більшість з яких ніколи не мала українського паспорта та виїхали за кордон, маючи з собою лише українське свідоцтво про народження. Водночас такі громадяни зазвичай не мають ніяких інших українських документів із фотозображенням. У них також часто немає на підконтрольних уряду України територіях родичів, які могли б підтвердити їхню особу. Це дуже ускладнює не тільки отримання паспорта, а й взагалі пересування в межах ЄС чи прибуття в Україну.

Непоодинокими залишаються випадки, за яких особи, які виїхали з ТОТ, звертаються до Посольства України у приймаючій країні та отримують відмову в документуванні через відсутність інформації щодо них у реєстрах. Однак для цієї категорії громадян України проблемним залишається й оформлення посвідчення особи на повернення в Україну через неможливість проведення ідентифікації особи.

Своєю чергою в рамках експериментального проєкту щодо оформлення внутрішнього та закордонного паспортів українцям, які перебувають за межами країни²⁰⁰, запроваджено процедуру приймання документів та анкет-заяв від осіб, які вперше оформляють паспорт громадянина України після досягнення 18-річного віку. Закордонним відокремленим підрозділам ДП «Документ» надано змогу здійснювати процедуру встановлення особи у режимі відеозв'язку за участю заявника та членів його сім'ї, близької особи. Однак ресурси ДП «Документ» не покривають всі країни, в яких перебувають наші співвітчизники, а відтак таке право потрібно передбачити і для закордонних дипломатичних установ.

(е) Порухення права на пенсійне забезпечення громадян України, які проживають за кордоном

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надходили звернення громадян України, які проживають у Королівстві Іспанія, Португальській Республіці, Чехії та Словаччині та за місцем свого проживання пройшли медичне обстеження з підтвердженням інвалідності, щодо порушення їхнього права на отримання пенсії з інвалідності в Україні, яку виплачують їм відповідно до двосторонніх договорів з цими країнами про соціальне забезпечення громадян, ратифікованих Верховною Радою України.

Встановлено порушення права громадян на своєчасне призначення пенсії з інвалідності. Причина – незабезпечення МОЗ як уповноваженим органом, міжнародних

²⁰⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2023 року № 1271 “Про внесення змін до Порядку реалізації експериментального проєкту щодо оформлення паспорта громадянина України та паспорта громадянина України для виїзду за кордон громадянам України, які перебувають за межами України, оформлення, обміну іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають в Україні, посвідки на постійне проживання під час їх перебування за межами України”: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1271-2023-%D0%BF#Text>

угод, своєчасного перекладу документів (формулярів зв'язку) про медичний огляд (переогляд) цієї категорії громадян, виданих компетентними органами Договірних Сторін.

Внесено подання Уповноваженого Міністру охорони здоров'я України і надано рекомендації, які враховано. МОЗ організувало процес перекладу формулярів, як наслідок на кінець 2023 року було перекладено українською мовою 58 із 337 медичних формулярів, виданих громадянам України компетентними органами Чехії та Словаччини. МОЗ надає періодичну інформацію про стан виконання рекомендацій Уповноваженого.

2. Дотримання прав українських дітей, які перебувають за кордоном

(а) Евакуація дитячих закладів і перешкоди, які виникають під час і після повернення дітей в Україну

Уповноважений зафіксував порушення прав дітей, евакуйованих за кордон у складі дитячих закладів. Зокрема, повернення дітей – громадян України їхнім законним представникам, безперешкодне влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, евакуйованих за кордон у сім'ї громадян України – кандидатів в усиновлювачі, опікуни/піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, та повернення їх до України.

В умовах запровадженого в Україні режиму воєнного стану дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яких виховували в інституційних закладах, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, або які перебували під опікою, евакуйовано в безпечні регіони на території України, а також за кордон.

Організовано евакуацію дітей із 276 закладів. На 1 грудня 2023 року в евакуації за кордоном продовжують перебувати діти, евакуйовані зі 153 закладів різного типу та форми підпорядкування.

Інформація про заклади	Разом	Система освіти	Система охорони здоров'я	Система соціального захисту	Приватні
<i>Разом закладів</i>	727	515	37	137	38
<i>Заклади, які здійснювали евакуацію*</i>	276	130	25	96	25
<i>в межах України</i>	94	40	15	36	3
<i>за кордон</i>	196	96	14	64	22
<i>Заклади, які повернулися з евакуації</i>	59	30	2	17	10
<i>в межах України</i>	26	15	2	6	3
<i>з-за кордону</i>	33	15	0	11	7
<i>Заклади, які перебувають в евакуації на цей час*</i>	195	87	22	71	15

<i>у межах України</i>	48	16	12	20	0
<i>за кордоном</i>	153	73	14	51	15

За межами України найбільше переміщених (евакуйованих) у Польщі – 1131 дитина, Німеччині – 552 дитини, Туреччині – 278 дітей, Австрії – 252 дитини, Італії – 208 дітей, Румунії – 196 дітей, Швейцарії – 154 дитини, Іспанії – 145 дітей, Нідерландах – 130 дітей.

На цей час продовжують перебувати в евакуації 4253 дитини (1048 – в Україні, 3205 – за кордоном), з них 2780 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (536 – в Україні, 2244 – за кордоном).

Інформація про дітей	Разом	Система освіти	Система охорони здоров'я	Система соціального захисту	Приватні
<i>Кількість дітей, евакуйованих із закладів</i>	7233	2368	1433	2884	548
<i>Кількість дітей, які продовжують перебувати в евакуації*</i>	4253	1432	902	1658	261

Проте непоодинокі випадки, коли у супроводжуючих дітей осіб не визнають їхні документи щодо законного представництва, зокрема: накази, рішення та розпорядження про супроводження дітей і призначення відповідальних осіб за збереження їхнього життя та здоров'я; рішення про влаштування дітей у дитячі будинки сімейного типу та представництво батьками-вихователями законних інтересів своїх дітей-вихованців.

До Уповноваженого надійшли звернення щодо порушення прав українських дітей, евакуйованих до Італії із Сумського дитячого будинку ім. С.П. Супруна; Чинадіївського дошкільного навчального закладу (дитячого будинку) інтернатного типу Закарпатської обласної ради; ДБСТ «Каравела» з Олександрії Кіровоградської області.

Щодо можливого повернення цих дітей виникли такі проблемні питання:

- дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які виїхали у супроводі вихователів, визнано неповнолітніми громадянами іноземних держав без супроводу (у супроводжуючих дітей прийомних батьків і батьків-вихователів відсутні потрібні, за законодавством країн ЄС, документи щодо законного представництва інтересів дитини за кордоном, наявні рішення органів опіки та піклування законодавство Італії не визнає. Таким документом, що посвідчує законне представництво інтересів дитини, є лише рішення суду);

- представникам дітей – громадянам України італійські служби створювали перешкоди у супроводі дітей;

- італійські опікуни відмовляються повертати дітей в Україну, створюють перешкоди для залишення в Італії українських дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, з можливим подальшим їхнім усиновленням;

- судові установи Італії затягують процес прийняття рішень про повернення дітей в Україну;

- відсутній юридичний супровід адвокатами та забезпечення перекладачами.

Уповноважений неодноразово звертався до центральних органів виконавчої влади України – МЗС, Нацсоцслужби – щодо врегулювання питань повернення дітей. Наприкінці 2023 року під час зустрічі Генерального консула України з Генеральним прокурором і Головою апеляційного суду Катанії (Італія) італійську сторону було поінформовано про факти неповернення українських дітей тимчасовими італійськими опікунами, незважаючи на судові рішення; готовність української сторони надавати всю належну інформацію та матеріали, які сприятимуть поверненню дітей в Україну.

Водночас виникають питання щодо створення належних умов для дітей, які повертаються після евакуації в дитячі заклади України. Таке повернення не завжди безпечне для життя і здоров'я дітей. Так, за результатами моніторингових візитів у такі заклади (зокрема освітні), куди було повернуто з евакуації з-за кордону дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, виявлено, що умови проживання в гуртожитках цих закладів незадовільні та потребують поліпшення (не дотримано житлової норми проживання в кімнаті на одну дитину; потребують заміни старі меблі, у деяких кімнатах відсутні шафи для зберігання одягу, недостатня кількість приліжкових тумбочок, відсутні стіл і стільці та ін.). Крім того, в особових справах дітей відсутня інформація щодо організації в евакуації навчального процесу, надання медичної допомоги, нарахування виплат під час перебування за кордоном, відомості/звіти про використання коштів дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування та їх залишку. Під час спілкування з дітьми встановлено, що більшість дітей не мали бажання повертатися до України та наразі навчаються за спеціальностями, які самі не обирали.

(b) Тимчасове вилучення дітей за кордоном

Уповноважений зафіксував непоодинокі випадки вилучення дітей у батьків і законних представників за кордоном. Відповідно до інформації Нацсоцслужби, на 31 грудня 2023 року компетентні органи держав перебування у батьків, інших законних представників вилучили 255 дітей, з них найбільше у Німеччині – 71, Польщі – 33, Італії – 25, Чехії – 24, Швеції – 17.

Країна перебування	Кількість дітей	
	Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування	Батьківські діти
Австрія	1	3
Англія	0	4

Бельгія	0	1
Греція	2	0
Грузія	0	1
Данія	4	6
Іспанія	0	7
Італія	16	9
Латвія	0	1
Литва	3	0
Люксембург	2	0
Нідерланди	1	13
Німеччина	9	62
Норвегія	0	10
Польща	13	20
Португалія	0	2
Словаччина	0	2
Фінляндія	3	1
Франція	1	11
Чехія	5	19
Швейцарія	2	4
Швеція	2	15
Шотландія	0	2
Разом – 255	64	191

Найбільш поширеними причинами вилучення українських дітей за кордоном 2023 року стали:

- невизнання документів опікунів/піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, які є згідно з українським законодавством їхніми законними представниками (у багатьох країнах таким документом є суто рішення суду);
- неналежне виконання батьками – громадянами України своїх батьківських обов'язків;
- низький рівень матеріально-побутового забезпечення батьків з дітьми (евакуйовані сім'ї часто живуть у центрах для біженців, не мають змоги поліпшити умови для дитини);
- низький рівень соціальної відповідальності батьків і дітей (прогули шкільних уроків, агресивна поведінка та ін.);
- наслідки психологічного травмування батьків і дітей у зв'язку зі збройною агресією РФ в Україні.

Батьки чи інші законні представники, у яких відібрали дітей за кордоном, потребують допомоги для належного захисту їхніх прав та інтересів дитини у судах, ефективної комунікації із соціальними службами та органами місцевої влади у країнах, де відібрано дітей.

Для захисту прав та інтересів дітей, вилучених за кордоном, Уповноважений за кожним зверненням щодо вилучення дитини за кордоном:

- направляє листи до дипломатичних представництв і консульських установ України за кордоном для сприяння поверненню дитини її законним представникам, опікунам та/або особам, які їх замінюють;
- скеровує запити до Нацсоцслужби для поліпшення комунікації батьків і консульських установ;
- надає роз'яснення громадянам України про права та порядок повернення дитини її країнах ЄС;
- налагоджує комунікації з міжнародними та громадськими організаціями за кордоном щодо створення та реалізації алгоритму з отримання громадянами України безоплатної правової допомоги.

До Уповноваженого надійшло звернення громадянки Б. щодо сприяння у поверненні її малолітніх онуків, відібраних у батька в Республіці Польща. Зі звернення з'ясовано, що батько разом зі своїми дітьми після смерті їхньої матері виїхав до Польщі, де у нього соціальні служби вилучили дітей, оскільки він неналежним чином виконував батьківські обов'язки. Діти тривалий час перебували у польській соціальній сім'ї.

Батько дітей зник, на зв'язок не виходив, дітьми не цікавився. Громадянка Б. в Україні встановила опіку над онуками та звернулася у квітні 2023 року до польського суду щодо повернення їй дітей. Однак розгляд справи у суді у Польщі затягувався у зв'язку з відсутністю відповідного представлення у суді інтересів батька дітей, місцезнаходження якого було невідомим.

Секретаріат Уповноваженого скерував листи реагування до Департаменту консульської служби Міністерства закордонних справ України, до Нацсоцслужби та Омбудсмана з прав дитини Польщі. До співпраці також було залучено польське представництво благодійного фонду «Право на захист».

На 27 грудня 2023 року відповідно до рішення районного суду Глівіце дітей передано під опіку громадянці Б. Разом вони повернулися до України.

(с) Щодо репатріації тіл/праху дітей, які виїхали на лікування за кордон і там померли

Упродовж 2023 року Консульства та Посольства України за кордоном зафіксували смерть 153 дітей (2022 року – 180 дітей) з-поміж громадян України. 2023 року сприяння в оформленні документів для репатріації труни з тілом/урни з прахом в Україну надано 100

родинам, решті батьків надавали допомогу в оформленні документів про смерть і документів, передбачених країною перебування для поховання померлого на її території. Проте повернення тіла/праху дитини в Україну для захоронення потребує від її рідних чималих фінансових ресурсів.

Інформації про надання фінансової допомоги таким сім'ям Уповноваженому не повідомлено.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству закордонних справ України:

розробити та впровадити механізм інформування громадян України, які виїхали за кордон, про вимоги законодавства країн перебування щодо наявності відповідних документів у супроводжуючих дітей осіб;

розробити та впровадити комплексний механізм допомоги батькам чи іншим законним представникам, у яких відібрали дітей за кордоном, включаючи забезпечення супроводу перекладачем, надання правового супроводу та правової допомоги, роз'яснення особливостей місцевого законодавства, надання психологічного супроводу, розроблення та надання індивідуального алгоритму дій для повернення дитини;

розробити і підписати двосторонні та багатосторонні договори-угоди щодо визнання рішень органів опіки та піклування законними актами у країнах перебування громадян України про призначення законних представників, створення прийомних сімей і ДБСТ та влаштування дітей до них, визнання законними представниками прийомних батьків і батьків-вихователів ДБСТ;

збільшити кількість працівників закордонних дипломатичних установ України для забезпечення документування та надання консульських послуг громадянам України за кордоном;

здійснити спільно з міжнародними, урядовими та неурядовими організаціями інформаційні заходи для підвищення громадської свідомості щодо формування толерантного ставлення до громадян України, які вимушено виїхали за межі території України, у приймаючих їх країнах.

Міністерству соціальної політики України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, у частині встановлення опіки/піклування над дитиною, якщо дитина, яка має відповідний статус, і громадянин, який прийняв рішення взяти її на виховання в свою сім'ю, перебувають/проживають за межами України, зокрема у зв'язку з виїздом за кордон в умовах воєнного стану, наданням можливості подання документів через

Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал Дія) та залучення консульських установ;

забезпечити систему перевірки інформації про умови перебування евакуйованих дітей, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, щодо умов перебування їх у приймаючих країнах та оцінки потреб дитини.

Міністерству закордонних справ України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерству соціальної політики України, Міністерству культури та інформаційної політики України, Міністерству з питань цифрової трансформації України:

забезпечити проведення комунікаційних кампаній для українців за кордоном через дипломатичні представництва, міжнародні організації, урядові та неурядові організації, в частині поінформованості про їх права під час перебування за межами України, зокрема, щодо правил та умов отримання тимчасового захисту, реалізації права на житло, освіту, працю, соціальну, медичну та гуманітарну допомогу.

Міністерству закордонних справ України, Державній міграційній службі України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо особливостей проведення процедури встановлення особи, яка перемістилася з тимчасово окупованої території України, з метою оформлення такій особі паспорта громадянина України вперше після досягнення 18-річного віку, або посвідчення особи на повернення в Україну.

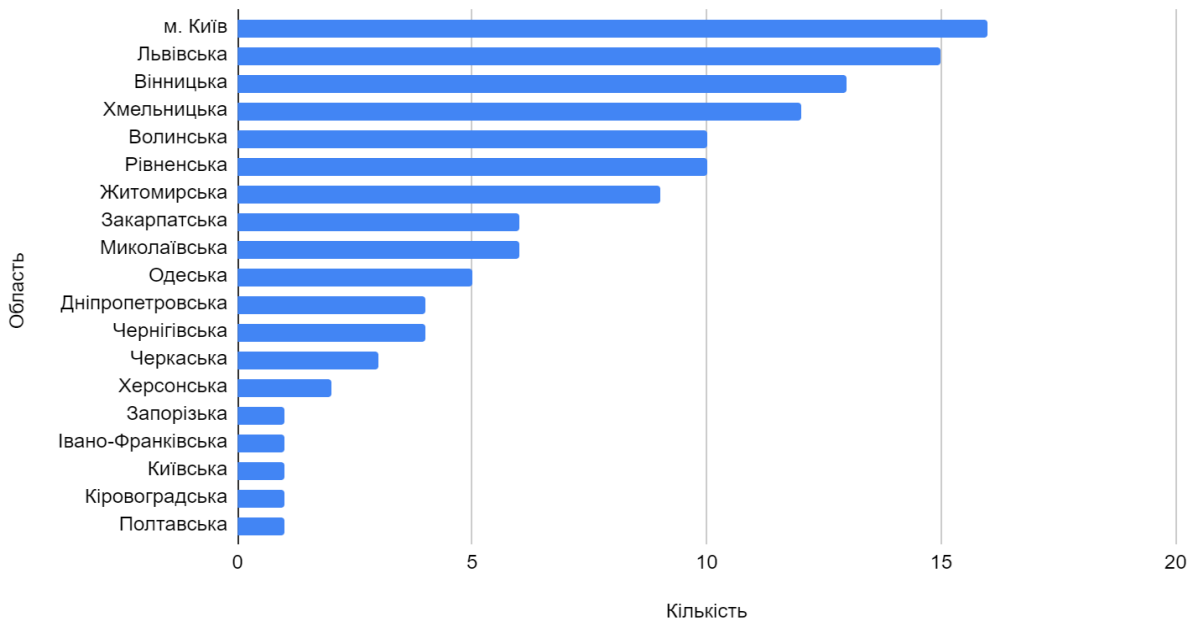
Міністерству юстиції України, Міністерству закордонних справ України, Міністерству фінансів України:

розробити та впровадити порядок фінансування репатріації тіл (останків) дітей, померлих за кордоном, смерть яких не пов'язана зі збройною агресією проти України.

РОЗДІЛ 6. Соціальні, економічні та культурні права

Опрацьовано письмових звернень	3508
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	6658
Відновлено прав (зокрема за колективними зверненнями та ініціативно)	18 847
Опрацьованих НПА	1295
Здійснено моніторингів	132
Акти реагування (подання Уповноваженого)	6
Кількість запитів та ініціативних листів	3037 запитів і 744 ініціативні листи
Кількість здійснених правопросвітницьких заходів	230
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	230

Кількість моніторингів по областях

1. Право на соціальний захист

2023 року до Уповноваженого надійшло 813 звернень (5530 повідомлень) про порушення прав людини і громадянина у сфері соціального захисту.

У зверненнях громадяни найчастіше порушували питання пенсійного забезпечення, отримання державних соціальних допомог, встановлення статусів осіб пільгових категорій (осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; реабілітованих осіб; осіб з інвалідністю) і документів, що підтверджують відповідний статус, які дають право на передбачені законодавством пільги, реалізацію права на отримання пільг і житлової субсидії, соціальних послуг і компенсації фізичним особам за надання соціальної послуги з догляду.

1.1. Реалізація права на пенсію

За даними ПФУ, на 1 січня 2023 року в Україні налічувалося 10 687 921 пенсіонерів, а на кінець року їхня кількість скоротилася до 10 516 537 осіб.

На 1 січня 2024 року із загальної кількості пенсіонерів пенсію за віком отримували 7 705 735 млн осіб (73%), пенсію інвалідності – 1 538 190 осіб (14,6%), у разі втрати

годувальника – 658 411 осіб (6,3%), за вислугу років – 551 168 осіб (5,2%), соціальні пенсії – 59 269 осіб (0,5%), довічне утримання суддів – 3764 осіб (0,035%).

Звернення громадян з питань їхнього пенсійного забезпечення засвідчили наявність низки проблемних питань щодо реалізації ними відповідного права.

(а) Порушення права на продовження виплати пенсій з інвалідності

Під час розгляду звернень осіб з інвалідністю встановлено факти застосування територіальними органами ПФУ різних підходів у продовженні виплати пенсій з інвалідності, призначених за різними законами України, особам, у яких термін припинення виплати пенсії припадає на період дії правового режиму воєнного стану в Україні, внаслідок неможливості проходження повторного огляду у МСЕК в цих умовах.

Автоматичне продовження виплати пенсії з інвалідності за наведеної обставини передбачено для громадян, пенсії яким призначено за нормами Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року № 1058-IV. Водночас з березня 2022 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову № 225²⁰¹ про продовження всім особам інвалідності до останнього числа шостого місяця після припинення або скасування періоду дії воєнного стану, якщо раніше не буде повторного огляду.

Рекомендації Уповноваженого, надані Мінсоцполітики та ПФУ щодо врахування під час прийняття рішень вимог вказаної постанови уряду, враховано. Усім громадянам, які звернулися до Уповноваженого за захистом свого порушеного права, продовжено виплату пенсії з інвалідності без наявності висновку МСЕК про продовження інвалідності.

(б) Порушення права осіб з інвалідністю на отримання пенсійних посвідчень у разі продовження виплати пенсії з інвалідності без проходження повторного огляду у МСЕК

До Уповноваженого надходили повідомлення від осіб з інвалідністю, зокрема від тих, які перебувають за кордоном, яким на період дії правового режиму воєнного стану продовжено виплату пенсії з інвалідності без проходження повторного огляду у МСЕК для підтвердження інвалідності, з приводу порушення їхнього права на отримання пенсійного посвідчення на період продовження виплати пенсії з інвалідності.

На виконання внесених Уповноваженим рекомендацій до Мінсоцполітики та ПФУ особам з інвалідністю забезпечено видачу пенсійних посвідчень на період терміну продовження виплати пенсії.

Водночас виявлено проблемне питання отримання паперового пенсійного посвідчення пенсіонером, який перебуває за кордоном, зокрема його представником, який діє на підставі довіреності, засвідченої нотаріально. Вирішення цього питання можливе

²⁰¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 8 березня 2022 р. № 225 «Деякі питання порядку проведення медико-соціальної експертизи на період дії воєнного стану на території України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2022-%D0%BF>.

через внесення змін до нормативно-правових актів. Уповноваженим надано рекомендації Мінсоцполітики. Рекомендації щодо внесення змін до законодавства в частині можливості видачі пенсійного посвідчення за довіреністю Мінсоцполітики не підтримало, водночас поінформовано про впровадження електронного відображення пенсійного посвідчення без потреби виготовлення його паперового оригіналу та розроблення для цього відповідних змін до Порядку оформлення, виготовлення та видачі документів, що підтверджують призначення особі пенсії²⁰², які надіслано до Мін'юсту для проведення їх державної реєстрації. Вбачається, що зазначені зміни не врегульовують ситуацію, коли пенсіонер виявляє бажання отримувати суто паперове посвідчення.

(с) Обмеження права громадян на пенсійне забезпечення у зв'язку з денонсацією Угоди про гарантії прав громадян держав – учасниць СНД у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надходили звернення громадян України, які проживають в Україні, але набули страховий стаж на території РФ і Республіки Білорусь, щодо порушення їхнього права на пенсійне забезпечення у зв'язку з розірванням з цими країнами відносин за Угодою про гарантії прав громадян держав – учасниць Співдружності незалежних держав у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року.

Це питання було висвітлено в Щорічній доповіді Уповноваженого про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2022 року та надано рекомендацію Уповноваженого уряду внести до Верховної Ради України розроблений Мінсоцполітики проєкт Закону щодо призначення пенсії для осіб, які працювали в Україні та за її межами у зв'язку з денонсацією Угоди про гарантії прав громадян держав – учасниць Співдружності незалежних держав у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року.

У липні 2023 року у Верховній Раді України зареєстровано урядовий законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України» (реєстр. № 9453)²⁰³. Законопроект перебуває на стадії підготовки до другого читання в Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів.

1.2. Реалізація права на соціальне забезпечення

²⁰² Постанова правління Пенсійного фонду України від 03.11.2017 № 26-1 «Про порядок оформлення, виготовлення та видачі документів, що підтверджують призначення особі пенсії», зареєстрована в Міністерстві юстиції України 4 грудня 2017 р. за № 1464/31332: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1464-17#Text>.

²⁰³ Проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України» (реєстр. № 9453): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42235>.

(а) Порушення прав громадян на своєчасне призначення й отримання пільг і житлових субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу

З початку 2023 року до Уповноваженого надходили повідомлення від громадян щодо невиклати їм територіальними органами ПФУ коштів житлової субсидії на опалювальний період 2022–2023 років, хоча документи на призначення цих виплат вони подали органам соціального захисту населення ще до жовтня 2022 року.

Для виявлення причин порушень права громадян на отримання пільг і житлових субсидій в умовах передачі функцій щодо здійснення цих виплат від органів соціального захисту населення до територіальних органів ПФУ здійснило два виїзні моніторингові візити до головних управлінь ПФУ в Києві та у Львівській області.

У процесі моніторингів виявлено порушення прав громадян на своєчасне призначення та отримання пільг і житлових субсидій. З-поміж причин виявлених порушень:

від органів соціального захисту населення:

- на дату передачі особових справ до територіальних органів ПФУ не прийнято рішень за заявами громадян про призначення виплат з вересня 2022 року. Як наслідок відповідні рішення органи ПФУ приймали після прийняття документів, з порушенням встановленого законодавством терміну;

від Мінсоцполітики та ПФУ:

- не забезпечено повноти передачі даних під час міграції особових справ між інформаційними системами Мінсоцполітики та ПФУ;
- не забезпечено доступу органів ПФУ до ЄДАРП, як наслідок – неможливість видачі інформації з ЄДАРП (зокрема довідки про право на отримання пільг, які надають з урахуванням доходу);
- Нацсоцслужбі та її територіальним органам у рамках здійснення контролю за станом призначення пільг і житлових субсидій не надано належного доступу до інформаційних систем, які адмініструє ПФУ.

Врегулювання цих питань потребувало внесення змін до законодавства та до програмного забезпечення.

Уповноважений надав рекомендації Мінсоцполітики, ПФУ щодо усунення виявлених порушень, які враховано. Мінсоцполітики розробило зміни до низки актів, які затверджено постановою уряду²⁰⁴, і визначило повноваження ПФУ та його територіальних органів щодо формування та використання даних ЄДАРПу. Нацсоцслужбі та її територіальним органам також надано доступ до ЄДАРПу, затверджено форму довідки для отримання пільговиком інших видів пільг, що надаються з урахуванням доходу. Крім цього, внесено потрібні технічні зміни для надання ПФУ та його територіальним органам

²⁰⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 22 грудня 2023 р. № 1351 «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо ведення державних реєстрів отримувачів житлових субсидій та осіб, які мають право на пільги»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1351-2023-%D0%BF#Text>.

доступу до Єдиної інформаційної системи соціальної сфери для видачі довідок особам пільгової категорії про право на отримання пільг, які надають з урахуванням доходу.

У жовтні 2023 року до Уповноваженого надійшло 6 звернень від мешканців Знам'янської міської територіальної громади Кіровоградської області щодо невиплати їм коштів житлової субсидії за опалювальний період 2022–2023 років.

З'ясовано, що у процесі передачі функцій до ПФУ від органів соціального захисту населення через технічну помилку під час міграції даних заявникам, а також іншим 46 жителям громади припинено виплату коштів раніше призначеної житлової субсидії.

Уповноважений надав рекомендації ПФУ, які враховано. У листопаді 2023 року донараховано та виплачено заборговані кошти 52 отримувачам житлових субсидій цієї громади за період з жовтня 2022 року.

(b) Порушення прав осіб з інвалідністю з дитинства на отримання державної соціальної допомоги

З ініціативи Уповноваженого здійснено безвиїзний моніторинг Мінсоцполітики та Нацсоцслужби за результатами розгляду звернення особи з інвалідністю з дитинства та встановлення факту порушення його права на отримання державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства (ДСДІ) з дня встановлення інвалідності після досягнення повноліття.

За результатом моніторингу встановлено неузгодженість основних положень нормативно-правових актів, які визначають порядок призначення та виплати ДСДІ, та додатково прийнятих актів у цій сфері під час дії правового режиму воєнного стану, та, як наслідок, призвели до порушень права осіб з інвалідністю з дитинства на соціальний захист після досягнення повноліття. У процесі моніторингу виявлено порушення прав 1770 осіб з інвалідністю з дитинства на отримання ДСДІ після досягнення повноліття та прав 69 законних представників зазначених осіб щодо виставлення їм безпідставної вимоги про повернення коштів.

Уповноважений надав рекомендації Мінсоцполітики та Нацсоцслужбі, які враховано. Відновлено право на отримання коштів ДСДІ 1770 особам з інвалідністю з дитинства, а також скасовано неправомірні рішення про утримання виплаченої допомоги із 69 законних представників зазначених осіб. Мінсоцполітики розробило проєкт постанови уряду, де конкретизовано умови надання ДСДІ після досягнення ними повноліття під час воєнного стану. Проєкт акта погоджено Уповноваженим із зауваженнями у липні 2023 року. Цей проєкт постанови не внесено на розгляд Кабінету Міністрів України.

(c) Порушення права пільгових категорій населення на отримання документа, що підтверджує право на пільги

Питання невидачі посвідчень осіб з інвалідністю має системний характер у всій Україні. За повідомленням Мінсоцполітики, 2023 року закуплено та розподілено серед

структурних підрозділів з питань соціального захисту населення обласних державних (військових) адміністрацій всього 64 100 одиниць бланків посвідчень, або 60% від загальної потреби 107 315 одиниць.

До Уповноваженого звернулася гр. Ш. з Черкаської області щодо неможливості отримання посвідчення особи з інвалідністю відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16 листопада 2000 року № 2109-III, що є потрібним для реалізації її права на здобуття вищої освіти на пільгових умовах.

На виконання рекомендацій Уповноваженого відновлено право гр. Ш. на отримання посвідчення особи з інвалідністю.

Встановлено, що аналогічна проблема стосується і бланків посвідчень реабілітованої особи та вкладок до них, які видають відповідно до частини шостої статті 6 Закону України «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» від 17 квітня 1991 року № 962-XII реабілітованим, які мають право на передбачені цим Законом пільги.

За інформацією Мінсоцполітики, 2023 року не здійснювалась закупівля послуг щодо друку бланків посвідчень реабілітованої особи та вкладок до них. Тимчасом як 2023 року 571 особу визнано реабілітованою, а отже, для цієї кількості осіб має бути видано відповідні посвідчення.

(d) Порушення права на отримання компенсацій фізичним особам за надання соціальних послуг з догляду на непрофесійній і професійній основі

До Уповноваженого надходять звернення громадян про порушення органами місцевого самоврядування права на отримання компенсацій фізичним особам за надання соціальних послуг з догляду на непрофесійній і професійній основі, які мають надавати за рахунок коштів місцевого бюджету.

Причини – відсутність у громадах місцевої програми, заходи якої передбачають призначення і виплату відповідних компенсацій, а також відсутність у місцевих бюджетах видатків для забезпечення їх виплати; недосконалість програмного комплексу «Соціальна громада», за допомогою якого призначають відповідні компенсації.

До Уповноваженого у вересні 2023 року звернулася жителька Херсона щодо порушення її права на призначення компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги з догляду на непрофесійній основі.

Встановлено, що заявниця у квітні 2023 року звернулася із заявою та потрібними документами до управління праці та соціального захисту населення Дніпровської районної у Херсоні ради. Призначення зазначеної компенсації не здійснено через

відсутність можливості внесення районними радами у містах даних для призначення компенсації до програмного комплексу «Соціальна громада». З цієї причини не призначено та не виплачено компенсацію, крім заявниці, ще 174 жителям Херсона.

Уповноваженим надано рекомендації Мінсоцполітики, Херсонській міській військовій адміністрації. Рекомендації враховано та за період з січня до грудня 2023 року 175 жителям Херсона, зокрема й заявниці, призначено компенсацію та виплачено кошти на загальну суму 2 302 777,91 грн.

(е) Дотримання прав людини і громадянина на реабілітацію у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення

Для оцінки ситуації за ініціативи Уповноваженого здійснено моніторинг дотримання прав людини і громадянина на реабілітацію у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення, в рамках якого здійснено 11 моніторингових візитів до органів місцевого самоврядування в різних регіонах України, відвідано 8 реабілітаційних закладів (далі – РЗ) соціальної сфери та 11 закладів охорони здоров'я²⁰⁵.

За результатами моніторингу встановлено низку проблемних питань, більшість з яких стосується реалізації політики у сфері реабілітації місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Зокрема виявлено такі порушення у сфері надання реабілітаційних послуг (РП):

- відсутні місцеві цільові програми розвитку системи реабілітації;
- наявна розрізненість місцевої політики щодо надання РП у сфері охорони здоров'я та у сфері соціального захисту, як наслідок відсутній комплексний підхід до надання РП;
- не здійснюється визначення потенційної потреби у РП, їх видах і обсягах для прийняття управлінських рішень щодо розвитку й оптимізації системи РП у територіальних громадах;
- не забезпечуються потреби людей різних вікових груп з різними видами захворювань, порушень, травм (зокрема з порушенням слуху та зору, онкологічними захворюваннями) у наданні всіх видів РП; та ін.

Місцева політика не орієнтована на розвиток РЗ соціального спрямування для надання трудової, професійної, соціальної реабілітації через відсутність державної підтримки цієї сфери. Спостерігається тенденція до припинення надання таких РП, зокрема через зацікавленість реабілітаційних закладів у наданні суто медичної реабілітації, що фінансується програмою медичних гарантій за рахунок коштів державного бюджету.

²⁰⁵ Моніторинг здійснювали працівники Секретаріату Уповноваженого та регіональних представництв Уповноваженого за підтримки проекту Програм розвитку ООН в Україні «Підтримка реабілітації людей з інвалідністю, спричиненою війною». Під час моніторингу використано «Методологію моніторингу надання реабілітаційних послуг», розроблену для застосування однакових підходів до моніторингу та виявлення системних проблем практичної реалізації прав людини і громадянина на отримання реабілітаційних послуг на місцевому рівні.

Виявлено вади у сфері надання медичної реабілітації: мультидисциплінарні реабілітаційні команди не укомплектовані відповідно до вимог законодавства; не всі реабілітаційні маршрути розвинено (зокрема це стосується реабілітаційної допомоги впродовж гострого періоду); кадрова незабезпеченість реабілітаційних відділень, кабінетів асистивних технологій; відсутність або часткове забезпечення обладнанням кабінетів асистивних технологій. Вирішення проблемних питань щодо вдосконалення роботи мультидисциплінарних реабілітаційних команд підтримує ВООЗ в Україні. Ними здійснено пілотний проєкт здійснення тренінгів для мультидисциплінарних реабілітаційних команд з неспеціалізованих стаціонарних реабілітаційних відділень лікарень за принципом «команда навчає команду»²⁰⁶.

За результатами наданих рекомендацій Уповноваженого в грудні 2023 року прийнято постанову уряду²⁰⁷, якою передбачено залучення соціального працівника до роботи мультидисциплінарної реабілітаційної команди під час надання громадянам реабілітаційної допомоги в стаціонарних або амбулаторних умовах у реабілітаційному закладі системи охорони здоров'я. МОЗ збільшило обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з реабілітації, а також прийняло наказ²⁰⁸, яким передбачено затвердження кваліфікаційних вимог до професії «Терапевт мови і мовлення».

2. Право на охорону здоров'я

Постійним викликом для системи охорони здоров'я за час повномасштабної війни РФ проти України стало забезпечення права громадян на доступ до медичної допомоги у регіонах України, зокрема постраждалих під час бойових дій внаслідок збройної агресії РФ, внаслідок окупації.

Руйнування медичної інфраструктури негативно впливає на систему охорони здоров'я. За даними МОЗ України, на 03 січня 2024 року війська РФ з початку повномасштабного вторгнення на територію України пошкодили 1497 об'єктів медичної інфраструктури, зруйнували повністю 195 об'єктів, які перебувають у складі 384 стаціонарних і 352 – амбулаторних закладів охорони здоров'я, а також 596 аптечних закладів, з яких 43 не підлягають відновленню. Відновлено 451 об'єкт, 404 об'єкти відновлено частково.

²⁰⁶ Оперативна інформація станом на 13.02.2023: ВООЗ в Україні продовжує підтримувати розвиток системи надання спеціалізованої реабілітаційної допомоги при травмах спинного мозку/ Facebook — сторінка World Health Organization Ukraine, 13.02.2023 о 12:03:

<https://www.facebook.com/WHOukraine/posts/pfbid02yr9HD1tSSuiRbqeeMHe2qD4PVazqG9iXLK8tLJNrd1EgzQRcmzsvt8zdP8PYZg82l>.

²⁰⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2023 р. № 1285 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2021 р. № 1268 і від 16 грудня 2022 р. № 1462»:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2023-%D0%BF#Text>.

²⁰⁸ Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 10 жовтня 2023 року № 1769 «Про затвердження змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я»:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1769282-23#Text>.

2.1. Забезпечення права громадян, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, на належну та своєчасну медичну допомогу

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надходили звернення і від повнолітніх громадян, і від батьків дітей, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, щодо порушення їхнього права на належну та своєчасну медичну допомогу у зв'язку із неможливістю отримувати безоплатно дороговартісні лікарські засоби, які є життєво потрібними для лікування. Застосування інших препаратів, які мають аналогічну діючу речовину, не дають терапевтичного ефекту у зв'язку зі специфікою перебігу рідкісних (орфанних) захворювань.

В Україні діє План заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи надання медичної допомоги пацієнтам, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, на 2021–2026 роки²⁰⁹ (далі – План заходів). На грудень 2023 року із 18 заходів, виконання яких припадає на 2021–2023 роки, виконано 5 заходів.

Так, 2023 року МОЗ впровадило пакет медичних послуг «Неонатальний скринінг»²¹⁰ щодо ранньої діагностики 21 орфанного захворювання в рамках Програми медичних гарантій, Перелік лікарських засобів, які закупаються за договорами керованого доступу, доповнено 12 позиціями, що дало змогу закуповувати їх коштом державного бюджету²¹¹.

Водночас потребують обов'язкового виконання пункти у Плані заходів, що стосуються перекладу та імплементації ORPHANET²¹², затвердження національного класифікатора рідкісних (орфанних) захворювань і нормативно-правового акта щодо використання поза межами інструкції для медичного застосування лікарського засобу для лікування пацієнтів, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання. Такий комплексний підхід у нормативно-правовому забезпеченні дасть змогу не обмежувати кількість рідкісних (орфанних) нозологій, а надасть рівні права і можливості всім пацієнтам з рідкісними (орфанными) захворюваннями, відповідатиме світовим стандартам класифікації та підвищить доступність лікування.

У рамках відкритих проваджень за зверненнями громадян було встановлено порушення права дітей, які хворіють на спінальну м'язову атрофію (далі – СМА) II та III типу, на доступ до лікарського засобу «Еврісді» (міжнародна непатентована назва:

²⁰⁹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2021 р. № 1235-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку системи надання медичної допомоги пацієнтам, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, на 2021–2026 роки»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1235-2021-%D1%80#Text>.

²¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2022 р. № 1464 «Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2023 році»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1464-2022-%D0%BF#Text>.

²¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 216 «Деякі питання закупівлі лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них» зі змінами від 9 грудня 2022 р. № 1373 та від 22 грудня 2023 р. № 1353: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/216-2022-%D0%BF#Text>.

²¹² Європейський веб сайт, що підтримується державними структурами європейських країн, об'єднує інформацію щодо рідкісних (орфанних) захворювань практично у всіх європейських країнах і включає європейські національні та регіональні реєстри рідкісних (орфанних) захворювань: <https://www.orpha.net>.

Рисидиплам) коштом державного бюджету. Вартість одного флакона цього лікарського засобу становить більш як 250 тис грн. В Україні налічується більше 250 дітей зі СМА різного типу²¹³. На 2023 рік не було внесено до Національного переліку основних лікарських засобів чи до Реєстру оптово-відпускних цін на лікарські засоби деякі препарати, які зареєстровані в Україні та визначені протоколами лікування рідкісних (орфанних) захворювань. Це унеможливило їх закупівлю коштом місцевих бюджетів. Застосування інших препаратів, які мають аналогічну діючу речовину, не дають терапевтичного ефекту у зв'язку зі специфікою перебігу рідкісних (орфанних) захворювань.

Для захисту прав дітей, які хворіють на СМА, внесено подання Уповноваженого Міністру охорони здоров'я України. Вимогу Уповноваженого у забезпеченні пацієнтів зі СМА II та III типу лікарським засобом «Еврісді» не виконано, у відповіді зазначено «...не відповідає висновку державної оцінки медичних технологій, який використовується МОЗ для прийняття рішень щодо закупівлі лікарських засобів. МОЗ здійснює пріоритезацію бюджетного фінансування на користь заходів і програм, що мають найвищі показники ефективності за найнижчої можливої вартості.».

Уповноважений за результатами моніторингу та проваджень надав рекомендації Комітету з питань здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування, уряду та МОЗ, вирішення яких можливе внесенням змін до нормативно-правових актів, які опрацьовуються.

2.2. Дотримання прав громадян на встановлення, підтвердження групи інвалідності, здійснення експертизи якості надання медичної допомоги

(а) Встановлення, підтвердження групи інвалідності

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло 11 звернень від громадян щодо порушення їхнього права на встановлення, перегляд групи інвалідності. Громадяни повідомляли, що заклади охорони здоров'я відмовляють в оформленні та направленні медичних документів на розгляд МСЕК, зволікають під час підготовки потрібних документів, необґрунтовано направляють на додаткові обстеження, не вносять змін до індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю про можливості працевлаштування.

В умовах дії правового режиму воєнного стану вдалося зберегти діяльність МСЕК, які продовжують огляди громадян за направленням ЛКК, особам з інвалідністю надають оновлені індивідуальні програми реабілітації.

²¹³ Двоє українських дітей отримали безоплатне лікування від СМА. Укрінформ на 21.04.2023: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3698872-dvoe-ukrainskih-ditej-otrimali-bezoplatne-likuvanna-vid-sma.html>.

До Уповноваженого звернувся громадянин Р., особа з інвалідністю II групи без права роботи. У зверненні Р. висловив прохання сприяти у питанні визнання його обмежено працездатною особою. Це дасть йому змогу реалізувати своє право на працю. У межах здійснюваного провадження Уповноваженого з'ясовано, що 1999 року заявнику встановлено II групу інвалідності безстроково, його було визнано непрацездатним.

Для відновлення права заявника надано рекомендації Департаменту цивільного захисту та охорони здоров'я населення Рівненської обласної військової адміністрації, які враховано. МСЕК оглянула заявника, йому встановлено статус обмежено працездатної особи з інвалідністю II групи, рекомендовано роботу у спеціально створених умовах і надано висновок про умови і характер праці.

Однак проблемним залишається питання відновлення втрачених громадянами своїх документів про інвалідність у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Відсутній також у МСЕК та учасників реабілітаційного процесу доступ до інформації, що міститься в Централізованому банку даних осіб з інвалідністю.

(b) Здійснення експертизи якості надання медичної допомоги

На адресу Уповноваженого надходили звернення громадян щодо неякісного лікування у закладах охорони здоров'я, незгоди з результатами діагностичних і лікувальних процедур, а також відмови органів управління у сфері охорони здоров'я у здійсненні експертизи клініко-експертними комісіями (КЕК) таких випадків неякісного надання медичної допомоги у Дніпропетровській, Запорізькій, Київській, Львівській областях.

До Уповноваженого звернулася громадянка С. із Запоріжжя щодо незгоди з висновком про причину смерті чоловіка. У межах здійснюваного провадження Уповноваженого з'ясовано, що Департамент охорони здоров'я Запорізької міської ради відмовив громадянці С. у наданні медичної документації про її померлого чоловіка та у здійсненні КЕК якості надання медичної допомоги її чоловіку.

Уповноважений надав рекомендації зазначеному Департаменту, які враховано. На засіданні КЕК Департаменту у справі покійного чоловіка заявниці встановлено, що лікування та тактика діагностики супутніх хронічних захворювань у покійного чоловіка заявниці суперечили рекомендаціям відповідних клінічних протоколів. Громадянці С. надано висновок зазначеної комісії, в якому відображено інформацію про стан надання медичної допомоги її чоловіку.

За зверненнями відкрито провадження, надано рекомендації органам управління у сфері охорони здоров'я відповідних обласних державних (військових) адміністраціях. За результатами вжитих заходів права заявників відновлено через здійснення клініко-

експертної оцінки якості надання медичної допомоги, надання відповідних висновків і медичних документів.

(с) Питання охорони психічного здоров'я

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України питання охорони психічного здоров'я набуло особливого значення. До 2022 року показник поширеності більшості психічних розладів в Україні був аналогічним середньому показнику по регіону Східної Європи. За даними соціопитування, здійсненого МОЗ, більш як 90% громадян мають хоча б один із симптомів тривожних розладів, 50% – потребуватимуть психологічної допомоги та підтримки²¹⁴.

Уповноважений здійснив моніторинг стану виконання МОЗ Плану заходів з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на 2021–2023 роки²¹⁵. Результати моніторингу свідчать про те, що на грудень 2023 року із 41 заходу, стан виконання яких припадає на 2021–2023 роки, виконано лише 12 (29%), частково виконано – 15 (36%), не виконано – 14 заходів (35%). У зазначеному Плані заходів відсутні критерії (показники), за якими можна здійснити оцінку ефективності впровадження цього програмного документа. МОЗ не дотримав вимог §45 Регламенту Кабінету Міністрів України²¹⁶.

Уповноважений надав рекомендації МОЗ, вирішення яких можливе через нормативно-правове врегулювання. МОЗ розробило проєкт нового Плану дій на 2024–2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, який узгоджується із зацікавленими центральними органами виконавчої влади. Уповноважений 29 грудня 2023 року проєкт зазначеного Плану дій погодив.

(d) Безпека надання спеціалізованої (стаціонарної) медичної допомоги під час повітряних атак, забезпечення закладів охорони здоров'я укриттями

Встановлено під час виїзних моніторингів, що лише незначна кількість закладів охорони здоров'я використовує спеціально передбачені протирадіаційні укриття, побудовані відповідно до вимог, як окремі підземні будівлі. У переважній більшості закладів охорони здоров'я як укриття використовують пристосовані підвальні приміщення капітальних будівель багатоповерхових корпусів, у яких розміщені магістральні та інші

²¹⁴ Охорона ментального здоров'я: кроки МОЗ для покращення якості та доступності психологічних послуг. Офіційний ресурс Міністерства охорони здоров'я України станом на 30.10.2023: <https://moz.gov.ua/article/news/ohorona-psiichnogo-zdorov%e2%80%99ja-kroki-moz-dlja-pokraschennja-ta-pidtrimki-mentalnogo-zdorov%ca%bcja->.

²¹⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 р. № 1215-р «Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1215-2021-%D1%80#Text>.

²¹⁶ Регламент Кабінету Міністрів України, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2009 р. № 712: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>.

транзитні тепло- та водопроводи, а також вводи електричної енергії високої напруги²¹⁷. Водночас такі укриття за кількістю місць не можуть розташувати весь медичний, обслуговуючий персонал та усіх пацієнтів.

Уповноваженим надано рекомендації ОМС та ОВА щодо будівельної експертизи приміщень, що використовуються як укриття, облаштування укриттів у закладах, де вони відсутні, які враховано.

3. Право на працю

Питання щодо дотримання прав людини і громадянина на працю, прав фізичних осіб – підприємців на підприємницьку діяльність, права застрахованих осіб за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням є об'єктами постійного моніторингу Уповноваженого. 2023 року до Уповноваженого надійшло 1478 повідомлень про порушення трудових прав працівників. Найбільш суттєвими в цій сфері стали питання щодо реалізації права на отримання винагороди за працю, права потерпілих на виробництві внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

3.1. Виплата заборгованості із заробітної плати

У Щорічній доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2022 року було висвітлено питання, що стосується порушення суб'єктами господарювання конституційного права працівників на своєчасне отримання винагороди за працю, яке залишається невирішеним роками. З початку повномасштабного вторгнення відсутня повна статистична інформація щодо суми заборгованості з виплати заробітної плати. На 01 січня 2024 року така заборгованість без урахування частини ТОТ сягнула 2,98 млрд грн (на 01 січня 2023 року становила 2,82 млрд грн). Заборгованість із заробітної плати на підприємствах, що перебувають у сфері управління центральних органів виконавчої влади, на 01 січня 2024 року становила 2,23 млрд грн (на 01 січня 2023 року – 2,18 млрд грн).

Європейська Комісія 2023 року в аналітичному звіті про відповідність законодавства України *acquis communautaire* (праву ЄС) зауважила, що Україні потрібно вирішити проблему заборгованості із заробітної плати²¹⁸.

Міжвідомча робоча група з питань погашення заборгованості із заробітної плати (грошового забезпечення), яка є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України у сфері сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань, пов'язаних зі своєчасною виплатою та погашенням заборгованості із

²¹⁷ Наказ Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України від 10.08.2023 №702 «Про затвердження Державних будівельних норм України «Захисні споруди цивільного захисту» ДБН В.2.2-5:2023»: https://e-construction.gov.ua/laws_detail/3225773063500990463?doc_type=2.

²¹⁸ COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf.

заробітної плати 2023 року, провела 18 нарад, водночас результати її роботи не є дієвими, оскільки загальна сума заборгованості зросла за рік на 0,1 млрд грн.

У Державному бюджеті України на 2021–2023 роки частково виділяли кошти на погашення заборгованості з виплати заробітної лише працівникам державних підприємств вугільної промисловості. Водночас бюджетні кошти на погашення заборгованості із заробітної плати працівникам підприємств, що перебувають у сфері управління інших центральних органів виконавчої влади, не прогнозували. Вирішення питання погашення заборгованості із заробітної плати на державних підприємствах можливе через передбачення у Бюджетній декларації та державному бюджеті коштів на ці видатки, а також розширення повноважень Держпраці України через внесення змін до Закону²¹⁹, якими дозволити здійснювати позапланові заходи державного нагляду (контролю) за наявності такої заборгованості.

У березні 2023 року до Уповноваженого надійшло звернення Голови регіонального об'єднання незалежної профспілки гірників України Червонограда в інтересах колективу ДП «Львіввугілля» щодо порушення права працівників на оплату праці у зв'язку з частковою невикплатою заробітної плати за березень 2023 року.

Для відновлення конституційних прав працівників Уповноважений надав відповідні рекомендації Міненерго.

За результатами вжитих Уповноваженим заходів реагування більш як 6000 працівникам державного підприємства вугільної промисловості виплачено заробітну плату в повному обсязі за період з січня до березня 2023 року на загальну суму 395 560,0 тис. грн.

3.2. Забезпечення права вагітних жінок на відтермінування початку відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами

До Уповноваженого надходили звернення від вагітних жінок із повідомленнями, що роботодавець відмовляє їм у наданні відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами з більш пізнього терміну вагітності в порушення вимог, передбачених Законом № 3238-IX²²⁰. ЦОВВ у двомісячний термін з дня набрання чинності цим Законом повинні були увідповіднити свої НПА вимогам Закону № 3238-IX. Порушення права на відпустку відбувалося через несвоєчасне внесення МОЗ змін до відомчого НПА, яким визначено, що таку відпустку надають на підставі сформованого медичного висновку закладом охорони

²¹⁹ Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

²²⁰ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей використання відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами» від 13.07.2023 № 3238-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3238-20#Text>.

здоров'я про тимчасову непрацездатність у Реєстрі медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я. За інформацією МОЗ, на 29 січня 2024 року цим правом скористалися 1683 жінки.

3.3. Дотримання прав громадян на зарахування страхового стажу

До Уповноваженого надходили звернення громадян, профспілкових організацій щодо порушення прав застрахованих осіб у зв'язку з незарахуванням працівникам страхового стажу у разі несплати роботодавцем єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ). За даними ДПС, на 01 січня 2024 року розмір заборгованості зі сплати ЄСВ до цього органу становить 20,5 млрд грн.

Вирішення цього питання можливе через внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року №1058-IV.

Уповноважений надав рекомендації Мінсоцполітики. За інформацією, отриманою у листопаді 2023 року від Мінсоцполітики, розроблено законопроект, яким передбачено можливість враховувати такі періоди, за які не було сплачено ЄСВ, до страхового стажу за умови подання роботодавцем звітності про суми нарахованої заробітної плати та нарахованого ЄСВ.

3.4. Дотримання прав потерпілих на виробництві внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання

Непоодинокими є порушення прав потерпілих на виробництві на отримання відшкодування витрат на спеціальний медичний догляд, постійний сторонній догляд, побутове обслуговування, додаткове харчування, а також на забезпечення лікарськими засобами та медичними виробами, потрібними їм за медичними висновками, на безоплатній основі.

У рамках провадження було направлено вісім запитів до Мінсоцполітики та два запити до МОЗ із рекомендаціями, запровадження яких можливе через прийняття урядом нормативно-правових актів. Рекомендації Уповноваженого враховано частково. Так, зокрема, у квітні 2023 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 438²²¹, якою передбачено можливість надання потерпілим на виробництві соціальної послуги догляду вдома через виплати щомісячної грошової компенсації соціальної послуги догляду вдома.

Крім того, у липні 2023 року уряд прийняв постанову № 775²²², якою розмір щомісячної грошової компенсації соціальної послуги догляду вдома потерпілому на виробництві встановлено у сумі витрат на потрібний догляд, який відшкодував Фонд

²²¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2023 р. № 438 «Деякі питання організації забезпечення соціальними послугами з догляду та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2023-%D0%BF#Text>.

²²² Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2023 р. № 775 «Деякі питання реалізації прав потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання на отримання соціальних послуг»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775-2023-%D0%BF#Text>.

соціального страхування до 31 грудня 2022 року. Постановою також передбачено можливість надання соціальної послуги натуральної допомоги, яка передбачає надання предметів і засобів особистої гігієни, санітарно-гігієнічних засобів, засобів догляду та додаткового харчування через виплати щомісячної грошової компенсації потерпілим вартості заходів, потрібних для надання соціальної послуги натуральної допомоги.

Утім, залишилось невирішеним питання щодо розміру соціальної послуги натуральної допомоги, забезпечення лікарськими засобами та медичними виробами. Вирішення цього питання можливе через внесення змін до відомчого нормативно-правового акта. Уповноваженим надано рекомендації Мінсоцполітики для вжиття заходів задля врегулювання цього питання.

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надходили звернення від осіб з інвалідністю, у яких закінчився в умовах дії правового режиму воєнного стану термін встановлення інвалідності щодо неправомірного припинення ПФУ щомісячних страхових виплат втраченої заробітної плати. ПФУ під час прийняття рішень щодо припинення страхових виплат з інвалідності не враховував вимоги пункту 1 частини другої розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону²²³, згідно з яким у разі пропуску потерпілим у період дії воєнного стану в Україні терміну повторного огляду МСЕК виплату щомісячних страхових виплат не зупиняють.

3.5. Здійснення контролю за дотриманням трудових прав працівників підприємств, установ і організацій

Держпраці та її територіальні органи з 24 лютого 2022 року не здійснювали планових і позапланових заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог Закону № 2136²²⁴. Такі заходи не здійснювались у зв'язку з відсутністю відповідної форми акта перевірки з переліком питань до нього. Вирішення цього питання можливе через внесення змін до відомчого нормативно-правового акта.

Уповноважений вніс подання Першому віце-прем'єр-міністру України – Міністру економіки України з рекомендацією увідповіднити форми документів, які складають під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог Закону № 2136, а також з питань виявлення неоформлених трудових відносин і законності припинення трудових договорів, зазначеному Закону. Рекомендації Уповноваженого враховано, внесено зміни до наказу Мінекономіки²²⁵ та з 16 червня 2023 року відновлено контролюючі заходи у сфері трудових відносин.

²²³ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» та Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»» від 21.09.2022 № 2620-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2620-20#Text>.

²²⁴ Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

²²⁵ Наказ Міністерства економіки України від 9.03.2023 № 1243 «Про внесення змін до наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 27 жовтня 2020 року № 2161», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 8 травня 2023 р. за № 773/39829: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0773-23#Text>.

4. Право власності

Протягом 2023 року до Уповноваженого надійшло 545 звернень про порушення прав людини і громадянина у сфері прав власності. У зверненнях громадяни найчастіше порушували питання захисту їхніх житлових і земельних прав, майнових прав інвесторів будівництва багатоквартирних будинків.

4.1. Порушення прав повнолітніх дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, на тимчасове соціальне житло

На підставі повідомлень, опублікованих у медіа²²⁶, колективного звернення громадян, моніторингу офіційного веб-сайту Чернівецької міської ради²²⁷ встановлено, що нею прийнято рішення про затвердження Положення про порядок надання та використання приміщень маневрового житлового фонду для осіб з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Затверджене положення не відповідає вимогам законодавства²²⁸, оскільки таких осіб мають забезпечувати саме соціальним житлом до надання їм впорядкованого житлового приміщення для постійного проживання, а не маневреним житловим фондом.

Для захисту цієї категорії громадян Уповноважений відкрив провадження, в межах якого голові Чернівецької міської ради внесено подання Уповноваженого. Чернівецька міська рада виконала вимогу Уповноваженого: скасовано зазначене Положення та затверджено нове, яким врегульовано відносини щодо забезпечення повнолітніх дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа впорядкованим соціальним житлом, що відповідає Конституції та законодавству України.

4.2. Відшкодування збитків, завданих власникам землі та землекористувачам

Питання відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам регулюється Порядком²²⁹, який чинний з 1993 року та його положення не зазнавали суттєвих змін. У межах здійснення парламентського контролю щодо дотримання земельних прав громадян

²²⁶ Залишають напризволяще: сиріт старше 35 років можуть виселити з соціального житла/Facebook-сторінка «Телеканал ТВА», 9.05.2023: <https://www.facebook.com/tva.ua.channel/videos/161649493534048/>.

²²⁷ Про затвердження Положення про порядок надання та використання приміщень маневрового житлового фонду Чернівецької міської ради для осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування і визнання таким, що втратив чинність, пункту 1 рішення виконавчого комітету міської ради від 21.05.2013 р. № 241/9 з цього питання / Офіційний сайт Чернівецької міської ради: https://city.cv.ua/search/documents?q=&q_location=all&type=4&date_from=&date_to=&number=287%2F10&status=&sortable=.

²²⁸ Житловий кодекс України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>; закони України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 №2342-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>; «Про житловий фонд соціального призначення» від 12.01.2006 № 3334-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15>.

²²⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/284-93-%D0%BF#Text>.

з власної ініціативи здійснено моніторинги дотримання ОМС Порядку²³⁰, за результатами яких встановлено, що до складу Комісій з визначення збитків утвореної рішенням об'єкта моніторингу не включено представників територіальних органів Держгеокадастру та Держекоінспекції, як це передбачено пунктом 2 Порядку²³¹.

Крім того, для визначення розміру збитків використовують дані нормативної грошової оцінки земельних ділянок, а не експертної грошової оцінки земельних ділянок, яку здійснюють у разі визначення розміру майнової шкоди, збитків власникам або землекористувачам у випадках, встановлених законом або договором. Повноваження Комісії з визначення збитків поширюються тільки щодо комунального майна об'єкта моніторингу, а не власникам землі та землекористувачам, як це передбачено зазначеним Порядком.

Уповноважений надав рекомендації Дунаєвецькій і Старокостянтинівській міським радам Хмельницької області, Радомишльській, Ємільчинській і Коростенській міським радам Житомирської області, які враховано.

5. Культурні права

В умовах Російської агресії в Україні, яка є прямою загрозою українському народу, роль державної політики у сфері захисту культурної спадщини набуває особливого значення, оскільки забезпечує збереження української національної ідентичності.

Виклики, що постали перед Україною, потребують оновлення підходів до формування та реалізації державної політики охорони культурної спадщини, зокрема вдосконалення національного законодавства з цих питань, закріплення безперечного значення культурної спадщини українського народу для збереження національної ідентичності, забезпечення стійкості та потенціалу повоєнного відновлення України.

За даними МКІП²³², під час російської агресії на 25 грудня 2023 року зруйновано або пошкоджено 872 об'єкти культурної спадщини. З них пам'яток національного значення – 120, місцевого значення – 682, щойно виявлених – 70.

Суттєво постраждали об'єкти культурної інфраструктури, зокрема знищено клубні заклади – 864; бібліотеки – 613; заклади мистецької освіти – 136; музеї та галереї – 106; театри, кінотеатри та філармонії – 31. Найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура зазнала у Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській областях і в Києві, а також у Миколаївській, Луганській і Запорізькій областях.

²³⁰ *Ibid.*

²³¹ *Ibid.*

²³² Міністерство культури та інформаційної політики України продовжує фіксувати пошкодження об'єктів культурної інфраструктури в Україні. Офіційний ресурс Міністерства культури та інформаційної політики України, 10.01.2024: <https://mcip.gov.ua/news/1907-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu/>.

За таких обставин захист і забезпечення відновлення культурних об'єктів України має стати надважливим завданням для всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Однак, як свідчить висновок Рахункової палати України про результати аналізу виконання Закону України «Про Державний бюджет України на 2023 рік»²³³, планові видатки на розвиток сфери культури внесено у показник 7 (Духовний і фізичний розвиток) та становлять 13 млрд грн. Варто зазначити, що з десяти показників, представлених Рахунковою палатою України у відповідній таблиці, за сумою видатків цей показник перебуває на передостанньому 9 місці.

Результати парламентського контролю засвідчили, що МКІП забезпечено функціонування Державного реєстру нерухомих пам'яток України, який містить реєстр пам'яток національного значення (1257 об'єктів) і реєстр пам'яток місцевого значення (16 784 об'єкти, окрім АРК Крим).

МКІП і Міністерство культури Чеської Республіки запустили проєкт з оцифрування задля збереження української культури.

Безумовним успіхом української державної політики щодо захисту культурної спадщини є ухвалення 7 вересня 2023 року у штаб-квартирі ЮНЕСКО на засіданні Комітету Другого протоколу 1999 року до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту Декларації про захист культурної спадщини України (C54/23/3.EXT.COM/5), згідно з якою надано посилений захист 20 об'єктам культурної спадщини України, розташованих у різних регіонах нашої держави, зокрема у: Києві, Львові, Одесі та Чернівцях²³⁴. Відтепер ці об'єкти мають сильний міжнародний юридичний імунітет від нападів РФ, його порушення розглядатиметься як воєнний злочин у сенсі міжнародного кримінального правосуддя.

Водночас МКІП не розробив відповідних методик для створення переліку об'єктів міжнародного гуманітарного права, які потребують маркування в особливий період²³⁵.

Наразі не створено єдиного реєстру втрат культурно-мистецьких цінностей і національних (регіональних, муніципальних), і приватних колекцій на тимчасово окупованих територіях України для ідентифікації та впровадження до наступних процедур повернення та компенсацій РФ за культурне знищення української нації.

²³³ Рішення Рахункової палати України від 21.11.2023 № 27-1 «Про розгляд висновку про результати аналізу виконання закону про Державний бюджет України на 2023 рік у січні – вересні»:

https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/27-1_2023/R_RP_27-1_2023.pdf.

²³⁴ Офіційний сайт Постійного представництва України при ЮНЕСКО (публікація від 7 вересня 2023 року о 17:59):

<https://unesco.mfa.gov.ua/news/yunesko-nadalo-posilenij-zahist-20-obyektam-kulturnoyi-spadshchini-ukrayini>.

²³⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 р. № 1199 «Про затвердження Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами)»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-%D0%BF#Text>.

МКІП не забезпечило перегляду та актуалізації переліку об'єктів культурної спадщини, включених до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у зв'язку з відсутністю відповідного фінансування.

Потребує розроблення відповідна стратегія щодо охорони культурної спадщини України та інтегрування її заходів у відповідний план відновлення України як засобу, що сприятиме об'єднанню українського суспільства на національному та місцевому рівнях. Уповноваженим надано відповідні рекомендації МКІП, які опрацьовуються.

6. Освітні права²³⁶

Система освіти стала однією з найбільш уразливих галузей, зазнала негативного впливу та трансформації через війну з РФ. Випробування, завдані війною, нашарувалися на наслідки дестабілізації освітньої галузі, спричинені пандемією та довготривалим карантинном.

В умовах дії правового режиму воєнного стану система освіти змушена реагувати на нові виклики, пов'язані з безпекою учасників освітнього процесу, створенням належних умов щодо доступу до якісної освіти²³⁷.

За даними МОН, на 01 січня 2023 року функціонувало 670 закладів П(ПТ)О. На 01 серпня 2023 року зруйновано військами РФ 13 закладів, 146 закладів пошкоджено. Більш як 60% закладів П(ПТ)О у Донецькій, Луганській, Запорізькій і Херсонській областях розташовані на тимчасово окупованій території.

На початок 2023 року в Україні функціонувало 332 заклади вищої освіти (далі – ЗВО), з них 35 % – приватних; 740 – закладів фахової передвищої освіти (далі – ЗФПО).

За інформацією МОН, через війну на 01 липня 2023 року повністю зруйновано 10 ЗФПО і 4 ЗВО. Найбільше таких закладів у Донецькій (5 ЗФПО та 4 ЗВО) і Луганській (3 ЗФПО) областях. Пошкоджено 184 заклади: 125 ЗФПО і 69 ЗВО у 16 регіонах країни.

З областей, де ведуться активні бойові дії, та з прифронтових територій на 01 липня 2023 року переміщено 94 ЗФПО, 29 ЗВО і 64 відокремлені структурні підрозділи (ВСП) ЗВО державної, комунальної і приватної форми власності²³⁸.

Основним завданням системи П(ПТ)О є підготовка фахівців для відбудови інфраструктури України, яка внаслідок збройної агресії РФ проти України зазнала суттєвих пошкоджень, зокрема це об'єкти енергетичної, освітньої, медичної інфраструктури тощо.

²³⁶ Окрім дошкільної та шкільної освіти, яка описана в Розділі 4 Щорічної доповіді.

²³⁷ Питання дошкільної та шкільної освіти, її стану у 2023 році детально представлено в розділі «Права дитини» цієї доповіді.

²³⁸ Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство освіти і науки України та Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» – 2023 рік: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>.

Для відбудови України актуальними будуть професії, які наразі не внесені до переліку професій загальнодержавного значення²³⁹, підготовка за якими здійснюється за кошти державного бюджету, наприклад: машиніст бульдозера, слюсар зі складання металевих конструкцій, монтажник сталевих та залізобетонних конструкцій, стропальник та інші.

Питання відповідності змісту й рівня професійної освіти запитам та потребам сучасного ринку праці, зокрема оновлення та розширення переліку професій загальнодержавного значення - вкрай актуальне та має відповідати викликам воєнного стану та повоєнної відбудови країни.

6.1. Професійна (професійно-технічна) освіта

2023 року МОН вжив заходів для адаптації системи П(ПТ)О до обставин і наявних умов: передбачено можливість переоформлення ліцензії на провадження освітньої діяльності без процедури ліцензування на основі відповідних ліцензій; створено електронний кабінет вступника для подачі документів онлайн; у 95% закладів П(ПТ)О облаштовано та споруджено укриття.

Уповноважений здійснив два моніторинги з питання дотримання прав у сфері професійної (професійно-технічної) освіти в умовах воєнного стану в департаментах освіти і науки Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Львівської, Київської, Кіровоградської, Полтавської, Чернівецької обласних військових адміністрацій та виконавчого органу Київської міської ради, а також в п'яти закладах П(ПТ)О Львівської області.

За результатами моніторингу виявлено низку проблемних питань, вирішення яких можливе через прийняття нормативно-правового акта з питань забезпечення права на отримання диплому про здобуття освіти випускниками закладів П(ПТ)О, які перебувають за кордоном і здобувають освіту дистанційно; розширення переліку професій загальнодержавного значення.

У квітні 2023 року Наказом МОН затверджено Положення про переривання навчання здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти та надання їм академічної відпустки в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану²⁴⁰, що дало змогу реалізувати право на отримання диплома про закінчення закладу освіти здобувачам освіти, які перебувають за кордоном і не можуть пройти навчально-виробничу практику.

²³⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2016 р. № 818 «Про затвердження переліку професій загальнодержавного значення»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/818-2016-%D0%BF#Text>

²⁴⁰ Наказ Міністерства освіти і науки України від 5.04.2023 № 394 «Про затвердження положення про переривання навчання здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти та надання їм академічної відпустки в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану (особливий період)», зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 25 травня 2023 р. за №865/39921: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-pererivannya-navchannya-zdobuvachami-profesijnovi-profesijno-tehnicnoyi-osviti-ta-nadannya-yim-akademichnoyi-vidpustki-v-umovah-voyennogo-stanu-nadzvichajnoyi-situaciyi-abo-nadzvichajnogo-stanu-osoblivij-period>.

6.2. Вища та фахова передвища освіта

У межах парламентського контролю Уповноважений здійснив моніторинг з питання дотримання прав у сфері фахової передвищої освіти у трьох державних ЗФПО Києва медичного спрямування, зокрема на якісну практичну медичну підготовку у закладах охорони здоров'я, в умовах зміни органу управління закладів освіти (від місцевого органу управління у сфері охорони здоров'я до місцевого органу управління у сфері освіти).

Це питання було висвітлено в Щорічній доповіді Уповноваженого про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2022 року та перебувало на контролі Уповноваженого. У результаті моніторингу було виявлено невирішені питання щодо забезпечення практичного складника підготовки фахівців у коледжах, спричинені неузгодженістю нормативно-правових актів, які регламентують механізм організації практики студентів медичних ЗФПО.

Уповноважений надіслав рекомендації МОН і МОЗ, які було враховано. Наказом МОН затверджено Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти, нормами якого чітко визначено функціональні обов'язки відповідальних за організацію практики у ЗФПО²⁴¹.

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло більш як 150 звернень здобувачів вищої медичної освіти, які через війну в Україні вимушено залишили її територію та не повернулися через складну безпекову ситуацію, щодо забезпечення їхнього права на освіту, зокрема організації іспиту «КРОК».

Для забезпечення права здобувачів вищої медичної освіти, зокрема обирати місце складання Єдиного державного кваліфікаційного іспиту (ЄДКІ), уряд прийняв рішення, яким передбачено право складання іспиту «КРОК» за межами території України у визначених центрах сертифікаційного тестування²⁴². Крім того, Уповноважений звернувся до МОЗ з проханням надати студентам, які перебувають за кордоном, роз'яснення алгоритму їхніх дій для забезпечення складання відповідних іспитів, виконання програми атестації та отримання документа про вищу освіту. Відповідне роз'яснення було розміщене і на сайті Уповноваженого.

2023 року Уповноважений отримав інформацію від одного із закладів вищої освіти України приватної форми власності щодо ризику «блокування» МОН закладам вищої освіти можливості присвоювати реєстраційні номери документам про освіту. Одночасно МОН розглядало питання запровадження вимоги складання вступних випробувань,

²⁴¹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 2.05.2023 № 510 «Про затвердження Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 червня 2023 р. за № 1055/40111: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1055-23#Text>.

²⁴² Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2023 р. № 269 «Про внесення змін до Порядку здійснення єдиного державного кваліфікаційного іспиту для здобувачів ступеня вищої освіти магістр за спеціальностями галузі знань «22 Охорона здоров'я»»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/269-2023-%D0%BF#Text>.

(зокрема національного мультипредметного тесту 2023 року) здобувачами освіти, які не складали їх під час зарахування до закладів освіти.

МОН повідомлено, що причиною такої ситуації стали випадки відновлення здобувачів освіти на навчання, які взагалі не мають результатів зовнішнього незалежного оцінювання (національного мультипредметного тесту, єдиного вступного іспиту, єдиного фахового вступного випробування та ін.) або намагалися його скласти, але не склали.

Для врегулювання питання та дотримання права здобувачів вищої освіти на отримання документа про освіту Уповноважений ініціював 11 липня 2023 року зустріч з Міністром освіти і науки України.

За результатами розгляду наданих Уповноваженим рекомендацій, а також враховуючи ухвалу Київського окружного суду про роз'яснення судового рішення від 05 вересня 2023 року у справі № ЗПП/320/88/23, МОН у вересні 2023 року прийняло рішення про зняття тимчасового обмеження на замовлення документів для всіх здобувачів освіти.

7. Захист прав споживачів

2023 року до Уповноваженого надійшло 836 звернень від різних категорій громадян про порушення їхніх прав як споживачів товарів, робіт і послуг. Найбільше таких звернень надходило від пенсіонерів і членів сімей військовослужбовців і стосувалися надання житлово-комунальних і фінансових/банківських послуг в умовах дії правового режиму воєнного стану.

7.1. Питання щодо заборгованості за послуги з постачання і розподілу електричної енергії та природного газу споживачам, у будинках яких під час окупації проживали військові РФ

Через відсутність правового регулювання питання щодо ненарахування плати за житлово-комунальні послуги за відповідний період перебування територій під окупацією РФ споживачам нараховували заборгованість за відповідні комунальні послуги, навіть якщо вони фактично їх не споживали, у зв'язку з тим, що в їхніх будинках проживали військові РФ.

До Уповноваженого звернувся житель звільненого Ізюма Харківської області та повідомив про нарахування йому заборгованості та пені за послуги з постачання та розподілу електричної енергії за період перебування міста під тимчасовою окупацією РФ. На території домогосподарства заявника (житловий будинок і майстерня) проживали військові РФ, які споживали (використовували) електричну енергію та природний газ у своїх цілях.

Для захисту прав заявника Уповноважений надав рекомендацію НКРЕКП щодо нормативно-правового регулювання питання щодо перерахунку обсягів споживання

електричної енергії та обсягів споживання природного газу на деокупованих територіях. Уряд прийняв постанову²⁴³, якою заборонено нараховувати плату за житлово-комунальні послуги з дати початку до дати завершення тимчасової окупації територій і стягувати заборгованість, утворену після 24 лютого 2022 року.

7.2. Ситуація з відновленням централізованого водопостачання споживачам після підриву Каховської ГЕС

Внаслідок підриву 06 червня 2023 року військами РФ Каховської ГЕС велика частина споживачів у Нікопольському та Криворізькому районах Дніпропетровської області залишилися без води. Частина органів місцевого самоврядування спільно з водоканалами зробили все можливе для відновлення централізованого водопостачання. Натомість в інших громадах через фінансово-господарські розбіжності з водоканалом споживачі тривалий час залишалися без водопостачання.

До Уповноваженого надійшло колективне звернення 107 жителів Томаківської селищної територіальної громади Нікопольського району Дніпропетровської області щодо відсутності централізованого водопостачання. Заявники поінформували, що проблема з водопостачанням виникла в багатьох громадах району після підриву військами РФ дамби Каховської ГЕС.

Уповноважений відкрив провадження, в межах якого встановлено: з 06 червня 2023 року на території громади у 2897 абонентів (6188 споживачів) відсутнє централізоване водопостачання; потребу у питній воді забезпечено через її підвезення, а також за допомогою пунктів видачі бутильованої води.

Відсутність централізованого водопостачання призводить до неможливості жителями громади: забезпечувати свої господарсько-побутові та гігієнічні потреби; запустити систему опалення в осінньо-зимовий період.

Проблема з відновленням централізованого водопостачання пов'язана з фінансово-господарськими розбіжностями, які виникли між територіальною громадою та обласним водоканалом, у частині утримання водогону та оплати послуг з централізованого водопостачання.

Уповноважений надав рекомендації Дніпропетровській ОВА, які враховано. Від 08 листопада 2023 року забезпечено подачу води з альтернативного джерела – Миколаївського водосховища. Технічна якість води придатна для використання у господарсько-побутових і гігієнічних потребах, а також у системі опалення.

Права 6188 споживачів на отримання послуги з централізованого водопостачання відновлено.

²⁴³ Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2023 р. № 1405 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо оплати житлово-комунальних послуг»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1405-2023-%D0%BF#Text>.

7.3. Наслідки відсутності підзаконних нормативно-правових актів з питань технічного обслуговування внутрішньобудинкової системи газопостачання

На адресу Уповноваженого надходили впродовж травня-червня 2023 року колективні звернення від мешканців багатоквартирних будинків з різних районів Києва щодо відключення їхніх помешкань від газопостачання. Відключення здійснено постачальником природного газу після планового обстеження газових мереж у будинках.

Підставою для відключення газопостачання стала відсутність у співвласників договорів та актів про технічне обслуговування внутрішньобудинкових систем газопостачання. Співвласники не могли укласти договори про технічне обслуговування внутрішньобудинкових систем газопостачання, оскільки Міненерго та НКРЕКП відповідно до Прикінцевих і перехідних положень Закону № 1060-IX²⁴⁴, який набрав чинності 01 травня 2021 року, не розробили та не затвердили нормативно-правових актів з питань технічного обслуговування внутрішньобудинкової системи газопостачання.

Внаслідок бездіяльності Міненерго та НКРЕКП близько 15 тисяч мешканців багатоквартирних будинків у Києві залишилися без газопостачання.

За результатами розгляду звернення встановлено причини відсутності газопостачання: співвласники не мають договору та акта про технічне обслуговування внутрішньобудинкових систем газопостачання багатоквартирного будинку після здійснення в будинку ремонту газового обладнання; постачальник природного газу відмовляється відновлювати газопостачання через відсутність зазначених документів.

Уповноважений надав рекомендації уряду, які враховано. Міненерго²⁴⁵ та НКРЕКП²⁴⁶ затвердили всі потрібні нормативно-правові акти з питань технічного обслуговування внутрішньобудинкової системи газопостачання.

7.4. Відсутність можливості замінити лампи старого зразка для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні

Більш як 151 тисяча громадян не можуть реалізувати своє право на заміну ламп старого зразка на енергозберігаючі лампи в рамках експериментального проєкту уряду

²⁴⁴ Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання окремих питань у сфері надання житлово-комунальних послуг» від 3.12.2020 № 1060-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-20#Text>.

²⁴⁵ Наказ Міністерства енергетики України від 29.09.2023 № 292 «Про затвердження Порядку технічного обслуговування внутрішньобудинкових систем газопостачання у багатоквартирному будинку», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 4 жовтня 2023 р. за № 1741/40797: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1741-23#Text>.

²⁴⁶ Постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг 22.11.2023 № 2162 «Про затвердження Методології розрахунку граничних рівнів вартості виконання видів робіт та послуг з технічного обслуговування внутрішньобудинкових систем газопостачання багатоквартирних будинків»: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2162874-23#Text>, від 5.12.2023 № 2291 «Про затвердження Типового договору на технічне обслуговування внутрішньобудинкових систем газопостачання багатоквартирного будинку та внесення змін до Кодексу газорозподільних систем»: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2291874-23#Text>.

щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні. Причина такої ситуації – відсутність у громадян реєстраційного номера облікової картки платника податків, які через свої релігійні переконання відмовилися від його прийняття, а одна з умов для отримання ламп – наявність цього документа²⁴⁷. Відтак громадяни, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, не можуть реалізувати своє право на отримання ламп.

Для захисту прав цієї категорії громадян Уповноважений неодноразово надавав рекомендації Мінекономіки. Питання залишається невирішеним.

7.5. Незабезпечення державою дотримання прав громадян у зв'язку з нездійсненням заходів державного нагляду (контролю)

До Уповноваженого звертаються громадяни про порушення їхніх прав органами державної влади, ОМС, суб'єктами господарювання у різних сферах.

Один із способів захисту своїх прав – здійснення органами державного нагляду (контролю) відповідних заходів щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт і послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

За інформацією, отриманою у грудні 2023 року від ДРС, у період з 01 січня 2023 року до 31 серпня 2023 року за більш як 15 тис. зверненнями (скаргами) від громадян загалом здійснено всього 1045 (6% кількості звернень) заходів державного нагляду (контролю) у 16 сферах, зокрема Держпродспоживслужбою – 786, Держпраці – 239, ДІАМ – 7, ДЕІ – 13.

Держрибагентство та Держгеокадастр заходи державного нагляду (контролю) за зверненнями (скаргами) від громадян не здійснювали.

Причина низького рівня здійснених заходів державного нагляду (контролю) – діючі обмеження уряду щодо планових і позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період дії правового режиму воєнного стану, запровадженого указом Президента України²⁴⁸.

Уповноважений у червні 2023 року надав рекомендації уряду, розробив проєкт постанови щодо відновлення здійснення заходів державного нагляду (контролю) на територіях, не включених до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією²⁴⁹.

²⁴⁷ Постанова Кабінету Міністрів України від 10 січня 2023 р. № 25 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/25-2023-%D0%BF#Text>.

²⁴⁸ Указ Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

²⁴⁹ *supra* 109

Мінекономіки у липні 2023 року поінформувало про наявність зауважень до проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 330» у ДСНС, Держгеонадр, Держенергонагляду, Міндовкілля, які також підтримує Мінекономіки. Наразі нормативно-правового акта, який би стосувався відновлення державного нагляду (контролю) на територіях, де не ведуться активні бойові дії, не прийнято.

8. Право на безпечне довкілля

8.1. Загрози навколишньому середовищу внаслідок військової агресії

Масштабна агресія Росії проти України впливає на стан довкілля. Внаслідок воєнних дій порушуються права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

За інформацією Міндовкілля²⁵⁰, на 08 лютого 2024 року сума збитків, завданих довкіллю України від війни, становить 2194 млрд грн, зокрема щодо: атмосферного повітря – 1 080,8 млрд грн; земельних ресурсів – 1 024,3 млрд грн; водних ресурсів – 82,2 млрд грн.

Працівники Держекоінспекції зафіксували 3877 фактів заподіяння шкоди довкіллю внаслідок збройної агресії РФ.

Найбільше шкоди довкіллю завдано після підриву РФ греблі Каховської ГЕС. Орієнтовна сума збитків, завданих довкіллю, становить 146,4 млрд грн²⁵¹. Об'єм води зменшено на 14,395 куб. км, площа підтоплених лісів становить 63 447 га. Згідно з висновками спеціалістів, руйнування Каховської ГЕС впливає на зміну клімату. Наслідки цієї катастрофи для довкілля будуть відчутні в майбутньому, через посилення опустелювання, зміни гідрологічного режиму та висихання насаджень у зв'язку зі зниженням рівня ґрунтових вод, та відповідно підвищення пожежної небезпеки.

Підрив дамби Каховської ГЕС.

06 червня 2023 року близько 3 години ранку російські окупанти здійснили терористичний акт, підірвавши дамбу Каховської ГЕС, що призвело до виникнення техногенної катастрофи і надзвичайної екологічної ситуації.

Уповноважений звернувся до Генерального Секретаря ООН Антоніо Гуттереша, генерального директора МАГАТЕ Рафаеля Гроссі, виконавчого директора програми ООН з охорони навколишнього природного середовища (ЮНЕП) Інгер Андерсен, Незалежної міжнародної комісії ООН із розслідування злочинів РФ, Генсека Ради Європи Марії Пейчинович-Бурич, Генерального секретаря ОБСЄ Гельги Марії Шмідт та керівників

²⁵⁰ «ЕкоЗагроза». Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України: <https://ecozagroza.gov.ua>.

²⁵¹ *ibid* (дата звернення 11.03.2024).

інших організацій із закликом і вимогою негайно відреагувати на кричущий злочин РФ проти цивільного мирного населення.

Своєю чергою Служба безпеки України відкрила кримінальне провадження за фактом підризу дамби Каховської ГЕС, розслідування розпочато за статтею 438 (порушення законів і звичаїв війни) та статтею 441 (екоцид) Кримінального кодексу України.

За інформацією Генерального прокурора України²⁵², загалом розслідується більш як 200 воєнних злочинів проти довкілля та 15 випадків, які за Кримінальним кодексом України кваліфіковано як екоцид.

Забруднення навколишнього середовища відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель і споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій.

З власної ініціативи Уповноважений здійснив моніторинги дотримання ОМС у 16 громадах 6 областей Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель і споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків²⁵³.

Результати моніторингу: ОМС не дотримуються вимог Порядку щодо збирання та видалення азбестовмісних відходів; Закон України «Про управління відходами»²⁵⁴ не містить поняття «відходи від руйнувань» і не визначає особливостей управління такими відходами.

Уповноважений надав рекомендації ОМС щодо дотримання вимог до збирання та видалення азбестовмісних відходів, які враховано. Рекомендації Міндовкілля стосувались унормування питання оброблення та перероблення відходів азбесту, азбестовмісних виробів і матеріалів, які опрацьовуються.

8.2. Ситуація з порушенням суб'єктами господарювання прав громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля

2023 року до Уповноваженого надходили звернення від громадян з різних регіонів України щодо порушення їхніх прав на безпечне для здоров'я довкілля суб'єктами господарювання, зокрема щодо засмічення територій, шкідливого впливу шуму і вібрацій на організм людини та забруднення повітря. За результатами розгляду звернень громадян і вжитих Уповноваженим заходів: відкрито кримінальне провадження, ліквідовано

²⁵² Андрій Костін: Довкілля більше не має бути мовчазною жертвою війни/ Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора, 29.06.2023: <https://gp.gov.ua/ua/posts/andrii-kostin-dovkillya-bilse-ne-maje-buti-movcaznoyu-zertvoyu-viini>.

²⁵³ Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 р. № 1073 «Про затвердження Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>.

²⁵⁴ Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 № 2320-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>.

несанкціоноване звалище відходів; МОЗ: затверджено Порядок встановлення державних медико-санітарних нормативів та державних медико-санітарних правил, допустимих параметрів впливу на організм людини²⁵⁵; здійснюється підготовка нормативно-правових актів щодо: вдосконалення механізму контролю стосовно виконання суб'єктами господарювання приписів, наданих за результатами здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю); санітарних норм допустимих вібрацій у житлових будинках.

До Уповноваженого звернулися мешканці смт. Клавдієво-Тарасове Київської області у зв'язку з перевищенням шуму та забруднення повітря внаслідок недотримання підприємством з переробки деревини вимог санітарного законодавства.

Уповноважений надав рекомендації Держспродспоживслужбі, які враховано. Здійснено позаплановий захід державного нагляду (контролю), зафіксовано порушення санітарного законодавства трьома суб'єктами господарювання, видано обов'язкові до виконання приписи.

Виконано припис одним суб'єктом господарювання: організовано систему контролю за рівнем викидів шкідливих речовин; встановлено технологічне обладнання для вловлювання шкідливих викидів у димових газах; забезпечено контроль за безперебійною роботою системи очищення викидів; встановлено додаткові огорожі та екрани в місцях, де рівень шуму перевищував допустимі норми.

Держспродспоживслужба не здійснила контроль за виконанням приписів іншими суб'єктами господарювання. Причина – підрозділи Держспродспоживслужби не можуть здійснити контролюючу функцію через недосконалість законодавства.

Уповноважений надав рекомендації МОЗ щодо вдосконалення механізму контролю стосовно виконання суб'єктами господарювання приписів, наданих за результатами здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю), які підтримано.

8.3. Стан виконання Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами Державною установою «Центр громадського здоров'я МОЗ України»

Моніторингом реалізації положень наказу МОЗ²⁵⁶ встановлено: ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України» не здійснює збору, узагальнення, аналізу даних і

²⁵⁵ Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 6.11.2023 № 1915 «Про затвердження Порядку встановлення державних медико-санітарних нормативів та державних медико-санітарних правил, допустимих параметрів впливу на організм людини», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 14 грудні 2023 р. за № 2180/41236: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2180-23#Text>.

²⁵⁶ Наказ Міністерства охорони здоров'я від 6.09.2022 № 1602 «Про затвердження Змін до Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 8 листопада 2022 р. за №1387/38723: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1387-22#Text>.

подання інформації до МОЗ щодо моніторингу дотримання суб'єктами господарювання з медичної практики вимог поводження з медичними відходами.

Причина такої ситуації – відсутність затвердженої форми звіту та встановлених термінів подачі звітності і для ДУ «Центр громадського здоров'я МОЗ України», і для суб'єктів господарювання з медичної практики. За даними МОЗ, 2133 суб'єкти господарювання з медичної практики не дотримуються вимог Державних санітарно-протиепідемічних правил і норм щодо поводження з медичними відходами: 3% не мають договору з перевізником; 9% не мають договору з ліцензіатом; 3,3% не мають стандартних операційних процедур щодо поводження з медичними відходами і, відповідно, не розмістили їх на робочих місцях; 9,5% не забезпечені місткостями для побутових відходів; 5,7% та 8,0% не забезпечені місткостями для інфекційних відходів та небезпечно гострих відходів (відповідно); більше третини (39,4%) не мають приміщення для тимчасового зберігання медичних відходів; 1,6% працівників зовсім не забезпечені засобами індивідуального захисту для уникнення ризиків під час поводження з медичними відходами, а 38,5% – мають такі засоби суто для рутинних практик.

Уповноважений надав рекомендації МОЗ, вирішення яких можливо через внесення змін до відомчого нормативно-правового акта, які підтримано.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проєкту закону України про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України (реєстр. № 9453 від 03 липня 2023 року).

Міністерству економіки України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України щодо позасудового врегулювання спорів між споживачем і суб'єктом господарювання;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону про внесення змін до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX, якими дозволити Держпраці України здійснювати позапланові заходи державного нагляду (контролю) за наявності заборгованості з виплати заробітної плати;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про внесення змін до постанови від 10 січня 2023 року № 25 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо створення сприятливих умов для забезпечення ефективного споживання електричної енергії в Україні» щодо забезпечення прав громадян, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків на отримання ламп;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо внесення змін до постанови від 13 березня 2022 року № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» для відновлення здійснення заходів державного нагляду (контролю) на всіх територіях, на яких не ведуться бойові дії та не є окупованими.

Міністерству соціальної політики України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо визначення умов надання державної соціальної допомоги особам з інвалідністю з дитинства після досягнення ними повноліття під час дії правового режиму воєнного стану;

забезпечити органи соціального захисту населення бланками посвідчень, що підтверджують право пільгових категорій населення на пільги, відповідно до фактичної потреби у цих бланках.

Міністерству соціальної політики України, Міністерству охорони здоров'я України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови щодо відшкодування вартості лікарських засобів і медичних виробів, що не включені до програми державних гарантій медичного обслуговування населення, у разі якщо потреба в них виникла під час лікування потерпілих на виробництві за прямими наслідками страхового випадку.

Міністерству соціальної політики України, Міністерству економіки України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України щодо умов зарахування до стажу роботи періодів, за які з вини роботодавця не сплачено ЄСВ.

Міністерству охорони здоров'я України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт закону України щодо використання поза межами інструкції для медичного застосування лікарського засобу для лікування пацієнтів, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт розпорядження щодо затвердження Плану дій на 2024—2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року з урахуванням заходів, що не були виконанні вчасно у період до 2023 року;

здійснювати проведення закупівель лікарських засобів для надання медичної допомоги в межах Програми державних гарантій медичного обслуговування населення вчасно у відповідному бюджетному періоді.

Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству економіки України:

розробити та затвердити наказ щодо перекладу та імплементації ORPHANET в систему охорони здоров'я України, затвердження національного класифікатора рідкісних (орфанних) захворювань.

Міністерству культури та інформаційної політики України:

розробити відповідні методики для створення переліку об'єктів міжнародного гуманітарного права, які потребують маркування в особливий період;

розробити єдиний реєстр втрат культурно-мистецьких цінностей і національних (регіональних, муніципальних), і приватних колекцій на тимчасово окупованих територіях України для подальшого вжиття заходів з їх повернення;

здійснити перегляд та актуалізацію переліку об'єктів культурної спадщини, включених до Попереднього списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

розробити стратегію щодо охорони культурної спадщини України та план заходів з її виконання.

Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови про затвердження порядку оброблення та переробки відходів азбесту, азбестовмісних виробів і матеріалів, які опрацьовуються.

Міністерству освіти і науки України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови Кабінету Міністрів України про внесення змін до переліку професій загальнодержавного значення, підготовку за якими здійснюють коштом державного бюджету.

Пенсійному фонду України:

розробити та затвердити проєкт змін до постанови правління Пенсійного фонду України від 03 листопада 2017 року № 26-1 «Про порядок оформлення, виготовлення та видачі документів, що підтверджують призначення особі пенсії», зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 04 грудня 2017 року за № 1464/31332, для врегулювання питання отримання паперового пенсійного посвідчення пенсіонером, який перебуває за кордоном.

РОЗДІЛ 7. Реалізація НПМ і права людини в місцях несвободи

Опрацьовано звернень	34
Опрацьованих НПА	22
Здійснено моніторингів	538
Акти реагування (подання Уповноваженого)	140
Кількість запитів та ініціативних листів	316
Кількість проведених правопросвітницьких заходів	2
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	222

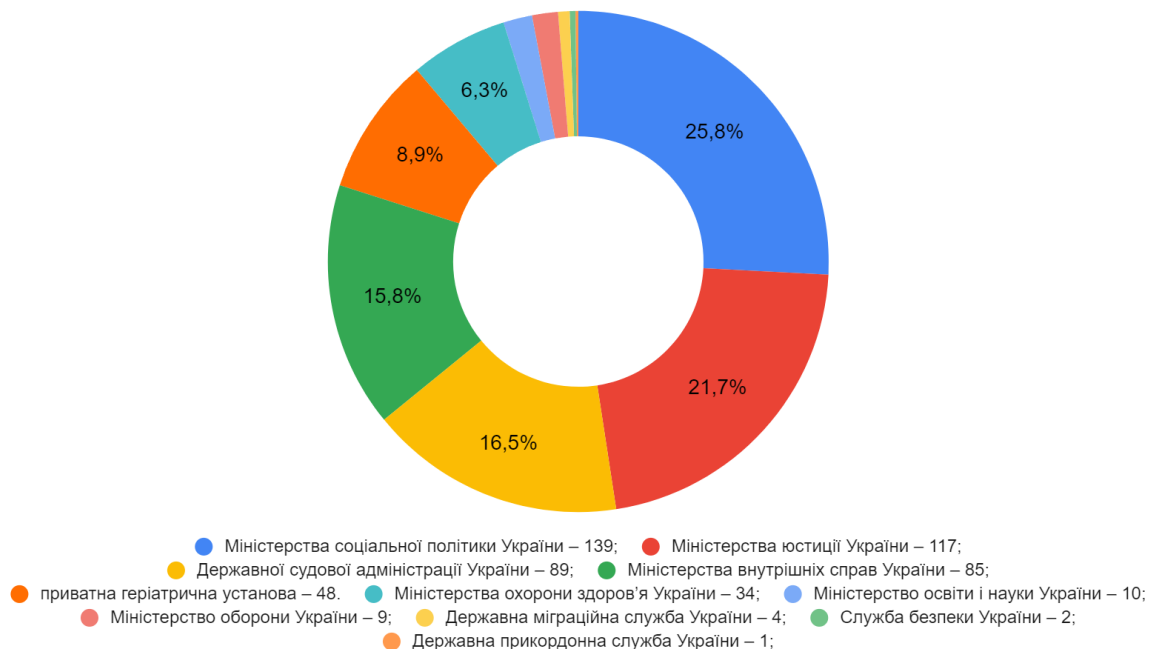
Діяльність Уповноваженого в частині захисту прав людини в місцях несвободи складається із системної реалізації Національного превентивного механізму (НПМ) та розгляду індивідуальних звернень щодо порушень прав людини в місцях несвободи.

Загальна кількість місць несвободи на території України становить 3770, які відповідно до пункту 8 статті 13 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений може відвідувати без попереднього повідомлення про час і мету відвідування. За Факультативним протоколом до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання²⁵⁷, це місця, що перебувають під юрисдикцією та контролем держави, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою або з його відома чи мовчазної згоди.

Секретаріат Уповноваженого спільно з представниками громадськості 2023 року здійснили 538 відвідувань НПМ місць несвободи:

²⁵⁷ Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, людських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48#Text.

Кількість моніторингів по установам

Із 538 відвідувань працівники Департаменту здійснили – 206, працівники відділу сприяння роботі регіональних представництв – 332, зокрема в розрізі областей: Вінницька – 24, Волинська – 21, Дніпропетровська – 39, Донецька – 0, Житомирська – 23, Закарпатська – 25, Запорізька – 20, Івано-Франківська – 25, Київська – 13, Кіровоградська – 20, Луганська – 0, Львівська – 29, Миколаївська – 1, Одеська – 28, Полтавська – 36, Рівненська – 30, Сумська – 17, Тернопільська – 25, Харківська – 39, Херсонська – 0, Хмельницька – 29, Черкаська – 17, Чернівецька – 14, Чернігівська – 24, Київ – 39.

За результатами відвідувань виявлено системні порушення прав і свобод людини і громадянина у місцях несвободи, зокрема на захист від катувань, жорстокого або такого, що принижують гідність, поводження чи покарання; на охорону здоров'я, медичну допомогу; право на працю та ін.

1. Вплив збройного конфлікту на місця несвободи в Україні

РФ продовжує порушувати право українців на життя, свободу, особисту недоторканність і безпеку. На другий рік повномасштабної агресії РФ проти України продовжилися масові обстріли цивільних об'єктів, критичної інфраструктури, зокрема місць несвободи, які зазнали різного ступеня руйнувань і пошкоджень. Частина місць несвободи залишається на ТОТ.

За даними **Міністерства юстиції України**, у структурі ДКВС України налічується 182 установи виконання покарань. На 31 грудня 2023 року не функціонують:

- 29 установ виконання покарань, розташованих на територіях Донецької та Луганської областей, тимчасово непідконтрольних уряду України з 2014 року;
- 5 установ на ТОТ АР Крим та Севастополя;
- 7 установ виконання покарань, розташованих на територіях, тимчасово окупованих РФ з 24 лютого 2022 року;
- у 9 установах виконання покарань засуджених та ув'язнених не тримають у зв'язку зі здійсненням евакуації та розташуванням на деокупованих територіях Херсонської області;
- 2 установи виконання покарань перепрофільовано в табір для тримання військовополонених;
- 1 виховна установа.

У структурі державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» (далі – ЦОЗ ДКВС) перебуває 99 закладів охорони здоров'я, зокрема: спеціалізованих туберкульозних лікарень – 5, багатoproфільних лікарень – 7, медичних частин – 83, фельдшерсько-акушерських пунктів – 4. Упродовж 2023 року ліквідовано 4 установи ЦОЗ ДКВС, об'єднані 4 установи у дві та створено одну медичну частину. Внаслідок постійних ракетних обстрілів зазнали руйнувань 22 установи виконання покарань, 15 зазнали незначних руйнувань і пошкоджень майна, часткового руйнування будівель, серед яких 2 установи непридатні для подальшого використання (державні установи «Оріхівська виправна колонія (№ 88)» і «Дружелюбівський виправний центр (№ 1)»).

За інформацією **Національної поліції України** на 31 грудня 2023 року зі 109 ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ), функціонування 28 тимчасово припинено (9 – у зв'язку з реконструкцією та ремонтними роботами, 3 – вирішується питання щодо ліквідації або ремонту, 6 – через військові дії, 4 – зруйновані (частково зруйновані) під час збройної агресії РФ в Україні, 6 – перебувають на ТОТ). Продовжують функціонувати – 81 ІТТ.

За даними **Державної прикордонної служби України**, у їхньому підпорядкуванні перебуває 56 місць тимчасового тримання, розрахованих на одночасне утримання 358 осіб. Внаслідок збройної агресії РФ та у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану припинено функціонування 39 місць тимчасового тримання, 8 з яких перебувають на ТОТ у межах Харківської, Луганської, Херсонської та Запорізької областей.

За інформацією **Національної поліції України**, на 31 грудня 2023 року зі 109 ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ) функціонування 28 тимчасово припинено (9 – у зв'язку з реконструкцією та ремонтними роботами, 3 – вирішується питання щодо ліквідації або ремонту, 6 – через військові дії, 4 – зруйновані (частково зруйновані) під час збройної агресії РФ в Україні, 6 – перебувають на ТОТ). Продовжують функціонувати – 81 ІТТ.

Згідно з даними **Державної судової адміністрації України** внаслідок постійних ракетних обстрілів зруйновано 15 приміщень судів (2 приміщення зруйновано частково) та 116 приміщень судових установ пошкоджено частково. Найбільше

пошкоджено/зруйновано приміщень судових установ у Харківській, Донецькій, Херсонській і Миколаївській областях.

За інформацією **Національної соціальної сервісної служби України**, на 01 січня 2022 року в регіонах України функціонувало 245 інтернатних закладів соціального захисту, в яких перебувало 37 899 підопічних.

На 17 січня 2024 року забезпечено тимчасове переміщення (евакуацію) 4595 підопічних із 41 інтернатного закладу (12,1% загальної кількості всіх підопічних, які перебували в інтернатних закладах на 01 січня 2022 року), з яких: 3719 осіб переміщено до інтернатних закладів іншої області та 876 осіб – за кордон.

Найбільше вихованців і підопічних переміщено (евакуйовано) з Донецької (1608), Харківської (654), Херсонської (298) областей.

Відповідно до наданої **Міністерством соціальної політики України** інформації на 31 грудня 2023 року кількість місць несвободи в Україні, що перебувають у сфері правового регулювання міністерства, становить 452, а саме: психоневрологічні інтернати – 139, геріатричні пансіонати – 34, будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю – 33, пансіонати для ветеранів війни і праці – 7, соціально-реабілітаційні центри – 8, будинки дитини – 10, дитячі будинки-інтернати – 36, притулки для дітей – 4, дитячі будинки – 1, центри соціальної реабілітації дітей з інвалідністю – 6, центри соціально-психологічної реабілітації дітей – 95, загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації – 5.

За даними Міністерства соціальної політики України щодо місць несвободи, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України:

- частково пошкоджено 7 закладів, активні бойові дії та розташування на тимчасово окупованій території унеможливають вдале функціонування закладів, з них евакуйовано 1317 осіб;
- частково зруйновано 14 закладів, активні бойові дії та розташування на тимчасово окупованій території унеможливають вдале функціонування закладів, з них евакуйовано 2078 осіб;
- повністю зруйновано 6 закладів, 360 осіб евакуйовано із закладів.

Згідно з інформацією, наданою **Міністерством охорони здоров'я України**, 24 місця несвободи Міністерства охорони здоров'я України постраждали внаслідок збройної агресії РФ проти України, найбільше постраждали місця несвободи в Луганській і Донецькій областях – 5.

Згідно з інформацією **Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України** встановлено факти жорстокого поводження з ув'язненими на окупованих територіях, погіршення стану здоров'я громадян України, позбавлених волі за політичними мотивами, на них не припиняється тиск. Їм не надають належної медичної допомоги, родичам невідомо, де ув'язнені перебувають, не надають можливості отримувати та надсилати листи, спілкуватися з рідними, забороняють передавати ліки, застосовують побиття.

Секретаріат Уповноваженого 2023 року отримувач інформацію від Представника Президента України в Автономній Республіці Крим у вісниках щодо загальної ситуації та ймовірних міжнародних злочинів на тимчасово окупованій території АР Крим та Севастополя в умовах нового етапу збройної агресії РФ на території України, в яких наголошено на масових порушеннях прав людини.

Тривають утиски активістів – громадян України, які не погоджуються з режимом та діями держави-агресора. Надходять відомості про погіршення стану здоров'я громадян України, позбавлених волі за політичними мотивами. Вони потребують термінової медичної допомоги, скаржаться на бездіяльність лікарів та умови утримання у слідчих ізоляторах, в камерах на високу вологість і холод.

2. Ситуація з дотриманням прав людини в місцях несвободи

2.1. Місця несвободи системи Міністерства юстиції України

Як і в попередні роки, 2023 року відвідування установ системи Міністерства юстиції України групами НПМ залишилося одним із пріоритетних напрямів з огляду на широкий спектр прав, які має забезпечувати адміністрація установ Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), великого наповнення цих установ і тривалого часу перебування в них утримуваних осіб. Як свідчить досвід попередніх років, саме в установах ДКВС України виявляють найбільше порушень прав ув'язнених і засуджених.

Заходів, які оголошує МЮ України як пріоритетні, не реалізують десятиріччями, натомість визначають кроки, які нібито мають сприяти виправленню ситуації з дотримання прав людини.

(а) Випадки сегрегації та стигматизації утримуваних осіб

Ця проблема – системна у діяльності установ ДКВС України. У деяких установах ДКВС України спостерігається практика сегрегації та стигматизації ув'язнених і засуджених, що виражається в належності останніх до особливо вразливої категорії. Цій категорії ув'язнених і засуджених не створено умов для реалізації їхніх рівних прав порівняно з іншими утримуваними.

У таких установах особливо вразлива категорія утримуваних проживає у камерах, які не відповідають людським умовам перебування, в них наявний стійкий сморід, стіни вкриті пліснявою, санвузли брудні, змивні бачки не працюють, матраци вологі.

Європейський суд з прав людини у справі «S.P. and others v. Russia» (заява № 36463/11 від 02 серпня 2023 року)²⁵⁸ наголошує на потребі боротьби з негативним впливом

²⁵⁸ S.P. and Others v. Russia – 36463/11, 11235/13, 35817/13 et al. Judgment 2.5.2023 [Section III]: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22002-14063%22%7D>.

неформальної тюремної ієрархії та постановив, що наявність особливо вразливих категорій (ізгоїв), є порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Під час здійснення відвідування державної установи «Дніпровська установа виконання покарань (№ 4)» (далі – ДУВП) представники груп НПМ у підвальному приміщенні виявили двох ув'язнених, які належать до особливо вразливої категорії. У приміщенні, де перебували ці особи, були матраци, продукти харчування, цигарки та інші особисті речі, які свідчили, що проживання цих ув'язнених у підвальному приміщенні має постійний характер.

Окрім цього, адміністрація ДУВП не розміщує особливо вразливу категорію ув'язнених і засуджених у камерні приміщення збірного відділення. Працівники змушують їх стояти біля камерних приміщень збірного відділення перед відправкою за межі установи, що позбавляє їх на тривалий час доступу до питної води, санвузла та можливості присісти на лаву.

Під час відвідування державної установи «Личаківська виправна колонія (№ 30)» встановлено, що для харчування осіб, які належать до особливо вразливої категорії, у їдальні виділено окремі столи, за якими вони приймають їжу.

Усе це можна розцінювати як катування, а саме спричинення морального страждання, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду за мовчазної згоди посадових осіб установи відповідно до статті 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.

(b) Неналежні умови тримання в установах

Передусім ідеться про розмір мінімальної житлової площі на одного засудженого, яка нормативно з 01 січня 2012 року мала бути збільшена з 3-х квадратних метрів до 4-х для уникнення проблем із переповненням, що призводить до негігієнічних умов, постійної відсутності приватності, перезавантаження медичних служб та інфраструктури установи. Утім, шлях оптимізації та консервації установ виконання покарань призводить до того, що майже в усіх пенітенціарних установах досі не дотримують вимоги норм площі.

У процесі відвідувань представники груп НПМ регулярно фіксували порушення встановлених норм площі на особу.

У камерних приміщеннях державної установи «Харківський слідчий ізолятор» (далі – Харківське СІЗО) представники групи НПМ зафіксували площу на одного засудженого, яка становила 2,9 м², замість 4 м² встановлених нормативно-правовими актами.

Окрім цього, через переповненість камерних приміщень Харківського СІЗО, представниками групи НПМ виявили одного утримуваного, якому не вистачило спального місця і він спав на підлозі.

Упродовж тривалого часу проблема неналежних умов тримання в місцях несвободи залишається актуальною, а відтак продовжує існувати і привід для звернень до Європейського суду з прав людини щодо порушень Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Так, у справі «Смілянська проти України» (Smilyanskaya v. Ukraine) (заява № 46196/11 від 21 листопада 2019 року)²⁵⁹ вказано на неналежні умови тримання у Харківському СІЗО, а саме відсутність особистого простору через порушення норм площі (близько 1 м² на особу) у камерних приміщеннях, де утримувалася заявниця. З цих підстав Європейський суд з прав людини постановив, що у зв'язку з неналежними матеріально-побутовими умовами порушено статтю 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і призначено виплати заявниці 10 тис. євро як моральну компенсацію.

У пункті 13 сьомої загальної доповіді [CPT/Inf (97) 10] Європейський комітет з питань запобігання катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, зазначає, що проблема з переповненими камерними приміщеннями призводить до негігієнічних умов, постійної відсутності приватності, перевантаження медичних служб та інфраструктури установи і тому потребує виправлення²⁶⁰.

(с) Порушення прав ув'язнених і засуджених на належні умови праці

Під час відвідування установ ДКВС України групи НПМ встановили, що залучення засуджених та ув'язнених до виконання виробничих завдань здійснюють переважно без належного документального оформлення, тривалість робочого часу здебільшого перевищує 40 годин на тиждень, не завжди за виконувану роботу робітники отримують належну винагороду, працюють у виробничих цехах без дотримання вимог техніки безпеки.

²⁵⁹ Справа «Смілянська проти України» (Заява № 46196/11):
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e88#Text.

²⁶⁰ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). 7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996:
<https://rm.coe.int/1680696a71>.

24 серпня 2023 року група НПМ відвідала державну установу «Диканівська виправна колонія (№ 12)». У процесі конфіденційного спілкування та огляду засуджених, які працевлаштовані у ливарному цеху зазначеної установи, встановлено наявність майже у кожного робітника цеху великих опіків рук і ніг. Ці травми стали наслідком того, що працівники ливарного цеху не забезпечені спеціальним одягом, взуттям та іншими засобами індивідуального захисту.

Уповноважений скерував подання (від 19 вересня 2023 року № 8340.2/23/39.1) до МЮ України для вжиття заходів реагування та недопущення порушень прав на безпеку праці.

За результатами розгляду листа Уповноваженого Міністерство юстиції України поінформувало Уповноваженого, що на підприємстві розроблено та затверджено інструкції з охорони праці для всіх спеціальностей, додатково закуплено засоби індивідуального захисту для працюючих засуджених, впроваджено візуальний огляд засуджених на предмет виявлення тілесних ушкоджень після кожної відпрацьованої зміни.

Крім того, працівників з-поміж засуджених залучають до праці на безоплатній основі або за малі кошти. Їх залучають до виконання робіт з благоустрою (дозволено до 2 годин на день) відповідно до Кримінально-виконавчого кодексу України, проте вони фактично працюють повний робочий день, без оплати праці або за продукти харчування (чай, кава, цигарки та ін.).

Період працевлаштування в установах робітникам, яких використовують без оплати праці, не включають до стажу роботи, який відповідно до статті 12 Закону України «Про пенсійне забезпечення» має бути не менше 25 років для призначення пенсії за віком і позбавляє права на соціальні гарантії.

Працівники підприємств з-поміж засуджених виправних колоній отримують заробітну плату менше мінімальної або їх також залучають до робіт без оплати праці. Засуджених залучають до праці більше 40 годин на тиждень, на 2 зміни та навіть у нічний час. Робочий час часто не фіксують в офіційних документах (фіксують лише 8 годин на день), певних надбавок за надмірну роботу не виплачують.

2.2. Заклади державної установи «Центр охорони здоров'я ДКВС України» (ЦОЗ ДКВС)

Важливим напрямом у діяльності НПМ 2023 року було відвідування 47 медичних частин і 4 багатопрофільних лікарень ДУ «ЦОЗ ДКВС України». Не зважаючи на надані НПМ попередні рекомендації щодо відновлення прав утримуваних осіб, досі виявляються численні факти порушення прав осіб, яких утримують у медичних закладах/частинах у межах пенітенціарних установ.

Під час періодичних відвідувань України Європейський Комітет із запобігання катуванням і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню,

наголошував, що ув'язнені особи повинні мати принаймні такі самі стандарти медичної допомоги, як і в суспільстві, та повинні мати безоплатний доступ до потрібних медичних послуг.

Водночас у процесі регулярних відвідувань пенітенціарних установ було виявлено низку системних проблем, що призводять до порушення прав засуджених та ув'язнених осіб на отримання належної медичної допомоги.

Так, камери та палати у медичних частинах і лікарнях часто не відповідають належним санітарним і гігієнічним вимогам, що становить загрозу поширення інфекційних захворювань. Окрему стурбованість викликає ситуація з протидією туберкульозу – відповідні ізолятори за своїми характеристиками не відповідають сучасним медичним стандартам.

Крім того, є низка системних вад в організації медичної допомоги в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах. Зокрема профілактичні огляди часто здійснюють формально або взагалі не здійснюють. Не налагоджена взаємодія між лікарями-психіатрами та працівниками соціально-психологічної служби в установах покарань, що ускладнює запобігання самогубствам і погіршує психічне здоров'я засуджених та ув'язнених осіб. Медичну допомогу особам з психічними розладами часто надають з порушеннями відповідного законодавства. У багатьох випадках пенітенціарна система просто неспроможна забезпечити певні види належного лікування, наприклад, хірургічного чи паліативного.

Досі зберігається невиправданий контроль від адміністрації установ за роботою медичних частин, що порушує принцип конфіденційності інформації про стан здоров'я ув'язнених. Крім того, випадки тілесних ушкоджень, виявлені у засуджених та ув'язнених, часто не фіксують або фіксують неналежним чином.

Часто у процесі відвідувань НПМ фіксують випадки відсутності журналів і неналежного ведення історій хвороб. Медичні працівники не мають доступу до електронних медичних карток пацієнтів. Окремо варто зазначити проблему неуккомплектованості медичних частин і лікарень державної установ ЦОЗ ДКВС медичним персоналом, незабезпеченість аптек достатньою кількістю лікарських засобів і виробів медичного призначення, несправність або відсутність потрібного медичного обладнання. Це призводить до неможливості своєчасного обстеження та лікування захворювань. Крім того, в окремих випадках виявлено зберігання та використання прострочених медикаментів.

Є також проблеми дотримання прав людей з інвалідністю, яких утримують в установах Державної кримінально-виконавчої служби України. Їм не створюють належних умов перебування та не надають реабілітаційної допомоги.

2020 року наказом Міністерства охорони здоров'я України²⁶¹ створено міжвідомчу робочу групу з питань удосконалення надання медичної допомоги засудженим та особам, узятим під варту та звільненим з місць позбавлення волі, для вдосконалення надання медичної допомоги та супроводу засуджених, ув'язнених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Не зважаючи на те, що Операційним планом реалізації Стратегії реформування пенітенціарної системи²⁶² передбачено розробку моделі надання медичної допомоги засудженим та особам, взятим під варту, у єдиному медичному просторі України в III кварталі 2023 року, на сьогодні жодних реальних кроків у цьому напрямі не здійснено. Наразі відсутній будь-який проєкт чи концепція об'єднання системи надання меддопомоги у місцях позбавлення волі із загальнонаціональною системою охорони здоров'я, що унеможливило б доступ засуджених та ув'язнених осіб до сучасних методів діагностики та лікування, створює додаткові бар'єри у боротьбі з поширенням інфекційних захворювань. Крім того, ізолюваність пенітенціарної медицини заважає залученню висококваліфікованих медичних кадрів та отриманню належного фінансування коштом державної програми медичних гарантій.

Крім цих, варто виокремити такі проблеми з наданням медичної допомоги в установах ЦОС ДКВС.

(а) Відсутність належної медичної допомоги засудженим та ув'язненим особам, які хворіють на вірусний гепатит С

Зокрема під час відвідувань пенітенціарних установ група НПМ регулярно виявляє, що особам з підозрою на вірусний гепатит С не здійснюють кількісного або якісного тесту на нуклеїнові кислоти методом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) або виявлення ядерного антигену (HCV core antigen (cAg) у сироватці або плазмі крові. Такі особи також не отримують пангенотипні препарати прямої противірусної дії, що призводить до розвитку захворювань печінки (некротичне запалення печінки, фіброз, цироз печінки, декомпенсація цирозу, гепатоцелюлярна карцинома, тяжкі позапечінкові прояви), тяжких наслідків для здоров'я засуджених та ув'язнених осіб і смерті. Під час відвідувань медичних частин ЦОЗ ДКВС група НПМ майже щоразу встановлювала факти, коли більшість засуджених осіб обстежували швидкісними тестами, які можуть встановити лише підозру на наявність вірусного гепатиту С. Водночас переважна більшість засуджених за

²⁶¹ Наказ Міністерства охорони здоров'я від 18.08.2021 №1743 «Про утворення та затвердження складу міжвідомчої робочої групи з питань удосконалення надання медичної допомоги засудженим, особам, узятим під варту та звільненим з місць позбавлення волі»:

<https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-18082021--1743-pro-utvorennja-ta-zatverdzhennja-skladu-mizhvidomchoi-robochoi-grupi-z-pitan-udoskonalennja-nadannja-medichnoi-dopomogi-zasudzhenim-osobam-uzjatim-pid-vartu-ta-zvilnenim-z-misc-pozbavlennja-voli>.

²⁶² Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. №1153-р «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.

наслідком встановленої підозри не проходила додаткового обстеження для підтвердження діагнозу, та ще менше осіб після підтвердження діагнозу отримували лікування.

(b) Недостатнє впровадження програм замісної підтримувальної терапії (ЗПТ)

Наразі у пенітенціарних установах України лише частково забезпечено впровадження програм ЗПТ для засуджених та ув'язнених осіб, які мають залежності. Зокрема Міністерство юстиції України не забезпечено запровадження такого лікування у більшості слідчих ізоляторів та установ виконання покарань. Через брак фінансування програми ЗПТ реалізовано лише в окремих установах ДКВС України. Відповідно до Звіту щодо реалізації Пілотного проєкту «Комплексне лікування з використанням препаратів замісної підтримувальної терапії засуджених з психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів» лікування засуджені із ЗПТ отримували, зокрема, в Медичній частині № 65 філії ЦОЗ ДКВС України в Полтавській області, Медичній частині № 20 філії ЦОЗ ДКВС України в Запорізькій області. За інформацією, наданою державною установою «ЦОЗ ДКВС України» станом на 2023 рік впроваджено програми лікування з використанням препаратів ЗПТ в 7 закладах ЦОЗ ДКВС України.

Це позбавляє переважну більшість засуджених та ув'язнених осіб з відповідним діагнозом доступу до ефективного та науково обґрунтованого лікування свого захворювання.

(c) Відсутній затверджений порядок надання медичної допомоги особам, які тримаються у слідчих ізоляторах.

Це призводить до неефективної організації медичного обслуговування ув'язнених осіб у слідчих ізоляторах. Немає єдиних стандартів щодо переліку та обсягів медичних послуг, закріплення персональної відповідальності та ін. Як наслідок ув'язнені особи регулярно стикаються з відмовами у наданні належної медичної допомоги, затягуванням госпіталізації до закладів охорони здоров'я та ін. Відсутність належного врегулювання питання медобслуговування у слідчих ізоляторах суттєво погіршує доступ таких осіб до медичної допомоги та становить загрозу їхньому здоров'ю та життю.

Під час відвідування медичної частини № 80 філії ЦОЗ ДКВС України у Дніпропетровській і Донецькій областях група НПМ виявила особу з психічними розладами, яка впродовж двох місяців перебуває у приміщенні під назвою «Ізолятор» за металевими ґратами, під відеоспостереженням і без належної медичної допомоги. Встановлено, що засудженого не оглядає лікар-психіатр, також він не отримує потрібного лікування, чим порушується його право на охорону здоров'я та медичну допомогу. За результатом відвідування скеровано відповідне повідомлення до Національної поліції України.

За результатами відвідувань місць несвободи Секретаріат Уповноваженого до компетентних органів, зокрема до МЮ України, направив акти реагування та подання Уповноваженого з вимогою вжити належних заходів, спрямованих на усунення виявлених у процесі реалізації функцій НПМ наведених порушень прав людини та недопущення катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у діяльності медичних частин і багатопрофільних лікарень державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України».

2.3. Місця несвободи системи Міністерства оборони України

Під час відвідування дисциплінарного батальйону до представників групи НПМ надходили численні скарги від засуджених військовослужбовців про нестатутні взаємовідносин між ними, що є порушенням вимог нормативно-правових актів, адже відповідно до статті 4 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця виявляти повагу один до одного, бути ввічливими та поводитися з гідністю і честю.

Так, під час конфіденційного спілкування із засудженими військовослужбовцями дисциплінарного батальйону (далі – дисбат) встановлено, що під час прибуття до дисбату новоприбулого військовослужбовця змінного складу засуджені, які вже тривалий час перебувають у дисбаті, змушують їх до виконання 307 присідань. Окрім цього, засуджені раніше військовослужбовці морально знущаються та створюють важчі побутові умови для новоприбулих, незважаючи на вік, життєвий і бойовий досвід останніх. Подібну практику можна розцінювати як порушення статті 3 Конвенції у зв'язку з нелюдським поводженням.

Для усунення виявлених порушень цю інформацію Уповноважений скерував до Міністерства оборони України та дисбату (лист від 17 жовтня 2023 року №1913.2/23/39.1) для вжиття відповідних заходів реагування.

За результатами розгляду листа Уповноваженого керівництво Військової служби правопорядку у Збройних Силах України поінформовано (лист від 20 листопада 2023 року № 306/ППС/9238), що із засудженими здійснюють профілактичні заходи, анонімні опитування та приватні бесіди, а також аналізують записи з камер відеоспостереження для недопущення порушень вимог Статуту.

2.4. Місця несвободи системи Національної поліції України

(а) Порушення міжнародних і національних стандартів щодо належного утримання затриманих осіб

Під час відвідування ізоляторів тимчасового тримання (далі – ІТТ) виявлено низку системних порушень міжнародних і національних стандартів щодо належного утримання затриманих осіб, зокрема: недотримання норм житлової площі на особу; недотримання

рівня природного та штучного освітлення; незадовільний санітарний стан камерних приміщень.

Порушення прав утримуваних осіб на гідні умови тримання зафіксовано у ІТТ № 1 Головного управління Національної поліції (далі – ГУ НП) у Закарпатській, ІТТ № 2 ГУ НП у Тернопільській, ІТТ № 1 ГУ НП у Полтавській, ІТТ № 1 ГУ НП у Сумській, ІТТ № 1 ГУ НП у Тернопільській, ІТТ № 1 ГУ НП у Запорізькій, ІТТ № 1 ГУ НП у Рівненській, ІТТ № 3 ГУ НП у Черкаській, ІТТ № 4 ГУ НП у Тернопільській областях.

Для усунення виявлених порушень Уповноважений скеровував листи та акти реагування до Національної поліції України для вжиття відповідних заходів реагування.

Серед позитивних прикладів реагування на усунення порушень прав людини в ІТТ варто зазначити припинення функціонування ІТТ № 4 ГУ НП у Тернопільській області.

(б) Відсутність функціонуючих кімнат для затриманих у територіальних підрозділах Національної поліції України

2023 року приділено увагу питанню функціонування кімнат для затриманих, оскільки перебування затриманих осіб без вміщення їх до таких кімнат призводить до утримання їх тривалий термін в умовах несвободи під контролем працівників поліції у непередбачений законом спосіб, незабезпечення належним харчуванням, питною водою, вільним доступом до санітарної кімнати, правом відпочинку в нічний час. Ця проблема системна, оскільки на кінець 2023 року в підрозділах Національної поліції України функціонувала лише 241 кімната для затриманих, що становить 38% загальної кількості підрозділів, у яких обладнано такі кімнати.

Такі кімнати здебільшого не функціонують через невідповідність умов тримання в них національним і міжнародним стандартам.

Для усунення виявлених порушень Уповноважений скеровував листи та акти реагування до Національної поліції України для вжиття відповідних заходів реагування. Серед позитивних прикладів реагування на усунення порушень прав людини через неналежне функціонування кімнат для затриманих варто зарахувати відновлення функціонування кімнати для затриманих відділу поліції № 1 Білоцерківського районного управління поліції ГУ НП у Київській області, яку не використовували з 2012 року.

Під час відвідування 07 листопада 2023 року Шевченківського управління поліції ГУ НП у Києві встановлено, що, незважаючи на наявність у Києві ізолятора тимчасового тримання, з 210 затриманих осіб, яких вміщали та утримували в кімнатах для затриманих УП, тільки 4 особи перебували в них до 3 годин. Крім того, встановлено випадки утримання в кімнатах для затриманих осіб більш як 24 години.

Уповноважений до Національної поліції України скерував подання (від 17 листопада 2023 року № 10379.2/23/39.1) для вжиття невідкладних заходів реагування та недопущення порушень прав затриманих осіб.

За повідомленням керівництва Національної поліції України (лист від 15 грудня 2023 року № СЕД-18012/09-2023), відповідно до наказу ГУ НП у Києві за відомостями про недотримання законодавства України, яке призвело до порушення прав людини в Шевченківському управлінні поліції, призначено службове розслідування, яке на сьогодні триває.

2.5. Місця несвободи ДМС України

2023 року почастишали випадки утримування іноземців у приміщеннях ДМС тривалий час. Перебування затриманих осіб у підрозділі ДМС, службовому автомобілі ДМС, приміщенні суду, медичному закладі призводить до утримання іноземців в умовах несвободи у непередбачений законом спосіб, незабезпечення належним харчуванням, питною водою, вільним доступом до туалету та ін.

2023 року вперше групи НПМ відвідали територіальні підрозділи ДМС як місця несвободи.

Встановлено, що в територіальних підрозділах ДМС відсутні кімнати для тимчасового тримання затриманих осіб. Іноземні громадяни в процесі прийняття рішення про їх примусове вислання тривалий час перебувають у необладнаних для довгострокового тримання приміщеннях, а саме службових кабінетах працівників. Наприклад, у ГУ ДМС у Львівській області встановлено випадки перебування затриманих іноземних громадян більш як 13 годин, в Управлінні ДМС у Хмельницькій області – більш як 15 годин, в Управлінні ДМС у Тернопільській області – більш як 8 годин.

Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню у своїх доповідях зазначає, що позбавлені волі іноземці особливо вразливі до різних форм неналежного поводження і в момент їх затримання, і під час їх тримання під вартою та проведення процедури депортації²⁶³.

Оскільки в територіальних підрозділах ДМС відсутні спеціальні місця для тимчасового тримання затриманих іноземців, службовим особам ДМС доводиться якнайшвидше доставляти іноземців до ПТПП (здебільшого у нічний час), які територіально розміщені на великій відстані від територіальних підрозділів. Проте не визначено, скільки часу іноземець може перебувати в територіальному підрозділі ДМС, який порядок забезпечення їх харчуванням до вміщення в ПТПП.

Так, відстань від ГУ ДМС України у Львівській області до найближчого ПТПП становить понад 190 кілометрів, від УДМС України в Хмельницькій області до

²⁶³ 7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996

<https://rm.coe.int/1680696a71>.

13th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January 2002 to 31 July 2003

<https://rm.coe.int/1680696a7f>.

Гарантії для позбавлених волі нелегальних мігрантів (витяг з 19-ої Загальної доповіді, опубліковано 2009 року) <https://rm.coe.int/16806cce8d>.

найближчого ПТПП – більш як 260 кілометрів, від УДМС у Тернопільській області – більш як 200 кілометрів.

Супроводження іноземців до приміщень суду, медичних закладів і ПТПП окремими територіальними підрозділами здійснюють автомобілями, які не призначені для перевезення затриманих осіб.

Окрім цього, суттєва проблема у роботі підрозділів ДМС – відсутність повноважень щодо застосування заходів фізичного впливу під час затримання та супроводження осіб, які не виконують вимог службових осіб ДМС.

За результатами виявлених у процесі відвідувань НПМ порушень Уповноважений скерував до ДМС подання для вжиття невідкладних заходів реагування, притягнення винних осіб до відповідальності та недопущення порушення прав іноземців у подальшій діяльності. Для виконання зазначених у поданні Уповноваженого вимог керівництво ДМС поінформувало про запроваджену ініціативу робочих нарад за участі представників МВС, Мінфіну, Мін'юсту, СБУ, ДПСУ та НПУ для вироблення спільної позиції щодо нормативно-правового врегулювання питань роботи з іноземцями та особами без громадянства, затриманими за незаконне перебування на території України.

2.6. Місця несвободи судової системи України та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві

Не зважаючи на вимоги міжнародного законодавства, рекомендації за результатами відвідувань місць несвободи, які підпорядковані Державній судовій адміністрації України (далі – ДСА України), висвітлення цього питання в доповідях Уповноваженого, у судах продовжують функціонувати камери для підсудних (засуджених), які виготовлено у вигляді металевих кліток.

Так, під час відвідування у липні 2023 року Могилів-Подільського міськрайонного суду Вінницької області в приміщенні для конвою встановлено наявність металевої клітки, яку використовують для утримання підсудних/засуджених.

ЄСПЛ у своїх рішеннях зазначав, що утримання підсудних, засуджених у металевих клітках, враховуючи об'єктивно принизливий характер, несумісне зі стандартами цивілізованої поведінки, які є відмінною ознакою демократичного суспільства, – образою людської гідності та порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

У деяких судах не дотримують також вимоги щодо забезпечення ізольованих маршрутів конвоювання підсудних (засуджених) від камери до зали судових засідань, у зв'язку з чим підсудних конвоюють відкритими для сторонніх осіб коридорами. Вони мають змогу контактувати з відвідувачами або особами, яким заборонено спілкування між собою (Хустський районний суд, Ленінський районний суд Полтави, Зіньківський районний суд Полтавської області, Рівненський міський суд Рівненської області, Котовський міськрайонний суд Одеської області).

Через відсутність у деяких судах окремого санітарного вузла для підсудних (засуджених) останні користуються тією самою туалетною кімнатою, якою користуються відвідувачі, що створює додаткові ризики потрапляння до підсудних (засуджених) заборонених предметів (Герцаївський районний суд Чернівецької області, Сосницький районний суд Чернігівської області).

Через відсутність боксів для заїзду спеціального конвойного автомобіля або огороженої стоянки для спеціального автотранспорту варті, підвищується ризик втечі підсудних, що порушує право на безпеку. (Бабушкінський, Красногвардійський районні суди, Дніпро, Солонянський районний суд Дніпропетровської області).

2.7. Заклади надання психіатричної допомоги МОЗ України

2023 року НПМ продовжив регулярний моніторинг дотримання прав людини в закладах з надання психіатричної допомоги системи МОЗ. Загалом здійснено 23 відвідування таких закладів у всій країні, включаючи спеціалізовані заклади з надання психіатричної допомоги. Основна мета цих візитів – дослідження умов утримання пацієнтів, до яких застосовують примусову госпіталізацію та примусові заходи медичного характеру.

За підсумками відвідувань зафіксовано низку системних проблем, що регулярно призводять до порушення прав цієї категорії пацієнтів.

Неодноразово зафіксовано факти порушення затверджених нормативів і процедур під час застосування методів фізичного обмеження або ізоляції пацієнтів, які становлять загрозу для інших чи для себе. Процедури фіксації часто відбуваються з грубим порушенням встановлених вимог щодо забезпечення конфіденційності та гідних умов для пацієнта, а також без належного документального оформлення.

Ще одна поширена проблема – неналежне фіксування та повідомлення правоохоронних органів про випадки під час надходження та перебування пацієнтів на лікуванні у таких закладах. Відсутність належної звітності суттєво ускладнює можливість контролю за своєчасним інформуванням правоохоронних органів у разі виявлення ознак катувань чи неналежного поводження.

На виконання спільних з правоохоронними органами рекомендацій, наданих Уповноваженим до МОЗ України, розробляють форму медичної документації, яка відповідно до «Посібника з питань ефективного розслідування і документування катувань та інших видів жорстокого, нелюдського та принизливого поводження та покарання», що був представлений Організації Об'єднаних Націй 9 серпня 1999 року²⁶⁴, дасть змогу поліпшити документування медичними працівниками фактів катувань і жорстокого поводження стосовно людей, які перебувають у місцях несвободи.

²⁶⁴ Стамбульський протокол. Посібник з питань ефективного розслідування і документування фактів катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання. <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>.

Під час відвідувань НПМ також зафіксовано обмеження основних прав пацієнтів, які не мали належного обґрунтування відповідно до медичної документації, зокрема прав на вільне пересування територією лікувального закладу, спілкування з родичами та близькими та ін. Такі обмеження медперсонал часто запроваджував формально через погіршення стану здоров'я пацієнтів, проте через відсутність порядку, який регулює обмеження прав пацієнтів в інтересах захисту їхнього здоров'я чи безпеки, а також в інтересах здоров'я або безпеки інших осіб. Такі обмеження можуть бути необґрунтовано перевищені.

Ще одна поширена проблема – невиправдано тривале, інколи впродовж багатьох місяців, утримання пацієнтів в стаціонарах таких лікувальних закладів в очікуванні рішень суду щодо продовження чи припинення застосування до них примусових заходів медичного характеру.

За результатами відвідувань НПМ також виявлено численні факти порушення встановлених норм зберігання та контролю якості життєво потрібних лікарських засобів, які використовують для лікування пацієнтів. Періодично в аптеках досліджуваних закладів виявляли партії препаратів із простроченими термінами придатності.

Поширена проблема – тривале, часто впродовж багатьох років, утримання в лікарнях пацієнтів, котрі фактично вже не потребують стаціонарного лікування, а тільки догляду в умовах закладів соціального захисту населення, зокрема у психоневрологічних інтернатах. Через відсутність вільних місць і складну бюрократичну процедуру оформлення документів такі особи впродовж тривалого часу змушені залишатися в психіатричних лікарнях без жодних перспектив поліпшення їхнього становища. Окрім порушення прав цих пацієнтів, така ситуація також створює чимале фінансове навантаження на відповідні медичні заклади.

Наразі неврегульованим залишається питання про застосування запобіжного заходу у вигляді вміщення особи до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку, відповідно до статті 508 КПК України, через відсутність розробленого та затвердженого Порядку застосування запобіжного заходу у вигляді вміщення особи до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку. Цей порядок також повинен регламентувати роздільне перебування осіб, стосовно яких здійснюється досудове або судове розслідування за фактом кримінального правопорушення, та пацієнтів, госпіталізованих до закладу з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом згідно із статтею 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» за усвідомленою письмовою згодою. Під час відвідування групи НПМ закладів з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом виявлено випадки, коли особи, поведінка яких може мати суспільно небезпечні наслідки, перебувають на лікуванні разом з іншими пацієнтами без забезпечення належних умов безпеки, зокрема у більшості закладів з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом відсутні спеціально обладнані палати для надання медичної допомоги зазначеній групі осіб.

За результатами відвідувань місць несвободи Уповноважений до компетентних органів, зокрема до ОВА та МОЗ України, направив акти реагування та подання Уповноваженого з вимогою вжити необхідних заходів, спрямованих на усунення виявлених у процесі реалізації функцій НПМ наведених порушень прав людини та недопущення катувань, інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у діяльності закладів з надання психіатричної допомоги.

2.8. Місця несвободи системи Мінсоцполітики України

У рамках діяльності НПМ упродовж 2023 року відвідано 188 закладів системи соціального захисту населення, які перебувають у сфері правового регулювання Міністерства соціальної політики України, зокрема: психоневрологічні інтернати (50), дитячі будинки-інтернати (9), відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання територіальних центрів соціального обслуговування (29), геріатричні пансіонати (14), приватні геріатричні установи (48), центри соціально-психологічної реабілітації дітей (10), притулок для дітей (1), будинки-інтернати (12), пансіонати для ветеранів війни і праці (4), приватний реабілітаційний центр (1), пансіонати для осіб з інвалідністю та осіб похилого віку (10).

Серед системних порушень, виявлених у процесі відвідувань НПМ, можна вирізнити такі:

(а) Порушення права на життя і безпеку

Під час відвідувань закладів встановлено відсутність або необлаштованість захисних споруд (укриттів) та будь-яких обладнаних підвальних приміщень, які мають забезпечувати можливість безпечного перебування підопічних у разі повітряної тривоги або обстрілів.

Так, наприклад, Дніпропетровський геріатричний пансіонат розрахований на розміщення 605 осіб, що робить його одним з найбільших в Україні. Розташований заклад близько до об'єкта стратегічної інфраструктури, що становить подвійну загрозу життю та здоров'ю підопічних і персоналу закладу, оскільки об'єкт постійно перебуває під обстрілами ворога. У закладі відсутні будь-які захисні споруди (укриття) та обладнані підвальні приміщення, які мають забезпечувати безпеку підопічних у разі оголошення сигналу «повітряна тривога» у регіоні та обстрілів. Таким чином, життя і здоров'я близько тисячі людей (605 підопічних і 260 осіб персоналу закладу) щоденно під загрозою.

Для вирішення цієї проблеми 12 грудня 2023 року Секретаріат Уповноваженого скерував відповідні листи щодо розгляду питання виділення додаткового фінансування для створення безпечних умов перебування працівників і мешканців Дніпропетровського геріатричного пансіонату під час воєнного стану. Згідно відповіді пансіонату на даний час складається кошторис на побудову укриття.

(b) Порушення права на належні умови тримання

Зокрема містить: недотримання норм житлової площі на особу (перенаповнення кімнат); відсутність безперешкодного доступу до питної води; недотримання мінімальних норм забезпечення підопічних в установах (недостатня кількість побутового інвентарю, а наявний твердий і м'який інвентар застарілий, зокрема ліжка, матраци, стільці, подушки та ін.).

У рамках виконання функцій НПМ представники Секретаріату Уповноваженого здійснили відвідування притулку для дітей служби в справах дітей Волинської обласної державної адміністрації, під час якого виявлено суттєві порушення права людини – відсутній доступ до питної води, а також порушення температурного режиму в житловому приміщенні закладу, де на момент відвідування температура була +18 С. Вихованці закладу змушені вживати воду із загальної системи водопостачання, що становить загрозу для їхнього здоров'я. Неналежний температурний режим у житлових приміщеннях і постійне переохолодження може сприяти виникненню у вихованців захворювань, які призводять до загрози їхньому здоров'ю та життю.

Секретаріат Уповноваженого направив листи реагування щодо виправлення цього порушення та недопущення подібного у подальшій діяльності закладу. Відповідно до інформації ОВА, з метою усунення виявлених порушень у всіх приміщеннях притулка встановлено кулери з питною водою, водночас не вирішеною залишається проблема забезпечення опаленням, яке здійснює житлово-комунальне господарство Рожищенської міської ради.

В окремих закладах соціального захисту існує практика заборони підопічним вдень перебувати в житлових кімнатах. Підопічних змушують перебувати на вулиці чи у загальній кімнаті для відпочинку від 4 до 8 годин щоденно. Ця діяльність організована здебільшого для зручності персоналу закладу, а не підопічних, і її можна розцінювати як таку, що принижує людську гідність.

Секретаріат Уповноваженого під час виявлення в закладах подібної практики поводження з підопічними одразу надає роз'яснення адміністрації установи та залученим до роботи з підопічними працівникам щодо недопущення обмеження пересування мешканців територією закладу та перебування у власних житлових кімнатах. Додатково про виявлені під час відвідування недоліки та рекомендації щодо їх усунення інформуються органи місцевого самоврядування та державні установи, у безпосередньому підпорядкуванні яких перебуває заклад.

(c) Порушення права на приватність підопічних під час санітарно-гігієнічних і медичних процедур

Право на приватність гарантовано Конституцією України та тісно пов'язано з людською гідністю й іншими ключовими цінностями. Секретаріат Уповноваженого під час здійснення відвідувань неодноразово стикався з порушенням цього права підопічних.

25 жовтня 2023 року під час відвідування Криничанського психоневрологічного інтернату група НПМ стала свідком організації в закладі ванно-банних процедур, під час яких підопічні змушені роздягатися у приміщенні загального коридору житлового корпусу, перебувати там досить довго без одягу, а також проходити медичний огляд у присутності інших підопічних. Такі дії свідчать про недотримання працівниками закладу Конституції України та Цивільного кодексу України, якими закріплено право кожного на повагу до його гідності та честі. Ці дії можна розцінювати як такі, що принижують гідність підопічних.

20 листопада 2023 року Секретаріат Уповноваженого направив до адміністрації Криничанського психоневрологічного інтернату, а також до компетентних державних органів, яким підпорядковується заклад, акти реагування щодо недопущення подібної практики поводження з підопічними та посилення контролю за діяльністю працівників інтернату. Листом від 21 грудня 2023 року Дніпропетровська ОВА поінформувала, що відповідно до наказу № 30 а/г від 30 листопада 2023 року у комунальному закладі призначено працівника, відповідального за заходи із запобігання випадків жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

(d) Ситуація з дотриманням прав людини в пансіонатах для осіб похилого віку приватної форми власності

Згідно з даними Фонду народонаселення ООН на початок 2023 року в Україні проживало 36,7 мільйона осіб, з яких понад 20% (7,34 мільйони) становлять люди віком більш як 65 років. А отже, чисельність осіб похилого віку та осіб з інвалідністю в інституційних закладах і державного, і недержавного сектору постійно зростає.

На сьогодні в Україні існує загальне розуміння того, що система інтернатних установ має трансформуватися в мережу сучасних соціальних послуг за місцем проживання. Проте ці зміни не можуть відбутися одразу.

В Україні функціонує 34 геріатричні пансіонати, 33 будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, 7 пансіонатів для ветеранів війни і праці.

За інформацією обласних військових адміністрацій, соціальну послугу стаціонарного догляду надають у 253 приватних пансіонатах, у яких господарську діяльність провадять фізичні особи-підприємці та товариства з обмеженою відповідальністю. Проте фактична кількість таких установ набагато більша. На сьогодні відсутня статистика про чисельність осіб, які перебувають у приватних пансіонатах, оскільки в державі відсутні правові механізми проведення контролюючих заходів щодо діяльності таких суб'єктів господарювання. Відтак існує потреба у виявленні суб'єктів, які фактично надають соціальні послуги з догляду, перебування/проживання особам похилого віку та особам з інвалідністю, що дасть змогу забезпечити належний контроль за їхньою діяльністю та гарантувати відповідність їхньої діяльності вимогами законодавства.

Закритість та ізолюваність приватних пансіонатів, зокрема для громадськості, призводить до безпорадності клієнтів і порушення їхніх прав. Варто зауважити, що найбільш вагомими причинами численних порушень у діяльності таких закладів є їх невнесення до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг²⁶⁵, а також відсутність спеціальних нормативно-правових актів, які б регулювали їхню діяльність. Це призводить до відсутності контролю за діяльністю таких закладів і механізмів припинення діяльності тих суб'єктів, які діють з порушеннями правових норм.

Відтак відвідування у рамках мандату НПМ приватних пансіонатів, де перебувають особи похилого віку та особи з інвалідністю, є дієвим і на сьогодні одним із небагатьох інструментів запобігання катуванням і жорстокому поводженню з особами, які належать до вразливих категорій населення і перебувають у закритих закладах.

Секретаріат Уповноваженого разом з представниками громадських організацій 2023 року здійснив 48 відвідувань установ для осіб старшого віку та осіб з інвалідністю приватної форми власності. Попри певний прогрес у питаннях забезпечення догляду, в установах виявлено численні порушення прав людини, що дає підстави зробити висновки про потребу застосування систематичного контролю уповноваженими органами державної влади за діяльністю недержавних надавачів соціальної послуги стаціонарного догляду та внесення відповідних змін до законодавства.

Зазвичай приватні пансіонати розташовують в орендованих приватних будинках, у яких здебільшого відсутні захисні споруди (укриття) та будь-які обладнані приміщення, які мають забезпечувати можливість безпечного перебування підопічних у разі оголошення повітряної тривоги або обстрілів. Маломобільних підопічних розміщують на верхніх поверхах будівлі, що унеможлиблює їх швидку евакуацію в разі виникнення надзвичайної ситуації. Не застосовують до них і так зване правило двох стін, оскільки вони не можуть самостійно без сторонньої допомоги підвестися з ліжка. Водночас персоналу, який би міг забезпечити переміщення підопічних у порівняно безпечне місце, недостатньо. Більшість пансіонатів також не обладнано пожежною сигналізацією та вогнегасниками або вони не пройшли своєчасне технічне обслуговування.

Зазвичай договори про надання соціальної послуги укладають не з клієнтами, а з їхніми родичами, що в деяких випадках призводить до недобровільного вміщення осіб похилого віку до пансіонату.

Оскільки особи похилого віку належать до вразливої групи населення, яка потребує лікування та медичного догляду, саме організація охорони їхнього здоров'я є найважливішим завданням працівників пансіонату. Проте персоналу для цілодобового догляду за клієнтами не вистачає. У переважній більшості відвіданих закладів лише один працівник пансіонату має медичну освіту. Відсутність належної організації медичного обслуговування також пов'язана з браком фахової підготовки працівників, які здійснюють

²⁶⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 року. №99 «Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>.

догляд. У переважної більшості приватних пансіонатів відсутні ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики або укладений договір із закладом охорони здоров'я.

Більшість пансіонатів не пристосовані до потреб осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, оскільки заклади не обладнано ліфтами або підйомниками, відсутні пандуси та поручні у коридорах, що перешкоджає вільному та безпечному пересуванню осіб похилого віку територією пансіонату.

Для усунення цих порушень після кожного відвідування до суб'єкта господарювання, який здійснює свою діяльність у будинку-інтернаті для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, направляють відповідні листи з рекомендаціями щодо усунення виявлених порушень. Стан виконання рекомендацій буде з'ясовано під час здійснення повторних відвідувань.

Утім, актуальним залишається питання впорядкування діяльності приватних пансіонатів, зокрема через нормативно-правове регулювання діяльності надавачів соціальних послуг приватної форми власності.

3. Звернення щодо порушень прав людини в місцях несвободи

Опрацьовано письмових звернень	1005
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	3201
Поновлених прав	85
Акти реагування (подання Уповноваженого)	14
Кількість запитів та ініціативних листів	1732
Розпочатих кримінальних проваджень за результатами ініційованих Уповноваженим перевірок	23
Внесених прокурорами вказівок щодо усунення порушень прав людини в місцях несвободи за результатами ініційованих Уповноваженим перевірок	87
Публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів, тощо	55

2023 рік став ще одним часом випробувань і для осіб, які перебувають у місцях несвободи різних типів і сфер підпорядкування, про що свідчить збільшення на більш як 40% кількості звернень до Уповноваженого щодо порушень прав осіб у таких місцях порівняно з 2022 роком.

Упродовж року до відділу прав людини в місцях несвободи надійшло 1005 усних і письмових (зокрема електронних) звернень, у яких містилося 3013 повідомлень про порушення прав людини в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, ізоляторах тимчасового тримання та інших місцях несвободи, серед яких 1969 – щодо неналежних умов утримання та 603 – щодо ненадання медичної допомоги та встановлення/продовження групи інвалідності, 527 – щодо катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, 70 – щодо порушень права на працю.

За результатами розгляду таких звернень Уповноважений вніс 14 подань керівникам центральних органів виконавчої влади та керівникам правоохоронних органів, а також надіслав 1732 листи до правоохоронних органів та органів державної влади. За результатами ініційованих Уповноваженим перевірок повідомлень про порушення прав осіб у місцях несвободи правоохоронні органи почали 23 кримінальні провадження, органи прокуратури внесли 87 обов'язкових для виконання вказівок щодо усунення виявлених порушень прав осіб у місцях несвободи.

За результатами вжитих Уповноваженим заходів відновлено права 85 осіб, яких утримують у таких місцях.

З ініціативи Уповноваженого 2023 року внесено зміни до низки нормативно-правових актів Мін'юсту задля забезпечення дотримання прав осіб, яких утримують у місцях несвободи, зокрема права на листування, соціальний захист, умовно-дострокове звільнення засуджених до довічного позбавлення волі.

На виконання рекомендації Уповноваженого, наданої у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2022 року, Офіс Президента України також поінформував про внесення змін до Положення про порядок здійснення помилування, затверджене Указом Президента України від 21 квітня 2015 року № 223/2015, та увідповіднення його норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2689-IX.

(а) Порушення прав осіб, яких утримують у місцях несвободи, права не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання

Одним із фундаментальних прав осіб, яких утримують у місцях несвободи, є не бути підданими катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поводження і покарання, що закріплено у статті 28 Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Конвенції проти катувань та

інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Факультативному протоколі до зазначеної Конвенції, низці інших міжнародних і національних нормативно-правових актів.

Відповідно до статті 64 Конституції України право не бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню, не підлягає обмеженню навіть в умовах війни.

Проте впродовж 2023 року Уповноважений регулярно отримував скарги на катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження і покарання.

На початку червня 2023 року до Уповноваженого надійшла інформація про застосування тортур до одного із засуджених у виправному закладі Полтавської області. Як доказ до листа було долучено відеофайл, який зображував тривале знуцання співробітників ДКВС України над засудженим, зокрема застосування до нього фізичної сили та спецзасобів, що супроводжувалося відповідними принизливими коментарями та сміхом представників адміністрації колонії.

За результатами перевірки цих відомостей Уповноважений отримав інформацію з Офісу Генерального прокурора, що за фактами катування засуджених службовими особами виправної колонії за попередньою змовою групою осіб та вимагання коштів, здійснених з використанням службового становища за попередньою змовою групою осіб, за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених частиною другою статті 127, частиною другою статті 189 КК України, почато кримінальне провадження, досудове розслідування в якому здійснює Головний слідчий управління ДБР.

Такі факти в слідчих ізоляторах та установах виконання покарань ДКВС України, яка наразі підпорядкована Мін'юсту, непоодинокі. Про системність проблеми свідчить і той факт, що звернення щодо неналежного поводження та катувань надходять з різних виправних установ та установ попереднього ув'язнення, зокрема Дніпропетровської, Кіровоградської та Полтавської областей.

(b) Право на належні умови утримання під час відбування покарання

Упродовж тривалого часу проблема неналежних умов утримання в місцях попереднього ув'язнення та виконання покарань залишається актуальною, а відтак продовжує існувати і привід для звернення до ЄСПЛ щодо порушення статті 3 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, яке ЄСПЛ прирівнює до катувань.

Наприкінці березня 2023 року до Уповноваженого звернувся засуджений до довічного позбавлення волі П., якого утримують в одній з установ виконання покарань Вінницької області, та повідомив про неналежні умови утримання та недотримання

норм житлової площі на одну особу в камерному приміщенні, в якому він утримується. Зокрема неналежного стану стін, віконної рами, дверей, а також неналежного стану санвузла у камерному приміщенні, в якому він утримується.

Під час перевірки виявлено порушення вимог кримінально-виконавчого законодавства, керівнику установи виконання покарань дано відповідну вказівку. На час проведення службової перевірки засуджений відбував покарання у камерному приміщенні № 133, облаштованому для двох засуджених із жилию площею 7,9 кв. м.

За результатами опрацювання висновку службової перевірки, проведеної одним із міжрегіональних управлінь з питань виконання кримінальних покарань Мін'юсту встановлено порушення вимог статті 115 КВК України в частині недотримання норми площі на особу в камерному приміщенні, в якому утримувався заявник. Зокрема встановлено, що навіть планове наповнення окремих камерних приміщень установи виконання покарань не відповідає вимогам статті 115 КВК України та мінімальним стандартам СРТ (КЗК).

Відповідно до частини першої статті 115 КВК України особам, які відбувають покарання у виправних і виховних колоніях, створюють належні житлово-побутові умови, що відповідають правилам санітарії та гігієни. Засуджених зазвичай утримують у приміщеннях блочного типу. Норма жилої площі на одного засудженого не може бути менш як 4 кв. м, а у лікувальних закладах при виправних колоніях, у виправних колоніях, призначених для тримання і лікування хворих на туберкульоз, у стаціонарі, – 5 кв. м.

Водночас мінімальні стандарти СРТ щодо особистого простору в пенітенціарних установах становлять: 6 кв. м. в одиночній камері + санітарний вузол; 4 кв. м. на одного ув'язненого в камері, призначеної для розміщення кількох осіб, + повністю відокремлений перегородкою санітарний вузол; принаймні 2 м між стінами камери; принаймні 2,5 м між підлогою та стелею камери²⁶⁶.

У 2023 році виявлено й порушення вимог КВК України щодо окремого утримання новоприбулих засуджених упродовж більш як 14 діб в одній з установ виконання покарань Рівненської області.

У серпні до Уповноваженого звернувся засуджений Ш. щодо порушення права на працю та на належне утримання в одній з установ виконання покарань Рівненської області. Зокрема під час опрацювання матеріалів, отриманих за результатами перевірки інформації зі звернення, встановлено, що новоприбулі засуджені після спливу 14-денного терміну перебування в приміщенні для новоприбулих продовжують там перебувати у зв'язку з відсутністю місць в інших відділеннях установи, що свідчило про перенаповнення установи.

²⁶⁶ Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards: <https://rm.coe.int/16806cc449>.

Відтак отримана інформація свідчила про порушення вимог частини першої статті 59 КВК України, відповідно до якої усіх новоприбулих до виправного центру засуджених тримають в окремих приміщеннях, де впродовж 14 діб проходять медичне обстеження для виявлення інфекційних та інших захворювань, а також первинне психолого-педагогічне та інше вивчення.

Водночас раніше, у березні-квітні 2023 року, Рівненська окружна прокуратура відреагувала на порушення установою вимог статті 59 КВК України щодо відсутності окремого приміщення для новоприбулих осіб. Проте ситуація з порушенням вимог статті 59 КВК України у виправному закладі не змінилася.

Реагуючи на порушення, Уповноважений вніс Міністрові юстиції України подання про усунення порушень вимог статті 59 КВК України, за результатами розгляду якого наказом Мін'юсту від 27 листопада 2023 року начальника установи притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Мін'юст також поінформовав, що на 04 січня 2024 року порушення прав новоприбулих засуджених до обмеження волі на належні умови тримання в установі усунуто.

(с) Право на належне медичне забезпечення в місцях несвободи та право на встановлення/продовження групи інвалідності

Щороку Уповноважений у своїй доповіді про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина звертає увагу на неналежний стан медичного забезпечення ув'язнених і засуджених осіб.

ЄСПЛ у своєму рішенні у справі Kudta v. Poland [GC], N 30210/96, пп. 92-94, ECHR 2000-XI²⁶⁷ зазначив, що позбавлення свободи часто призводить до приниження людської гідності. Затримання після звинувачення як таке зачіпає питання, викладені в статті 3 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Цю статтю також не можна тлумачити як таку, що містить загальне зобов'язання звільнити особу за станом здоров'я чи доправляти її до цивільної лікарні для отримання специфічної медичної допомоги. Утім, відповідно до цього положення держава має забезпечити особу умовами утримання, які б не порушували її людську гідність, щоб спосіб і метод виконання міри покарання не зумовлювали страждання або труднощі такої міри, які б перевищували неминучий рівень страждань в'язня та щоб з огляду на практичні вимоги ув'язнення його здоров'я та добробут були забезпечені.

У січні 2023 року на телефон «гарячої лінії» Уповноваженого звернувся засуджений С., який відбуває покарання у вигляді позбавлення волі в одній із виправних

²⁶⁷ Рішення ЄСПЛ у справі Kudła v. Poland [GC] - 30210/96: [https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:\[%22002-7174%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus/{%22itemid%22:[%22002-7174%22]}) .

установ у Кіровоградській області. Заявник повідомив, що внаслідок бездіяльності начальника медичної частини установи виконання покарань йому ампутовано ліву нижню кінцівку.

За результатами перевірки, проведеної з ініціативи Уповноваженого Кіровоградською обласною прокуратурою, Олександрійською окружною прокуратурою Кіровоградської області внесено відомості до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 140 КК України (невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок небалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого).

У жовтні 2023 року до Уповноваженого надійшло звернення засудженого П., якого утримують в одній із виправних колоній Дніпропетровської області, щодо сприяння в оформленні йому групи інвалідності у зв'язку з отриманою ним навесні 2023 року травмою під час роботи в зазначеній установі виконання покарань.

Порушене заявником питання щодо направлення його лікувального закладу для обстеження, лікування та оформлення посильного листа на МСЕК було вирішено на початку листопада 2023 за сприяння Уповноваженого.

Під час здійснення відвідувань місць несвободи Мін'юсту для виконання функцій НПМ не раз виявляли проблему відсутності можливості отримання медичної допомоги засудженими особами у комунальних закладах охорони здоров'я.

Під час розгляду звернення засудженого З., який на момент звернення утримувався в одній з установ виконання покарань Львівської області, щодо проведення ультразвукового дослідження вен нижніх кінцівок для вирішення питання про планове оперативне лікування, встановлено, що Комунальне некомерційне підприємство Львівської обласної ради «Львівський обласний клінічний діагностичний центр» повідомило медичну частину про неможливість проведення заявнику ультразвукового дослідження вен нижніх кінцівок за Програмою медичних гарантій у вказаному закладі через відсутність даних для з'ясування інформації щодо реєстрації пацієнта в електронній системі охорони здоров'я (ЕСОЗ) і для вирішення цього питання залишається можливим надання платної медичної послуги.

Під час розгляду звернення ув'язненого Щ., який на момент звернення утримувався в установі виконання покарань Дніпропетровської області, щодо потреби проведення заявнику рентгенологічного обстеження та консультації лікаря-травматолога встановлено, що Комунальне некомерційне підприємство «Криворізька міська лікарня №

16» повідомило про можливість здійснення наведених обстежень у цьому закладі за наявності лише електронного направлення.

Оскільки наведена проблема мала системний характер, Уповноважений у листопаді 2023 року вніс подання Міністрові охорони здоров'я України та Міністрові юстиції України з вимогами забезпечити надання медичних послуг закладами охорони здоров'я за направленнями в паперовій формі пацієнтам, які утримуються в установах виконання покарань або слідчих ізоляторах ДКВС, а також у таборах і дільницях для тримання військовополонених, до впровадження можливості формування та видачі електронних направлень закладами охорони здоров'я державної установи «ЦОЗ ДКВС України», а також забезпечити належну взаємодію медичних частин і лікарень державної установи «ЦОЗ ДКВС України» та комунальних закладів охорони здоров'я у питаннях організації прийомів лікарями-спеціалістами осіб, яких утримують в установах попереднього ув'язнення і покарання Міністерства юстиції України.

За результатами розгляду подання Уповноваженого МОЗ повідомило, що звернулося листом до структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних та міста Києва державних/військових адміністрацій з проханням вжити невідкладних заходів і забезпечити надання медичних послуг, передбачених програмою медичних гарантій, закладами охорони здоров'я за направленнями в паперовій формі, для пацієнтів, яких утримують в установах виконання покарань або слідчих ізоляторах ДКВС України, а також у таборах і дільницях для тримання військовополонених.

(d) Право на працю, оплату праці та безпечні умови праці

Одним з актуальних питань функціонування місць несвободи, що належать до сфери управління Мін'юсту, залишається забезпечення права на працю засуджених і права на оплату праці таких осіб. Серед ключових проблемних питань, з якими зверталися особи, які перебувають у місцях несвободи, можна виділити неофіційне працевикористання засуджених (без укладення трудових договорів) і відповідно відсутність оплати такої праці, залучення до праці понаднормово без відповідної оплати, табелювання роботи із заниженням фактичних робочих годин і відповідно заниженням заробітної плати.

У квітні 2023 року до Уповноваженого звернувся засуджений Д., який відбуває покарання у вигляді позбавлення волі в одній із виправних установ у Сумській області. Заявник повідомив про грубі порушення адміністрацією установи права засуджених на оплачувану працю та відпочинок. Зокрема заявник повідомляв про те, працює по 10-12 годин на добу, однак заробітної плати не отримує.

За результатами ініційованої Уповноваженим перевірки окружною прокуратурою Сум внесені відомості до ЄРДР за ознаками кримінального

правопорушення, передбаченого частиною першою статті 172 КК України (грубе порушення законодавства про працю).

(е) Право засуджених та ув'язнених осіб на пенсію та соціальний захист у зв'язку із встановленням групи інвалідності

Актуальним 2023 року залишалося питання забезпечення права засуджених на своєчасне отримання пенсійних виплат після переведення з однієї установи виконання покарань до іншої. Не менш актуальним було й питання своєчасного призначення соціальної допомоги засудженим та ув'язненим особам у зв'язку із встановленням таким особам інвалідності.

У квітні 2023 року до Уповноваженого на «гарячу лінію» звернувся засуджений з інвалідністю К., який утримувався в одній з виправних колоній Кіровоградської області з приводу неотримання ним з березня 2022 року допомоги у зв'язку з інвалідністю, а також з питання проходження ним переогляду МСЕК.

Уповноваженим за зверненням засудженого К. було відкрито провадження у справах про порушення прав і свобод людини і громадянина.

За результатами вжитих Уповноваженим у межах здійснення провадження заходів Управлінням соціального захисту населення Олександрійської районної військової адміністрації, враховуючи дані електронної особової справи, у травні 2023 року прийнято рішення про призначення засудженому відповідної допомоги на період з 22 березня 2022 року до кінцевої дати дії відповідної довідки МСЕК, загальною сумою 25 830,00 грн.

Крім того, на початку травня засудженого К. етаповано до спеціалізованої туберкульозної лікарні однієї з філій ЦОЗ ДКВС України на дообстеження для розгляду його лікарсько-консультативною комісією та подальшого направлення на огляд МСЕК для вирішення питання продовження групи інвалідності.

Під час розгляду звернення засудженого К. Уповноваженим також було виявлено прогалину в законодавстві в частині відсутності визначення обов'язку повідомлення та терміну, впродовж якого адміністрація виправних закладів повинна повідомити відповідний територіальний орган пенсійного фонду про прибуття засудженого пенсіонера до такого закладу.

У разі переведення засудженого пенсіонера з одного виправного закладу до іншого, зокрема у разі здійснення переведення до виправної установи, розташованої на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, у зв'язку з відсутністю чітко визначеного терміну та обов'язку повідомлення відповідного територіального органу пенсійного фонду про прибуття засудженого пенсіонера установи виконання покарань здійснювали таке повідомлення на власний розсуд.

Для превенції подальших порушень прав засуджених пенсіонерів з ініціативи Уповноваженого Мін'юст 16 лютого 2023 року видав наказ № 631/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України», яким внесено зміну до розділу V Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Мін'юсту від 28 серпня 2018 року № 2823/5, пунктом 4 якого встановлено, що впродовж десяти днів з дня прибуття засудженого пенсіонера до установи виконання покарань (призначення засудженого для роботи з господарського обслуговування слідчого ізолятора) адміністрація установи виконання покарань (слідчого ізолятора) для переведення виплати пенсії за місцем відбування покарання засудженого повідомляє територіальний орган ПФУ.

У серпні 2023 року до Уповноваженого надійшло звернення засудженого К., який утримується в одній із виправних колоній Київської області, щодо відмови Головного управління ГУ ПФУ у Київській області відновити йому виплату пенсії у зв'язку з потребою надання ним довідки внутрішньо переміщеної особи.

Із долучених до звернення матеріалів було встановлено, що адміністрація виправного закладу не раз скеровувала листи до Головного управління ГУ ПФУ у Київській області з повідомленням про відбування покарання в ній К. про неможливість відновлення пенсії без надання останнім довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

Уповноважений відкрив провадження про порушення прав і свобод людини і громадянина за зверненням К., в межах якого вніс подання Міністрові соціальної політики України з вимогою вжити заходів щодо відновлення права К. на соціальний захист. За результатами опрацювання подання Уповноваженого Мінсоцполітики із залученням ПФУ було відновлено право К. і виплату пенсії.

Крім того, Мінсоцполітики довело до ПФУ позицію, відповідно до якої особам, засудженим до обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, які мали статус внутрішньо переміщеної особи (щодо яких у Єдиній інформаційній базі даних внутрішньо переміщених осіб наявна інформація про скасування довідки), пенсію відновлюють і виплачують відповідно до статей 48-1 та 49 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року № 1058-IV за місцем відбування покарання такими особами.

(f) Право засуджених на листування

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшла низка звернень від засуджених щодо можливого порушення їхнього права на листування.

У межах перевірки інформації щодо можливих порушень прав засуджених на листування також здійснено моніторинг термінів перенаправлення листів Секретаріату Уповноваженого засудженим, які вибули до інших установ виконання покарань, за результатами якого виявлено прогалину в законодавстві, яка суттєво впливає на стан

дотримання права засуджених на листування – щодо неврегульованості термінів перенаправлення кореспонденції засуджених, які вибули, за місцем їх вибуття. Для усунення виявленої прогалини Уповноважений вніс подання Міністрові юстиції України з вимогою внесення змін до відомих нормативно-правових актів Мін'юсту.

За результатами розгляду подання Мін'юст поінформував, що для визначення єдиного порядку пересилання листів, що надійшли на ім'я засуджених (осіб, взятих під варту), які вибули з установ виконання покарань (слідчих ізоляторів), наказом Міністерства юстиції України № 3687/5²⁶⁸ внесено зміни до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань²⁶⁹, Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України²⁷⁰ та Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах²⁷¹. Згідно з внесеними змінами до зазначених нормативно-правових актів листи, що надійшли на ім'я засуджених (осіб, взятих під варту), які вибули з установ виконання покарань (слідчих ізоляторів), не пізніше трьох робочих днів з дня їх отримання персонал установ виконання покарань (слідчого ізолятора), призначений наказом начальника установ виконання покарань (слідчого ізолятора), пересилає за місцем їх вибуття.

(g) Забезпечення дотримання права засуджених до довічного позбавлення волі на умовно-дострокове звільнення

2022 року Україна вирішила питання нескоротності покарання у вигляді довічного позбавлення волі та виконано рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» (заява № 41216/13)²⁷².

Документами запроваджено механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Однак практична реалізація законодавчих новел 2023 року мала певні труднощі, зокрема і через неврегульованість окремих механізмів. У межах реагування на звернення громадян Уповноважений виявив прогалину в законодавстві – неврегульованість питання щодо участі уповноваженого органу з питань пробації в складанні висновку щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі.

²⁶⁸ Наказ Міністерства юстиції України від 19.10.2023 № 3687/5 «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України»: <https://ips.ligazakon.net/document/RE40894>

²⁶⁹ Наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>

²⁷⁰ Наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>

²⁷¹ Наказ Міністерства юстиції України від 2.07.2013 № 1304/5 «Про затвердження Інструкції з організації перегляду кореспонденції (листування) осіб, які тримаються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1110-13#Text>

²⁷² Рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» (заява № 41216/13): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text.

Зокрема встановлено, що висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі входить до переліку обов'язкових документів, що подаються адміністрацією виправного закладу до суду для вирішення питання про можливість застосування до засудженого до довічного позбавлення волі статті 82 КК України, а неврегульованість питання залучення уповноваженого органу з питань пробації до його складання стала перешкодою для подання клопотання про застосування до засудженого до довічного позбавлення волі положень статті 82 КК України.

Відтак виявлено невідповідність норм Порядку визначення ступеня виправлення засудженого та Методики визначення ступеня виправлення засудженого, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 19 січня 2023 року за № 294/5²⁷³ та Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, затвердженої наказом Мін'юсту від 08 червня 2012 року № 847/5²⁷⁴, вимогам частини дванадцятої статті 154 КВК України, не сприяє дотриманню права засуджених до довічного позбавлення волі на застосування до них положень статті 82 КК України.

Для усунення виявленої прогалини Уповноважений вніс подання Міністру юстиції України щодо потреби невідкладного увідповіднення відомчих нормативно-правових актів Мін'юсту вимогам КВК України.

За результатами розгляду подання Мін'юст повідомив про видання наказу від 30 травня 2023 року № 2055/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України», зареєстрований у Мін'юсті 31 травня 2023 року за № 910/39966²⁷⁵, яким визначено повноваження уповноваженого органу з питань пробації під час складення проєкту висновку щодо ступеня виправлення засуджених, до яких відповідно до статті 82 КК України може бути застосовано заміну покарання у вигляді довічного позбавлення волі на покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк.

Окрім цього, триває дослідження питання вдосконалення механізму умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Як відомо, на виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)» парламентом України прийнято ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2689-IX та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо

²⁷³ Наказ Міністерства юстиції України від 19.01.2023 № 294/5 «Про визначення ступеня виправлення засудженого»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0116-23#Text>.

²⁷⁴ Наказ Міністерства юстиції України від 8.06.2012 № 847/5 «Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0957-12#Text>.

²⁷⁵ Наказ Міністерства юстиції України від 30.05.2023 № 2055/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0910-23#Text>.

виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18 жовтня 2022 року № 2690-ІХ, які 06 листопада 2022 року набрали чинності. З-поміж іншого, Законами запроваджено механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у виді довічного позбавлення волі.

З початком 2023 року до Уповноваженого почали надходити звернення від громадян щодо неконституційності окремих положень статей 81, 82 КК України та окремих положень статті 154 КВК України. Заявники стверджували, що прийняті ВРУ закони не забезпечують в дійсності виконання та дотримання рішень ЄСПЛ і суперечать статтям 3, 23, 24, 28, 61 Конституції України.

Згідно з наданими експертними висновками провідних закладів вищої освіти, наданими на запити від Секретаріату Уповноваженого, висловлено недосконалість деяких положень вказаних вище статей КК України та КВК України правовим позиціям КСУ та ЄСПЛ, сформульованим щодо звільнення від покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Відтак правовий режим такого звільнення потребує вдосконалення.

Відтак у лютому 2023 року Уповноважений надіслав листи до Комітету ВРУ з питань правоохоронної діяльності та Мін'юсту з пропозицією щодо розроблення відповідного законопроекту про внесення змін до КК України та КВК України, який зміг би вдосконалити механізм умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, а також заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для осіб, яким вироком суду призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, з подальшим внесенням на розгляд до ВРУ.

Комітет ВРУ з питань правоохоронної діяльності на позачерговому засіданні, яке відбулося 06 березня 2023 року, рекомендував Уповноваженому розробити відповідні пропозиції змін до законодавства.

Для цього Уповноважений до напрацювання якісних та ефективних змін до чинного законодавства залучив громадську правозахисну спільноту, представників закладів вищої юридичної освіти України, Мін'юсту, Верховного Суду та Офісу Генерального прокурора.

Відтак у Секретаріаті Уповноваженого триває розроблення якісних і виважених пропозицій щодо вдосконалення положень КК України та КВК України задля гарантування права кожного на реальну перспективу звільнення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Міністерству юстиції України

здійснити увідповіднення планового наповнення всіх установ виконання покарань і слідчих ізоляторів вимогам статей 53, 64, 115 Кримінально-виконавчого кодексу України та статті 11 Закону України «Про попереднє ув'язнення» відповідно;

проаналізувати нормативно-правові акти, прийняті з 2014 року, з питань оптимізації діяльності СІЗО та установ виконання покарань, визначити основні причини, які призвели до наявних порушень встановлених норм площі у камерних і житлових приміщеннях з розрахунку на одного ув'язненого та засудженого, розробити комплексну програму з поліпшення комунально-побутових умов засуджених та ув'язнених, спрямовану на дотримання встановлених норм площі;

забезпечити систематичні інформаційні заходи для персоналу органів і установ виконання покарань щодо недопущення з їхнього боку випадків жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання у практичній діяльності;

розробити та внести зміни до Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 07 березня 2013 року № 396/5, якими передбачити нарахування заробітної плати на утримання засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування установи виконання покарань, не у межах коштів спеціального фонду установи, тобто доходів, отриманих від працевикористання засуджених, і коштів з утримання із заробітку засуджених за комунально-побутові послуги.

Міністерству юстиції України, Міністерству охорони здоров'я України:

забезпечити розширення доступу засуджених та ув'язнених осіб до медичних послуг і поетапну інтеграцію пенітенціарної медицини до єдиного медичного простору відповідно до Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 16 грудня 2022 року № 1153-р.;

розробити та затвердити спільним наказом Порядок надання медичної допомоги ув'язненим у слідчих ізоляторах Державної кримінально-виконавчої служби України;

розробити та реалізувати план здійснення розширеної діагностики та лікування вірусного гепатиту С у засуджених осіб 2024 року;

впровадити програму замісної підтримувальної терапії в усіх медичних частинах і багатопрофільних лікарнях ЦОЗ ДКВС;

забезпечити укомплектування вакантних посад у медичних частинах і багатопрофільних лікарнях ЦОЗ ДКВС;

облаштувати медичні частини та багатопрофільні лікарні ЦОЗ ДКВС відповідно до вимог табелів матеріально-технічного оснащення закладів охорони здоров'я.

Міністерству оборони України:

у всіх місцях несвободи системи МОУ оформити стенди з наочною інформацією про дотримання вимог статті 4 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України» щодо поважливого та ввічливого ставлення між військовослужбовцями та роз'ясненнями, що в разі порушення прав людини і громадянина вони можуть звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Міністерству внутрішніх справ України, Національній поліції України, Державній міграційній службі України:

у всіх ІТТ провести обстеження та встановити рівень природного і штучного освітлення, здійснити оцінювання санітарного стану камерних приміщень, зафіксувати норми площі на особу з розрахунку наявності обладнаних спальних місць. У разі потреби спланувати здійснення ремонтних робіт у відповідних будівлях;

до навчальних модулів професійної підготовки працівників поліції всіх категорій включити вивчення положень Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання;

за всіма встановленими випадками порушень термінів інформування посадовими особами Національної поліції України центрів з надання безоплатної правничої допомоги здійснювати службові розслідування та розробляти профілактичні заходи щодо недопущення таких випадків надалі;

Міністерству внутрішніх справ України:

розробити та затвердити наказ про створення умов (спеціальних місць) для тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства, затриманих за незаконне перебування на території України, до вирішення питання щодо їх примусового виселення або вміщення таких осіб до пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства;

розробити та затвердити наказ щодо порядку організації діяльності працівників органів (підрозділів) Державної міграційної служби щодо порядку вміщення і тримання затриманих осіб у кімнаті затримання та нагляду за їхньою поведінкою, а також порядку забезпечення триразовим харчуванням і питною водою осіб, які утримуються в кімнаті затримання більше трьох годин.

Державній судовій адміністрації України:

здійснити аудит приміщень судів щодо виявлення в них кліток, які використовують для утримання підсудних/засуджених, і вжити невідкладних заходів щодо їх демонтажу;

розробити та подати проєкт змін до Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України від 26 травня 2015 року №613/785/5/30/29/67/68, в частині перегляду маршрутів конвоювання від спеціальних автомобілів до камер і залів судових засідань і у зворотному напрямку, працездатність інженерно-технічних засобів охорони та зв'язку, забезпечення інженерно-технічними засобами для надійної охорони, про що скласти відповідні акти обстежень. У разі потреби зазначену інформацію використовувати під час формування бюджетних потреб на наступний рік.

Міністерству охорони здоров'я України:

розробити та затвердити зміни до наказу від 14 лютого 2012 року № 110, зокрема затвердити форму первинної облікової документації № 511/о «Довідка про фіксацію тілесних ушкоджень» та Інструкцію щодо заповнення форми первинної облікової документації № 511/о «Довідка про фіксацію тілесних ушкоджень»;

затвердити порядок організації надання психіатричної допомоги у разі застосування судом запобіжних заходів до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішення питання про їх застосування;

розробити та затвердити санітарний регламент для психоневрологічних інтернатів, дитячих будинків-інтернатів, будинків-інтернатів для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю.

Міністерству соціальної політики України:

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України щодо врегулювання питань розвитку і регулювання ринку соціальних послуг, а також визначення правових та організаційних засад здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства надавачами соціальних послуг недержавного сектору;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт змін до наказу Мінсоцполітики від 19 серпня 2015 року № 857 для увідповіднення вимогам чинного законодавства у сфері надання соціальних послуг і практичних потреб підопічних/вихованців цих установ;

розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України оновлений Державний стандарт паліативного догляду;

забезпечити перегляд наказу Мінсоцполітики від 06 червня 2019 року № 893 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо визначення чисельності працівників інтернатних закладів/установ системи соціального захисту населення» для збільшення і увідповіднення чисельності медичного та молодшого медичного персоналу реальним потребам інтернатних закладів;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Стратегії реформування психоневрологічних, інших інтернатних закладів і деінституалізації догляду за особами з інвалідністю, особами похилого віку та план заходів з її реалізації;

розробити та прийняти наказ щодо затвердження форми та забезпечення запровадження у місцях несвободи системи МСП Журналу реєстрації наявних тілесних ушкоджень під час прибуття та перебування утримуваних у таких закладах осіб, форми запитальника щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідним правоохоронним органам.

Обласним військовим адміністраціям, Київській міській (військовій) державній адміністрації, Київській міській раді:

вжити заходів для організації та контролю за облаштуванням, експлуатацією та утриманням захисних споруд цивільного захисту в інтернатних закладах соціального захисту населення;

вжити заходів щодо виявлення суб'єктів, які фактично надають соціальні послуги з догляду, перебування/проживання особам похилого віку та особам з інвалідністю, та їхнього мапування в громадах;

забезпечити контроль за співпрацею надавачів соціальних послуг із закладами охорони здоров'я в частині надання первинної та спеціалізованої медичної допомоги підопічним/вихованцям;

посилити контроль за якістю організації та здійснення огляду: підопічних – медико-соціальною експертною комісією та вихованців – лікарсько-консультативною комісією задля встановлення їм у разі потреби інвалідності та забезпечення їх індивідуальними програмами реабілітації відповідно до законодавства.

РОЗДІЛ 8. Верховенство права і доступ до правосуддя

Опрацьовано письмових звернень	5003
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	2
Поновлено прав	380
Опрацьованих НПА	439
Здійснено моніторингів	19
Здійснено моніторингових спостережень за дотриманням процесуальних прав учасників судового провадження у кримінальному провадженні, цивільному та адміністративному процесах	122
Акти реагування (подання Уповноваженого)	7
Кількість розпочатих кримінальних проваджень за результатами ініційованих Уповноваженим перевірок	58
Кількість запитів та ініціативних листів	3542
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	163

Попри продовження дії воєнного стану, наявність проблем, пов'язаних із енергетичною кризою, ракетними обстрілами, зруйнованими приміщеннями судів, неналежним фінансуванням судової системи, надмірним навантаженням і кадровим голодом, судова система впродовж 2023 року рухалася євроінтеграційним курсом із намаганням максимального забезпечення права кожному на належний судовий розгляд. Зокрема у Звіті Єврокомісії за Пакетом розширення ЄС, який отримала Україна у листопаді 2023 року, зазначено, що 2023 року Україна продовжила свій євроінтеграційний шлях. Судова реформа та реформа КСУ залишалися основними векторами реформування. Адже серед ключових цінностей для ЄС залишається забезпечення кожному верховенства права

та поваги до прав людини. Не зважаючи на продовжувану збройну агресію РФ, Україна досягла вагомого прогресу в цьому напрямі²⁷⁶.

1. Стан судової системи 2023 року

Європейська спільнота зазначила, що судова система страждає від серйозного недофінансування, яке ще більше посилюється через війну та її вплив на державні фінанси. Фінансові ресурси, виділені на судову систему, задовольнили 63,4% загальних потреб у фінансуванні 2022 року та лише 51,4% 2023 року²⁷⁷.

Знаковими подіями 2023 року стали сформовані склади ВРП і ВККС України як органів суддівського врядування, які є гарантами розбудови незалежної та безсторонньої судової влади, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд.

Законами від 09 серпня 2023 року № 3304-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо негайного відновлення розгляду справ стосовно дисциплінарної відповідальності суддів» і від 06 вересня 2023 року № 3378-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і деяких законів України щодо зміни статусу та порядку формування служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» з початку листопада 2023 року у ВРП було відновлено авторозподіл дисциплінарних скарг між членами ВРП²⁷⁸. Варто зазначити, що зупинення повноважень ВРП на реалізацію дисциплінарної функції ще 2021 року призвело до накопичення близько 10 тисяч дисциплінарних скарг. 22 листопада 2023 року після тривалої перерви розпочалися засідання Дисциплінарних палат ВРП.

Попри це основним залишається потреба формування Служби дисциплінарних інспекторів у складі ВРП. Саме на основі її висновків ВРП може притягувати суддів до відповідальності, тобто здійснювати одну з основних функцій, покладену на цей орган законом.

Упродовж першої половини 2023 року тривав процес формування складу ВККС України і 01 червня 2023 року ВРП відкритим голосуванням призначила 16 членів ВККС²⁷⁹, а 06 червня 2023 року було обрано Голову ВККС України²⁸⁰. Це дозволило розпочати добір суддів на більш як дві тисячі вакантних посад, а також завершити кваліфікаційне

²⁷⁶ Звіт Європейської комісії щодо України в межах Пакета розширення ЄС: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecef3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ З 1 листопада у ВРП буде відновлено авторозподіл дисциплінарних скарг між членами Ради / Вища рада правосуддя, 19.10.2023: <https://hcj.gov.ua/news/z-1-lystopada-u-vrp-bude-vidnovleno-avtorozpodil-dyscyplinarnyh-skarg-mizh-chlenamy-rady>.

²⁷⁹ ВРП призначила членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України / Вища рада правосуддя, 1.06.2023: <https://hcj.gov.ua/news/vrp-pryznachyla-chleniv-vyshchoyi-kvalifikatsiynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny>.

²⁸⁰ Головою Вищої кваліфікаційної комісії суддів України обраний Роман Ігнатов / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 6.06.2023: <https://vkksu.gov.ua/news/golovoyu-vyshchoyi-kvalifikatsiynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny-obranyy-roman-ignatov>.

оцінювання суддів. Відновлення роботи ВККС України було однією із семи рекомендацій Європейської комісії щодо заявки України на членство в ЄС.

Надалі новий склад ВККС України 15 вересня 2023 року оголосив два конкурси на зайняття вакантних посад суддів у місцевих²⁸¹ та апеляційних судах²⁸². Конкурс на посади суддів місцевих судів оголошено на 560 вакантних посад суддів загальних, адміністративних і господарських судів. Абсолютна більшість запропонованих вакансій саме в місцевих загальних судах – 500 вакансій. Відповідно кількість запропонованих вакантних посад у місцевих адміністративних і господарських судах – по 30 вакансій. 23 листопада 2023 року оголошено конкурс і на зайняття 25 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду²⁸³.

Результати моніторингу дотримання права на доступ до правосуддя, які здійснював Уповноважений, засвідчили існування проблем із забезпеченням права на судовий розгляд справ упродовж розумного терміну, що пов'язано із суттєвим навантаженням у судах, нестачею суддівських кадрів у судах першої та апеляційної інстанцій. З огляду на це для ВККС України потрібно завершити конкурсні процедури щодо заповнення вакантних посад суддів.

Поповнення суддівського корпусу дасть змогу поліпшити доступ до правосуддя та прискорити розгляд судових справ. Оскільки згідно з даними ВККС України у загальних апеляційних судах із 882 посад суддів на 01 січня 2024 року вакантними залишилося 498²⁸⁴, що становить 56,5%. Найбільше вакансій суддів у Сумському апеляційному суді (84%), Харківському апеляційному суді (78,3%) Черкаському апеляційному суді (69,7%), Рівненському апеляційному суді (65,2%), Одеському апеляційному суді (64,4%)²⁸⁵. У місцевих судах із 5038 посад суддів на 01 січня 2024 року вакантними залишилися 1448²⁸⁶, що становить 28,7%. Окремі місцеві суди укомплектовані на 50 і менше відсотків, зокрема Бабушкінський районний суд Дніпра на 50% (із 16 є 8 суддів), Коростенський міськрайонний суд Житомирської області на 50% (із 12 є 6 суддів), Ковельський міськрайонний суд Волинської області на 38% (із 13 є 5 суддів), Центрально-Міський районний суд Кривого Рогу Дніпропетровської області на 36% (із 11 є 4 судді), Надвірнянський районний Івано-Франківської області на 42,8% (із 7 є 3 судді), Броварський

²⁸¹ Оголошення про проведення конкурсу на зайняття 560 вакантних посад суддів у місцевих судах / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 15.09.2023: <https://vkksu.gov.ua/news/ogoloshennya-pro-provedennya-konkursu-na-zaynyattya-560-vakantnyh-posad-suddiv-u-miscevyyh-sudah>.

²⁸² Оголошення про проведення конкурсу на зайняття 532 вакантних посад суддів в апеляційних судах / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 15.09.2023: <https://vkksu.gov.ua/news/ogoloshennya-pro-provedennya-konkursu-na-zaynyattya-532-vakantnyh-posad-suddiv-v-apelyaciyynyh>

²⁸³ 23 листопада 2023 року оголошено конкурс на зайняття 25 вакантних посад суддів Вищого антикорупційного суду / Вища кваліфікаційна комісія суддів України, 23.11.2023: <https://vkksu.gov.ua/page/23-lystopada-2023-roku-ogolosheno-konkurs-na-zaynyattya-25-vakantnyh-posad-suddiv-vyshchogo>.

²⁸⁴ Облік посад суддів / Вища кваліфікаційна комісія суддів України: <https://vkksu.gov.ua/oblik>.

²⁸⁵ *Ibid.*

²⁸⁶ *Ibid.*

міськрайонний Київської області на 33% (із 18 є 6 суддів), Миргородський міськрайонний суд Полтавської області на 14% (із 7 є 1 суддя)²⁸⁷.

Варто зазначити, що у судовій системі утворилося надзвичайно багато вакансій внаслідок звільнення суддів.

30 грудня 2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри»²⁸⁸, яким скорочено етапи процедур добору та конкурсних процедур, змінено процедури формування, завершення процедур добору та конкурсних процедур, незавершених ВКС України. Крім того, прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України»²⁸⁹ сприятиме усуненню інституційного дуалізму щодо подальшого функціонування найвищої інстанції судової гілки влади в Україні – Верховного Суду, врегулювання питання продовження суддівської кар'єри для суддів Верховного Суду України та суддів вищих спеціалізованих судів. Така подія дала змогу частково заповнити вільні суддівські вакансії.

2. Процесуальні права у цивільному та адміністративному судочинстві

(а) Право на розумність терміну розгляду справи у цивільному та адміністративному судочинстві

Упродовж 2023 року отримано 1644 звернень щодо порушення прав у цивільному та адміністративному провадженні, у яких містилося 67 повідомлень про порушення права на належний та упродовж розумного терміну розгляд судом цивільних та адміністративних справ, 80 повідомлень про порушення права на оскарження судового рішення.

Унаслідок продовження дії на території України воєнного стану 2023 року виникали нові обставини, що стали передумовою обмежених можливостей громадян щодо реалізації права на розгляд судами справ упродовж розумного терміну. Такою обставиною, поряд зі змінами територіальної підсудності судових справ, внаслідок запровадження на території України воєнного стану, постало питання налагодження процедури відрядження суддів одного суду до іншого.

²⁸⁷ *Ibid.*

²⁸⁸ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» від 9.12.2023 № 3511-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#Text>.

²⁸⁹ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України» від 21.11.2023 № 3481-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3481-20#Text>.

Тому 2023 року продовжено здійснення парламентського контролю за дотриманням права на доступ до правосуддя, зокрема щодо розгляду справ упродовж розумного терміну. Дотримання цього права ускладнилося дефіцитом суддів, спричиненого зміною територіальної підсудності справ, відрядженням суддів до інших судів того самого рівня та спеціалізації, а також відсутністю оперативного заміщення судді, термін відрядження якого закінчився.

Унаслідок моніторингу інтернет-видань та офіційних веб-сторінок судів виявлено факт припинення Татарбунарським районним судом Одеської області з 15 листопада 2023 року здійснення розгляду справ і матеріалів у зв'язку з відрахуванням зі штату єдиного діючого судді. Підставою для його відрахування стало рішення ВРП від 26 вересня 2023 року № 911/0/15-23 про дострокове закінчення відрядження судді Херсонського міського суду Херсонської області до Татарбунарського районного суду Одеської області.

Уповноважений прийняв рішення про направлення листів до ДСА України та ВРП для привернення уваги на цю ситуацію, зокрема ВККС України щодо потреби розгляду питання відрядження до Татарбунарського районного суду Одеської області іншого судді.

На виконання листа Уповноваженого ДСА України повідомила про направлення повідомлення до ВККС України щодо потреби розгляду питання відрядження двох суддів до Татарбунарського районного суду Одеської області.

Продовжуючи здійснення контролю за станом розгляду такого повідомлення, Уповноважений надіслав лист до ВККС України та отримав інформацію про призначення до розгляду на засіданні Комісії питання щодо внесення подання про відрядження (тимчасове переведення) двох суддів для здійснення правосуддя до Татарбунарського районного суду Одеської області, про що також розміщено відповідне оголошення на офіційному веб-сайті ВККС України.

2023 року право на розгляд справи впродовж розумного терміну було також унеможливлено внаслідок впровадження у дію Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» від 13 грудня 2022 року № 2825-IX.

До Уповноваженого надходили численні звернення щодо тривалої передачі справ з ОАСК до КОАС.

Перевірка за такими зверненнями дала змогу встановити факти: 1) обмеження доступу заявників до правосуддя, враховуючи суттєве порушення і термінів розгляду судових справ (оскільки фактично справи передають до КОАС із затримкою в кілька місяців, а в певних випадках не передано взагалі), і порушення права на звернення до суду, оскільки нові справи, які підлягають розгляду в КОАС, розглядають з великою

затримкою; 2) критичні проблеми у взаємодії ліквідаційної комісії ОАСК і КОАС у питанні приймання/передачі судових справ.

За інформацією ліквідаційної комісії ОАСК, основними чинниками, які вплинули на швидкість передачі судових справ до КОАС, стали: відсутність мотивації працівників апарату суду, які фактично були звільненими у зв'язку з ліквідацією ОАСК, і невирішеність питання про їх подальше працевлаштування; великий масив інформації, матеріалів судових справ, які підлягають передачі. Водночас серед причин повільної передачі судових справ, які виділяв КОАС як суд, на який покладено обов'язок прийняти вказані справи і забезпечити їх подальший розгляд, є: 1) низька штатна чисельність працівників апарату КОАС; 2) велика завантаженість суддів поточними судовими справами; 3) відсутність належних матеріально-технічних умов для прийняття судових справ, зокрема обладнаних приміщень.

Безперечно, такі чинники не можна брати за основу виправдання чи ігнорування наявної проблеми, оскільки невирішення питання ефективного та своєчасного розгляду судових справ заявників приховує ризики, які полягають передусім у підриві авторитету судової влади, недовірі до правосуддя зокрема та містять загрозу подання низки позовів до ЄСПЛ.

Тому Уповноважений упродовж 2023 року здійснював потрібні заходи для сприяння здійснення процесу передачі справ з ОАСК до КОАС у якомога найкоротші терміни, а також забезпечував постійний контроль за зверненнями з цього питання.

Так, контролюючи питання процесу передачі справ з ОАСК до КОАС, у квітні 2023 року Уповноважений надсилав листи Головам ДСА України та КОАС, зокрема внаслідок отримання інформації щодо припинення передачі адміністративних справ до КОАС до вирішення питання про забезпечення суду додатковими приміщеннями, а також для контролю за наявністю плану заходів, затвердженого ДСА України, з ліквідації ОАСК і вирішення питання щодо внесення доповнень до попереднього плану, враховуючи факт закінчення терміну передачі судових справ до КОАС, визначеного наказом ДСА України від 20 грудня 2022 року № 477.

Водночас ДСА України поінформувала про можливість внесення доповнень до заходів або затвердження нового плану заходів з ліквідації ОАСК лише після внесення відповідних змін до Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду».

За результатами опрацювання пропозицій Уповноваженого в листопаді 2023 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект Про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ (реєстр. № 10244)²⁹⁰. Уповноважений до Комітету ВРУ з питань правової політики надав

²⁹⁰ Проект Закону про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного

пропозицію з підтримки за умови врахування зауважень і довів до відома членів Комітету на його засіданні 14 грудня 2023 року²⁹¹. Комітет ВРУ з питань правової політики проєкт акта рекомендував за результатами розгляду на пленарному засіданні парламенту прийняти у першому читанні за основу. Законопроєкт очікує свого розгляду у парламенті.

Крім того, здійснюючи контроль за актуальним станом процесу передачі справ з ОАСК до КОАС, Уповноважений також направив відповідні запити до ДСА України та до КОАС та отримав інформацію про впровадження ДСА України обов'язкової звітності для ОАСК щодо здійсненої роботи з передачі справ до КОАС, а також щодо продовження здійснення заходів, спрямованих на облаштування додаткових залів судових засідань у приміщенні КОАС.

(b) Право на належне, повне та оперативне виконання судового рішення

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло 449 звернень з питання порушення прав громадян на належне виконання судових рішень, що гарантоване статтею 129¹ Конституції України. Звернення стосувалися таких питань, як: порушення прав органами державної виконавчої служби – 298 повідомлень, оскарження рішення, дії або бездіяльності державного або приватного виконавця та інших посадових осіб державної виконавчої служби – 648 повідомлень.

Виконання судового рішення, як завершальна стадія судового провадження, є невід'ємним елементом права на судовий захист. ЄСПЛ у своїй практиці не раз констатував, що право на справедливий суд ілюзорне, якщо судові рішення залишається невиконаним. Саме виконання судових рішень, які набрали законної сили, утверджує авторитет держави як правової. Водночас невиконання державою позитивного обов'язку щодо забезпечення функціонування запровадженої нею системи виконання судових рішень призводить до обмеження конституційного права на судовий захист і нівелює його сутність. На це у своїх рішеннях не раз звертає увагу і КСУ.

В Україні питання виконання судових рішень і 2023 року є достатньо проблемним. Суттєвим викликом для системи примусового виконання судових рішень залишалось запровадження воєнного стану, активні бойові дії та тимчасова окупація територій, дія законодавчих заборон і обмежень на вчинення окремих виконавчих дій, тимчасове припинення доступу до державних реєстрів.

У лютому 2023 року до Уповноваженого звернувся громадянин Б. щодо невиконання рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 26 травня 2022

адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43095>.

²⁹¹ Директор Департаменту моніторингу додержання права на справедливий суд та процесуальних прав долучився до засідання Комітету Верховної Ради України з питань правової політики / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 14.12.2023: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/direktor-departamentu-monitoringu-doderzhannya-prava-na-spravedlivij-sud-ta-procesualnih-prav-vzyav-doluchivsya-do-zasidannya-komitetu-verhovnoyi-radi-ukrayini-z-pitan-pravovoyi-politiki.

року, яким зобов'язано ГУ НГУ прийняти та затвердити рішення щодо розподілу житлової площі на в/ч 3028 НГУ для забезпечення житловим приміщенням відповідно до встановлених санітарних і технічних норм громадянина Б. і членів його сім'ї та зобов'язано в/ч 3028 НГУ забезпечити громадянина Б. і членів його сім'ї житловим приміщенням відповідно до встановлених санітарних і технічних норм.

У межах відкритого провадження Уповноваженого відновлено права громадянина Б. і членів його сім'ї на виконання в/ч 3028 НГУ та ГУ НГУ рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 26 травня 2022 року, унаслідок чого на підставі Рішенням виконавчого комітету Вінницької міської ради від 30 березня 2023 року затверджено клопотання ГУ НГУ та у квітні 2023 року видано ордер на двокімнатну квартиру.

Крім того, за результатами перевірок за зверненнями громадян виявлено проблему тривалого виконання банківськими установами постанов державних і приватних виконавців про визначення поточного рахунку в банку для здійснення видаткових операцій, зокрема внаслідок отримання таких постанов банківськими установами впродовж тривалого періоду часу.

2023 року до Уповноваженого продовжили надходити повідомлення громадян про неправомірне звернення стягнення із зарплатних, пенсійних та інших соціальних рахунків.

В умовах дії воєнного стану фізичні особи-боржники, на кошти яких накладено арешт органами державної виконавчої служби, приватними виконавцями, можуть здійснювати видаткові операції з поточного рахунку на суму в розмірі, що впродовж одного календарного місяця не перевищує двох розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом про Державний бюджет України на 1 січня поточного календарного року, а також сплачувати податки, збори без урахування такого арешту за умови, що такий поточний рахунок визначено для здійснення видаткових операцій.

Нормами Прикінцевих і перехідних положень ЗУ «Про виконавче провадження» не передбачено припинення звернення стягнення на заробітну плату в період дії в Україні воєнного стану (звернення стягнення припиняється суто на пенсію та стипендію, крім рішень про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю внаслідок кримінального правопорушення, та рішень, боржниками за якими є громадяни РФ).

У травні Уповноважений отримав повідомлення громадянки К. щодо накладення арешту на її картковий рахунок, на який здійснювалося зарахування пенсії за віком. Реагуючи на отримане повідомлення, Уповноважений направив запит до Мін'юсту для перевірки інформації та вжиття заходів реагування, спрямованих на розблокування рахунку громадянки К., а також до Публічного акціонерного товариства «БАНК ВОСТОК» з проханням направити державному виконавцю документальне

підтвердження того, що поточний рахунок, на який зараховується пенсія заявниці, використовують суто для зарахування пенсійних виплат. Внаслідок вжитих Уповноваженим заходів державний виконавець виніс постанову про зняття арешту з коштів з рахунку громадянки К., направлено її копію до банку для виконання та знято арешт з рахунку.

З огляду на це зарплатні, пенсійні та інші соціальні рахунки повинні бути захищеними, тобто такими, на які не можна накласти арешт у виконавчому провадженні, для реалізації чого потрібно внести зміни до ЗУ «Про виконавче провадження», що й було озвучено Уповноваженим 05 грудня 2023 року на слуханнях у Комітеті ВРУ з питань правової політики на тему: «Механізм забезпечення ефективності примусового виконання судових рішень»²⁹².

(с) Забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників судового процесу перед законом і судом

Другий сенат КСУ у справі за конституційною скаргою громадянина П. щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписам частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) 01 березня 2023 року ухвалив Рішення № 2-р(П)/2023, яким визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України в тому, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої в порядку статті 383 КАС України²⁹³.

У вказаному Рішенні КСУ констатував, що приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України не відповідають частині другій статті 3, частині першій статті 8, частинам першій, другій статті 55, частині п'ятій статті 125, пунктам 1, 8, 9 частини другої статті 129, статті 129-1 Конституції України в тому, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої в порядку статті 383 КАС України.

З огляду на це Уповноважений у березні 2023 року надіслав лист до Комітету ВРУ з питань правової політики з пропозиціями щодо внесення змін до частини першої статті 294, частини шостої статті 383 КАС України для увідповіднення Конституції України та Рішенням КСУ від 01 березня 2023 року № 2-р(П)/2023.

²⁹² Омбудсман взяв участь у Комітетських слуханнях щодо питання механізмів забезпечення ефективності примусового виконання судових рішень / Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 5.12.2023: https://www.ombudsman.gov.ua/uk/news_details/ombudsmana-vzyav-uchast-u-komitetskih-sluhannyah-shchodo-pitannya-mehanizmv-zabezpechennya-efektivnosti-primusovogo-vikonannya-sudovih-rishen.

²⁹³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) від 01 березня 2023 року № 2-р(П)/2023: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text>.

У квітні 2023 року у ВРУ зареєстровано проєкт ЗУ «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників судового процесу перед законом і судом» (реєстр. № 9197), в якому враховано пропозиції Уповноваженого щодо внесення змін до КАС України.

29 червня 2023 року законопроект прийнято за основу. 24 липня 2023 року Комітет ВРУ з питань правової політики підготував порівняльну таблицю до другого читання. Наразі законопроект очікує свого розгляду в парламенті в другому читанні.

3. Процесуальні права у кримінальному провадженні

(а) Право на розумні терміни судового розгляду кримінального провадження

Упродовж 2023 року з питань дотримання прав у кримінальному провадженні розглянуто 3151 усне та письмове звернення з повідомленнями про 5769 порушень, зокрема 5305 – про порушення процесуальних прав під час досудового розслідування та 464 – про порушення права на справедливий упродовж розумного терміну судовий розгляд кримінального провадження.

Найбільшою перешкодою у забезпеченні права на судовий розгляд кримінальних справ у розумні терміни залишається нестача суддівських кадрів у судах першої та апеляційної інстанцій.

Недостатня кількість суддів і працівників апаратів у місцевих та апеляційних судах загострює проблему належного функціонування судів і здійснення правосуддя, спричиняє систематичні порушення права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного терміну справи, гарантованого статтею 6 ЄКПЛ. Аналіз предмету скарг, поданих до ЄСПЛ проти України, свідчить, що переважна більшість їх стосується надмірної (нерозумної) тривалості судового розгляду та невирішення цієї проблеми на національному рівні.

До Уповноваженого звернувся П. щодо порушення його права як потерпілого від злочину, передбаченого частиною четвертою статті 190 КК України, та цивільного позивача на вирішення питання щодо його цивільних прав у зв'язку з надмірною тривалістю судового провадження (близько 10 років), що здійснюється у Печерському районному суді міста Києва. На запит отримано інформацію, що Печерський районний суд Києва роками працює в умовах надмірного судового навантаження. Із 36 посад суддів згідно зі штатним розписом повноваження здійснює 21 суддя, у 8 суддів закінчився 5-річний термін повноважень, 7 посад залишаються вакантними (на кінець року кількість вакантних посад зростає до 9). 2023 року судові навантаження порівняно з 2022 роком продовжило стрімко збільшуватися, перевищує допустиме більш як у 6 разів, у процентному співвідношенні до 100% навантаження становить 600% навантаження.

Вочевидь, за таких умов неможливо забезпечити розгляд судових справ у визначені законом терміни.

(b) Реалізація права на апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні

До проблем, пов'язаних із забезпеченням права на судовий розгляд упродовж розумного терміну, додаються перешкоди, зокрема й створювані через неналежне виконання процесуальних обов'язків учасниками процесу, у реалізації передбаченого законодавством права на апеляційне оскарження судових рішень.

Це право є складником права кожного в контексті положень частин першої, другої статті 55, пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України на судовий захист, оскільки перегляд судових рішень судів першої інстанції в апеляційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

Такі перешкоди виникають, коли у судові засідання, призначені у справах за апеляційними скаргами сторони захисту на ухвали суду першої інстанції, не з'являються прокурори, не забезпечується доставка у судові засідання підозрюваних, обвинувачених, щодо яких застосовано запобіжні заходи у вигляді тримання під вартою, а також через зволікання судами першої інстанції з передачею матеріалів судових проваджень до суду апеляційної інстанції. У зв'язку із цим судові засідання з розгляду апеляційних скарг на судові рішення не раз переносять.

Окрім того, результати моніторингу дотримання процесуальних прав у кримінальному провадженні засвідчують існування проблем із забезпеченням реалізації права на оскарження судового рішення, пов'язаних із суттєвим навантаженням у судах, нестачею суддівських кадрів і працівників апарату у судах першої та апеляційної інстанцій.

Упродовж 2023 року Уповноважений звертався до керівників прокуратур щодо невідкладного реагування на інформацію про невиконання представниками сторони обвинувачення своїх процесуальних обов'язків.

За результатами реагування приймалися рішення про зміну складу групи прокурорів і забезпечували явку у наступні судові засідання, хоча жодного разу не було визнано неприбуття прокурора до суду без поважних причин.

Окрім того, Секретаріат Уповноваженого за скаргами із зазначених питань надсилав листи до судів першої інстанції про забезпечення направлення матеріалів судових проваджень до апеляційної інстанції, а також з'ясовував причини невиконання органами, уповноваженими здійснювати конвоювання ув'язнених, вимог щодо доставки підозрюваних, обвинувачених до суду. У такий спосіб досягали мети – відновлення права на забезпечення перевірки судових рішень в апеляційному порядку.

Одним із способів реагування на цю проблему, особливо в умовах воєнного стану, може бути застосування відеоконференції під час здійснення апеляційного провадження.

У жовтні 2023 року до Уповноваженого звернулась ув'язнена та в її інтересах адвокат про порушення права підозрюваної на перегляд судових рішень про обрання запобіжного заходу та продовження строку тримання її під вартою у зв'язку з неявкою прокурорів у п'ять із шести призначених апеляційним судом судових засідань у справі за апеляційною скаргою сторони захисту на ухвалу суду першої інстанції, а також через зволікання з передачею матеріалів судового провадження до суду апеляційної інстанції, що спричинило відкладення судового розгляду фактично до закінчення терміну дії оскарженого рішення.

Така бездіяльність посадових осіб спонукала Уповноваженого звернутися до Генерального прокурора щодо вжиття заходів для реалізації процесуальних прав ув'язненої на оскарження судового рішення через забезпечення участі прокурора в судових засіданнях Київського апеляційного суду, зокрема призначеному на 06 листопада 2023 року у провадженні за апеляційною скаргою на нову ухвалу районного суду про продовження дії запобіжного заходу, та відреагувати на інформацію про неналежну процесуальну поведінку прокурорів, а також направлено лист до районного суду про забезпечення своєчасного направлення матеріалів судового провадження до апеляційної інстанції.

За дорученням Уповноваженого працівник Секретаріату Уповноваженого здійснював моніторинг у судовому засіданні Київського апеляційного суду 06 листопада 2023 року. З'ясовано, що на це судове засідання прибули представники сторін, участь ув'язненої забезпечено у режимі відеоконференції за місцем її тримання. Суд апеляційної інстанції в цей же день розглянув апеляційну скаргу сторони захисту, яку задоволено частково та ухвалено рішення про зміну підозрюваній виду запобіжного заходу.

(с) Права ув'язнених під час застосування заходів безпеки

Предметом уваги Уповноваженого 2023 року стала отримана інформація з чисельних звернень і адвокатів, і осіб, взятих під варту, про порушення прав ув'язнених у зв'язку з поширеною практикою ухвалення слідчими та прокурорами під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях рішень про застосування заходів безпеки до підозрюваних у вигляді безстрокового переведення зі слідчого ізолятора в інше місце зі спеціальним режимом тримання, а саме до ІТТ і Відділу забезпечення досудового розслідування СБУ. Такі рішення суперечать вимогам ЗУ «Про попереднє ув'язнення» та інших нормативно-правових актів щодо строку утримання осіб, взятих під варту, в ІТТ, який не може перевищувати десяти днів.

Направлення Уповноваженим у квітні 2023 року подання Генеральному прокурору про усунення порушень прав ув'язнених у зв'язку з прийнятими слідчими рішеннями про застосування заходів безпеки до підозрюваних у вигляді безстрокового переведення зі слідчого ізолятора до ІТТ не вирішило проблему. Водночас у відповідь на подання було підтверджено, що особи, взяті під варту відповідно до рішення суду, та особи, засуджені до позбавлення волі, повинні утримуватися тільки в пенітенціарних закладах, а в нормативних

актах, які регулюють діяльність ІТТ, слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, не передбачено можливості вміщення до ІТТ взятих під варту чи засуджених осіб, до яких застосовано заходи забезпечення безпеки.

Виявлені порушення безпосередньо впливають на дотримання прав і свобод людини і громадянина, гарантованих статтями 3, 5, 6 ЄКПЛ та статтями 28, 49, 62 Конституції України, зокрема прав на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, на охорону здоров'я і медичну допомогу, на захист, і можуть використовуватися для приховування фактів неналежного поведіння з ув'язненими.

Зважаючи на викладене, у липні 2023 року для припинення та запобігання порушенням прав ув'язнених Уповноважений направив до Комітету ВРУ з питань правоохоронної діяльності, Комітету ВРУ з питань правової політики, Мін'юсту пропозиції щодо вдосконалення законодавства, що регулює питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Не зважаючи на отримані відповіді про розгляд наданих Уповноваженим пропозицій суб'єктами законодавчої ініціативи, зазначені питання досі не врегульовано.

(d) Право на особисту свободу та звільнення з-під варті негайно після ухвалення судом рішення та фактичного внесення застави

Під час розгляду скарг від підозрюваних, обвинувачених та їхніх захисників про порушення прав ув'язнених на особисту свободу, що полягають у зволіканні з виконанням судових рішень щодо застосування застави як альтернативного виду запобіжного заходу, виявлено вади наявного механізму взаємодії органів судової влади та адміністрацій установ попереднього ув'язнення щодо обміну документами та інформацією про зарахування внесеної суми коштів у рахунок застави на спеціальний рахунок територіального управління ДСА України, яке здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності суду, що ухвалив рішення.

Відповідно до частини першої статті 202 КПК України підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варті після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Механізм внесення, повернення та звернення у дохід держави коштів у разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави визначено зазначеною нормою кримінального процесуального закону та Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затвердженого постановою КМУ від 11 січня 2012 року № 15 (зі змінами, внесеними постановою № 839 від 15 вересня 2019 року).

Відповідно до абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена

службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому перебуває підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження, – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня.

Водночас недосконалість механізму, визначеного нормативно-правовими актами, щодо перевірки документів, які підтверджують застосування і внесення застави, створює умови для утримання під вартою осіб, за яких внесено заставу, упродовж невизначеного часу, а найчастіше упродовж кількох днів з моменту фактичного внесення застави, зокрема у разі сплати застави наприкінці робочого тижня, оскільки у вихідні дні таку перевірку не здійснюють. Отже, порушується право людини бути негайно звільненою з-під варти після внесення застави, визначеної судом.

Рекомендація Уповноваженого щодо запровадження процедури максимально швидкого звільнення особи з-під варти після внесення застави майже впродовж усього 2023 року залишалася невиконаною. Для вжиття заходів щодо усунення причин та умов, що сприяють порушенням права на особисту свободу, Уповноважений 17 липня 2023 року вніс подання Міністру юстиції України, в якому порушив питання про нормативно-правове врегулювання механізму звільнення особи з-під варти невідкладно після фактичного внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, та перевірки документів, що підтверджують застосування і внесення застави.

За результатами розгляду подання Уповноваженого для вдосконалення процедури обміну інформацією про внесення застави, її зарахування на спеціальний рахунок відповідного територіального органу ДСА України та максимально швидкого інформування про це установи попереднього ув'язнення Міністерство юстиції України разом із ДСА України розробило відповідний проєкт постанови, ухвалений КМУ 07 грудня 2023 року²⁹⁴. Постанова визначатиме порядок, відповідно до якого платіжний документ з позначкою банку надаватимуть також уповноваженій службовій особі місця попереднього ув'язнення, а перевірку здійснюватимуть через електронну інформаційну взаємодію.

Водночас положення абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України, згідно з якими перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня, не відповідає принципу верховенства права та функціонування правової системи для забезпечення передусім стабільного правового становища індивіда та потребує вдосконалення, аби процес перевірки забезпечувався впродовж одного календарного дня з урахуванням можливостей електронної інформаційної взаємодії.

А відтак для унеможливлення випадків зволікання з виконанням судових рішень щодо застосування застави як альтернативного виду запобіжного заходу, доцільно внести

²⁹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України від 7.12.2023 № 1283 «Про внесення змін до Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1283-2023-%D0%BF#Text> (набере чинності з 12.03.2024).

зміни до абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України, якими визначити, що перевірка документа, яка підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного календарного дня.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення рівності процесуальних прав усіх учасників судового процесу перед законом і судом» (реєстр. № 9197);

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ» (реєстр. № 10244).

Міністерству юстиції України:

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо доповнення до положень пункту 10-2 Розділу XIII Перехідних та прикінцевих положень Закону України «Про виконавче провадження», якими визначити конкретний термін виконання банківськими установами постанови державного, приватного виконавця про визначення поточного рахунку фізичної особи – боржника в банку для здійснення видаткових операцій;

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо внесення змін до Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про виконавче провадження» щодо визначення зарплатних, пенсійних та інших «соціальних рахунків» захищеними, тобто такими, на які не може бути накладено арешт у виконавчому провадженні;

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо врегулювання питання забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

розробити та внести на розгляд до КМУ законопроєкт щодо змін до абзацу другого частини четвертої статті 202 КПК України, якими визначити, що перевірка документа, яка підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного календарного дня.

Генеральному прокурору:

забезпечити відомчий контроль за забезпеченням участі прокурорів у судових засіданнях, зокрема у справах за апеляційними скаргами сторони захисту на судові рішення.

ВКС України та ВРП:

вжити заходів щодо оптимізації роботи місцевих та апеляційних загальних судів, зменшення навантаження на суддів.

РОЗДІЛ 9. Інформаційні права

Опрацьовано письмових звернень	4078
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	4809
Відновлено прав (зокрема за колективними зверненнями та ініціативно)	804
Опрацьованих НПА	293
Здійснено моніторингів	144
Акти реагування (подання Уповноваженого)	6
Кількість запитів та ініціативних листів	запитів – 2264, ініціативних листів – 102
Кількість здійснених правопросвітницьких заходів	441
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів, тощо	383
Кількість приписів про усунення порушень у сфері захисту персональних даних	92

1. Захист персональних даних

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, ФОП та ін., як володільці та розпорядники персональних даних, зобов'язані забезпечити захист персональних даних від їх випадкової втрати, знищення або незаконної обробки.

Відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» повноваження щодо контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних покладено на Уповноваженого.

Законодавство про захист персональних даних потребує оновлення у зв'язку зі стрімким технологічним розвитком, цифровізацією державних послуг, використанням технологій штучного інтелекту та здійсненням відеоспостереження. Застосування цих

сучасних технологій у різних сферах, включаючи безпеку, медицину та освіту, створює потребу у чіткому правовому регулюванні для забезпечення захисту прав і свобод людини. Окрім оновлення правових норм, які регулюють суспільні відносини у різних сферах, є потреба в посиленні відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних. На сьогодні за порушення законодавства про захист персональних даних передбачено адміністративну відповідальність за статтею 188-39 КУпАП за недотримання встановленого законодавством про захист персональних даних порядку захисту персональних даних, що призвело до незаконного доступу до них або порушення прав суб'єкта персональних даних. Водночас відсутня відповідальність за порушення права особи на доступ до своїх персональних даних.

Відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС²⁹⁵, а також Плану заходів щодо виконання цієї Угоди²⁹⁶, передбачено удосконалити законодавство у сфері захисту персональних даних з метою приведення його у відповідність до Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) (далі – Регламент)²⁹⁷. У результаті було розроблено нову редакцію Закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25 жовтня 2022 року)²⁹⁸, яка максимально відобразила новели Регламенту. Вказаним законопроектом розширено права суб'єктів персональних даних, врегульовано обробку персональних даних у різних сферах, враховано поширення сучасних технологій в Україні, регламентовано вимоги до відеоспостереження, значно посилено відповідальність за порушення, тощо. Наразі проект закону знаходиться на розгляді у Верховній Раді України. У травні 2023 року Верховна Рада України отримала правовий висновок експертів Ради Європи щодо законопроекту «Про захист персональних даних». Також протягом липня-серпня 2023 року відбулися секторальні обговорення законопроекту «Про захист персональних даних» з представниками банківської та телекомунікаційної спільноти та державними органами²⁹⁹. Прийняття проекту закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25 жовтня 2022 року), а також законопроекту

²⁹⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

²⁹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>

²⁹⁷ РЕГЛАМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І РАДИ (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних): https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text

²⁹⁸ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40707>

²⁹⁹ В Офісі Омбудсмена обговорили і підтримали висновок Ради Європи щодо проекту Закону України «Про захист персональних даних», 15.06.2023: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/v-ofis-ombudsmana-obgovorili-i-pidtrimali-visnovok-radi-yevropi-shchodo-proektu-zakonu-ukrayini-pro-zahist-personalnih-danih

«Про Національну комісію з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» (реєстр. № 6177 від 18 жовтня 2021 року) є особливо актуальним.

2023 року до Уповноваженого надійшло 1205 звернень (1336 повідомлень) щодо ймовірного порушення права на захист персональних даних.

Упродовж року до Уповноваженого зверталися з питаннями, які стосувалися незаконної обробки персональних даних, порушення права на доступ до інформації про себе, неналежної організації обробки персональних даних у підприємствах, установах та організаціях, а також надходили звернення для отримання рекомендацій і роз'яснень щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних під час обробки персональних даних. За результатами розгляду звернень, які надходили до Уповноваженого 2023 року, відкривалися провадження, з'ясовувалися обставини правопорушень, вживалися заходи реагування, направлялись вимоги щодо усунення виявлених порушень, складались протоколи про адміністративні правопорушення, направлялись матеріали до органів досудового розслідування для здійснення кримінальних проваджень. Крім того, активно здійснювалась просвітницька та роз'яснювальна робота для запобігання порушенням прав суб'єктів персональних даних.

Уповноважений має право надавати рекомендації щодо практичного застосування законодавства про захист персональних даних, роз'яснювати права та обов'язки відповідних осіб за зверненням суб'єктів персональних даних, володільців або розпорядників персональних даних, структурних підрозділів або відповідальних осіб з організації роботи із захисту персональних даних, інших осіб. З питань надання рекомендацій до Уповноваженого звернулося 274 заявники: громадяни, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи, юридичні особи приватного права, заклади охорони здоров'я, освітні навчальні заклади та ін. Рекомендації практичного застосування законодавства про захист персональних даних стосувалися, зокрема, таких питань: правові підстави для обробки персональних даних володільцями персональних даних; правові підстави поширення (передачі) персональних даних третім особам; порядок обробки персональних даних, які становлять особливий ризик, зокрема щодо стану здоров'я; використання персональних даних під час здійснення освітнього процесу; відеоспостереження; застосування згоди суб'єкта персональних даних. 2023 року Секретаріат Уповноваженого у співпраці з проєктом EU4DigitalUA також опублікував роз'яснення «Захист персональних даних в діяльності суб'єктів владних повноважень»³⁰⁰. Крім того, Секретаріат Уповноваженого здійснював публікацію просвітницьких матеріалів і застережень, які містять рекомендації, для запобігання порушення прав особи на захист персональних даних, інших інформаційних прес-релізів³⁰¹.

³⁰⁰ Захист персональних даних в діяльності суб'єктів владних повноважень: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/27012023/37676120-9a08-47d9-a376-b498dd07ede5.pdf>.

³⁰¹ Уповноважений закликає володільців персональних даних забезпечити захист персональних даних від незаконного поширення, 8.09.2023: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-zaklikaye-volodilciv-personalnih-danih-zabezpechiti-zahist-personalnih-danih-vid-nezakonnogo-poshirennja.

Треба зазначити, що сьогодні у період воєнного стану питання захисту персональних даних стає ще більш актуальним через потенційні загрози для безпеки та конфіденційності даних. У часи збройної агресії проти України доступ до особистої інформації може стати засобом впливу, зловживання та порушення особистої свободи людини. Збереження конфіденційності персональних даних в умовах воєнних дій – це не лише захист приватності, а й засіб захисту від потенційних загроз, що можуть виникнути через несанкціонований доступ до цієї інформації.

В умовах цифровізації та розвитку інформаційних технологій здійснюється накопичення великих обсягів інформації, зокрема і персональних даних. Як наслідок зростає кількість кібератак. 2023 року кількість зареєстрованих в Україні кіберінцидентів зросла на 62,5% порівняно з попереднім, 2022 роком³⁰².

Важливо врахувати, що метою кібератак, окрім блокування доступу до веб-ресурсу або виведення його з ладу, може бути і заволодіння персональними даними. Уповноважений здійснює моніторинг відкритих джерел та ініціативно реагує на інформацію, яка може свідчити про порушення прав людини, зокрема й у сфері захисту персональних даних. За реагуванням Уповноваженого Національна поліція України за фактом несанкціонованого втручання зловмисників у роботу інформаційних (автоматизованих) систем державних установ починає досудові розслідування за ознаками кримінальних правопорушень.

Загалом за підсумками 2023 року треба звернути увагу на такі випадки порушень прав людини у сфері захисту персональних даних, щодо яких Уповноважений вживав заходи реагування.

(а) Незаконна обробка персональних даних

Відповідно до законодавства обробка персональних даних має здійснюватися для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством. Водночас збирання, реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, відновлення, використання і поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення, знищення персональних даних за відсутності правових підстав вважається незаконною обробкою персональних даних.

До Уповноваженого впродовж 2023 року надійшло 652 повідомлення про незаконну обробку персональних даних. Цього року незаконна обробка персональних даних стосувалася розголошення та оприлюднення персональних даних на веб-сайтах в інтернеті, соціальних мережах, мобільних додатках, дошках оголошень, неправомірного поширення персональних даних у відповідь на запити та ін. Щодо таких порушень вживали заходи реагування для видалення неправомірно розголошених персональних даних, направляли листи до правоохоронних органів для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових

³⁰² Статистичний звіт за результатами роботи Системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки в 2023 році: <https://scpc.gov.ua/uk/articles/334>.

розслідувань, а в разі наявності правових підстав – складали протоколи про адміністративні правопорушення за частиною четвертою статті 188-39 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

(б) Шахрайські дії з персональними даними

До Уповноваженого надходили звернення щодо заволодіння персональними даними через обман чи зловживання довірою для неправомірного заволодіння чужим майном³⁰³. Такі дії зловмисників можуть полягати у направленні повідомлення з пропозицією заповнити анкету для отримання матеріальної допомоги, пройти опитування або проголосувати у конкурсі. Мета шахраїв – отримання персональних даних для викрадення коштів. Подібні шахрайські дії призводять до кримінальної відповідальності.

До Уповноваженого у травні 2023 року звернувся заявник Р., який зазначив, що отримав повідомлення у месенджері Viber про можливість отримання допомоги, а саме коштів начебто від міжнародної організації. Вказане повідомлення містило посилання на сторінку в інтернеті, яка заздалегідь була створена шахраями. Після введення персональних даних на цьому веб-сайті з банківської картки заявника було списано його особисті кошти.

У зв'язку з наявністю ознак кримінального правопорушення до Національної поліції України було направлено відповідний лист для перевірки викладених у зверненні фактів. За даними фактами шахрайських дій відділом дізнання Подільського управління поліції ГУНП у м. Києві відкрито кримінальне провадження за частиною першою статті 190 КК України («Шахрайство») та почато досудове розслідування.

(с) Неправомірне оприлюднення відеозаписів з персональними даними

Треба зазначити, що зображення людини, яке міститься на відео, належить до персональних даних, а тому на обробку такої інформації поширюються вимоги, передбачені у Законі України «Про захист персональних даних». На веб-сайті Уповноваженого розміщені рекомендації щодо захисту персональних даних під час використання систем відеоспостереження³⁰⁴. Важливо, щоб відеозаписи не використовувались на шкоду людині та не порушували її права та законні інтереси. Відеознімання та поширення відеозаписів має здійснюватися за наявності правових підстав. Використання персональних даних володільцем здійснюється у разі створення ним умов для захисту цих даних. Володільці

³⁰³ Шахрайство під виглядом соцвиплат: на Львівщині судитимуть членів організованого злочинного угруповання – Департамент Кіберполіції, 29.01.2024:

<https://cyberpolice.gov.ua/news/shaxrajstvo-pid-vyglydom-socvvyplat-na-lvivshhyni-sudytymut-chleniv-organizovanogo-zlochynnogo-ugrupovannya-6574/>.

³⁰⁴ Рекомендації Уповноваженого у сфері захисту персональних даних:

<https://www.ombudsman.gov.ua/uk/rekomendaciyi-ta-roz'iasnennya>.

персональних даних, які накопичують відеозаписи із зображенням особи, мають забезпечити захист цих відеозаписів від неправомірної обробки, зокрема й поширення.

Під час здійснення парламентського контролю Уповноважений у листопаді 2023 року виявив факт розміщення відеозапису, який містив персональні дані фізичних осіб – пацієнтів, що свідчило про розголошення лікарської таємниці медичними працівниками. За реагування Уповноваженого за цими фактами оприлюднення персональних даних ГУНП в Одеській області відкрито кримінальне провадження за частиною 1 статті 182 КК України («Порушення недоторканності приватного життя») для перевірки щодо законності зберігання, використання, поширення конфіденційної інформації про особу.

(d) Порушення права на доступ до інформації про себе

2023 року до Уповноваженого надійшло 190 повідомлень про порушення права на доступ до інформації про себе. Для реалізації своїх прав особі, як суб'єкту персональних даних, статтею 32 Конституції України та Законом України «Про захист персональних даних» гарантовано доступ до інформації про себе (своїх персональних даних). Відмова у реалізації цього права спричиняє порушення права особи на доступ до інформації про себе. За реагування Уповноваженого право заявників на доступ до своїх персональних даних відновлюють або надають відповідні рекомендації.

(e) Питання організації обробки персональних даних

З питань неналежної організації обробки персональних даних до Уповноваженого звернулися 220 заявників за відновленням порушених прав громадян. Володілець, розпорядник персональних даних зобов'язані вживати заходів щодо забезпечення захисту персональних даних на всіх етапах їх обробки, зокрема за допомогою організаційних і технічних заходів. Невжиття належних організаційних і технічних заходів має наслідком неналежну організацію обробки персональних даних.

У зв'язку з надходженням звернень від громадян щодо неналежної доставки (розміщення не у поштових скриньках) деякими філіями ТОВ «Газорозподільні мережі України» (далі – Товариство) рахунків і заяв-приєднання до умов договору розподілу природного газу, що могло спричинити поширення персональних даних споживачів, до Товариства та Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП), було направлено листи щодо необхідності дотримання законодавства про захист персональних даних і вжиття відповідних заходів. У відповідь на листи Уповноваженого повідомлено про те, що розпорядженням Товариства зобов'язано керівників філій організувати роботу щодо друку та доставки платіжних документів побутовим споживачам з урахуванням повного та всебічного дотримання законодавства про захист персональних даних.

Заявникам роз'яснено їхнє право звернутися з позовом до суду щодо дій філій Товариства для відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди.

2. Право на інформацію

Право на інформацію гарантоване статтями 34 та 50 Конституції України, а його дотримання та захист гарантоване низкою законів. Це право, зокрема, включає свободу вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Належне гарантування цього права прямо пов'язане з функціонуванням демократичних інститутів, а його дотримання має вирішальне значення для забезпечення інформаційної безпеки країни, підзвітності державної влади та існування громадянського контролю в складних умовах воєнних загроз і ризиків³⁰⁵.

З огляду на безпекові загрози та виклики, пов'язані з російським вторгненням, якісний і своєчасний доступ до інформації набирає особливої ваги на тлі будь-яких застережень щодо обмежень поінформованості ворога. Громадяни мають право знати про шляхи евакуації, пункти отримання гуманітарної допомоги, нормативно-правові акти, які приймають під час воєнного стану, та про дії влади, які впливають на їхнє економічне та соціальне життя.

У межах парламентського контролю за дотриманням права на доступ до публічної інформації відповідно до статті 101 Конституції України, статті 14 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», статті 17 Закону України «Про доступ до публічної інформації» 2023 року зафіксовано низку порушень цього права.

Так, за результатами загальнодержавного моніторингу стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року³⁰⁶ зафіксовано негативну тенденцію забезпечення та дотримання інформаційних прав порівняно з 2022 роком, зокрема щодо оприлюднення публічної інформації та якості розгляду інформаційних запитів.

Утім, війна не може бути виправданням для необґрунтованого обмеження права на інформацію, а розпорядники публічної інформації, перелік яких визначено у статті 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації», повинні вживати заходів для належного забезпечення доступності інформації та пошуку балансу між захистом інтересів

³⁰⁵ Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання конституційного права на інформацію в умовах дії правового режиму воєнного стану: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/spetsdopovid-vipravleno-1.pdf>

³⁰⁶ Звіт про моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zvit-pro-monitorynh-stanu-zabezpechennya-informatsiynykh-prav-v-umovakh-voyennoho-stanu-2023-roku?fbclid=IwAR1amjPjJrAhLWfVsTbr2b4dDA_AK7U9BVCnAUjXvbeoTY0p3G1SPnID1TM

національної безпеки та правом суспільства здійснювати громадський контроль і знати достовірну інформацію в умовах ворожої дезінформації та пропаганди ворога.

Ратифікація 2020 року Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів (Конвенції Тромсе) окреслила низку завдань щодо імплементації в національне законодавство положень, які здатні вдосконалити систему доступу до публічної інформації³⁰⁷. Утім, на момент підготовки доповіді жодного законопроекту про гармонізацію її положень із Законом України «Про доступ до публічної інформації» не зареєстровано.

Наявна також неузгодженість статті 10 Закону України «Про доступ до публічної інформації» з нормами спеціального Закону України «Про захист персональних даних», зокрема щодо доступу до інформації про особу, що перебуває у володінні розпорядника публічної інформації.

З огляду на існування у суспільстві високого запиту на використання технологій на основі штучного інтелекту постає питання також вдосконалення законодавства щодо забезпечення права на доступ до інформації у формі відкритих даних.

Для напрацювання відповідних змін при Комітеті Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики створено робочу групу з удосконалення Закону України «Про доступ до публічної інформації», до складу якої входить представник Уповноваженого з інформаційних прав. Однак на момент підготовки доповіді робота цієї робочої групи потребує відновлення.

За результатами здійснення парламентського контролю 2023 року до Уповноваженого надійшло 3957 звернень (5557 повідомлень) щодо порушень права на доступ до публічної інформації.

Упродовж 2023 року за порушення права на інформацію, права на звернення та у сфері захисту персональних даних, а також невиконання законних вимог Уповноваженого або представників Уповноваженого складено 88 протоколів про адміністративні правопорушення, із них: 50 – за статтею 212-3 КУпАП, 29 – за статтею 188-40 КУпАП, 9- за статтею 188-39 КУпАП.

З-поміж основних зафіксованих порушень дотримання права на інформацію: необґрунтоване зарахування інформації до інформації з обмеженим доступом, ненадання інформації, обмеження доступу до інформації або зарахування інформації до інформації з обмеженим доступом, якщо це прямо заборонено законом, неоприлюднення інформації на офіційних сайтах органів влади, відстрочка у задоволенні запитів.

(а) Необґрунтоване зарахування інформації до інформації з обмеженим доступом

³⁰⁷ Олексіюк Т. М. Розвиток законодавства про доступ до публічної інформації в Україні: міжнародні стандарти та перспективи. Право та державне управління. 2023. № 2. С. 439–446: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/63.pdf.

Обмеження доступу до інформації здійснюють відповідно до Закону за дотримання сукупності вимог, визначених частиною другою статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» («трискладовий тест»).

Однак результати парламентського контролю за дотриманням права на доступ до публічної інформації 2023 року свідчать про відсутність належного розуміння цієї процедури, що призводить до необґрунтованого обмеження в доступі публічної інформації та подальшого оскарження запитувачами дій і бездіяльності розпорядників інформації до Уповноваженого.

За результатом реагування та роз'яснювальної роботи Секретаріату Уповноваженого на численні скарги громадян щодо цього порушення більшість розпорядників інформації вживали заходів щодо задоволення запитів або належного обґрунтування підстав обмеження доступу до інформації з урахуванням положень частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

До Уповноваженого звернувся громадянин Д. щодо порушення Вінницьким державним педагогічним університетом імені Михайла Коцюбинського (далі – Університет) його права на інформацію. Громадянин Д. звернувся до Університету із заявою, відповіді на яку не отримав, а також із запитом, у якому просив надати копії наказів ректора про оголошення подяки чи нагородження грамотою працівниці Університету, терміни її перебування в щорічній оплачуваній відпустці та ін. У відповідь на цей запит заявнику було повідомлено, що запитувана інформація є конфіденційною, водночас обмеження доступу інформації здійснено без дотримання вимог частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації». У межах парламентського контролю та за сприяння Секретаріату Уповноваженого запит громадянина Д. було повторно розглянуто Університетом і надано відповідь, у якій надано обґрунтування підстав обмеження доступу до запитуваної інформації з урахуванням вимог частини другої статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Серед зафіксованих порушень необґрунтованого обмеження доступу до інформації більшість пов'язані з небажанням органів влади розголошувати суспільно-важливу інформацію з огляду на надумані загрози та наслідки, які не завжди пов'язані причиново-наслідковим зв'язком з можливим оприлюдненням інформації.

Утім, більшість подібних порушень пов'язано саме зі стрімким зниженням кваліфікації відповідальних за забезпечення доступу до публічної інформації посадових осіб через плінність кадрів і скорочення.

Це стало причиною стрімкого зростання запиту на оволодіння працівниками розпорядників інформації навичок і вмінь щодо якісного застосування трискладового тесту.

Для системного вирішення питання Національне агентство з питань державної служби (далі – НАДС) у співпраці з Уповноваженим та експертами розробило та затвердило

наказом НАДС від 29 березня 2023 року № 45-23 Типову загальну короткострокову програму підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування «Організація роботи щодо забезпечення права на доступ до публічної інформації в органах державної влади та органах місцевого самоврядування». На основі цієї програми також підготовлено навчально-методичний посібник «Доступ до публічної інформації для державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування: навчально-методичний посібник для тренерів»³⁰⁸.

(b) Ненадання інформації та обмеження доступу до інформації або зарахування інформації до інформації з обмеженим доступом, якщо це прямо заборонено законом

З огляду зростання запиту на фінансування оборонних потреб і залученість у вказані процеси волонтерської спільноти, серед громадськості актуалізувалося питання цілей та обсягів використання публічних коштів держави (наприклад, про заробітні плати працівників юридичних осіб публічного права), розпорядження державним і комунальним майном³⁰⁹. Незаконне обмеження доступу до такої інформації є причиною багатьох скарг до Уповноваженого.

Упродовж 2023 року з питань ненадання інформації до Уповноваженого звернулися 1567 заявників. За результатами реагування Секретаріат направляв акти реагування, а також здійснював роз'яснювальну та просвітницьку роботу для недопущення подібних порушень розпорядниками інформації.

До Уповноваженого звернувся громадянин О. щодо стверджуваних порушень комунальним підприємством і структурними підрозділами Львівської міської ради його права на інформацію. Під час перевірки за 37 зверненнями встановлено, що громадянин О. не раз направляв до ЛКП «Львівелектротранс» і Львівської міської ради запити на інформацію щодо розміру заробітної плати посадових осіб за певні періоди, надходження та витрачання бюджетних коштів, однак запитуваної інформації не отримав. У межах здійснюваного провадження ЛКП «Львівелектротранс» і Львівська міська рада повторно розглянули численні запити на інформацію громадянина О. та надали запитувану інформацію. Таким чином, за сприяння Уповноваженого право громадянина О. на інформацію було відновлено.

Задля запобігання подібним порушенням, а також сприянню оприлюдненню інформації про доходи керівників юридичних осіб публічного права було підготовлено та оприлюднено «Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо особливостей оприлюднення та надання у відповідь на запити юридичними особами

³⁰⁸ Доступ до публічної інформації для державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування: навчально-методичний посібник для тренерів URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/ManualShort-print_Book_A4.pdf.

³⁰⁹ *supra* 220, с. 163.

публічного права інформації про структуру, принципи формування та розмір оплати праці, винагороди, додаткового блага керівників, їх заступників і членів наглядових рад»³¹⁰.

(с) Відстрочка у задоволенні запитів

Порівняно з 2022 роком застосування відстрочки у задоволенні запитів розпорядниками інформації більше не має системного характеру. Це зокрема зумовлено здійсненням упродовж року інтенсивної просвітницької роботи з розпорядниками інформації щодо дотримання вимог частини четвертої статті 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

Водночас до Уповноваженого продовжують надходити скарги на розпорядників інформації, які незаконно відстрочують задоволення запитів на невизначений термін, посиляючись на правовий режим воєнного стану. Зокрема у відповідях на запити розпорядники повідомляють, що запитувану інформацію буде надано після закінчення терміну дії воєнного стану в Україні. У результаті реагування Секретаріату Уповноваженого за скаргами усі запити заявників було повторно розглянуто з наданням належної інформації.

Громадська організація направила запит до Другого апеляційного адміністративного суду щодо отримання інформації про здійснення правосуддя окремими суддями, розміри їх суддівської винагороди. У відповідь на зазначений запит громадській організації було повідомлено, що запитувану інформацію буде надано після закінчення терміну дії воєнного стану в Україні, оскільки збір відповідної інформації може мати ознаки диверсійної діяльності, спрямованої проти України. За результатами вжитих Секретаріатом Уповноваженого заходів реагування запит громадської організації було повторно розглянуто та надано запитувану інформацію щодо здійснення суддями їх повноважень і розмірів суддівської винагороди за період з 01 березня 2022 року до 30 квітня 2022 року.

(d) Обмеження доступу до інформації в публічних реєстрах

Запровадження правового режиму воєнного стану вплинуло на вільний, цілодобовий доступ громадян до публічних реєстрів, а також на обсяг інформації, доступної в таких реєстрах, оскільки окремі держателі публічних реєстрів припинили доступ до таких

³¹⁰ Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо особливостей оприлюднення та надання у відповідь на запити юридичними особами публічного права інформації про структуру, принципи формування та розмір оплати праці, винагороди, додаткового блага керівників, їх заступників та членів наглядових рад https://ombudsman.gov.ua/news_details/rekomendaciyi-ombudsmana-ukrayini-shchodo-nadannya-vidpovidi-na-zapiti-yuopublichnogo-prava-pro-rozmir-oplati-praci-kerivnikiv-yih-zastupnikiv-ta-chleniv-naglyadovih-rad.

реєстрів³¹¹. Окремі запитувачі скаржилися Уповноваженому на неможливість отримати інформацію з публічних реєстрів, зокрема Єдиного державного реєстру судових рішень, реєстрів, що містять екологічну інформацію та ін.

У рамках парламентського контролю 2023 року доступ до більшості реєстрів було відновлено, проте з обмеженням у доступі окремих елементів інформації без дотримання вимог трискладового тесту (частина друга статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

Наразі окремі держателі публічних реєстрів продовжують вживати заходів щодо відкриття інформації, доступ до якої обмежено у зв'язку із запровадженням правового режиму воєнного стану. Так, зокрема, Державне підприємство «Інформаційні судові системи» впровадило оновлену модель системи автоматизованого знеособлення відомостей, які не можуть бути розголошені в текстах електронних копій судових рішень у кримінальному судочинстві, що відкриті для загального доступу в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

До Уповноваженого звернувся директор міжнародної благодійної організації щодо обмеження доступу до реєстрів, які містять інформацію про стан довкілля. Так, зокрема, з питання доступу до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля (далі – Реєстр з ОВД) Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України повідомило Секретаріат Уповноваженого про актуальну ситуацію щодо доступу до документації з оцінки впливу на довкілля в Реєстрі з ОВД; щодо відновлення з 31 липня 2023 року громадських слухань у процесі здійснення оцінки впливу на довкілля; щодо рішення, прийнятого 09 червня 2023 року Комітетом з дотримання Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, за результатом розгляду запиту на консультацію АССС/А/2022/3 України від 27 червня 2022 року; щодо розгляду запитів громадськості про доступ до матеріалів з оцінки впливу на довкілля. Таким чином, у межах провадження Уповноваженого встановлено, що наразі Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України вживає заходи щодо вдосконалення програмного забезпечення Реєстру з ОВД для відкриття задля зовнішнього використання інформації, розміщеної у зазначеному реєстрі.

(е) Неоприлюднення інформації на офіційних сайтах органів влади

Належне оприлюднення та оновлення публічної інформації відповідно до переліку, визначеного статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», в умовах воєнного стану вкрай важливий, адже спрощує доступність суспільно важливої для громадян інформації.

³¹¹ Війна у цифровому вимірі та права людини: Підсумковий звіт із 24 лютого 2022 року до 31 серпня 2023 / Вдовенко О., Київ: ГО «Платформа прав людини», 2023. 84 с.: https://ppl.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/vijna-u-czifrovomu-vimiri-ta-prava-lyudini_pidsumkovij-zvit.pdf.

Так, на початку 2022 року частина органів державної влади та місцевого самоврядування прибрала зі своїх офіційних сайтів багато контактної інформації, дані про керівництво, склад органів та ін.

Результати загальнодержавного моніторингу стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року³¹² свідчать про низький рівень дотримання вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» щодо оприлюднення суспільно важливої інформації розпорядниками інформації обласного та місцевого рівня.

Трохи кращий стан дотримання вимог оприлюднення публічної інформації зафіксовано на офіційних веб-сайтах центральних органів виконавчої влади (далі – ЦОВВ) за результатами вибіркової перевірки оприлюднення інформації у 2023 році окремими державними агентствами та службами. Більшість належним чином оприлюднюють інформацію про свою діяльність (зокрема, місцезнаходження, поштову адресу, номери засобів зв'язку, електронної пошти, повноваження), прізвище, ім'я та по батькові керівника органу та його заступників; нормативно-правові акти та їх проекти, що підлягають обговоренню.

Водночас переважна більшість ЦОВВ не оприлюднила або ж частково оприлюднила інформацію про основні функції структурних і регіональних підрозділів і контакти їхніх керівників; засоби зв'язку та електронні пошти керівників органів, їх заступників; інформацію про структуру, принципи формування та розмір оплати праці, винагороди, додаткового блага керівника, заступника керівника. За результатами опрацювання агентствами та службами відповідних листів, направлених Секретаріатом Уповноваженого за результатами моніторингу, виявлені порушення усунуто більшістю центральними органами виконавчої влади через оприлюднення на своїх веб-сайтах окремих видів інформації, передбаченої статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації».

У межах реалізації парламентського контролю за дотриманням права на доступ до судових рішень працівниками Секретаріату Уповноваженого здійснено моніторинг дотримання шістьма загальними судами Львівської області вимог Закону України «Про доступ до судових рішень» щодо своєчасності внесення судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень.

За результатами цієї перевірки встановлено, що рівень дотримання згаданими судами вимог Закону України «Про доступ до судових рішень» щодо своєчасності внесення судових рішень до відповідного реєстру становить 76%. Водночас виявлено окремі системні порушення терміну надсилання судових рішень, визначеного у статті 3 Закону України «Про доступ до судових рішень». У межах парламентського контролю до загальних судів Львівської області надіслано відповідні листи представника Уповноваженого щодо усунення причин і недопущення подібних порушень вимог Закону України «Про доступ до судових рішень» у майбутньому.

³¹² Звіт про моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zvit-pro-monitorynh-stanu-zabezpechennya-informatsiynykh-prav-v-umovakh-voyennoho-stanu-2023-roku?fbclid=IwAR1amjPjJrAhLWfVsTbr2b4dDA_AK7U9BVCnAUjXvbeoTY0p3G1SPnID1TM

3. Право на звернення

Уповноважений здійснює постійний парламентський контроль за дотриманням суб'єктами владних повноважень конституційного права людини і громадянина на направлення звернення та отримання відповіді.

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України перед суб'єктами владних повноважень постала проблема повноцінного забезпечення виконання своїх повноважень, зокрема забезпечення права громадянина особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом термін, відповідно до статті 40 Конституції України.

Більшість органів влади не були готові до нових реалій і не знали, як відповідати на виклики, які з'явилися, зокрема проведення особистого прийому, який не може бути обмежено в умовах воєнного стану. Навіть ті суб'єкти владних повноважень, у яких не було труднощів, пов'язаних з евакуацією, знищенням приміщень і документів, зіткнулися з проблемами під час розгляду звернень громадян.

Законом України «Про звернення громадян» гарантовано дві основні форми звернень, з якими може звернутися громадянин: усна та письмова.

Так, результати загальнодержавного моніторингу стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року³¹³ свідчать про погіршення рівня забезпечення дотримання права на письмове звернення порівняно з 2022 роком. Водночас зафіксовано зростання рівня забезпечення права на усне звернення, що в умовах внутрішньої міграції населення до порівняно безпечних місць є найпростішим інструментом отримати потрібну допомогу та послуги.

Для запобігання порушенням у рамках парламентського контролю Секретаріат Уповноваженого впродовж 2023 року здійснював інформаційно-просвітницьку роботу, зокрема тренінги з підвищення кваліфікації посадових осіб органів влади, оприлюднено низку роз'яснень щодо реалізації та забезпечення права на звернення.

За підсумками 2023 року до Уповноваженого надійшло 9938 звернень (13167 повідомлень) щодо недотримання суб'єктами владних повноважень конституційного права людини і громадянина на направлення звернення та отримання відповіді.

Основними проблемами, пов'язаними з реалізацією права на звернення стали: порушення прав, встановлених статтею 18 Закону України «Про звернення громадян» (бути присутнім під час розгляду заяви чи скарги, знайомитися з матеріалами перевірки); обмеження права на особистий прийом; недотримання права на звернення осіб, які мають спеціальний соціальний статус; несвоєчасне надання відповідей і порушення термінів розгляду на звернення громадян.

³¹³ Звіт про моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zvit-pro-monitorynh-stanu-zabezpechennya-informatsiynykh-prav-v-umovakh-voyennoho-stanu-2023-roku?fbclid=IwAR1amjPjJrAhLWfVsTbr2b4dDA_AK7U9BVCnAUjXvbeoTY0p3G1SPnID1TM

У зв'язку з прийняттям і набранням чинності 15 грудня 2023 року Закону України «Про адміністративну процедуру», який регулює зокрема відносини щодо розгляду і вирішення адміністративних справ, постала потреба у комплексному оновленні Закону України «Про звернення громадян».

Для усунення колізій і суперечностей між вказаними законами Міністерство юстиції України напрацювало нову редакцію Закону України «Про звернення». Цей законопроект обговорено 25 серпня, 19 вересня та 17 жовтня 2023 року у форматі відеоконференції на засіданні робочої (експертної) групи з питань підготовки пропозицій щодо впровадження Закону України «Про адміністративну процедуру» під головуванням заступника Міністра юстиції України, у яких брали участь представники низки державних органів, інститутів громадянського суспільства та представники Уповноваженого. За результатами обговорення та опрацювання Уповноважений підготував відповідні зауваження та пропозиції до законопроекту.³¹⁴

(а) Обмеження реалізації права на звернення (бути присутнім під час розгляду заяви чи скарги, особисто викласти аргументи особі, яка перевіряла заяву чи скаргу, та брати участь у перевірці поданої скарги чи заяви; право на особистий прийом)

Громадянин, який звернувся із заявою чи скаргою до органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, засобів масової інформації, посадових осіб має право, зокрема: особисто викласти аргументи особі, яка перевіряла заяву чи скаргу, та брати участь у її перевірці; знайомитися з матеріалами перевірки; подавати додаткові матеріали; бути присутнім під час розгляду заяви чи скарги.

Вказане право громадян, як і 2022 року, зазвичай ігнорують органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації. Про вказане зокрема свідчать результати загальнодержавного моніторингу стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року³¹⁵.

Більшість із зафіксованих порушень вказаного права за результатами розгляду скарг громадян усунуто через направлення листів з відповідними роз'ясненнями.

(b) Обмеження права на особистий прийом

Впровадження в Україні заходів правового режиму воєнного стану може тимчасово або частково обмежувати чи ускладнювати, однак не виключати можливість реалізації громадянами права на особистий прийом посадовими особами органів влади та інших

³¹⁴ 13 березня 2024 року Проект Закону України «Про звернення» був зареєстрований у парламенті (реєстр. № 11082): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43836>

³¹⁵ Звіт про моніторинг стану забезпечення інформаційних прав в умовах воєнного стану 2023 року. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/zvit-pro-monitorynh-stanu-zabezpechennya-informatsiynykh-prav-v-umovakh-voyennoho-stanu-2023-roku?fbclid=IwAR1amjPjJrAhLWfVsTbr2b4dDA_AK7U9BVCnAUjXvbeoTY0p3G1SPnID1TM.

установ³¹⁶. Керівники та інші посадові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян зобов'язані проводити особистий прийом громадян. Це одна із форм вирішення порушених громадянином у зверненні питань³¹⁷.

З питань обмеження права на особистий прийом до Уповноваженого звернулося 647 заявників. У межах парламентського контролю та для відновлення прав заявників Секретаріат Уповноваженого вживає відповідні заходи реагування, що сприяє відновленню прав громадян.

(с) Порушення термінів розгляду звернень громадян і залишення звернення без розгляду

Відповідно до статті 20 Закону України «Про звернення громадян» звернення розглядають і вирішують у термін не більше одного місяця від дня їх надходження, а ті, які не потребують додаткового вивчення, – невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання.

Дотримання вимог своєчасності розгляду звернень в умовах збройної агресії за певних обставин може врятувати життя та зберегти здоров'я громадян. Відтак своєчасність і подекуди невідкладність розгляду звернень громадян – надважливі елементи конституційної гарантії відповідно до статті 40 Основного Закону.

Упродовж 2023 року до Уповноваженого надійшло 3084 повідомлення щодо порушення термінів розгляду звернень громадян, визначених статтею 20 Закону України «Про звернення громадян», а також залишення звернення без розгляду.

У результаті реагування за всіма повідомленнями вжито належних і достатніх для відновлення прав громадян заходів, серед них, зокрема: відкриття проваджень, надання рекомендацій та інші заходи адміністративного характеру.

До Уповноваженого у лютому 2023 року звернувся громадянин В. щодо порушення посадовими особами Переяславської міської ради (далі – Рада) його права на направлення звернення та отримання відповіді. У межах здійснення провадження працівники Секретаріату Уповноваженого встановили, що Радою було повернуто заяву заявника та додано до неї документи без розгляду. За сприяння Уповноваженого заяву громадянина В. було прийнято, зареєстровано та розглянуто Радою, право заявника на направлення звернення та отримання відповіді було відновлено.

³¹⁶ Особливості реалізації та забезпечення права на особистий прийом в період воєнного стану: <http://surl.li/rapgj>.

³¹⁷ Роз'яснення щодо розгляду звернень та запитів громадян на публічну інформацію в умовах воєнного стану: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-shchodo-rozglyadu-zvernenn-ta-zapitiv-gromadyan-na-publichnu-informaciyu-v-umovah-voyennogo-stanu.

(d) Зловживання правом на інформацію та на звернення

У 2023 році Уповноважений звертав увагу на випадки зловживання правом на доступ до публічної інформації та звернення громадян. Так, були виявлені випадки направлення невиправданих запитів або направлення подібних за змістом запитів у надмірної кількості; або повідомлення у зверненнях значної кількості інформації, яка не стосується порушеного права, що потребує заходів реагування; або порушення у зверненні надмірної кількості питань, які не пов'язані між собою, опрацювання яких є обтяжливим та ускладненим. Так само траплялися випадки надмірного та/або безпідставного оскарження дій та бездіяльності органів та їх посадових чи службових осіб, навіть у випадках вичерпання можливості оскарження у порядку підлеглості вищому органу або посадовій особі тощо.

Під час здійснення парламентського контролю Уповноваженим виявлено випадки зловживання заявниками їхніми правами на звернення та інформацію. Громадянка М. зверталася до КНП «Міська стоматологічна поліклініка № 4» Харківської міської ради 1055 разів, із них 824 запити на інформацію та 231 звернення. Громадянин Г. звертався до Бориспільської міської ради 375 разів, із них 331 запит на інформацію та 44 звернення. Громадська організація І. та її представники М. та П. звернулися до Новороздільської міської ради із 609 запитами на інформацію.

Подібні ситуації свідчать про необхідність оновлення законодавства в частині запобігання зловживанням правом на інформацію, наприклад імплементації до Закону України «Про доступ до публічної інформації» положень статті 5 Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів³¹⁸ щодо можливості відмови у задоволенні запитів якщо запит є явно невиправданим або якщо, незважаючи на сприяння державного органу, запит залишається занадто невизначеним, щоб дозволити ідентифікувати офіційний документ. Водночас доцільність та спосіб врегулювання питання зловживання правом потребує додаткового дослідження масштабів проблеми та її впливу на систему інформаційних відносин.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

розглянути та прийняти проєкт Закону України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25 жовтня 2022 року);

відновити роботу робочої групи із системного вдосконалення законодавства про доступ до публічної інформації та розробити проєкт закону щодо внесення змін до Закону

³¹⁸ Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів» від 20.05.2020 № 631-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/631-20#Text>

України «Про доступ до публічної інформації» та інших законів України для гармонізації законодавства України з Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів;

розглянути та надати висновок про розгляд для прийняття за основу проєкту закону України «Про Національну комісію з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» (реєстр. № 6177 від 18 жовтня 2021 року).

Міністерству цифрової трансформації України:

розробити спільно з Національним агентством з питань державної служби єдиний уніфікований прикладний курс підвищення кваліфікації для державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування щодо особливостей інформаційного аудиту, формування та оприлюднення наборів відкритих даних відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» та постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних».

Національній поліції України:

опублікувати роз'яснення для громадян щодо того, як убезпечитися від кіберзлочинців, а також захиститися від такого виду шахрайства, як «фішинг».

Національному агентству з питань державної служби:

розробити спільно з Міністерством цифрової трансформації України єдиний уніфікований прикладний курс підвищення кваліфікації для державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування щодо особливостей проведення інформаційного аудиту, формування та оприлюднення наборів відкритих даних відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації» та постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних».

РОЗДІЛ 10. Забезпечення рівних прав і свобод

Опрацьовано звернень	1116
Звернень на «гарячу лінію» Уповноваженого	2052
Відновлено прав (зокрема за колективними зверненнями та ініціативно)	238
Опрацьованих НПА	158
Здійснено моніторингів	69
Кількість запитів та ініціативних листів	1670
Кількість публікацій, роз'яснень, інформаційних матеріалів та ін.	240

В Індексі верховенства права³¹⁹ за критерієм «Рівне ставлення та відсутність дискримінації» Україна 2023 року посіла 59 місце серед 142 країн, знизивши показник порівняно з минулими роками.

Із набуттям статусу держави-кандидата в члени ЄС потреба відповідати міжнародним стандартам рівності та недискримінації посилилася, адже на шляху до європейської інтеграції Україна має виконати низку зобов'язань у галузі захисту прав людини та зокрема запобігання дискримінації. У зв'язку із цим навесні 2023 року Уповноважений звернувся до Європейської мережі органів з питань рівності (EQUINET) щодо набуття членства в організації. Це об'єднання органів з питань рівності, які борються з дискримінацією на національному рівні. До EQUINET можуть входити інституції з питань рівності, що провадять діяльність в ЄС і країнах-кандидатах у члени ЄС. У вересні делегація EQUINET відвідала Україну, а у жовтні було одноголосно підтримано членство України в Мережі всіма її учасниками.

Вступ України в EQUINET засвідчує відданість України цінностям прав людини, справедливості та рівності попри час війни за незалежність, а також свідчить про визнання європейським співтовариством боротьби України за рівні права.

³¹⁹ Індекс верховенства права, 2023 рік, Україна: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023/Ukraine/Fundamental%20Rights/>.

Водночас у висновку Європейської комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі звернуто увагу на слабкий механізм притягнення до відповідальності за дискримінацію.

У КУпАП досі відсутня стаття, яка передбачала б адміністративну відповідальність за дискримінацію, попри те, що цього вимагає Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», відповідно до якого особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть, зокрема, адміністративну відповідальність.

Проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488 від 13 травня 2021 року)³²⁰, яким запроваджується адміністративна відповідальність за дискримінацію, узгоджується понятійний апарат щодо кваліфікації різних форм і проявів нетерпимості, посилюється роль Уповноваженого, досі не прийнятий попри те, що це передбачено в пункті 52 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 1106³²¹.

Уповноважений протягом 2023 року двічі звертався до Голови Верховної Ради України щодо прискорення розгляду законопроекту № 5488 у парламенті. 23 травня 2023 року профільний Комітет Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності на засіданні розглянув законопроект № 5488 і рекомендував Верховній Раді України за результатами розгляду прийняти в першому читанні за основу. Утім, законопроект так і не був розглянутий парламентом.

1. Захист від дискримінації

1.1. Запобігання та протидія поширенню мови ворожнечі

У березні 2023 року набув чинності Закон України «Про медіа», яким заборонено поширювати на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео висловлювання, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість, підбурюють до дискримінації чи утисків стосовно окремих осіб і груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності або за іншими ознаками, а Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (далі – Національна рада) отримала повноваження накладати санкції за відповідні порушення.

³²⁰ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26573>

³²¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106 «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text>.

Задля реалізації своїх повноважень Національна рада спільно з органом спільного регулювання розробляє та затверджує критерії віднесення інформації до такої, що порушує зазначені в законі заборони. До затвердження відповідних критеріїв Національна рада обґрунтовує застосування обмежень, передбачених частиною першою цієї статті, самостійно у своїх рішеннях.

Для посилення взаємодії щодо реагування на виявлену в медіа мову ворожнечі Уповноваженим укладено Меморандум про співпрацю з Національною радою.

У межах цієї співпраці Секретаріат Уповноваженого долучився до напрацювання критеріїв віднесення інформації до такої, що може розпалювати ненависть, ворожнечу чи жорстокість, підбурювати до дискримінації чи утисків до окремих осіб чи груп осіб. Такі критерії вже напрацьовано за низкою ознак: сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність, інвалідність, релігійні переконання, етнічне походження, соціальний статус та ін.

До Уповноваженого звернулися народні депутати України щодо порушення принципів рівності та недискримінації в одному із ефірів телемарафону «Єдині новини» у слоті телеканалу «Рада», під час якого ведуча у розмові з гостем допустила упереджене та некоректне висловлювання стосовно людей з аутизмом.

У межах відкритого провадження Уповноваженого Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення вжила заходів державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства у сфері медіа ТОВ «КІНОКІТ», що виготовляє інформаційні, інформаційно-аналітичні програми та передачі для телеканалу «Рада», а саме:

- підтверджено допущення ведучою ефіру упередженого та некоректного висловлювання стосовно людей з аутизмом;*
- ТОВ «КІНОКІТ» надало пояснення щодо зазначеного інциденту;*
- здійснено роз'яснювальну роботу з ведучою щодо дотримання стандартів журналістської етики;*
- ведуча публічно вибачилася в прямому ефірі.*

1.2. Безбар'єрність

Безбар'єрність – це підхід до формування та реалізації державної політики для забезпечення доступу до різних сфер життєдіяльності всім групам населення, не залишивши когось осторонь.

Люди з інвалідністю часто зазнають необґрунтованих обмежень реалізації своїх прав у різних сферах суспільних відносин, а відсутність безбар'єрних рішень унеможливорює користування послугами нарівні з іншими: некоректна комунікація, ускладнений доступ до транспортної інфраструктури та об'єктів фізичного оточення, недостатня адаптації інформації та сервісів, перешкоди у доступі до освіти, роботи, дозвілля та ін.

У межах розгляду звернення мешканця Гусятинської громади Тернопільської області, особи з інвалідністю, щодо недоступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення середовища та послуг на території громади, було здійснено виїзний моніторинг доступності.

На виконання рекомендацій Уповноваженого, наданих за результатами моніторингу, органом місцевого самоврядування вжито таких заходів:

- забезпечено доступність всередині триповерхової адміністративної будівлі: наявні три сходові електронідйомники для осіб з інвалідністю з порушеннями опорно-рухового апарату;*
- придбано тактильні таблички, маркувальну стрічку та наліпки на поручні сходів;*
- почато ремонтні роботи з перепланування санітарних приміщень відповідно до вимог доступності на першому поверсі адміністративної будівлі;*
- для облаштування відокремлених місць для паркування транспортних засобів осіб з інвалідністю на прилеглій території адміністративної будівлі придбано відповідні дорожні знаки.*

Крім того, створено консультативно-дорадчий орган – Комітет забезпечення доступності осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до об'єктів соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури при виконавчому комітеті органу Гусятинської селищної ради та затверджено Положення про нього.

Архітектурна недоступність стає на заваді соціальній інтеграції та, з-поміж іншого, реалізації права на дозволя, участі у культурному житті, проведенні відпочинку, що гарантовані статтею 30 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Забезпечення доступності публічних послуг і сервісів для осіб з інвалідністю – важливий складник створення інклюзивного середовища, адже гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їхніх правах і свободах означає потребу забезпечити їм рівні можливості і матеріального, і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. Так, зафіксовано випадки неналежного виконання окремими посадовими особами територіальних органів Державної міграційної служби України своїх посадових обов'язків, що призвело до порушення прав громадян.

До Уповноваженого звернулася громадянка К. в інтересах своєї дитини з інвалідністю з у зв'язку з неможливістю отримати паспорт громадянина України вперше.

У зв'язку із досягненням сином заявниці 14-річного віку до територіального підрозділу ДМС було подано документи для оформлення дитині паспорта громадянина України вперше. Проте працівники територіального підрозділу ДМС відмовляли їй у видачі паспорта дитини, а її син особисто не міг відвідати установу та отримати свій паспортний документ, оскільки він є особою з інвалідністю.

У результаті реагування Уповноваженого 14-річному хлопцю оформлено паспорт

Серед питань, з якими звертаються до Уповноваженого люди з інвалідністю, – порушення їхнього права на ведення незалежного способу життя та безбар'єрність, частка яких стосується недоступності житла. Згідно зі статтею 30 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» житло (житлове приміщення), займане особами з інвалідністю або сім'ями, у складі яких вони є, під'їзди, сходові майданчики будинків, в яких мешкають особи з інвалідністю, мають відповідати вимогам щодо безперешкодного доступу та бути пристосованими до потреб таких осіб, а також обладнано телефонним зв'язком.

У разі невідповідності житла (житлових приміщень), в якому проживає особа з інвалідністю, вимогам щодо безперешкодного доступу осіб з інвалідністю і неможливості його пристосування до потреб таких осіб за їх заявою або заявою їх законних представників здійснюють заміну такого житла (житлових приміщень). Така заміна житла здійснюють органи місцевого самоврядування. Порядок заміни житла (житлових приміщень), в якому проживає особа з інвалідністю, у разі його невідповідності вимогам щодо безперешкодного доступу та неможливості пристосування до потреб осіб з інвалідністю затверджується Кабінетом Міністрів України (стаття 42-1 Житлового кодексу України). Проте такий порядок урядом України не затверджено.

На вирішення проблем недоступності різних сфер життя спрямована Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Цього року затверджено План заходів³²² з її реалізації на 2023–2024 роки. Пріоритети на 2024 рік – забезпечення безбар'єрності освітніх, медичних, банківських, транспортних, соціальних, адміністративних послуг, послуг із працевлаштування та ін. упродовж усього маршруту користувача, з урахуванням потреб кожної людини, а також безбар'єрність у громадах – упровадження на місцевому рівні рішень, розроблених Кабінетом Міністрів України, задля можливості отримати безбар'єрні послуги у громаді.

Секретаріат Уповноваженого взяв участь у розробці Типової загальної короткострокової програми підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування «Забезпечення створення безбар'єрного простору на засадах рівності, недискримінації, доступності та інклюзії», яка вже затверджена наказом Національного агентства України з питань державної служби № 159-23 від 29 вересня 2023 року³²³.

³²² Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 № 372-р «Про затвердження плану заходів на 2023–2024 роки з реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372-2023-%D1%80#Text>.

³²³ Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 29 вересня 2023 р. № 159-23 Про затвердження типової загальної короткострокової програми підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування «Забезпечення створення безбар'єрного простору на засадах рівності, недискримінації, доступності та інклюзії»: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-typovoi->

1.3. Захист від дискримінації за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

За даними рейтингу ILGA³²⁴ (Міжнародної асоціації лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерних й інтерсексуальних людей) 2023 року Україна посіла 39 місце із 49 країн за рівнем забезпечення прав ЛГБТІК-людей. Рейтинг сформовано на підставі оцінки таких критеріїв: рівність і наявність дискримінації; сім'я; злочини на ґрунті ненависті та мова ворожнечі; юридичне визнання гендеру; тілесна недоторканність інтерсекс-людей; простір громадянського суспільства; захист ЛГБТІК на рівні закону.

За даними Всеукраїнського опитування «Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні», впродовж року знизилася частка осіб, які негативно ставляться до ЛГБТІК-людей із 38% до 34% та збільшився відсоток позитивного ставлення до ЛГБТІК-людей – з 13% до 15,5%. Сумарна кількість тих, хто ставиться позитивно або байдуже, – 61%, тобто більшість населення України³²⁵.

Результати розгляду звернень до Уповноваженого, а також моніторингу ЗМІ та інших відкритих джерел підтверджують наявність дискримінаційних практик стосовно ЛГБТІК-людей.

Продовжують вчинятися злочини з мотивів нетерпимості. У звіті Правозахисного ЛГБТ Центру «Наш світ»³²⁶ щодо становища ЛГБТІК-людей в Україні 2023 року йдеться про те, що було зафіксовано 25 випадків дій на ґрунті гомофобії/трансфобії та мови ворожнечі з боку приватних осіб або груп осіб. У 10 випадках зафіксовано порушення з боку представників поліції. П'ять випадків порушень прав за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності було задокументовано у Збройних Силах України.

У серпні Уповноважений виявив інформацію про побиття трансгендерної жінки-військової у Львові. За словами потерпілої, вона зазнала нападу через сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність, в той час, коли спілкувалася зі своїм партнером за допомогою відеозв'язку.

Уповноважений звернувся до органів поліції щодо вжиття заходів реагування та розслідування вказаного правопорушення з обов'язковим дослідженням мотиву нетерпимості.

Відомості про вчинення кримінального правопорушення внесено в Єдиний реєстр

[zahalnoi-korotkostrokovoi-prohramy-pidvyshchennia-kvalifikatsii-derzhavnykh-sluzhbovtsiv-ta-posadovykh-osib-mistsevoho-samovriaduvannia-zabezpechennia-stvorennia-be.](https://rainbow-europe.org/country-ranking#)

³²⁴ The European Region of the International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association, The Country Ranking section: <https://rainbow-europe.org/country-ranking#>.

³²⁵ Сприйняття ЛГБТ людей та їх прав в Україні: травень-червень 2023 року. Аналітичний звіт. Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ», 2023 рік: <https://gay.org.ua/blog/2023/06/15/spryiniattia-lhbt-liudei-ta-ikh-prav-v-ukraini-traven-cherven-2023-roku-analitychnyi-zvit/>.

³²⁶ Війна та цивільні партнерства. Становище ЛГБТІК в Україні у 2023 році. Правозахисний ЛГБТ Центр «Наш світ», 2023 рік: <https://gay.org.ua/publications/Situation-of-LGBT-in-Ukraine-2023-UKR.pdf>.

досудових розслідувань за ознаками вчинення умисних дій, поєднаних з насильством, спрямованих на пряме обмеження прав за ознаками статі, інших переконань.

У жовтні Галицький районний суд Львова визнав обвинуваченого винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 161 КК України, та призначив йому максимально можливий штраф за цією статтею – 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, тобто 17 000 гривень.

Залишається актуальною проблема кваліфікації таких злочинів без урахування мотиву нетерпимості. Як і раніше, кримінальні провадження часто відкривають за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 125 («Легкі тілесні ушкодження») та 296 («Хуліганство») КК України. Так, у травні 2023 року Секретаріат Уповноваженого звернувся до ГУ НП у Київській області щодо вчинення в Києві правопорушення з імовірним мотивом нетерпимості за ознакою сексуальної орієнтації. Згодом було з'ясовано, що під час досудового розслідування відбулася перекваліфікація вчиненого правопорушення з частини другої статті 161 КК України («Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками») на частину другу статті 296 КК України («Хуліганство»).

У зв'язку із цим Секретаріат Уповноваженого звернувся до Київської міської прокуратури для здійснення перевірки правомірності прийнятих рішень і вичерпності, повноти і неупередженості вжитих заходів. Позиція Київської міської прокуратури полягала в тому, що відсутність прямої згадки ознак сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у диспозиції статті 161 КК України унеможлиблює кваліфікацію вчиненого діяння за цією статтею (прим.: ця стаття містить вказівку на «інші ознаки»).

Прокуратура надіслала до суду обвинувальний акт у вчиненні хуліганства. Призначаючи покарання обвинуваченим, суд врахував обставину, яка обтяжує покарання, – вчинення кримінального правопорушення на ґрунті статевої належності. Обвинуваченим призначено покарання у вигляді 2 років позбавлення волі та на підставі статті 75 КК України звільнено від відбування покарання з випробуванням із встановленням іспитового терміну 1 рік. Суд також частково задовольнив цивільний позов потерпілого та призначив відшкодування йому моральної шкоди у розмірі 60 тис грн.

Попри те, що статева належність і сексуальна орієнтація – різні категорії, важливою є спроба суду належним чином відреагувати на злочин ненависті.

Водночас цей приклад є черговим підтвердженням того, що на практиці існують проблеми із застосування статті 161 КК України, а антидискримінаційне законодавство України потребує вдосконалення.

На потребі включення ознаки сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності до КК України як захищеної, а також визнання мотиву нетерпимості за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності обставиною, що обтяжує покарання, наголошено Європейською комісією проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) у рамках 5 циклу

моніторингу³²⁷. Зазначене є однією з пріоритетних рекомендацій ЄКРН для України, яка, однак, досі залишається невиконаною.

Крім того, про потребу таких законодавчих змін ішлося під час восьмого засідання Діалогу з прав людини між Україною та ЄС, операційні висновки за результатами якого містять відповідну рекомендацію для України.

Із труднощами під час реалізації своїх прав і свобод стикаються громадяни України з-поміж ЛГБТІК, які наразі проживають за кордоном. Зокрема один із кейсів, над яким працював Уповноважений 2023 року, стосувався сприяння у визнанні гендерної ідентичності громадянки України, яка проживає у Республіці Франція.

До Уповноваженого звернулася громадянка України щодо обмеження органами державної влади її права на гендерну ідентичність.

Заявниця, яка наразі проживає за кордоном (Французька Республіка), отримала відмову від органів реєстрації актів цивільного стану Міністерства юстиції України у внесенні змін до свідоцтва про народження, пов'язаних зі зміною (корекцією) статі, яку здійснила за кордоном.

Відмова була обґрунтована тим, що документ, виданий французькою медичною установою на підтвердження зміни (корекції) статі, не відповідає зразку, передбаченому українським законодавством, та з нього неможливо встановити ступінь втручання в організм заявниці.

В умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України приїхати в Україну та пройти обстеження в закладі охорони здоров'я України для отримання українського документу про корекцію статі заявниця не могла з міркувань безпеки.

Завдяки співпраці Уповноваженого з Міністерством юстиції України та МЗС України забезпечено прийом заявниці у консульській установі Посольства України у Французькій Республіці; подання заявницею заяви та документів для внесення змін до актового запису про народження, передбачених Правилами внесення змін до актових записів цивільного стану, їх відновлення та анулювання, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 12 січня 2011 року № 96/5; консульською установою сформовано належний пакет документів; органами реєстрації актів цивільного стану внесено зміни до свідоцтва про народження заявниці.

Свідоцтво особисто вручено заявниці у консульській установі Посольства України у Французькій Республіці.

У межах дослідження становища ЛГБТКІ+ біженців і біженок за кордоном³²⁸, встановлено, що у країнах, менш дружніх до ЛГБТКІ-спільноти (Польща, Румунія чи

³²⁷ Доповідь ЄКРН щодо України (п'ятий цикл моніторингу), 20.06.2017: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-ukraine-ukrainian-translation-/16808b5caa>.

³²⁸ LGBTQI + refugees from Ukraine in the EU countries: challenges and needs. Gender Stream, 2023 рік: <https://drive.google.com/file/d/1YqoF4X3CnmjbNITH79lr420wIQUuoeb/view>.

Словаччина), більше респондентів відчують небезпеку через ставлення суспільства та законодавство, яке не визнає їхні сім'ї. Представники ЛГБТКІ-спільноти, які були змушені виїжджати за кордон у зв'язку зі збройною агресією проти України, в країнах із більш лояльним законодавством (Німеччина, Австрія), почуваються вільніше, а визнання їхніх стосунків державою мало вирішальне значення у виборі країни проживання.

Невизнання реєстрованих партнерств для ЛГБТКІ-партнерів залишається системною проблемою в Україні. 2023 року до Верховної Ради України було подано Проект Закону «Про інститут реєстрованих партнерств» від 13 березня 2023 року (реєстр. № 9103)³²⁹, покликаний вирішити цю проблему. Уповноважений підтримав зазначений законопроект.

Утім, ця законодавча ініціатива подекуди викликала негативну суспільну реакцію. Зокрема різні органи місцевого самоврядування зверталися до Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України щодо неприпустимості прийняття законопроекту № 9103 від 13 березня 2023 року та запровадження в Україні реєстрованих партнерств для одностатевих пар.

Результати загальнонаціонального телефонного опитування, яке здійснював Київський міжнародний інститут соціології у травні 2023 року, виявили, що право ЛГБТ+ людей на цивільне партнерство підтримують (повністю або частково) 67% респондентів (варіанти відповідей «повністю погоджуюся», «скоріше погоджуюся», «як погоджуюсь, так і не погоджуюсь»)³³⁰.

Розгляд і прийняття законопроекту № 9103 чи іншого законопроекту, який вирішуватиме проблему невизнання одностатевих партнерств в Україні, важливі в контексті виконання рішення Європейського суду з прав людини від 01 червня 2023 року в справі «Маймулахін і Марків проти України»³³¹, у якому Суд встановив, що необґрунтована відмова заявникам з України у правовому визнанні та захисті будь-якої форми, порівняно з різностатевими парами, становить дискримінацію заявників за ознакою їхньої сексуальної орієнтації.

1.4. Захист від дискримінації за ознакою статі та дотримання рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Насильство за ознакою статі

Україна вживає послідовних заходів для досягнення Цілей сталого розвитку 5 (Гендерна рівність), виконання рекомендації Єврокомісії для прискорення процесу вступу до ЄС, зокрема щодо формування політики рівності та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, приймає законодавчі акти та впроваджує ініціативи, покликані поліпшити становище жінок і зменшити гендерний розрив.

³²⁹ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497>

³³⁰ Можливості та перешкоди на шляху демократичного переходу України. Загальнонаціональне телефонне опитування (10–21 травня, 2023), National Democratic Institute: https://kiis.com.ua/materials/pr/20230630_p/May%202023_wartime%20survey_Public%20version_Ukr.pdf.

³³¹ Справа «Маймулахін і Марків проти України» (Заява № 75135/14), ЄСПЛ, від 01.06.2023: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i96#Text.

В індексі гендерного розриву (Global Gender Gap Report³³², який щороку випускає World Economic Forum) Україна посіла 66 місце зі 146 досліджуваних країн, поліпшивши показник порівняно з попереднім роком на 15 позицій.

Водночас залишаються проблеми, над вирішенням яких триває робота, зокрема:

- ефективне та злагоджене функціонування національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;
- забезпечення рівної участі жінок у різних сферах економічної діяльності;
- видимість жінок на керівних посадах і залученість до усіх етапів прийняття рішень;
- залучення жінок до вирішення конфліктів, відновлення миру та захисту жінок від насильства під час конфлікту.

Крім того, жінки і надалі стикаються із сексизмом, насильством за ознакою статі, зокрема сексуальними домаганнями, проявами неповаги та приниженням їхньої гідності через стать, зокрема з боку посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, недостатнім сприянням їхній економічній і соціальній активності.

До Уповноваженого надійшло звернення щодо дискримінації окремих категорій жінок (які мають дітей дошкільного віку; самостійно утримують і виховують дітей; є багатодітними матерями), які виявили намір стати поліцейськими офіцерами громади, у зв'язку із потребою пройти навчання тривалістю 85 днів у віддаленій області.

Уповноважений звернувся до Національної поліції України та Харківського національного університету внутрішніх справ, на базі якого відбувалося навчання, щодо врегулювання цього питання.

За результатами розгляду листа Уповноваженого та подальших обговорень прийнято рішення про надання можливості поліцейським вказаних категорій поселення із дітьми у гуртожиток і розміщення в кімнатах сімейного типу, а в разі їх відсутності – поселення поза межами навчального закладу з дотриманням вимог розпорядку навчального дня.

Внаслідок цього одна жінка-поліцейська, яка має дитину віком 10 років, скористалася наданою можливістю.

Проблемне питання – нерівний розподіл сімейних обов'язків, обмежені можливості поєднання професійних і сімейних обов'язків, що є бар'єрами для реалізації жінками права на економічну та політичну діяльність.

Крім того, наявний гендерний розрив в оплаті праці, пов'язаний із зайнятістю значної частки жінок у видах економічної діяльності з нижчою оплатою праці та на посадах нижчого рівня в усіх секторах економіки. У межах міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» уряд України визначив зобов'язання щодо зменшення розриву в оплаті праці жінок

³³² Global Gender Gap Report, World Economic Forum, 2023: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023/>.

і чоловіків, розвитку інклюзивного та гендерно чутливого публічного простору (дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення).

Кабінет Міністрів України, як член коаліції «Економічна справедливість та права» міжнародної ініціативи «Коаліція дій для сприяння досягненню гендерної рівності», взяв на себе зобов'язання до 2026 року скоротити гендерний розрив в оплаті праці до 16%^{333, 334}.

Для цього 15 вересня 2023 року схвалено Національну стратегію подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затверджено операційний план заходів з її реалізації на 2023–2025 роки³³⁵.

У Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок³³⁶ встановлено, що для досягнення рівності жінок і чоловіків потрібно вживати заходів задля зміни соціальних і культурних моделей поведінки чоловіків і жінок для досягнення викорінення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї зі статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок.

Загальнополітична рекомендація № 15 про боротьбу з мовою ворожнечі, прийнята Європейською комісією проти расизму та нетерпимості 08 грудня 2015 року, наголошує на потребі протидії сексизму, розглядаючи його як мову ворожнечі.

Уповноважений відкрив провадження за зверненням студенток Навчально-наукового Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка (далі – Інститут) щодо порушення викладачем Інституту норм педагогічної етики, систематичних дискримінаційних за ознакою статі висловлювань, порушень принципів гендерної рівності та недискримінації у своїй викладацькій діяльності.

Заявниці повідомили, що вони двічі зверталися до адміністрації Інституту з проханням відсторонити викладача від навчального процесу, проте отримували відмову у розгляді цього питання та рекомендацію звернутися за захистом деінде.

Після звернення Уповноваженого до МОН України Постійна комісія Вченої ради КНУ імені Тараса Шевченка з питань етики (далі – Комісія) створила відповідну робочу групу, яка дійшла висновків про порушення викладачем положень 3.1. та 3.3. Етичного кодексу університетської спільноти, а формальний підхід керівництва, вченої ради та студентського парламенту Інституту до зазначених порушень призвів до репутаційних втрат інституту та Університету загалом.

³³³ Action coalitions commitments dashboard, Generation Equality Forum:

<https://dashboard.commitments.generationequality.org/map/>.

³³⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1277-р «Про участь Уряду України у міжнародній ініціативі «Коаліції дій для сприяння досягненню гендерної рівності»:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-uchast-uryadu-ukrayini-u-mizhnarodnij-iniciativi-koaliciyi-dij-dlya-spriyannya-dosyagnennyu-gendernoyi-rivnosti-i211020-1277>.

³³⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2023 р. № 815-р «Про схвалення Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023–2025 роки»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-%D1%80#Text>

³³⁶ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

Враховуючи статутні повноваження Університету та Комісії, а також рекомендаційний характер висновків Комісії, учасники засідання ухвалили рекомендувати:

- керівництву Університету вжити адміністративних заходів щодо науково-педагогічних працівників, які допустили зазначені порушення;
- адміністрації Інституту спільно з представниками студентського парламенту розробити подальшу стратегію уникнення негативних наслідків конфліктних ситуацій у колективі;
- трудовому колективу Інституту провести збори, на яких наголосити на потребі виконання науково-педагогічними працівниками не лише персональних пунктів контракту, а й фіксованих умов, згідно з якими науково-педагогічний працівники беруть на себе відповідальність дотримуватися Етичного кодексу університетської спільноти та Порядку запобігання та протидії дискримінації, булінгу, гендерно-обумовленому насильству, що закріплено у типовому контракті з науково-педагогічним працівником.

На підставі висновків Комісії за порушення положень Етичного кодексу університетської спільноти Університету винесено догану викладачу, на дії якого скаржилися, та завідувачці кафедри, до якої входить викладач.

Уповноважений зафіксував випадки поширення дискримінаційної за ознакою статі реклами. Завдяки співпраці з Державною службою України з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів, ВГО «Українська Асоціація Маркетингу» розповсюдження такої реклами було зупинено, а до замовників і розповсюджувачів такої реклами застосовано штрафні санкції. Усього 2023 року головними управліннями Держпродспоживслужби в областях та в Києві заведено 119 справ про порушення вимог пунктів 2, 15 частини першої статті 8 Закону, за якими на кінець 2023 року прийнято 34 рішення про усунення порушень або зупинення реклами та 93 рішення про накладення штрафів на загальну суму 293,7 тис. грн.

Крім того, Уповноважений фіксував дискримінаційні оголошення про вакансії (прийом на роботу). Проте на період дії воєнного стану Держпраці як центральний орган виконавчої влади, який згідно зі статтею 24-1 Закону України «Про рекламу» наділений повноваженнями накладати штраф за поширення дискримінаційних оголошень про прийом на роботу, та територіальні органи Держпраці не здійснюють перевірки щодо дотримання вимог Закону України «Про рекламу». Це пов'язано з тим, що статтею 16 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» обмежено коло питань, що можуть бути досліджені під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про працю у період дії воєнного стану.

Наказом Міністерства економіки України № 5782³³⁷ Держпраці дозволено впродовж періоду воєнного стану здійснювати позапланові заходи державного нагляду (контролю) у сфері охорони праці, гігієни праці, а також з питань нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю лише з підстав, визначених абзацами п'ятим, восьмим і дев'ятим частини першої статті 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

У зв'язку із цим заходи контролю щодо порушення вимог статті 24-1 Закону України «Про рекламу» 2023 року Держпраця не проводила.

Уповноважений звернувся до Кабінету Міністрів України з пропозицією розглянути можливість відновлення здійснення Держпрацею позапланових заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства про рекламу щодо реклами про вакансії (прийом на роботу) та внесення відповідних змін до наказу № 5782.

Мінекономіки поінформувало Уповноваженого про те, що наразі це питання не розглядається, оскільки уряд вніс на розгляд Верховної Ради України законопроект реєстр. № 9219³³⁸, яким запропоновано здійснити перерозподіл функцій між центральними органами виконавчої влади, зокрема що стосується контролю за дотриманням законодавства про рекламу – вакансії (прийом на роботу).

1.4.1 Запобігання домашньому насильству

Дотримання прав осіб, які постраждали від домашнього насильства, – один із ключових напрямів діяльності Уповноваженого, особливо в контексті ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Відповідно до Стамбульської конвенції постраждалим особам потрібно забезпечити якнайкращі захист і підтримку, сприяти їхньому фізичному, психологічному та соціальному відновленню, що безумовно потребує додаткових зусиль в умовах воєнного стану.

Домашнє насильство є однією з форм гендерно зумовленого насильства, від якого непропорційно більше страждають жінки, що підтверджується тим, що впродовж 2023 року до органів національної поліції від жінок надійшло 196 411 звернень щодо вчинення домашнього насильства. Тим часом від чоловіків надійшло 46 951 таких звернень.

За інформацією Нацсоцслужби, до структурних підрозділів обласних і Київської міської державних адміністрацій, до компетенції яких належить питання здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, упродовж 2023 року надійшло 251 954 звернень щодо домашнього насильства, що на 44% більше порівняно з аналогічним

³³⁷ Наказ Міністерства економіки України від 16.06.2023 № 5782 «Про здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) протягом періоду воєнного стану».

³³⁸ Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади у сфері промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду, здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про працю та зайнятість населення» від 18.04.2023 (реєстр. № 9219): <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41797>.

періодом минулого року – 175 265 звернень). За інформацією Національної поліції 2023 року зареєстровано 291 428 заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством, що на 19% більше, аніж упродовж 2022 року (244 381 заяв і повідомлень). Для негайного припинення домашнього насильства органи Національної поліції 2023 року винесли 98 947 термінових заборонних приписів стосовно кривдників (за 2022 рік було винесено 43 341 терміновий заборонний припис).

Не зважаючи на поступові кроки уповноважених органів державної влади в напрямі вдосконалення, система захисту прав осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, потребує покращення наявного механізму.

Під час розгляду звернень виявлено прогалини у системі взаємодії відповідальних суб'єктів, байдуже ставлення посадових осіб і фактичну бездіяльність, тимчасом як домашнє насильство несе безпосередню загрозу постраждалим особам.

До Уповноваженого звернулася громадянка з питань захисту від домашнього насильства, яке вчиняв її колишній співмешканець. Заявниця зазначала, що чоловік, від рук якого вона потерпає, є громадянином РФ та має прострочену посвідку на тимчасове проживання на території України.

Уповноважений скерував листи до обласної військової адміністрації, Служби безпеки України, окружної прокуратури однієї з областей та ГУ НП у цій області. Під час розгляду зазначеного звернення було опрацьовано відповідь обласної державної (військової) адміністрації, де вказувалась інформація про вжиті заходи щодо захисту громадянки від домашнього насильства.

Через декілька днів після надання Уповноваженому відповіді обласною державною (військовою) адміністрацією заявницю знайшли вбитою у власному помешканні. У злочині підозрюють її колишнього співмешканця. Для реагування на ймовірне порушення вимог законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству за дорученням Уповноваженого було здійснено позаплановий моніторинговий візит до обласної військової адміністрації. Члени моніторингової групи виявили порушення у забезпеченні координації діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та їх взаємодії на регіональному рівні.

За результатами позапланової перевірки: оголошено догану заступнику селищного голови, відповідальному за здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; оголошено догану керівнику Центру надання соціальних послуг, фахівці якого надавали послуги постраждалій особі; Обласний центр соціальних служб провів навчання для працівників соціальної сфери.

1.5. Протидія торгівлі людьми

Україна взяла на себе зобов'язання запобігати торгівлі людьми й боротися з нею, одночасно гарантуючи гендерну рівність (ратифікація у 2010 році Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми). Однак система протидії торгівлі людьми зазнала значних змін, спричинених неспровокованою збройною агресією РФ на території України.

Протягом 2022 року спостерігалось суттєве зниження кількості осіб, яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми. За даними Національної соціальної сервісної служби України, у 2022 році статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 36 особам. За 2023 рік встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми 118 постраждалим (47 жінкам, 53 чоловікам, 9 дівчатам та 9 хлопцям). З них 6 особам встановлено статус особи, постраждалої від торгівлі людьми лише внаслідок реагування Уповноваженого. Отримання такого статусу надає змогу постраждалим отримати безоплатну медичну, психологічну, соціальну, правову та інші види необхідної допомоги, у тому числі грошову.

Уряд докладает певних зусиль для покращення стану додержання прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Затвердження у 2023 році Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року допоможе, зокрема, здійснювати належне реагування на факти торгівлі людьми, підвищити рівень виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також охопити більшу кількість осіб всіма видами безоплатної допомоги та спеціалізованими послугами.

За результатами дослідження ризиків та вразливості цільових груп населення до торгівлі людьми та експлуатації під час війни³³⁹ з'ясовано, що 83% респондентів з числа ВПО вважають, що вони ніколи не постраждають від торгівлі людьми.

Однак вимушена зміна місця проживання, втрата житла та/або місця роботи підвищує ризик до потрапляння в ситуації торгівлі людьми. У групі ризику - жінки з дітьми з числа ВПО та соціально незахищених верств. Уповноваженим зафіксовано випадки порушення Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми.

Уповноваженим продовжується розгляд звернень громадян, які піддавались різним видам експлуатації, перебуваючи на тимчасово окупованих територіях України або в РФ. Жінки, чоловіки та діти заявляють про випадки примусу окупантами до виконання важких видів робіт, що супроводжувалися погрозами їм або їхнім рідним. Цивільні заручники є найуразливішою категорією для потрапляння в ситуації торгівлі людьми, оскільки можуть бути використані у збройному конфлікті, піддані трудовій та іншим видам експлуатації, та не мають можливості звернутися за допомогою або захистом.

³³⁹ Дослідження: «Оцінка ризиків та вразливості цільових груп населення до торгівлі людьми та експлуатації під час війни»: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2023-12/survey_infographics-2023_ukr.pdf

Підневільний стан полонених, погрози, застосування психологічного та фізичного насилля, позбавлення їжі та води - є передумовами до залучення їх в ситуації торгівлі людьми.

Система протидії торгівлі людьми в Україні виявилась, подекуди, не готовою до реагування на такі випадки та забезпечення необхідною допомогою постраждалих. За результатами розгляду звернень від осіб, які вважали себе постраждалими від торгівлі людьми, встановлено окремі випадки порушення їх прав на інформацію, допомогу та захист. Мають місце системні недоліки у діяльності органів державної влади у сфері забезпечення надання допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми. З метою гарантування права на інформацію особам, які ймовірно постраждали від торгівлі людьми, Уповноваженим розроблено та надіслано інформаційні матеріали зазначеної тематики для розповсюдження обласними військовими адміністраціями.

1.6. Захист від дискримінації за ознакою громадянства

(а) Документування іноземців та осіб без громадянства. Підтвердження законності перебування в Україні

Конституцією України закріплено рівність конституційних прав і свобод громадян. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України.

Водночас не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Законність перебування іноземця або особи без громадянства в Україні може бути підтверджена паспортним документом з позначкою про перетин кордону або штампом про продовження терміну перебування з урахуванням дати перетину кордону, а також посвідкою на тимчасове або постійне проживання зі штампом реєстрації адреси місця проживання та з дійсним терміном дії.

На сьогодні у зв'язку з повномасштабною військовою агресією РФ проти України постала проблема підтвердження законності перебування в Україні громадян Республіки Білорусь і Російської Федерації, на яких поширюються загальні правила оформлення посвідок на тимчасове/постійне проживання. Окрім цього, до громадян РФ застосовують обмеження, встановлені постановою Кабінету Міністрів України № 1202 від 21 жовтня 2023 року «Деякі питання реалізації актів законодавства у сфері міграції в умовах воєнного стану».

Указом Президента Республіки Білорусь від 04 вересня 2023 року № 278 «Про порядок видачі документів та вчинення дій» з повноважень Міністерства закордонних справ Республіки Білорусь виключено функцію документування, окрім оформлення посвідчення на повернення. Це призвело до того, що за відсутності паспортного документа громадянина

Республіки Білорусь з актуальним терміном дії, оформлення/обмін посвідки на проживання в Україні та підтвердження законного перебування в Україні неможливе.

2023 року на розгляд Уповноваженого надходили звернення від громадян Республіки Білорусь (26 звернень) і Російської Федерації (124 звернення від 200 осіб) щодо відсутності можливості продовження або оформлення нових паспортних документів, що посвідчують їхню особу та підтверджують належність до громадянства.

Додаткової уваги потребує питання документування іноземців та осіб без громадянства, які від початку широкомасштабної військової агресії РФ проти України стали на захист незалежності та суверенітету України, однак втратили документи або такі документи пошкоджені та непридатні для використання, або термін їх дії завершився.

Гостро також постало питання виходу з громадянства РФ. Враховуючи потребу врегулювання питання завершення процедури набуття громадянства України особами, пов'язаними з країною-агресором, за результатом зустрічей і консультацій Уповноваженого з органами державної влади, що реалізують державну політику у сфері набуття громадянства, Кабінет Міністрів України подав на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України» (реєстр. № 9585 від 07 серпня 2023 року)³⁴⁰. Питання продовження терміну виконання зобов'язання припинити іноземне громадянство громадянами Російської Федерації потребує законодавчого врегулювання.

(b) Захист прав біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту

Після початку збройної агресії РФ проти України та її народу багато громадян України та іноземців, які мали статус біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту в Україні, змушені були залишити Україну. На сьогодні багато з них вирішили повернутися.

Рівні права і свободи повинні гарантуватися іноземцям, які набули статусу біженця або особи, яка потребує тимчасового або додаткового захисту в Україні, зокрема право на отримання належного рівня послуг, медичного обслуговування, гарантування дотримання економічних прав, а також права на повернення в Україну.

Ураховуючи відсутність можливості пересилання та отримання через закордонні дипломатичні установи України документів, що посвідчують статус біженця, отриманий в Україні, за умови наявності підстав для документування таких осіб відповідними документами або якщо такі документи не були своєчасно отримані особою, єдиним способом забезпечення реалізації права на повернення в Україну є оформлення посвідчення на повернення в Україну та сприяння в поверненні в Україну для отримання посвідчення біженця.

³⁴⁰ <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42471>

В умовах широкомасштабної збройної агресії РФ проти України посилення заходів безпекової політики на загальнодержавному рівні та в окремих сферах суспільних відносин є обґрунтованою потребою. Водночас під час вжиття таких заходів посилюються ризики необґрунтованих обмежень прав не тільки громадян України, а й іноземців, які на законних підставах перебувають на території нашої держави.

Упродовж вересня-жовтня 2023 року до Уповноваженого звернулися 15 іноземців щодо порушення їхнього права на отримання банківських послуг у АТ КБ «ПриватБанк» (далі – Банк) та дискримінації за ознакою громадянства. Більшість заявників мали посвідчення осіб, які потребують додаткового захисту в Україні.

Упродовж тривалого часу заявники користувалися рахунками в Банку, на які отримували, зокрема, соціальні виплати, однак у липні 2023 року дізналися про блокування рахунків і припинення банківського обслуговування.

Рішення про відмову в обслуговуванні та блокування рахунків було прийнято за результатами фінансового моніторингу з урахуванням вимог статей 8, 11, 15 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та Санкційної політики Банку. Конкретних причин прийняття такого рішення Банк не зазначив. Натомість заявникам усно повідомлялося, що підставою відмови є їхня громадянська належність до країн із неприйнятно високим ризиком.

У межах провадження Уповноваженого за результатами вжитих Національним банком України заходів нагляду, з урахуванням наданих Уповноваженим роз'яснень і рекомендацій Комітет з питань комплаєнсу та фінансової безпеки у межах повноважень, делегованих правлінням Банку, прийняв рішення про застосування окремих винятків із Санкційної політики Банку для забезпечення відновлення обслуговування клієнтів-іноземців, визнаних в Україні особами, які потребують додаткового захисту.

(с) Реалізація права на повернення з-за кордону в Україну дітьми, один із батьків яких є громадянином держави-агресора

З початком широкомасштабної військової агресії проти України розірвано дипломатичні відносини між Україною та РФ. З 01 липня 2022 року в Україні офіційно запроваджено візовий режим для громадян РФ. За поданням Президента 17 червня 2022 року уряд скасував дію міжурядової угоди 1997 року про безвізовий режим і припинив дію угоди 2011 року про спрощений прикордонний рух між Україною та Російською Федерацією.

Таким чином для в'їзду в Україну громадяни держави-агресора повинні звернутися до ЗДУ України. Однак під час звернення за візами на в'їзд в Україну іноземці часто отримують відмову. Водночас за кордоном на сьогодні перебувають також неповнолітні

діти – громадяни України, які не мають змоги повернутися в Україну без супроводу матері у зв'язку з тим, що така матір є громадянкою РФ і не може оформити візу на в'їзд в Україну.

Ця обставина порушує право дитини на проживання у повноцінній сім'ї. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Згідно з Конституцією України діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

На розгляді Уповноваженого перебувало 31 звернення, зокрема 26 звернень від громадян РФ щодо відмови в оформленні віз, зокрема таких, які є батьками неповнолітніх дітей – громадян України.

За інформацією Міністерства закордонних справ України, наданою Уповноваженому, у період з 01 липня 2022 року до 31 грудня 2023 року громадянам РФ оформлено 16 віз типу D-14 для возз'єднання сім'ї з громадянами України (на підставі шлюбу), в оформленні візи відмовлено 151 громадянину РФ (у зв'язку з відмовою в погодженні оформлення віз типу D-14).

Своєю чергою така тенденція може стати причиною порушення прав і свобод дітей – громадян України, які не можуть повернутися в Україну з матір'ю – громадянкою країни-агресора, якій відмовлено в оформленні візи в'їзду в Україну.

2. Права представників національних меншин (спільнот), корінних народів

2023 рік став важливим роком щодо реформування законодавства із забезпечення прав представників національних меншин (спільнот). Так, 01 липня 2023 року набув чинності Закон України «Про національні меншини (спільноти) України»³⁴¹, над розробленням якого зокрема брали участь представники Секретаріату Уповноваженого. 08 грудня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах»³⁴², спрямований на врахування рекомендацій Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія)³⁴³. Серед вагомих новел Закон покладає на Уповноваженого функцію здійснення парламентського контролю за дотриманням права національних меншин (спільнот) на використання мов національних меншин (спільнот).

³⁴¹ Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» № 2827-IX, набув чинності 1 липня 2023 року: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20>.

³⁴² Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врахування експертної оцінки Ради Європи та її органів стосовно прав національних меншин (спільнот) в окремих сферах»: № 3504-IX: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3504-20#Text>.

³⁴³ Висновок Європейської комісії «За демократію через право» щодо Закону про національні меншини (спільноти), ухвалений Венеційською комісією на 135-му пленарному засіданні (Венеція, 9–10 червня 2023 року) від 12 червня 2023 року: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2023\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2023)021-e).

У рамках продовження гармонізації українського законодавства щодо національних меншин (спільнот) і корінних народів органічним кроком стало ухвалення 26 вересня 2023 року розпорядження Кабінету Міністрів України № 850-р «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року»³⁴⁴ (розробник – ДЕСС).

Більш детальне дослідження проблематики збереження мовного розмаїття в Україні планується висвітлити у спеціальній доповіді Уповноваженого щодо дотримання прав національних меншин (спільнот) та корінних народів в умовах збройної агресії проти України.

Уповноважений здійснює постійний моніторинг проявів упереджень, протидії дискримінації щодо осіб, які належать до національних меншин (спільнот) і корінних народів, перевірки фактів потрапляння осіб в ситуації використання етнічного профайлінгу правоохоронними органами, можливого розпалювання національної ворожнечі та ненависті, а також приниження національної честі та гідності.

Водночас у процесі моніторингу дотримання прав національних меншин (спільнот) і корінних народів фіксуються випадки дискримінаційних дій стосовно них. Уповноважений здійснює послідовну та комплексну роботу, направлену на дотримання абсолютної рівності національних меншин (спільнот) і корінних народів у цілісності та єдності в українському суспільстві.

Зміцнення поваги до різноманітності, прав осіб, які належать до національних меншин (спільнот), – складник євроінтеграційних зобов'язань України. Удосконалення правового механізму запобігання та протидії дискримінації, зокрема за етнічною, мовною, релігійною та расовою ознаками, – одна з проблем, на вирішення якої спрямована Державна цільова національно-культурна програма «Єдність у розмаїтті» до 2034 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 року № 850-р³⁴⁵.

2.1. Право на освіту мовами національних меншин (спільнот), корінних народів

Право на освіту рідною мовою гарантується кожному на конституційному рівні та статтею 7 Закону України «Про освіту»³⁴⁶, якою передбачено, що мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова. У класах (групах) з навчанням мовами національних меншин або корінних народів гарантується право на використання мови відповідної національної меншини та корінного народу в освітньому процесі поряд з державною мовою.

³⁴⁴ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 р. № 850-р «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2023-%D1%80#Text>.

³⁴⁵ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2023 р. № 850-р «Про затвердження Державної цільової національно-культурної програми «Єдність у розмаїтті» на період до 2034 року»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2023-%D1%80#Text>.

³⁴⁶ Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 № 2145-VIII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Оновленою 2023 року редакцією Закону України «Про освіту» визначено диференційовані та змістовні підходи до численних національних меншин і корінних народів України для забезпечення їхнього права навчатися рідною мовою чи вивчати рідну мову на різних рівнях освіти.

Крім того, перехідні положення Закону України «Про освіту» (п.19 ч. 3 Розділ XII) наразі фіксують, що особи, які належать до національних меншин України, мови яких є офіційними мовами Європейського Союзу, і почали здобуття загальної середньої освіти до 01 вересня 2018 року мовою відповідної національної меншини України, до завершення здобуття повної загальної середньої освіти мають право продовжувати здобувати таку освіту відповідно до правил, що діяли до набрання чинності цим Законом.

У 2022/2023 навчальному році у закладах загальної середньої освіти освітній процес здійснюється десятима мовами (державною (українською), дев'ятьма мовами корінних народів і національних меншин (кримськотатарською, болгарською, молдовською, німецькою, польською, російською, румунською, словацькою, угорською) та англійською.

За інформацією Міністерства освіти і науки України у 2022/2023 навчальному році функціонує: 205 закладів загальної середньої освіти (комунальні та приватні) з класами з навчанням мовами корінних народів, національних меншин поряд з державною, в яких навчаються мовами національних меншин 35 776 учнів. З них – 70 закладів з класами з навчанням українською та іншими мовами національних меншин, інші – 135 з класами з навчанням виключно однією мовою. Найбільш поширеними мовами навчання є угорська (15 953 учнів) і румунська мови (15 263 учнів) навчання.

Проте кримськотатарською мовою навчання не здійснюється у жодному із закладів загальної середньої освіти. Єдиним навчальним закладом з вивченням кримськотатарської мови як самостійного навчального предмета є приватний заклад «Кримськотатарський ліцей «Бірлік скул» Київської області.

2.2. Дотримання прав корінних народів України

Декларація ООН про права корінних народів, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007 року, до якої долучається Українська держава, визначає важливі для країн-учасниць стандарти поведіння, спрямовані на ліквідацію порушень прав людини проти 370 мільйонів корінних народів планети та допомоги їм у боротьбі з дискримінацією та маргіналізацією.

Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів України, як визначено в ст. 11 Конституції України.

Права корінних народів визначаються виключно Законами України (ст. 92 Конституції України). Законом України «Про корінні народи України»³⁴⁷ врегульовано правовий статус корінних народів України, караїмів, кримчаків і кримських татар, встановлено правові гарантії на володіння всіма правами людини та основоположними свободами осіб, які належать до корінних народів України, нарівні з іншими.

РФ системно порушує принципи МГП, спостерігаються системні утиски корінного народу України, кримських татар, відбувається пошкодження та руйнування історичних пам'яток кримськотатарського народу, триває незаконний призов осіб, які належать до корінних народів України до збройних сил РФ. В умовах незаконної окупації АР Крим ситуація з правами та свободами корінних народів залишається вкрай складною, вона суттєво погіршилася після повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

2.3. Дотримання прав ромської національної меншини (спільноти) України

Однією з найуразливіших національних меншин (спільнот) в Україні є роми, а повномасштабна війна суттєво погіршила їхнє становище щодо доступу до якісної освіти та послуг у сфері охорони здоров'я, стала перепорою до підвищення якості їхніх житлово-побутових умов, працевлаштування та зайнятості – ускладнила подолання перешкод на шляху до гармонійного та рівноправного співіснування ромів серед українського суспільства.

За оцінкою експертів³⁴⁸, майже 30 тисяч ромів в Україні не мають відповідних ідентифікаційних документів, передбачених законодавством, – свідоцтва про народження, ідентифікаційного номера та паспорту.

Розроблення та впровадження політики забезпечення рівності, інтеграції та участі ромської спільноти в українському суспільстві обумовлено виконанням міжнародних зобов'язань України відповідно до Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації³⁴⁹ та Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин³⁵⁰.

28 липня 2021 року Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року»³⁵¹. Уповноважений ініціював перегляд Стратегії, реалізацію якої було відтерміновано з моменту її схвалення 2021 року Кабінетом

³⁴⁷ Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX «Про корінні народи України»: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>.

³⁴⁸ Подвійна дискримінація. Як повномасштабна війна в Україні загострила проблеми ромів. Накипіло: <https://nakipelo.ua/podvijna-dyskryminatsiia-ia-k-povnomasshtabna-vijna-v-ukraini-zahostryla-problemy-romiv>.

³⁴⁹ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації в редакції від 04.02.1994: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text.

³⁵⁰ Рамкова конвенція про захист національних меншин: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text.

³⁵¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 липня 2021 р. № 866-р про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>.

Міністрів України, а також порушено питання щодо прийняття відповідного Плану заходів до неї.

22 грудня 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв Розпорядження № 1197 «Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року на 2024–2025 роки».

Реалізація конституційних прав і свобод представниками національних меншин (спільнот), корінних народів України неможлива без документів, що посвідчують особу та належність до громадянства.

Згідно з неофіційними даними ромських громадських організацій тільки в Закарпатській області кількість осіб, які недокументовані, може досягати 10 тисяч.

Упродовж 2023 року працівники Секретаріату Уповноваженого спільно з представниками Ромського жіночого фонду «Чіріклі» здійснили моніторингові візити до Закарпатської області для перевірки дотримання прав і свобод представників ромської національної (меншини) в умовах воєнного стану та подальшого їх документування.

Зважаючи на інформацію, отриману за результатами цих візитів, та в межах проєкту Ради Європи «Підтримка реформування законодавчої бази щодо національних меншин та зміцнення стійкості національних меншин і ромів в Україні», у червні 2023 року Уповноважений ініціював реалізацію пілотного проєкту на 2023–2024 рр. у м.Мукачево Закарпатської області «Документування осіб з числа ромської національної меншини (спільноти) та напрацювання юридичних механізмів спрощення цієї процедури».

Так, спільними зусиллями в межах Мукачівської громади партнери проєкту зібрали та опрацювали досьє на 271 особу ромської національної меншини (спільноти). У результаті вжиття заходів у межах пілотного проєкту на 31 грудня 2023 року документовано 62 особи.

Процес документування триває, проте в умовах широкомасштабної військової агресії РФ проти України представники національних меншин (спільнот) і корінних народів вимушено залишили свої домівки. Ураховуючи втрати або знищення документів, що підтверджують їхній правовий зв'язок з Україною, різко постало питання відновлення втрачених документів. Важливим питанням залишається проблематика здійснення процедури ідентифікації особи, без якої жодна особа не може бути документована.

До Секретаріату Уповноваженого надійшло звернення від голови благодійного фонду в інтересах особи від представників ромської національної меншини (спільноти) Ч. та її дітей щодо вирішення питання оформлення документів, що посвідчують особу. У зверненні зазначалося, що жінка є внутрішньо переміщеною особою з Донецької області, у неї відсутній паспорт громадянина України. У її дітей відсутні свідоцтва про народження.

Для вирішення питання оформлення паспорта громадянина України на підставі наявного у особи Ч. свідоцтва про народження остання зверталася до територіального

підрозділу ДМС України, проте їй повідомили про потребу забезпечити особисту присутність її матері, яка наразі перебуває за кордоном.

У результаті реагування Уповноваженого компетентні органи державної влади здійснили ідентифікацію Ч., її право на оформлення паспорта громадянина України відновлено.

Так, 02 травня 2023 року територіальним підрозділом ДМС України громадянці Ч. видано паспорт громадянина України у вигляді ID-картки. Відтепер жінка має право звернутися до відділу державної реєстрації актів цивільного стану та зареєструвати своїх дітей.

3. Свобода віросповідання та релігійні погляди

РФ продовжує використовувати релігію як зброю для дискредитації України на міжнародній арені та використовує інформаційні операції на релігійному ґрунті для досягнення військових цілей, незважаючи на те, що сама здійснює грубі порушення релігійної свободи в окупованій території України.

Відповідно до моніторингу «Релігія у вогні»³⁵² Конгресу національних громад України у партнерстві з Майстернею академічного релігієзнавства в Україні у період з 24 лютого 2022 року до 24 листопада 2023 року пошкоджено чи зруйновано 495 релігійних об'єктів, а саме: 290 православних культових об'єднань (250 УПЦ і 40 ПЦУ), протестантських – 156, юдейських – 15, греко і римо-католицьких – 12, мусульманських – 7, споруди інших релігій – 8, духовних навчальних закладів – 7.

Використання релігії для підриву української державності залишається серйозним викликом і реальною загрозою для Української держави й суспільства в умовах війни.

З початком широкомасштабного вторгнення керівництво УПЦ засудило російську агресію, але не розірвало стосунки з Московським патріархатом. Це було підтверджено Висновком релігієзнавчої експертизи Статуту про управління УПЦ на наявність церковно-канонічного зв'язку з МП³⁵³, що здійснено на виконання рішення РНБО «Про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)»³⁵⁴.

³⁵² Інфографіка відповідно до моніторингу «Релігія у вогні» Конгресу національних громад України у партнерстві з Майстернею академічного релігієзнавства: <https://drive.google.com/file/d/1BsZtxmDBgYx6fG5SNcns-W9AOY4GZLRf/view>.

³⁵³ Висновок релігієзнавчої експертизи Статуту про управління Української Православної Церкви на наявність церковно-канонічного зв'язку з Московським патріархатом: <https://dcss.gov.ua/vysnovok-relihiiieznachchoi-ekspertyzy-statutu-pro-upravlinnia-ukrainskoi-pravoslavnoi-tserkvy/>.

³⁵⁴ Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 1 грудня 2022 року про окремі аспекти діяльності релігійних організацій в Україні і застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021525-22#Text>.

За даними обласних, Київської міської державних адміністрацій (військових адміністрацій), 472 релігійні громади УПЦ 2023 року змінили свою канонічну підлеглість на підлеглість релігійним центрам (управлінням) Української Православної Церкви (Православної Церкви України).

Однак, у зв'язку з правовими колізіями вітчизняного законодавства, переходи залишають можливість частині незгідного з цими процесами духовенства УПЦ апелювати та звинувачувати опонентів у незаконному захопленні через недотримання певних процедурних аспектів під час зміни конфесійної належності.

У зв'язку із цим працівники Секретаріату Уповноваженого впродовж лютого-квітня 2023 року здійснили 11 моніторингових візитів загальних зборів релігійних громад у регіонах України для перевірки правомірності зміни конфесійної належності від УПЦ до ПЦУ.

За час проведення моніторингових візитів не було зафіксовано порушень, безпеку заходів у кожному випадку забезпечували представники Національної поліції України. Волевиявлення членів громад у кожному випадку було вільним і відбувалося прозоро.

Ще одним питанням, яке набуло широкого розголосу, є ситуація навколо Національного заповідника «Києво-Печерська лавра».

Внаслідок виявлених порушень умов договору між національним заповідником і Свято-Успенською Києво-Печерською лаврою (чоловічим монастирем) УПЦ про безоплатне користування релігійною організацією культовими будівлями та іншим майном, що є державною власністю, зокрема нецільового використання майна та утримання його у неналежному стані, наказом МКІП від 29 березня 2023 року ініційовано розірвання вказаного договору, створено комісію з приймання-передачі державного майна Національного заповідника «Києво-Печерська лавра».

У питаннях Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» (далі – НЗ «КПЛ») важливим є насамперед збереження історичної культурної спадщини об'єкта, який перебуває під охороною ЮНЕСКО. У зв'язку із цим та для моніторингу дотримання права на свободу світогляду і віросповідання Уповноважений забезпечив присутність працівника профільного Департаменту Секретаріату під час діяльності комісій, утворених з перевірки та опечатування корпусів на території та з приймання-передачі державного майна.

3.1. Альтернативна (невійськова) служба в Україні та інші проблемні питання забезпечення дотримання релігійних прав під час проходження військової служби

Наразі в Україні існують непоодинокі випадки порушення прав, гарантованих частиною 4 статті 35 Конституції України, щодо заміни виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою в разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина.

2023 року до Уповноваженого надійшло 20 звернень від осіб, які не змогли скористатися своїм конституційним правом не виконувати військовий обов'язок із заміною

його на альтернативну або іншу невійськову службу через відсутність врегульованого законом механізму проходження такої служби під час військового стану³⁵⁵.

Утім, питання альтернативної служби залишається не єдиною проблемою, що стосується проблематики військової служби та релігії.

Питання особливостей харчування, обумовлених релігійними переконаннями, для осіб, які не скористалися правом заміни виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою та добровільно вступили до лав ЗСУ, залишається неврегульованим на законодавчому рівні та призводить до випадків порушення релігійних прав військовослужбовців.

До Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надійшло звернення про захист від дискримінації за релігійною ознакою.

Заявник Т. після початку збройної агресії добровільно вступив до лав територіальної оборони, проте після зарахування на службу мав непорозуміння на ґрунті релігійних переконань, адже служба не дозволяла звичний режим дозволеного релігією харчування та виконання релігійних обрядів.

Не маючи змоги вживати їжу, дозволена відповідно до свого віросповідання, він нічого не їв і не пив по кілька днів. Після чергового голодування заявник повідомив, що не може заступити на чергування, адже голодний і не має сил. Це стало підставою для порушення щодо нього кримінального провадження та застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Для вирішення проблеми та відновлення права заявника Уповноважений зібрав повну інформацію щодо віровчення кришнаїтів, а також всебічний опис принципів «ахімси» та правил ведичної культури харчування та передав до Апеляційного суду як матеріали справи.

Як результат, апеляційну скаргу заявника було задоволено; скасовано ухвалу слідчого судді щодо заявника; прийнято рішення постановити нову ухвалу, якою у клопотанні слідчого про продовження тримання під вартою підозрюваного відмовлено; підозрюваного звільнено з-під варти, що дало змогу з урахуванням релігійних переконань приймати їжу відповідно до віросповідання та релігійних обрядів кришнаїтів; за його заявою переведено до іншого військового батальйону. Крім цього, захисник заявника порушив питання перед військовим командуванням щодо заміни йому військової служби на альтернативну (невійськову).

³⁵⁵ Докладніше цю проблематику описано в підпункті а) підрозділу 1 розділу 2 «Щодо дотримання прав і свобод громадян України у зв'язку з призовом на військову службу під час мобілізації на особливий період» цієї доповіді.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Верховній Раді України:

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488 від 13 травня 2021 року);

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств» (реєстр. № 9103 від 13 березня 2023 року);

забезпечити розгляд і прийняття проєкту Закону щодо врегулювання правового статусу іноземців та осіб без громадянства, зокрема тих, які беруть участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, щодо набуття громадянства України або підтвердження законності перебування на території України (реєстр. № 9585 від 07 серпня 2023 року);

ініціювати внесення змін до Виборчого кодексу України для сприяння реалізації виборчого права неписемними громадянами, зокрема ромами.

Міністерству закордонних справ України, Міністерству внутрішніх справ України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2017 року №118 для визначення механізму перевірки підстав для оформлення віз типу D-14 для возз'єднання сім'ї з громадянами України (на підставі шлюбу) іноземцям, які є громадянами держав згідно з переліком, визначеним МЗС разом з СБУ, з якими за кордоном перебувають діти – громадяни України, з урахуванням положень Закону України «Про імміграцію» та іншими нормативно-правовими актами.

Міністерству економіки України, Міністерству соціальної політики України:

організувати навчання для роботодавців щодо гендерного аудиту і впровадження принципів гендерної рівності та недискримінації на робочому місці.

Міністерству економіки України:

розробити та внести зміни до наказу Міністерства економіки України від 16 червня 2023 року № 5782 «Про здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) впродовж періоду воєнного стану» для відновлення здійснення Держпраці позапланових заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства про рекламу щодо реклами про вакансії (прийом на роботу) для протидії проявам дискримінації у сфері праці, а також щодо здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства про працю в частині протидії цькуванню.

Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України Порядок заміни житла (житлових приміщень), в якому проживає особа з інвалідністю, у разі його невідповідності вимогам щодо безперешкодного доступу та неможливості пристосування до потреб осіб з інвалідністю.

Міністерству юстиції України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект про внесення змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» для доповнення переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу категорією осіб, які постраждали від злочинів на ґрунті ненависті.

Міністерству освіти і науки України:

забезпечити подальше впровадження кумулятивної багатомовної освіти та масштабування відповідних практик у школах із викладанням мовами національних меншин (спільнот) України у діалозі з особами, які належать до національних меншин (спільнот);

забезпечити підготовку методичних рекомендацій і програм підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників з питань запобігання та протидії дискримінації у сфері освіти та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків;

розробити та затвердити навчальну модель факультативної освіти вивчення мов корінних народів України для учнів закладів загальної середньої освіти з урахуванням виявлених освітніх потреб, локалізації представників корінних народів України.

Міністерству соціальної політики:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» щодо вдосконалення окремих положень, які регулюють питання у сфері протидії торгівлі людьми», яким, зокрема, передбачено надати органам місцевого самоврядування повноваження здійснювати заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до пунктів 3 та 7 Порядку виплати допомоги на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2019 року № 250, та забезпечити право на отримання соціальної допомоги особами, які потребують додаткового захисту в Україні;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок до дев'ятої періодичної доповіді України про виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок.

Міністерству охорони здоров'я, Національній службі здоров'я України:

розробити та затвердити механізм можливості звернення за отриманням безоплатної медичної допомоги особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту, а також особам, які звернулися за захистом в Україні.

Міністерству оборони України:

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 березня 2002 року № 426 «Про норми харчування військовослужбовців Збройних Сил, інших військових формувань і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту» з урахуванням особливостей харчування особового складу, обумовлених релігійними переконаннями.

Державній міграційній службі України:

забезпечити відкриття та функціонування відокремлених підрозділів ДП «Документ» на території країн, де перебуває багато громадян України, які покинули територію України внаслідок широкомасштабної збройної агресії проти України;

розробити та затвердити методичні рекомендації для регіональних і територіальних підрозділів ДМС щодо реалізації права на отримання паспорта громадянина України через територіальні органи ДМС України особами з інвалідністю, зокрема тими, які не можуть пересуватися самостійно у зв'язку з тривалим розладом здоров'я, за зверненням такої особи або її законного представника. Забезпечити доведення таких рекомендацій до структурних підрозділів та організувати здійснення моніторингу та контролю їхнього виконання;

розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт постанови, яким врегулювати механізм підтвердження законності перебування на території України громадян РФ, які до початку широкомасштабної військової агресії Російської Федерації проти України були документовані посвідкою на тимчасове або постійне проживання в Україні;

розробити та затвердити порядок встановлення належності до громадянства України осіб, які народилися на території, що на сьогодні є тимчасово окупованою, та на момент окупації не досягли 14-річного віку або по досягненню такого віку не були документовані паспортом громадянина України, яким, з-поміж іншого, передбачити можливість оформлення посвідчень на повернення в Україну для проходження процедури ідентифікації та подальшого документування паспортом громадянина України у разі, якщо такі особи виїхали за кордон після початку широкомасштабної військової агресії проти України.

Державній службі України з етнополітики та свободи совісті:

оновити положення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року відповідно до актуальних викликів, зумовлених російською агресією.

Національний соціальний сервісній службі України:

забезпечити здійснення систематичного контролю за діяльністю спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі;

провести навчання для представників суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, щодо виявлення, ідентифікації та надання допомоги постраждалим особам, зокрема тим, які належать до вразливих груп населення.

Національному банку України:

забезпечити постійний моніторинг дотримання прав біженців та осіб, які потребують тимчасового або додаткового захисту, які отримали такий статус в Україні, на отримання банківських послуг та, у разі виявлення порушень, вживати заходів у межах повноважень, визначених чинним законодавством України.

Обласним, Київській міській державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

забезпечити підготовку фахівців, які реалізують Типову програму для кривдників, затверджену наказом Міністерства соціальної політики від 01 жовтня 2018 року № 1434;

визначити потреби у створенні спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, забезпечити їх створення та функціонування;

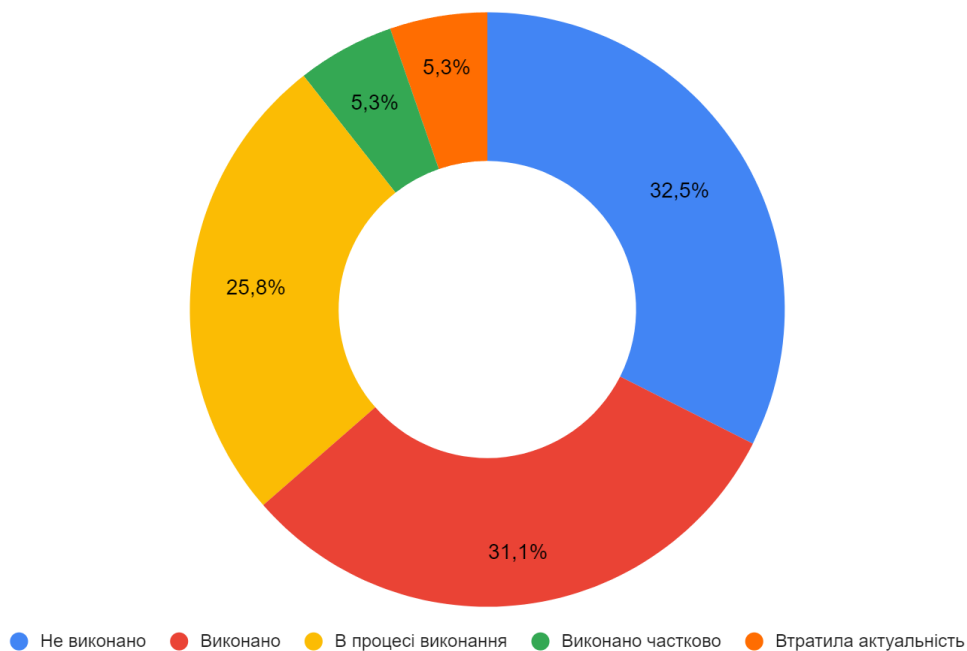
визначити структурні підрозділи обласних і районних державних адміністрацій, відповідальних за здійснення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та відповідальних посадових осіб за цим напрямом у всіх місцевих державних адміністраціях;

здійснити громадські консультації для виявлення серед представників національних меншин (спільнот) ініціатив і потреб щодо утворення консультативно-дорадчих органів з питань національних меншин (спільнот) або центрів національних меншин (спільнот).

Стан виконання рекомендацій Щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році

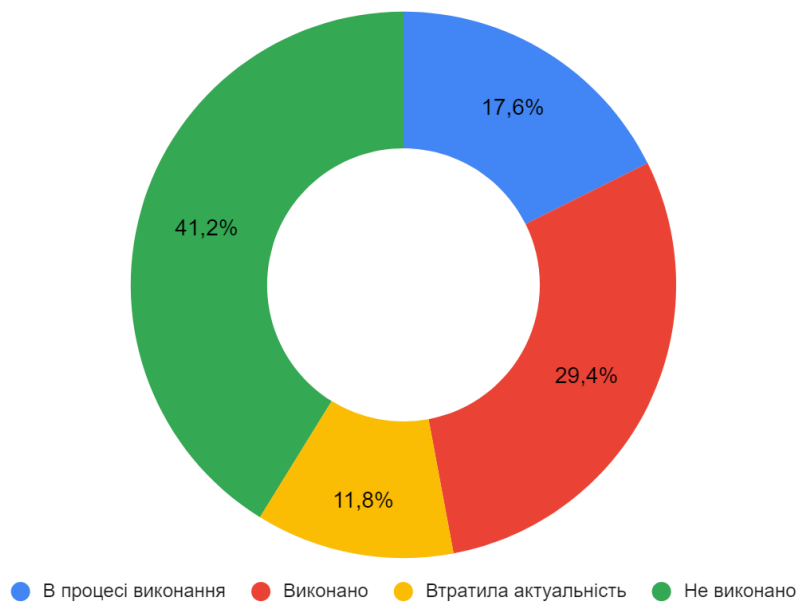
У Щорічній доповіді за 2022 рік Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини було надано 151 рекомендацію Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, центральним та місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, установам та організаціям. Станом на кінець 2023 року лише третина рекомендацій Уповноваженого була виконана, а ще третина не була виконана зовсім. В процесі виконання знаходиться кожна четверта рекомендація. Часткове виконання приходить на кожну дванадцятку рекомендацію.

Стан виконання рекомендацій Уповноваженого

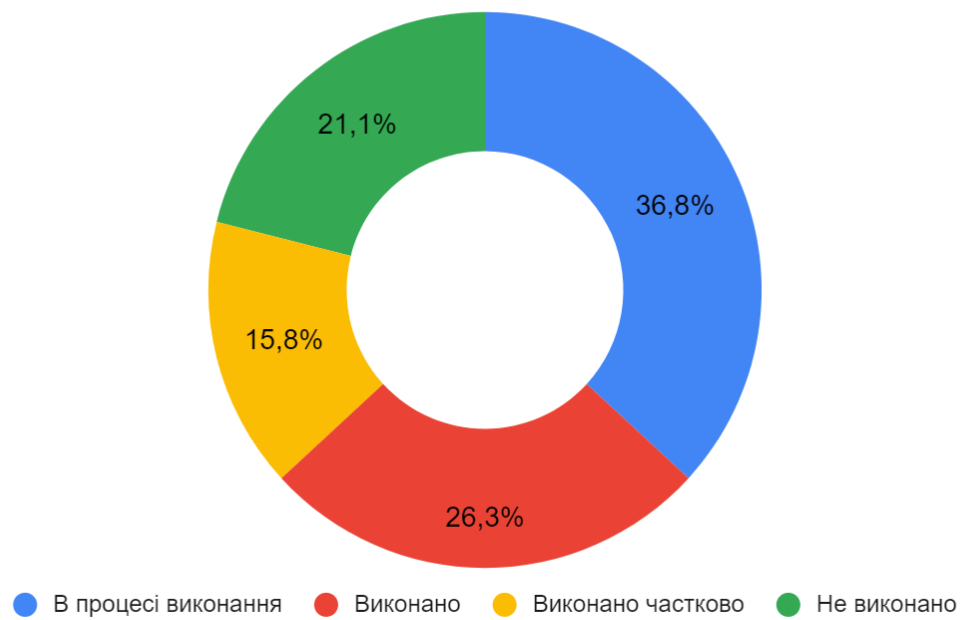

Стан виконання по окремим суб'єктам

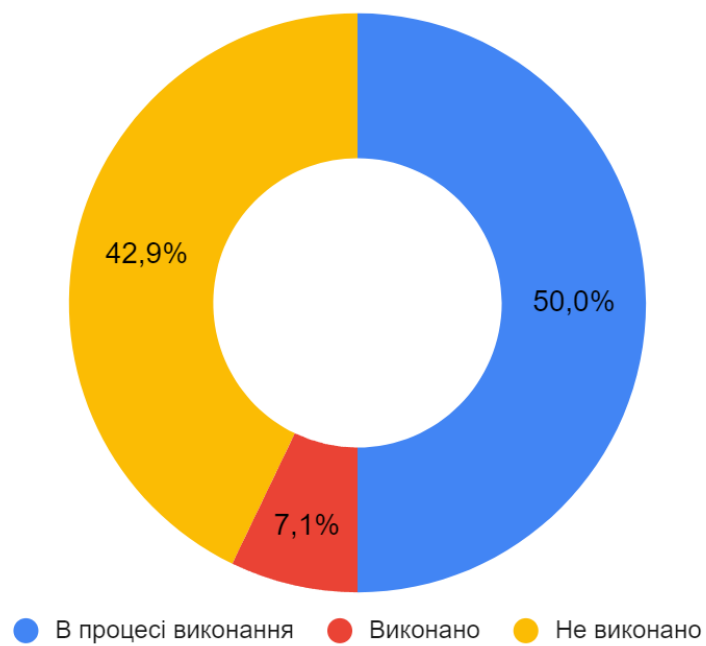
Верховна Рада України

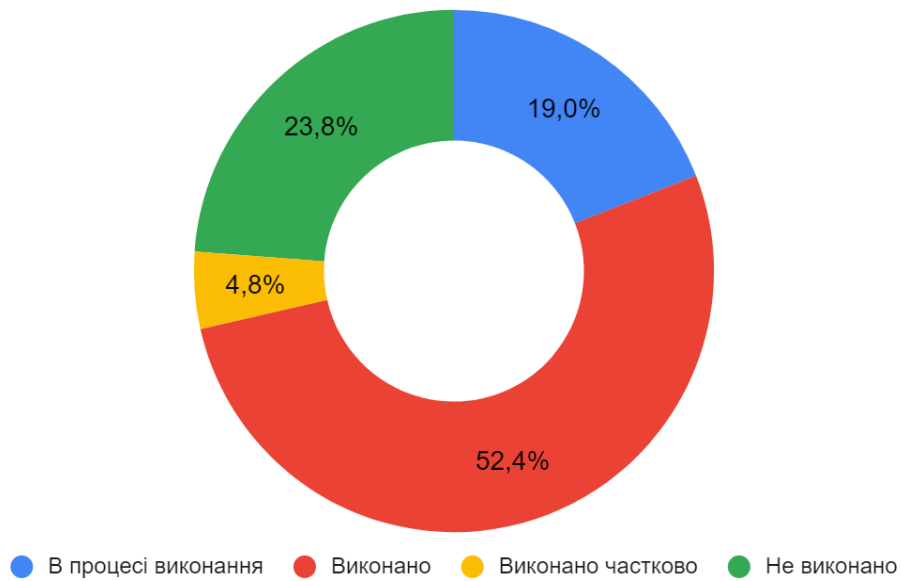
Кабінет Міністрів України

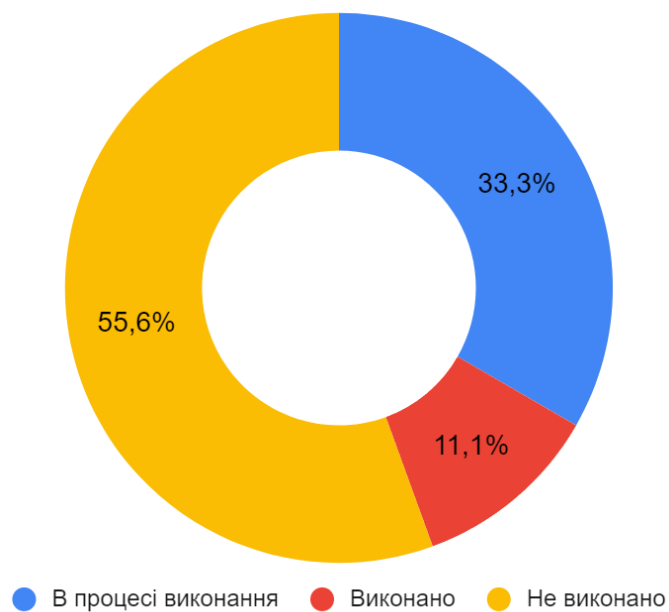
МОЗ

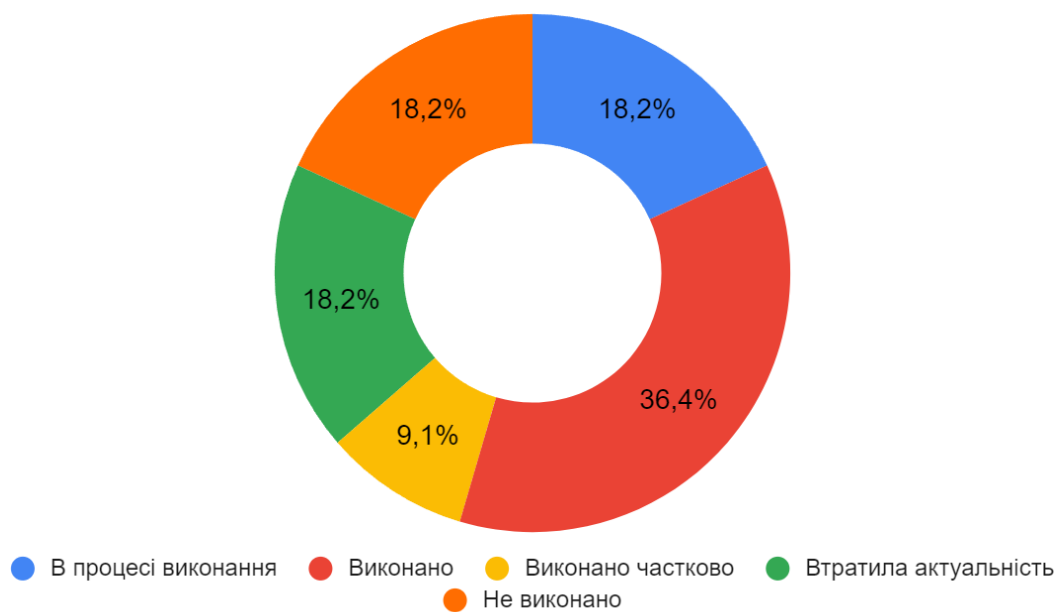
Міністерство соціальної політики

Міністерство юстиції України

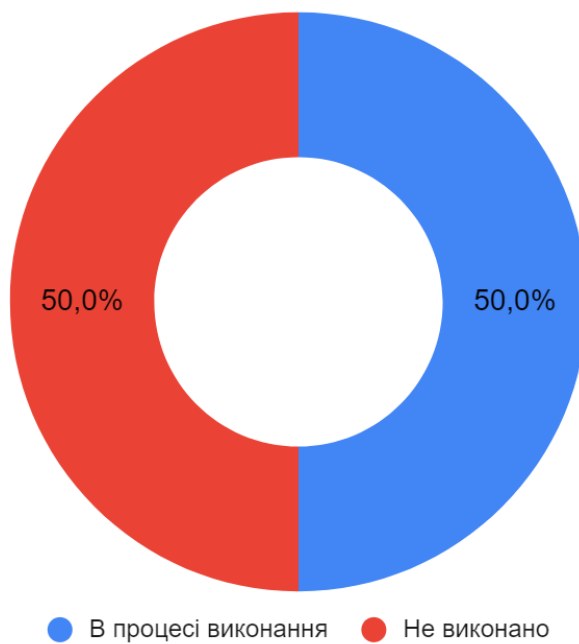
Міністерство освіти і науки

Міністерство реінтеграції TOT

МЗС

№ п/п	Рекомендація у 2022	Стан виконання
	ПРАВА ГРОМАДЯН, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	
	Верховній Раді України забезпечити розгляд і прийняття:	
1	проекту Закону України «Про внесення змін до статті 20 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» щодо надання пільг окремим категоріям громадян України, яким на період дії воєнного стану оформлюється паспорт громадянина України або паспорт громадянина України для виїзду за кордон» (реєстр № 7358 від 09.05.2022 р.).	Не виконано
	Кабінету Міністрів України:	
2	- розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо правового статусу осіб, які постраждали від збройної агресії проти України, визначивши поняття «особа, яка постраждала від збройної агресії проти України» та категоризацію осіб, постраждалих від збройної агресії РФ, а також механізм відшкодування завданої шкоди, включно з реституцією, компенсацією, реабілітацією, сатисфакцією та гарантіями неповторення;	Не виконано
3	- опрацювати алгоритм повернення на територію України дітей, які були депортовані на територію РФ та/або Республіки Білорусь, та розробити порядок, яким визначити механізм взаємодії державних органів та органів місцевого самоврядування задля здійснення першочергових кроків із забезпечення соціального захисту дітей після повернення;	Не виконано
4	- забезпечити створення механізму збору та верифікації даних про цивільних осіб, яких було примусово переміщено на ТОТ України чи депортовано до РФ;	Не виконано
	Міністерству соціальної політики України:	
5	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект акта щодо механізму пенсійного забезпечення осіб з тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополь;	Виконано
6	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект постанови щодо внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509, з метою	Виконано

	визначення обсягу необхідних документів для підтвердження факту внутрішнього переміщення;	
7	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект постанови щодо внесення змін до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332, в частині скасування проведення вибіркової перевірки фактичного місця проживання/перебування ВПО;	Виконано
8	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект постанови, якою передбачити можливість ВПО, які отримали довідку про взяття на облік до 24.02.2022 р., отримувати паперове пенсійне посвідчення;	Виконано
9	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України Порядок взаємодії органів влади, установ, організацій для забезпечення захисту та підтримки дітей, які були примусово переміщені на тимчасово окуповану територію України чи депортовані на територію РФ, Республіки Білорусь та повернулися на підконтрольну Уряду України територію.	Не виконано
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
10	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2021 р. № 1364-р, з метою актуалізації документа у зв'язку із необхідністю реагування на наслідки широкомасштабної збройної агресії проти України, або затвердити нову стратегію з врахуванням рекомендацій, наданих у Спеціальній доповіді Уповноваженого щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 року);	Виконано
11	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект акта щодо централізованого (типового) алгоритму розміщення ВПО в МКП, визначення поняття МКП та чіткого порядку їх функціонування;	Виконано
12	- забезпечити залучення міжнародних організацій та інших посередників до процесу виявлення осіб, депортованих з території України, зокрема дітей, на територію РФ і осіб, примусово переміщених на ТОТ, з метою	Виконано

	забезпечення можливості їх повернення на контрольовану Урядом України територію або переїзду до третіх безпечних держав.	
	Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
13	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України проект акта щодо звільнення осіб, які вимушені були покинути своє житло внаслідок збройної агресії проти України, від сплати рахунків за постачання теплової енергії, якщо таке житло знаходиться на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих РФ;	В процесі виконання
14	- вжити заходів щодо забезпечення права ВПО на житло, у тому числі в контексті будівництва нового житла, поточного ремонту житлових будівель та капітального ремонту чи реконструкції житлових будівель;	В процесі виконання
15	- вжити заходів щодо розробки та затвердження Державної цільової програми забезпечення житлом ВПО.	Не виконано
	Міністерству цифрової трансформації України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України вжити заходів щодо доопрацювання функціоналу на Порталі «Дія», у тому числі в його мобільному застосунку, передбачивши можливість:	
16	- подання інформаційного повідомлення про майно, пошкоджене та знищене з 19.02.2014;	Не виконано
17	- оцінювання поточних потреб ВПО та передавання інформації відповідним органам влади.	Не виконано
	Міністерству освіти і науки України, Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
18	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект щодо запровадження механізму визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання випускників з ТОТ України, які почали здобуття вищої та професійно-технічної освіти на тимчасово окупованій території незалежно від дати початку тимчасової окупації відповідної території;	Виконано
19	- внести зміни до Порядку проходження атестації для визнання здобутих кваліфікацій, результатів навчання та періодів навчання в системі вищої освіти, здобутих на ТОТ України після 20.02.2014, затвердженого наказом МОН від 19.05.2016 № 537, з метою його приведення у відповідність до Закону України «Про забезпечення прав і свобод	Втратила актуальність

	громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та подальшої реалізації.	
	ПРАВА ДІТЕЙ	
	Верховній Раді України забезпечити розгляд і прийняття:	
20	- проєкту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини» (реєстр. № 5617 від 04.06.2021) з урахуванням пропозицій Уповноваженого;	Не виконано
21	- проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини» (реєстр. № 5618 від 04.06.2021) з урахуванням пропозицій Уповноваженого.	Втратила актуальність
	Кабінету Міністрів України:	
22	- розробити та затвердити Програму комплексної соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на 2023–2028 роки, якою передбачити створення умов для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів;	Виконано частково
23	- забезпечити виконання рекомендацій Комітету ООН з прав дитини, викладених у заключних зауваженнях до об'єднаних п'ятого та шостого періодичних звітів України щодо виконання Конвенції з прав дитини.	Виконано частково
	Міністерству соціальної політики України:	
24	- розробити проєкт постанови щодо внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751, для врегулювання питання отримання допомоги при народженні дитини, яка народилась на тимчасово окупованій території України, але реєстрація народження відбулась пізніше ніж визначений термін для призначення такої допомоги.	Не виконано
	Міністерству освіти і науки України:	
25	- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р та поширити його виконання на всій території України;	В процесі виконання

26	- розробити заходи з метою надання допомоги дітям, які у зв'язку з переміщенням тимчасово навчаються за кордоном, щодо поєднання їх навчання за програмою освіти країни перебування та за освітніми програмами, затвердженими МОН;	Виконано
27	- розглянути питання щодо врегулювання освітніх програм, враховуючи дистанційну форму навчання, та з огляду на необхідність підтримки дітей з особливими освітніми потребами з метою забезпечення надання їм якісних та обов'язкових знань, умінь і навичок.	Виконано
	Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України, обласним військовим адміністраціям, органам місцевого самоврядування:	
28	- враховуючи особливі обставини організації освітнього процесу, роботи закладів охорони здоров'я, соціального захисту населення в умовах воєнного стану, зосередити зусилля на забезпеченні виконання вимог законодавства щодо обладнання, належного утримання та готовності до використання за призначенням захисних споруд <u>цивільного</u> захисту, визначення додаткової потреби таких споруд і належного фінансування будівництва нових, реконструкції, капітального ремонту, переобладнання наявних захисних споруд <u>цивільного</u> захисту та забезпечення їх необхідними матеріально-технічними засобами.	Виконано частково
	Міністерству внутрішніх справ України:	
29	- забезпечити створення просторів, сприятливих для роботи з дітьми, які постраждали від насильства або вчинили правопорушення («зелені кімнати») та навчання фахівців, які працюють з такими дітьми.	Виконано частково
	Міністерству охорони здоров'я України:	
30	- переглянути та актуалізувати форми індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю та Порядок їх складання, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2007 № 623, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 жовтня 2007 р. за № 1197/14464;	В процесі виконання
31	- забезпечити протезування дітей, які втратили кінцівки внаслідок мінно-вибухових та вогнепальних травм, а також за потреби — реабілітацію кожної дитини зі складними комбінованими травмами, політравмами з ускладненим перебігом;	Виконано
32	- вжити дієвих заходів реагування щодо впровадження ORPHANET як національного класифікатора рідкісних (орфанних) захворювань в	В процесі виконання

	Україні та створення мережі референтних центрів з питань рідкісних (орфанних) захворювань;	
33	- спільно з ОВА посилити контроль за забезпеченням дітей, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та харчовими продуктами за місцем проживання або лікування.	В процесі виконання
	ПРАВА ЛЮДИНИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ	
	Кабінету Міністрів України:	
34	- внести зміни до постанови Кабінету Міністрів України № 257 від 11.03.2022 щодо включення до складу Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з метою належного функціонування робочої групи з питань захисту прав і свобод мирних (цивільних) осіб, які незаконно утримуються державою-агресором;	Виконано
35	- прийняти проект постанови Кабінету Міністрів України «Про визначення органу, уповноваженого на видачу довідок про розмір грошового забезпечення для перерахунку пенсій особам начальницького та рядового складу податкової міліції та підготовку і подання до органів, що призначають пенсії, необхідних документів», підготовлений Міністерством фінансів України та поданий у встановленому порядку на розгляд Уряду.	В процесі виконання
	Міністерству оборони України:	
36	- підготувати та подати у встановленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України проект Закону щодо звільнення військовослужбовців, незаконно призваних на військову службу по мобілізації під час дії воєнного стану, які є здобувачами фахової передвищої та вищої освіти, які навчаються за денною формою навчання;	Втратила актуальність
37	- впорядкувати діяльність роботи військово-лікарських комісій, привести у відповідність до вимог приміщення, де ними здійснюється медичний огляд військовослужбовців, в тому числі тих, що повернуті з полону, важкопоранених. Забезпечити належний контроль за проведенням військово-лікарськими комісіями медичного огляду осіб, які призиваються на військову службу під час мобілізації.	Виконано
	Міністерству охорони здоров'я України:	
38	- невідкладно розробити Проекти порядків надання медичної, реабілітаційної, психологічної допомоги, винести Проект на громадське обговорення, врахувати пропозиції представників громадянського суспільства та затвердити порядок.	Не виконано

39	Міністерству оборони України, Міністерству охорони здоров'я України з урахуванням відповідних вимог Міністерства оборони України до харчування поранених (хворих) військовослужбовців, підготувати та затвердити встановленим порядком зміни до наказу Міністерства охорони здоров'я від 29.10.2013 р. № 931, яким затверджено Порядок організації системи лікувального харчування хворих у закладах охорони здоров'я, для визначення окремих норм харчування поранених (хворих) військовослужбовців, звільнених з полону, які перебувають на лікуванні або реабілітації в цивільних закладах охорони здоров'я.	Не виконано
	Міністерству соціальної політики України забезпечити:	
40	- відновлення роботи Міжвідомчої робочої групи з питань грошового та пенсійного забезпечення військовослужбовців;	Виконано
41	- повноцінну реалізацію норм постанови Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 144 «Про перерахунок пенсій особам, звільнених з розвідувальних органів» шляхом подання у встановленому порядку на затвердження Уряду проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Щодо внесення змін до постанови КМУ від 23 лютого 2022 № 144»;	Не виконано
42	- невідкладно розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкти порядків щодо надання соціальної та професійної адаптації, соціальних послуг та інших видів підтримки, передбачених Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей».	Виконано
	Міністерству внутрішніх справ України:	
43	- забезпечити ведення Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин;	Виконано
44	- розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їхніх сімей» стосовно підстав для виплати одноразової грошової допомоги при звільненні;	Виконано
45	- затвердити та у встановленому порядку зареєструвати у Міністерстві юстиції України проєкт наказу МВС «Про деякі питання санаторно-курортного лікування та відпочинку у Національній гвардії України».	Не виконано
	Міністерству закордонних справ України:	

46	- забезпечити вжиття заходів щодо визначення держави-покровительки для виконання гуманітарних функцій, визначених Женевськими конвенціями від 1949 року та Додатковим протоколом 1 від 1977 року, а також визначити (роз'яснити) механізм здійснення Україною консульських функцій на території держави-агресора з метою продовження захисту прав та інтересів українців в Росії, передусім з питань їх повернення в Україну.	В процесі виконання
	Міністерству з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України:	
47	- забезпечити ведення Єдиного реєстру осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та затвердити форму виписки з Єдиного реєстру осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.	Виконано
УКРАЇНЦІ ЗА КОРДОНОМ		
	Кабінету Міністрів України:	
48	- розробити та запровадити механізм постановки на консульський облік громадян України, що перебувають за кордоном, через використання електронного сервісу «Дія».	В процесі виконання
	Міністерству закордонних справ України:	
49	- забезпечити збільшення на період воєнного стану кількості працівників дипломатичних і консульських установ у країнах із найбільшою кількістю переміщених громадян України;	Не виконано
50	- розширити співпрацю з представниками Уповноваженого Верховної Ради України за кордоном задля взаємодії із захисту прав та інтересів громадян України за кордоном.	В процесі виконання
	Міністерству соціальної політики України:	
51	- розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проект постанови щодо внесення змін до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866, у частині встановлення опіки/піклування над дитиною, якщо дитина, яка має відповідний статус, і громадянин, який прийняв рішення взяти її на виховання в свою сім'ю, перебувають/проживають за межами України, зокрема у зв'язку з виїздом за кордон в умовах воєнного стану;	Виконано частково

52	- надати громадянам України можливість подавати документи для оформлення допомоги у зв'язку з народженням дитини, яка має іноземне свідоцтво про народження, із-за кордону.	Виконано
53	Державній міграційній службі України розширити мережу відокремлених підрозділів ДП «Документ» в Литві, Латвії та Естонії, інших державах Європейського Союзу з метою документування паспортом громадянина України.	В процесі виконання
СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА		
	Верховній Раді України забезпечити розгляд і прийняття:	
54	- проекту Закону України «Про захист прав споживачів» (реєстр. № 6134 від 05.10.2021);	Виконано
55	- проекту Закону України «Про виплату одноразової грошової допомоги за шкоду життю та здоров'ю, завдану спричиненими військовою агресією проти України пораненням або загибеллю під час проходження публічної служби, виконання зобов'язань на об'єктах критичної інфраструктури та здійснення професійної журналістської діяльності» (реєстр. № 7353 від 05.05.2022);	Виконано
56	- проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про культуру» щодо впровадження та ведення електронних реєстрів обліку та управління культурною спадщиною та культурними цінностями України» (реєстр. № 8024 від 12.09.2022);	Виконано
57	- проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, де ведуться бойові дії» (реєстр. № 8198 від 10.11.2022).	Виконано
	Кабінету Міністрів України:	
58	- затвердити проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Методики формування ціни для придбання плазми для фракціонування у суб'єктів системи крові державної та комунальної форм власності»;	В процесі виконання
59	- затвердити проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Мінімальних державних соціальних стандартів забезпечення громадян культурними послугами»;	В процесі виконання

60	- внести до Верховної Ради України розроблений Мінсоцполітики проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» та деяких інших законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України» щодо призначення пенсії для осіб, які працювали в Україні, так і за її межами у зв’язку з денонсацією Угоди про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1992 року;	Виконано
61	- затвердити розроблений Мінсоцполітики проєкт постанови КМУ про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 02 квітня 2005 р. № 261 «Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю і державної соціальної допомоги на догляд» щодо спрощення процедури призначення цих допомог у зв’язку із військовою агресією Російської Федерації;	Не виконано
62	- своєчасно приймати рішення про виділення з Державного бюджету України коштів на погашення заборгованості за рішеннями судів з пенсійних виплат і на виконання програм, пов’язаних із соціальним захистом населення.	Виконано частково
63	Міністерству аграрної політики та продовольства України розробити новий Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам, яким буде врегульовано питання утворення та діяльності комісій щодо визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам.	Не виконано
64	Міністерству економіки України вжити заходів щодо завершення процедури погодження та підписання проєкту наказу «Про внесення змін до наказу Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства від 27 жовтня 2020 року № 2161».	Виконано
65	Міністерству культури та інформаційної політики України вжити заходів щодо виконання Пріоритетних напрямків та завдань цифрової трансформації на період до 2023 року, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 365-р «Деякі питання цифрової трансформації».	В процесі виконання
	Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України:	

66	- проєкт Закону України «Про сприяння постраждалим інвесторам у добудові проблемних об'єктів багатоквартирного житлового будівництва»;	В процесі виконання
67	- проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про житлово-комунальні послуги» щодо заборони припиняти/зупиняти надання житлово-комунальних послуг населенню у разі їх неоплати або оплати не в повному обсязі протягом дії воєнного стану в Україні	Не виконано
68	Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України спільно з Міністерством внутрішніх справ України забезпечувати проведення засідань Міжвідомчої робочої групи з питань сприяння постраждалим інвесторам у добудові об'єктів незавершеного житлового будівництва, а також забезпечити явку членів цієї Міжвідомчої групи на її засідання, відповідно до Положення про Міжвідомчу робочу групу з питань сприяння постраждалим інвесторам у добудові об'єктів незавершеного житлового будівництва.	Не виконано
	Міністерству соціальної політики України розробити проєкти нормативно-правових актів з метою врегулювання питань щодо:	
69	- призупинення перебігу трьохмісячного терміну для подання документів про призначення пенсії особам, яким в рамках міжнародних угод підтверджується страховий стаж за період роботи за кордоном, та внесення змін до цих угод у частині визначення термінів надання документів про підтвердження страхового стажу на території відповідної держави;	Не виконано
70	- призначення державних соціальних допомог та житлових субсидій в умовах воєнного стану особам, які втратили роботу, або з якими тимчасово призупинено трудові відносини.	В процесі виконання
71	Міністерству соціальної політики України та Пенсійному фонду України розробити проєкти актів з метою врегулювання питання практичної реалізації права на пенсійне забезпечення через вебпортал ПФУ для громадян, що знаходяться за кордоном у зв'язку із повномасштабним вторгненням Російської Федерації, на тимчасово окупованих територіях України чи територіях, де ведуться бойові дії.	Виконано
	Міністерству охорони здоров'я України:	
72	- затвердити наказ «Про затвердження Методики розрахунку вартості донорської крові та компонентів крові, що виготовляються суб'єктами системи крові, для забезпечення надання послуг з трансфузії крові та/або компонентів крові»;	Не виконано

73	- внести зміни до пункту 3 розділу II Положення про клініко-експертну комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 05.02.2016 № 69 «Про організацію клініко-експертної оцінки якості надання медичної допомоги та медичного обслуговування», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 24 лютого 2016 р. за № 286/28416, зокрема для забезпечення продовження строку розгляду справ в окремих випадках; унормування діяльності комісій у разі активних бойових дій та пов'язаних з цим наслідків, які унеможливають їх роботу;	Не виконано
74	- внести зміни до постанов Кабінету Міністрів України щодо встановлення причини інвалідності у цивільних осіб, яка виникла через поранення, контузію, каліцтво, захворювання, одержаних у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України.	Не виконано
	Міністерству освіти і науки України:	
75	- затвердити Положення про дуальну форму здобуття вищої та фахової передвищої освіти;	Виконано
76	- розробити рекомендації щодо поширення практики здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти за дуальною формою;	В процесі виконання
77	- внести зміни до наказу МОН від 25.04.2013 № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» з метою забезпечення організації дистанційного навчання як форми здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.	Втратила актуальність
	Міністерству фінансів України:	
78	- розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України проєкт Закону України про внесення змін до Митного кодексу України для вирішення питання зупинення перебігу строків тимчасового ввезення громадянами України транспортних засобів особистого користування, на період до припинення чи скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, а також встановити право митних органів надавати дозвіл на передачу права використання режиму тимчасового ввезення щодо транспортних засобів особистого користування будь-якій іншій особі за заявою особи, відповідальної за дотримання митного режиму тимчасового ввезення, та за умови, що така інша особа приймає на себе зобов'язання особи, відповідальної за дотримання митного режиму тимчасового ввезення;	Втратила актуальність

79	- щороку в Бюджетній декларації та в Державному бюджеті передбачати суми на погашення заборгованості за рішеннями суду, пов'язаними з трудовими правовідносинами;	Не виконано
80	- розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект про внесення змін до Прикінцевих положень Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» в частині погашення заборгованості за рішеннями суду, пов'язаними з трудовими правовідносинами у першу чергу.	Не виконано
81	Міністерству розвитку громад, територій та інфраструктури України спільно з Міністерством економіки України розробити проект порядку реалізації органами місцевого самоврядування повноважень щодо здійснення контролю за додержанням законодавства про працю на підприємствах, в установах і організаціях, що перебувають у комунальній власності відповідної територіальної громади.	Не виконано
82	Державній інспекції архітектури та містобудування України розробити зміни до пункту 71 Порядку здійснення державного архітектурно-будівельного контролю, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2011 р. № 553, в частині проведення Комісією щодо розгляду звернень у сфері містобудівної діяльності своїх засідань в режимі відеоконференції та впровадити ці зміни в роботу Комісії.	Втратила актуальність
83	Правлінню Національного банку України внести зміни до своєї постанови від 24.02.2022 р. № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» щодо автоматичного продовження банками на період дії воєнного стану терміну дії банківських карток.	Втратила актуальність
84	Національній комісії з реабілітації дотримуватися визначених законодавством строків розгляду та прийняття рішень з питань визнання осіб реабілітованими або потерпілими від репресій, а також строків надсилання заявникам рішень комісії.	Виконано частково
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І СВОБОД		
	Верховній Раді України забезпечити розгляд і прийняття:	
85	- проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо боротьби з проявами дискримінації» (реєстр. № 5488 від 13.05.2021);	Не виконано
86	- проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» щодо визначення поняття «сексизм» (реєстр. № 4598-1 від 02.02.2021);	Не виконано

87	- проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання реагування, запобігання та протидії проявам дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань серед військовослужбовців» (реєстр. № 5485 від 13.05.2021);	Не виконано
88	- ініціювати внесення змін до Виборчого кодексу України з метою сприяння реалізації виборчого права неписемними громадянами, зокрема ромами.	Не виконано
	Кабінету Міністрів України:	
89	- забезпечити виконання рекомендацій Заключних зауважень Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до 9-ї періодичної доповіді України;	В процесі виконання
90	- розробити та внести на розгляд Верховної Ради України законопроект про посилення відповідальності за насильство за ознакою статі, зокрема запровадження адміністративної відповідальності за сексуальні домагання;	В процесі виконання
91	- розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону України про ратифікацію Конвенції Міжнародної організації праці про викорінення насильства та домагання у сфері праці № 190;	В процесі виконання
92	- розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» щодо доповнення визначення терміну «дискримінація» ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності;	Не виконано
93	- розробити та затвердити Державну цільову соціальну програму протидії торгівлі людьми на період до 2025 року;	Виконано
94	- затвердити план заходів з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року.	Виконано
95	Офісу Генерального прокурора внести зміни до Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів з метою включення положень про запобігання випадкам дискримінації за ознакою статі та сексуальним домаганням на робочому місці.	В процесі виконання
	Міністерству соціальної політики України:	
96	- внести зміни у Закон України «Про протидію торгівлі людьми» в частині включення органів місцевого самоврядування до суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;	В процесі виконання

97	- забезпечити виконання заходів, передбачених Державною соціальною програмою запобігання та протидії домашньому та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145.	Виконано
98	Міністерству юстиції України розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект про легалізацію в Україні зареєстрованого цивільного партнерства для одностатевих пар з урегулюванням їхніх майнових і немайнових прав.	Не виконано
99	Міністерству закордонних справ України розглянути можливість надання консульських послуг громадянам України на території РФ із залученням консульської установи третьої країни.	Не виконано
100	Національній поліції України розробити та подати на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект про внесення змін до Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою включення положень щодо запобігання випадкам дискримінації за ознакою статі та сексуальним домаганням на робочому місці.	Виконано
101	Державній службі з етнополітики та свободи совісті, Міністерству культури та інформаційної політики винести на громадське обговорення та подати на затвердження проект плану заходів з реалізації Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року.	Виконано
	Національній соціальній сервісній службі України:	
102	- забезпечити проведення навчання з питань протидії торгівлі людьми, у тому числі щодо виявлення та організації надання допомоги особам, які перебували у полоні в окупаційних військах;	Виконано
103	- забезпечити проведення навчання з питань запобігання та протидії домашньому насильству, у тому числі з питань забезпечення координації суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану та деокупації окремих частин території України.	Виконано
	Державній міграційній службі України:	
104	- розробити та внести на розгляд Міністра внутрішніх справ проект Закону України про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» з метою усунення законодавчих колізій та прогалин, що унеможливають завершення процедури отримання громадянства	Виконано

	України громадянам РФ, які отримали у встановленому законом порядку тимчасове посвідчення громадянина України;	
104	- забезпечити спрощення процедури отримання статусу особи без громадянства в частині зібрання та подачі документів;	Виконано
105	- розробити та внести на розгляд Міністра внутрішніх справ проєкт постанови Кабінету Міністрів України щодо врегулювання законності перебування на території України громадян Республіки Білорусь, які у період 2020–2022 років в'їхали на територію України, тікаючи від переслідувань з боку режиму Лукашенка, шляхом ініціювання прийняття відповідної постанови Кабінетом Міністрів України.	В процесі виконання
	Обласним, Київській міській державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування:	
106	- забезпечити контроль за наданням інформації про можливість подання заяви для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, особам, які перебували у полоні в окупаційних військ;	Виконано
107	- забезпечити створення та функціонування спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, з урахуванням деокупації окремих частин території України.	Виконано
	РЕАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРЕВЕНТИВНОГО МЕХАНІЗМУ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ	
108	Офісу Президента України привести норми Положення про порядок здійснення помилування, що затверджене Указом Президента України від 21.04.2015 № 223/2015 (зі змінами) у відповідність із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини» від 18.10.2022 № 2689-IX.	Виконано
	Міністерству охорони здоров'я України:	
109	- розробити та затвердити наказ щодо унормування порядку проведення тілесного огляду при госпіталізації та під час перебування в закладах з надання психіатричної допомоги, опитування щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідні правоохоронні органи;	В процесі виконання
110	- розробити та затвердити порядок застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, та форм первинної облікової документації в психоневрологічних інтернатах;	В процесі виконання

111	- розробити та прийняти наказ щодо затвердження форми та забезпечення ведення у місцях несвободи системи МОЗ Журналу реєстрації наявних тілесних ушкоджень при прибутті та під час перебування утримуваних у таких закладах осіб, форми опитувальника щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідним правоохоронним органам;	В процесі виконання
112	- вжити організаційних заходів з метою забезпечення контролю за наданням необхідного соматичного лікування пацієнтам, які тривалий час перебувають на лікуванні в закладах з надання психіатричної допомоги та соціального захисту населення;	В процесі виконання
113	- забезпечити в установах соціального захисту населення та закладах з надання психіатричної допомоги розміщення інформації в доступній формі про права осіб з інвалідністю, номери телефонів «гарячих ліній», посадових осіб, зокрема Уповноваженого та центру з надання безоплатної правової допомоги, до яких можна звернутися особам із розладами психіки.	Не виконано
	Міністерству соціальної політики України:	
114	- розробити та прийняти наказ щодо затвердження форми та забезпечення ведення у місцях несвободи системи МСП Журналу реєстрації наявних тілесних ушкоджень при прибутті та під час перебування утримуваних у таких закладах осіб, форми опитувальника щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідним правоохоронним органам;	Не виконано
115	- забезпечити отримання закладами соціального захисту населення ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики;	В процесі виконання
116	- розробити та затвердити порядок застосування фізичного обмеження та (або) ізоляції при наданні психіатричної допомоги особам, які страждають на психічні розлади, та форм первинної облікової документації в психоневрологічних інтернатах;	Виконано
117	- вжити організаційні заходи з метою забезпечення контролю за наданням необхідного соматичного лікування пацієнтам, які тривалий час перебувають на лікуванні в закладах з надання психіатричної допомоги та соціального захисту населення;	Виконано
118	- забезпечити в установах соціального захисту населення та закладах з надання психіатричної допомоги розміщення інформації в доступній формі про права осіб з інвалідністю, номери телефонів «гарячих ліній», посадових осіб, зокрема Уповноваженого та центру з надання безоплатної	В процесі виконання

	правової допомоги, до яких можна звернутися особам із розладами психіки.	
	Міністерству юстиції України:	
119	- розробити та затвердити відомчі нормативно-правові акти щодо імплементації положень Керівництва ООН з ефективного розслідування та документування катувань та інших жорстоких, нелюдських та таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарань (Стамбульського протоколу) з метою належного документування фактів катувань, інших жорстоких і таких, що принижують гідність, видів поведінки та покарання;	В процесі виконання
120	- розробити та подати в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України законопроект щодо внесення змін до КПК України щодо додаткового врегулювання строків та процедури апеляційного оскарження ухвали суду про звільнення засуджених від відбування покарання за хворобою відповідно до частини другої статті 84 Кримінального кодексу України;	В процесі виконання
121	- вжити вичерпних заходів для організації безбар'єрного простору у приміщеннях місць несвободи відповідно до ДБН України В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»;	Не виконано
122	- забезпечити укомплектування вакансій працівників у медичних частинах державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»;	Не виконано
123	- вжити організаційних заходів для забезпечення контролю з метою недопущення поширення інфекційних хвороб серед ув'язнених і засуджених осіб.	Не виконано
	Міністерству внутрішніх справ України:	
125	- вжити вичерпних заходів для організації безбар'єрного простору у приміщеннях місць несвободи відповідно до ДБН України В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»;	Не виконано
126	- розробити та затвердити норми забезпечення осіб, які перебувають в ІТТ, постільними речами, столовими наборами, милом та синтетичними миючими засобами, а також медичним інвентарним і витратним майном.	В процесі виконання
127	Обласним військовим адміністраціям, Київській міській (військовій) державній адміністрації, Київській міській раді:	

128	- вжити організаційних заходів з метою забезпечення контролю у підпорядкованих закладах з надання психіатричної допомоги за застосуванням ременів фіксації при фізичному гамуванні пацієнтів/підопічних;	Не виконано
129	- вжити вичерпних заходів для організації безбар'єрного простору у приміщеннях місць несвободи відповідно до ДБН України В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд»;	Не виконано
130	- забезпечити в установах соціального захисту населення та закладах з надання психіатричної допомоги розміщення інформації в доступній формі про права осіб з інвалідністю, номери телефонів гарячих ліній, посадових осіб, зокрема Уповноваженого та центру з надання безоплатної правової допомоги, до яких можна звернутися особам із розладами психіки.	Не виконано
	Міністерству освіти і науки України:	
131	- розробити та прийняти наказ щодо затвердження форми та забезпечення ведення у місцях несвободи системи МОН Журналу реєстрації наявних тілесних ушкоджень при прибутті та під час перебування утримуваних у таких закладах осіб, форми опитувальника щодо тілесних ушкоджень і фіксації їх виявлення, а також повідомлення про них відповідним правоохоронним органам;	Не виконано
131	- вжити вичерпних заходів для організації безбар'єрного простору у приміщеннях місць несвободи відповідно до ДБН України В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд».	Не виконано
132	Міністерству оборони України, Службі безпеки України, Державному бюро розслідувань, Державній судовій адміністрації України вжити вичерпних заходів для організації безбар'єрного простору у приміщеннях місць несвободи відповідно до ДБН України В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд».	В процесі виконання
	Державній установі «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»:	
133	- забезпечити укомплектування вакансій працівників у медичних частинах державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України»;	Не виконано
134	- вжити організаційних заходів з метою забезпечення контролю щодо недопущення поширення інфекційних хвороб серед ув'язнених і засуджених осіб.	Не виконано

135	Координаційному центру з надання правової допомоги вжити організаційних заходів з метою забезпечення контролю за належним наданням безоплатної первинної та вторинної допомоги затриманим особам та особам, які перебувають у місцях несвободи.	Не виконано
ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ		
	Верховній Раді України забезпечити розгляд та прийняття:	
136	- проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо вирішення проблеми надмірної тривалості цивільного, господарського та адміністративного провадження» (реєстр. № 8083);	Не виконано
137	- проєкту Закону України «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення здійснення правосуддя в умовах воєнного стану» (реєстр. № 8168);	Втратила актуальність
138	- проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» (реєстр. № 8219).	Виконано
139	Комітету Верховної Ради України з питань правової політики ініціювати розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України Закону України про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану в частині поновлення та продовження процесуальних строків в умовах воєнного та надзвичайного станів.	Виконано
140	Міністерству юстиції України розробити та внести на розгляд до Кабінету Міністрів України законопроект щодо внесення змін до Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» в частині скасування дії підпункту 3 пункту 61 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення».	Виконано
141	Державній судовій адміністрації України розробити проєкт нормативно правового акту, положеннями якого унормувати питання передачі судових справ з судів, розташованих на територіях ведення бойових дій, територіальна підсудність яких зазнала змін.	В процесі виконання
	Офісу Генерального прокурора:	

142	- витребувати та вивчити інформацію щодо осіб, які утримуються під вартою у державних установах «Миколаївський слідчий ізолятор», «Черкаський слідчий ізолятор», «Запорізький слідчий ізолятор», у кримінальних провадженнях, матеріали яких втрачені, та з метою усунення і запобігання порушенням їхніх прав на справедливий упродовж розумного строку судовий розгляд справ й особисту свободу забезпечити подання клопотань про відновлення матеріалів втрачених кримінальних проваджень;	В процесі виконання
143	- організувати проведення органами прокуратури перевірок додержання законів під час розгляду у 2022 році уповноваженими особами заяв і повідомлень про неправомірні дії у період воєнного стану працівників правоохоронних органів, що мають ознаки кримінальних правопорушень.	В процесі виконання
144	- внести зміни до Положення про порядок роботи відповідного органу, що здійснює дисциплінарне провадження (в редакції, прийнятій всеукраїнською конференцією прокурорів 28.08.2021 року), якими передбачити механізм, що забезпечуватиме Уповноваженому отримання інформації про діяльність призначених за його квотою членів Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів.	Не виконано
ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА		
	Верховній Раді України:	
145	- доопрацювати законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян» щодо реалізації конституційного права на звернення особами, які визнані судом недієздатними» (реєстр. № 1186 від 29.08.2019), спрямованого на виконання Рішення Конституційного Суду України від 11 жовтня 2018 року № 8-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень частини другої статті 8, другого речення частини четвертої статті 16 Закону України «Про звернення громадян» (справа про звернення осіб, визнаних судом недієздатними);	В процесі виконання
146	- поновити роботу щодо напрацювання змін до Закону України «Про доступ до публічної інформації» у зв'язку з ратифікацією та набранням чинності Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів та обставинами, що склалися із введенням правового режиму воєнного стану;	В процесі виконання
147	- розглянути та прийняти проекти законів України «Про захист персональних даних» (реєстр. № 8153 від 25.10.2022) та «Про	В процесі виконання

	Національну комісію з питань захисту персональних даних та доступу до публічної інформації» (реєстр. № 6177 від 18.10.2021).	
148	Міністерству інфраструктури України, Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству оборони України, Національній соціальній сервісній службі України, Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України затвердити й оприлюднити графік особистого прийому громадян керівником центрального органу виконавчої влади з метою забезпечення конституційного права громадян на направлення звернення та отримання відповіді.	Виконано частково
149	Міністерству економіки України, Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, Державній митній службі України поновити проведення особистого прийому громадян, гарантованого статтею 40 Конституції України, та похідного від нього права на особистий прийом керівниками суб'єктів владних повноважень в умовах воєнного стану.	Виконано
150	Суб'єктам національної системи кібербезпеки: Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національній поліції України, Службі безпеки України, Міністерству оборони України, Генеральному штабу Збройних Сил України, розвідувальним органам, Національному банку України розробити і реалізувати запобіжні, організаційні, освітні заходи у сфері кібербезпеки, кібероборони та кіберзахисту з метою запобігання несанкціонованого доступу до персональних даних, зокрема, у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України.	Виконано
151	Департаменту кіберполіції Національної поліції України опублікувати рекомендації серед громадян щодо безпеки в інтернеті від шахрайських дій.	Виконано

Список скорочень

АР Крим	Автономна Республіка Крим
АДПСУ	Адміністрація Державної прикордонної служби України
АТ	акціонерне товариство
АТО	антитерористична операція
БДПЛ	Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини
ВККС України	Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВЛК	військово-лікарська комісія
ВПО	внутрішньо переміщена(-і) особа(-и)
ВРП	Вища рада правосуддя
ВРУ	Верховна Рада України
ГУ ПФУ	Головне управління Пенсійного фонду України
ГУ НП	Головне управління Національної поліції
ГУ НГУ	Головне управління Національної гвардії України
ГУР МОУ	Головне розвідувальне управління Міністерства оборони України
ДБІ	дитячий будинок-інтернат
ДБР	Державне бюро розслідувань
ДЕСС	Державна служба України з етнополітики та свободи совісті
ДМС	Державної міграційної служби України
ДСА	Державна судова адміністрація України
ДСЗ МО України	Департамент соціального захисту Міністерства оборони України
Держекоінспекція	Державна екологічна інспекція України
Держенергонагляд	Державна інспекція енергетичного нагляду України
Держмитслужба	Державна митна служба України
Держпраці	Державна служба України з питань праці

ДІАМ	Державна інспекція архітектури та містобудування України
ДКВС України	Державна кримінально-виконавча служба України
ДМС	Державна міграційна служба України
ДНЗ	дошкільний навчальний заклад
ДП	державне підприємство
ДСА України	Державна судова адміністрація України
ДСДІ	державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства
ДСЗ МОУ	Департамент соціального захисту Міністерства оборони України
ДУ	Державна установа
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄІССС	Єдина інформаційна система соціальної сфери
ЄКРН	Європейська комісія проти расизму та нетерпимості
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗВО	заклад вищої освіти
ЗДУ	закордонна дипломатична установа
ЗСУ	Збройні сили України
ЗМК	змішана медична комісія
ЗФПО	заклад фахової передвищої освіти
ЗПТ	замісна підтримувальна терапія
ЗПТО	заклади професійної (професійно-технічної) освіти
ЄДАРП	Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини)

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЖК III	Женевська конвенція про поводження з військовополоненими (III)
ЖК IV	Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (IV)
ЗВО	заклад вищої освіти
ЗМК	змішана медична комісія
ЗПТО	заклад професійно-технічної освіти
ЗСУ	Збройні Сили України
ЗУ	Закон України
ЗФПО	заклад фахової передвищої освіти
ІТТ	ізолятор тимчасового тримання
ІРС	Інститут релігійної свободи
КВК України	Кримінально-виконавчий кодекс України
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КЕК	клініко-експертна комісія
КК України	Кримінальний кодекс України
КНДІСЕ	Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КСУ	Конституційний Суд України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
КОАС	Київський окружний адміністративний суд
КШППВ	Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими
ЛГБТК	Спільноти лесбійок, геїв, бісексуалів, трансгендерів, інерсексуалів та квір

МВС	Міністерство внутрішніх справ України
МГП	міжнародне гуманітарне право
МППЛ	міжнародне право прав людини
МЗС	Міністерство закордонних справ України
Мінветеранів	Міністерство у справах ветеранів України
Міндовкілля	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України
Мінекономіки	Міністерство економіки України
Мінінфраструктури	Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України
Міноборони	Міністерство оборони України
Мінрегіон	Міністерство розвитку громад та територій України
Мінреінтеграції	Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики України
Мінцифри	Міністерство цифрової трансформації України
Мін'юст	Міністерство юстиції України
МК України	Митний кодекс України
МКІП	Міністерство культури та інформаційної політики України
МКЧХ	Міжнародний Комітет Червоного Хреста
ММПЛУ	Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні
МТП	місця тимчасового проживання
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я України
МОН	Міністерство освіти і науки України
МО України	Міністерство оборони України
МСЕК	медико-соціальна експертна комісія
Нацкомісія з реабілітації	Національна комісія з реабілітації

Нацсоцслужба	Національна соціальна сервісна служба України
НБУ	Національний Банк України
НГУ	Національна гвардія України
НІБ	Національне інформаційне бюро
НПА	нормативно-правовий акт
НПІЛ	національна інституція з прав людини
НКРЕКП	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг
НПМ	Національний превентивний механізм
НСЗУ	Національна служба здоров'я України
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОВА	обласна військова адміністрація
ОАСК	Окружний адміністративний суду міста Києва
ОГД	одноразова грошова допомога
ОДА	обласна державна адміністрація
ОМС	орган місцевого самоврядування
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ООС	Операція об'єднаних сил
ОЦ СБУ	Об'єднаний центр з координації пошуку та звільнення незаконно позбавлених волі осіб внаслідок агресії проти України
ПМГ	програма медичних гарантій
П(ПТ)О	професійна (професійно-технічна) освіта
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
ПТПП	пункт тимчасового перебування іноземців
ПФУ	Пенсійний фонд України
РБ	Республіка Білорусь
РЄ	Рада Європи

РП	реабілітаційні послуги
РПЛ ООН	Рада Організації Об'єднаних Націй з прав людини
РФ	Російська Федерація
РНБО	Рада національної безпеки і оборони України
СБУ	Служба безпеки України
Секретаріат Уповноваженого	Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
СЗРУ	Служба зовнішньої розвідки України
СК РФ	Слідчий комітет РФ
СМА	спінальна м'язова атрофія
СНД	Співдружність незалежних держав
ТОТ	тимчасово окупована територія (-ї) України
ТЦК та СП	територіальний центр комплектування та соціальної підтримки
УБД	учасник бойових дій
УВКБ ООН	Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців
УВКПЛ ООН	Управління Верховного комісара ООН з прав людини
Уповноважений	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
ЦВК	Центральна виборча комісія
ЦОЗ ДКВС	Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
ФОП	фізична особа-підприємець
ФСБ РФ	Федеральна служба безпеки РФ
ФСВП РФ	Федеральна служба виконання покарань РФ

ФССУ	Фонд соціального страхування України
AOM	Асоціація Омбудсманів Середземномор'я
CPT (КЗК)	European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Європейського Комітету з запобігання катуванням та нелюдському та принизливому поводженню або покаранню)
ENNHRI	Європейська мережа національних інституцій з прав людини
ENO	Європейська мережа Омбудсманів
ENOC	Європейська мережа Омбудсманів з прав дитини
EOI	Європейський інститут Омбудсмана
GANHRI	Глобальний альянс національних інституцій з прав людини
IOI	Міжнародний інститут Омбудсмана

ДОДАТКИ

Додаток 1. Інформація щодо кількості звернень, які надійшли до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2023 року з розбивкою за регіонами надходження

№ з/п	Регіон, з якого надійшло звернення, обл.	Кількість звернень
1	Київ	12 247
2	Дніпропетровська	8517
3	Харківська	6686
4	Київська	6324
5	Одеська	4910
6	Львівська	4718
7	Полтавська	3400
8	Вінницька	3244
9	Хмельницька	2959
10	Запорізька	2839
11	Черкаська	2686
12	Миколаївська	2685
13	Кіровоградська	2615
14	Івано-Франківська	2553
15	Житомирська	2451
16	Чернігівська	2378
17	Рівненська	2193
18	Сумська	2192
19	Донецька	1901
20	Закарпатська	1898
21	Волинська	1578
22	Тернопільська	1503
23	Чернівецька	1253
24	Херсонська	976

25	Луганська	115
26	АР Крим	68
27	Інші ³⁵⁶	10907
	Разом	95 796

Додаток 2. Кількість моніторингів, здійснених у 2023 році

№ з/п	Структурний підрозділ Секретаріату	Кількість
1	Департамент моніторингу дотримання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин	133
2	Департамент моніторингу додержання інформаційних прав	74
3	Департамент моніторингу дотримання соціальних та економічних прав	120
4	Департамент моніторингу додержання права на справедливий суд та процесуальних прав	0
5	Департамент моніторингу додержання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України	1589
6	Департамент моніторингу додержання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів	58
7	Департамент моніторингу додержання прав дитини	103

³⁵⁶ У категорію «інші» потрапляють звернення, які надходять з-за кордону або в яких неможливо ідентифікувати точне місце проживання людини, в разі надходження звернення електронною поштою і порушеного питання, не пов'язаного з місцем його проживання.

8	Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму	206
9	Відділ сприяння роботі регіональних представництв	865 (з них: НПІМ – 332 права дитини – 293 інформаційні права – 70 ВПО – 56 військовики – 72 соц-економ. – 12 рівні права – 11 процесуальні права – 19)

Додаток 3. Інформація щодо складених представниками Уповноваженого та уповноваженими посадовими особами Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини протоколів про вчинення адміністративних правопорушень за 2023 рік

Стаття Кодексу України про адміністративні правопорушення	Кількість протоколів
Стаття 212 ³ . Порушення права на інформацію та права на звернення	50
Стаття 188 ³⁹ . Порушення законодавства у сфері захисту персональних даних	9
Стаття 188 ⁴⁰ . Невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини	29
Разом складено протоколів про адміністративні правопорушення	88

Додаток 4. Кількість письмових звернень громадян, які надійшли на розгляд до структурних підрозділів Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2023 року

Структурний підрозділ Секретаріату	Кількість
Департамент документального забезпечення та роботи зі зверненнями (надано консультації «гарячою лінією»)	52010
Департамент моніторингу дотримання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин	16914
Департамент моніторингу додержання права на справедливий суд та процесуальних прав	6008
Відділ сприяння роботі регіональних представництв	4546
Департамент моніторингу додержання інформаційних прав	4078
Департамент моніторингу дотримання соціальних та економічних прав	3508
Департамент документального забезпечення та роботи зі зверненнями (надано консультації «гарячою лінією») та переведено у письмові	3090
Департамент моніторингу дотримання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України	2224
Департамент моніторингу дотримання прав дитини	1649
Департамент моніторингу додержання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних і релігійних поглядів	1116
Юридичний відділ	518
Інші	43
Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму	34
Департамент міжнародного співробітництва та євроінтеграції	23
Управління роботи з персоналом	22
Відділ інформаційних технологій	8

Управління фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку	3
Департамент інформаційної політики, комунікацій і протокольних заходів	1
Сектор з питань запобігання та виявлення корупції	1
Разом	95796

Додаток 5. Основні питання, з яких зверталися громадяни на телефонну «гарячу лінію» Уповноваженого

Тематика звернень на «гарячу лінію»	Кількість
разом, з них:	54515
громадянські права	19916
права військовиків – 10243	10243
інформаційні права – 4987	4987
процесуальні права та права в місцях несвободи – 3446	3446
право на громадянство – 639	639
свобода пересування – 298	298
ТОТ – 205	205
захист громадян за кордоном – 92	92
свобода застосування мови – 6	6
соціальні права	9765
права ВПО	4689
соціальний захист і пенсійне забезпечення	4098
трудові права	501
право на медичну допомогу та оздоровлення	396
право на освіту	81
економічні права	2172
права споживачів	1518

право на житло (компенсацію ВПО)	174
право на землю	165
право на житло	144
право власності	85
право на безпечне для життя та здоров'я довкілля	78
право на підприємницьку діяльність	8
права дітей	2107
особисті права	1385
право на свободу та особисту недоторканність	740
персональні дані	238
невід'ємне право на життя	171
насильство	70
право на недоторканність житла чи іншого володіння особи	62
свобода від катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання	56
право на повагу до гідності	47
торгівля людьми	1
свобода від дискримінації	90
культурні права	4
політичні права	3
інші	1755
допомога від міжнародних організацій	1199
технічні складності	170
образи, погрози та ін.	109
інші питання	101
скарга на працівників Секретаріату	94
подяка працівникам Секретаріату	44
евакуація	20

гуманітарна допомога	12
привітання з нагоди свят	4
звернення до Конституційного Суду України	2
звернення до Уповноваженого (отримання реєстраційного номера, перевірка надходження електронного звернення, порядок звернення до Уповноваженого)	8850
звернення без суті порушеного права	8407
звернення надійшло помилково	61

Додаток 6. Кількісні показники відкритих проваджень за структурними підрозділами Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини 2023 року

Структурний підрозділ Секретаріату	Відкрито проваджень	Проваджень на опрацюванні
Департамент моніторингу дотримання інформаційних прав	1403	211
Департамент моніторингу дотримання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України	1091	57
Відділ сприяння роботі регіональних представництв	885	86
Департамент моніторингу дотримання соціальних та економічних прав	620	106
Департамент моніторингу дотримання прав дитини	349	140
Департамент моніторингу дотримання права на справедливий суд і процесуальних прав	320	37
Департамент моніторингу дотримання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних і релігійних поглядів	146	51
Департамент моніторингу дотримання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин	24	7
Департамент міжнародного співробітництва та євроінтеграції	10	4

Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму	2	0
Разом:	4850	699

Додаток 7. Кількість підготовлених пропозицій до нормативно-правових актів

Сфера регулювання	Кількість підготовлених пропозицій
Дотримання соціальних та економічних прав	1295
Дотримання права на справедливий суд і процесуальних прав	439
Дотримання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин	348
Дотримання інформаційних прав	293
Дотримання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних і релігійних поглядів	158
Дотримання прав дитини	94
Дотримання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України	80
Реалізація національного превентивного механізму	22
Міжнародне співробітництво та євроінтеграція	2

Додаток 8. Кількість громадян, права яких відновлено в розрізі структурних підрозділів Секретаріату

Назва структурного підрозділу	Кількість	
	за індивідуальними зверненнями	колективні звернення (кількість осіб)
Департамент моніторингу дотримання соціальних та економічних прав	248	6 (18599)
Департамент моніторингу дотримання прав громадян, які постраждали внаслідок збройної агресії проти України	613	480 (8870)
Департамент моніторингу дотримання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин	531	4 (284)
Департамент моніторингу дотримання права на справедливий суд і процесуальних прав	447	9 (18)
Департамент моніторингу дотримання рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних і релігійних поглядів	194	10 (44)
Департамент моніторингу дотримання інформаційних прав	796	4 (8)
Департамент міжнародного співробітництва та євроінтеграції	2	
Департамент моніторингу дотримання прав дитини	69	35 (15571)
Відділ сприяння роботі регіональних представництв	1218	513 (6637)
Разом	4118	1061

Додаток 9. Кількість здійснених моніторингів за регіонами України

№ з/п	Регіон, в якому здійснено моніторинг	Кількість моніторингових візитів
1	Київська та Київ	315
2	Дніпропетровська	248
3	Вінницька	237
4	Івано-Франківська	226
5	Полтавська	211
6	Хмельницька	202
7	Закарпатська	195
8	Одеська	191
9	Львівська	185
10	Запорізька	162
11	Черкаська	152
12	Харківська	147
13	Житомирська	146
14	Рівненська	124
15	Чернівецька	103
16	Волинська	92
17	Тернопільська	78
18	Чернігівська	71
19	Кіровоградська	55
20	Сумська	45
21	Миколаївська	10
22	Інші ³⁵⁷	4
23	Херсонська	3

³⁵⁷ Під категорію «інші» в розділі географії моніторингових візитів варто розуміти моніторинги, здійснені поза межами України.

24	АР Крим та м. Севастополь	0
25	Донецька	0
26	Луганська	0
	Разом	3202

Додаток 10. Регіональний зріз роботи Уповноваженого у 2023 році

Автономна Республіка Крим та м. Севастополь

Кади́ров Ельві́н Еске́ндерович, Представник Уповноваженого з прав жителів Автономної Республіки Крим і Севастополя

Електронна пошта: kadyrov@ombudsman.gov.ua

Регіональна громадська приймальня:

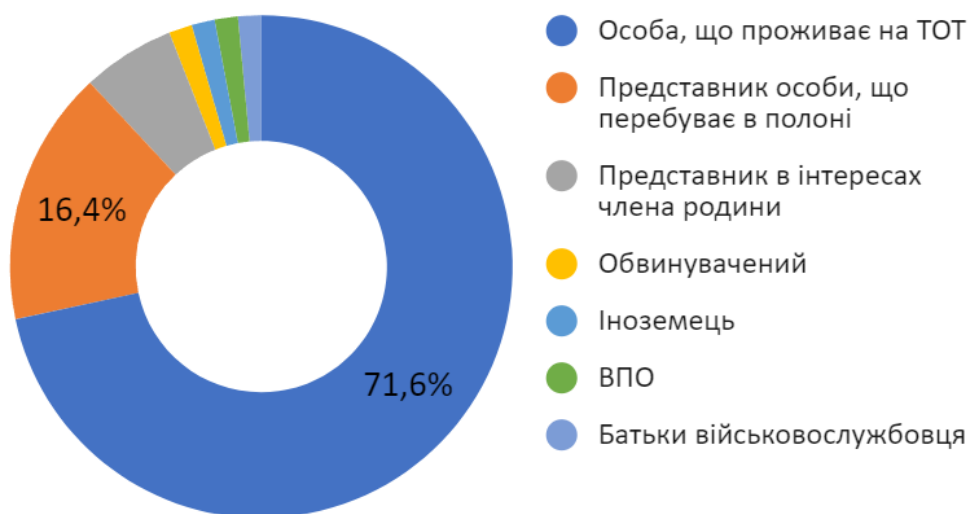
щосереди з 9:00-18:00, вул. Кирилівська, 118, каб. 18, Київ

контактний тел.: 063-958-07-08

електронна пошта: pred.crimea@ombudsman.gov.ua

Надійшло звернень з АР Крим і Севастополя – 68

Категорія заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Політично мотивоване переслідування на території тимчасово окупованого Криму.
- Ненадання належної медичної допомоги особам у неволі.
- Порушення права на свободу віросповідання.
- Примусова мобілізація мешканців окупованої території до окупаційних сил супротивника.
- Переслідування мешканців півострова за так звану дискредитацію армії РФ.
- Сприяння в отриманні щорічної державної грошової допомоги для осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Вінницька область

Регіональне представництво Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Вінницькій області

Команда:

Головний спеціаліст – Олійник Ігор Володимирович, oliinykiv@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор – Гурковська Наталія Володимирівна,
coord.vin.ombudsman@gmail.com;

Регіональний координатор УВКБ ООН – Раховська Наталія Миколаївна

Регіональна громадська приймальня:

Графік прийому: вівторок і четвер з 09:00 до 13:00

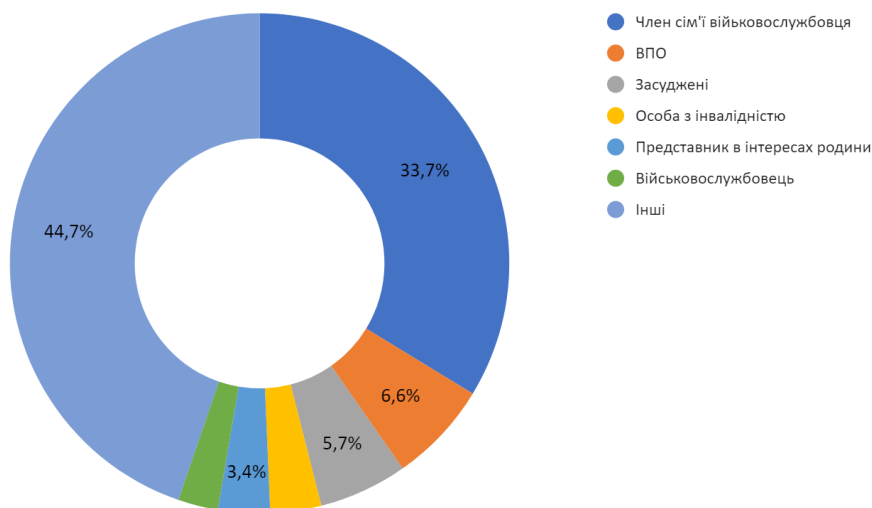
Адреса: 21050, Вінниця, вул. Театральна 15, каб. 100 та 101.

тел.: +380932542065, +380980379756

e-mail: omb.vinnytsia@ombudsman.gov.ua

Кількість звернень, які надійшли з Вінницької області, – 3244

Категорія заявників

Основні напрями, з якими працювало Регіональне представництво:

- Захист прав військовослужбовців і членів їхніх родин.
- Захист прав ВПО та умови проживання в місцях компактного проживання.
- Доступ до публічної інформації та забезпечення права на звернення.
- Порушення прав осіб з інвалідністю.

Рекомендації:

Вінницькій ОВА:

1. Забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, приміщеннях МКП можливість безбар'єрного пересування для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.
2. Опрацювати питання переселення ВПО, які проживають у неприйнятних умовах, до іншого МКП, яке відповідає вимогам «Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 930 від 01 вересня 2023 року.
3. Сприяти працевлаштуванню ВПО, які перебувають у МКП.

Волинська область

Спас Юлія Олександрівна, Представник Уповноваженого у Волинській області,
Електронна пошта spas@ombudsman.gov.ua

Команда:

Головний спеціаліст, Соляр Анастасія Олександрівна, soliar@ombudsman.gov.ua
Регіональний координатор Щесюк Оксана Вікторівна
Регіональний експерт Пододворна Інна Валеріївна, coord.lutsk.ombudsman@gmail.com

Регіональна громадська приймальня

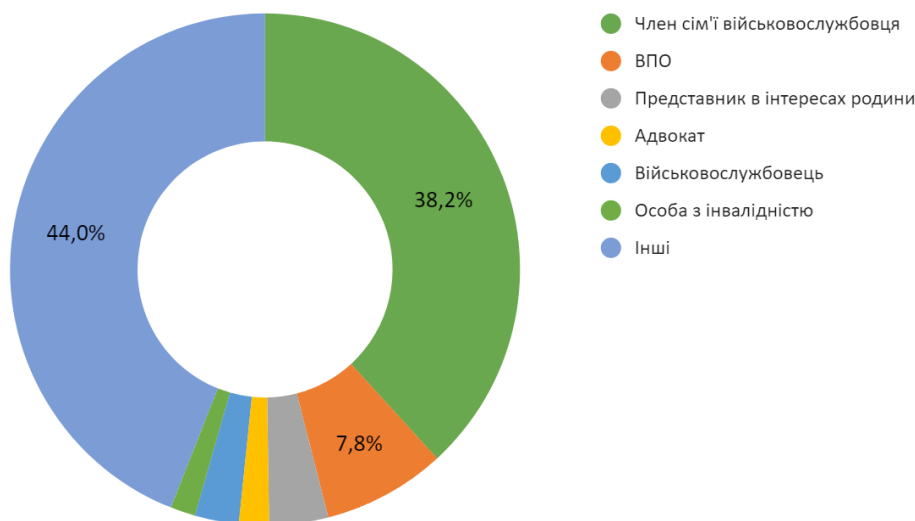
Графік прийому: понеділок-п'ятниця з 9:00 до 16:00 адреса: Луцьк, вул. Кременецька, 38 (1 поверх)

тел.: +38 093 755 01 29

e-mail: omb.lutsk@ombudsman.gov.ua

Кількість звернень, які надійшли з Волинської області – 1578

Категорія заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Дотримання інформаційних прав, зокрема: забезпечення права на особистий прийом; права на доступ до публічної інформації; права на звернення органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями області.
- Захист прав дітей, які перебувають у закладах інституційного догляду, дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.
- Дотримання права осіб з інвалідністю на достатній життєвий рівень.
- Дотримання прав людей у місцях несвободи державного та недержавного сектору.
- Стан дотримання прав ВПО у місцях тимчасового проживання, зокрема щодо відновлення документів, умов проживання.

Рекомендації:

Луцькій міській медичній частині філії «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях:

1. Вирішити питання про укомплектування вакантних штатних одиниць дерматовенеролога та медичної сестри зі стоматології.
2. Забезпечити виконання вимог Стандартів медичної допомоги «Вірусний гепатит С у дорослих», затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 15 січня 2021 року № 51, щодо проходження осіб з підозрою на вірусний гепатит С ПЛР-тестування та отримання належного лікування.
3. Укомплектувати палати медичної частини баками з питною водою для забезпечення вільного доступу хворих до питної води.
4. Забезпечити виконання «Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» щодо облаштування шафи для зберігання ліків закритого типу, отриманих від родичів.

Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України з філією «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» у Волинській і Рівненській областях:

1. Забезпечити негайний ремонт санвузлів, каналізації приміщень медичної частини із заміною санітарно-технічного обладнання.
2. Виділити та облаштувати окреме приміщення санітарно-гігієнічних процедур для інфекційних хворих.
3. Виділити та облаштувати приміщення під додаткову палату для соматичних хворих задля можливості одночасного вміщення для лікування жінок і чоловіків.

Дніпропетровська область

Карпенко Михайло Юрійович, Представник Уповноваженого в Дніпропетровській області

Електронна пошта: karpenkoY@ombudsman.gov.ua

Команда:

Головні спеціалісти:

Онищенко Владислав В'ячеславович, onyshchenko@ombudsman.gov.ua,

Бібля Вікторія Володимирівна – biblia@ombudsman.gov.ua,

Лиженко Дмитро Сергійович, lyzhenko@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН – Крупій Оксана Володимирівна,
krupiydndz@gmail.com

Регіональний координатор УВКБ ООН – Недоступ Катерина Костянтинівна

Регіональна громадська приймальня:

Регіональне представництво Уповноваженого в Дніпропетровській області облаштоване на першому поверсі та включає громадську приймальню та консультаційний центр

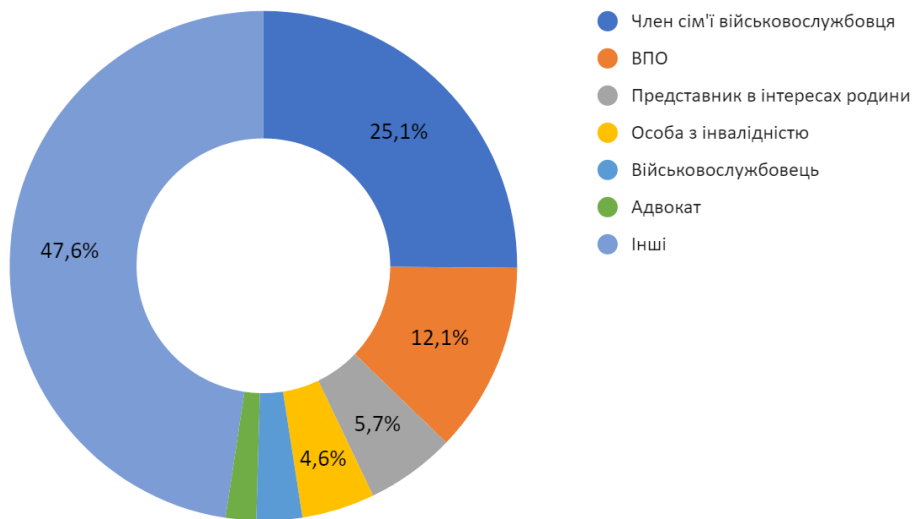
Адреса: вул. Старокозацька, 52, офіс 136, Дніпро, 49000

Телефони: 056 722 29 40, 073 107 70 70.

Електронна пошта: karpenkoY@ombudsman.gov.ua, onyshchenko@ombudsman.gov.ua.

Кількість звернень, які надійшли з Дніпропетровської області, – 8517

Категорія заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Доступ до публічної інформації та забезпечення права на звернення.
- Діяльність інституційних закладів для осіб з інвалідністю та надавачів соціальної послуги стаціонарного догляду за особами, які втратили здатність до самообслуговування.
- Захист прав внутрішньо-переміщених осіб.
- Захист прав військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин.
- Захист прав дитини.

Рекомендації:

Дніпропетровській обласній військовій адміністрації:

1. Забезпечити постійне оцінювання стану безпеки перебування дітей та осіб, які проживають або зараховані на цілодобове перебування до закладів різних типів,

форм власності і підпорядкування, а також своєчасно повідомляти про потребу тимчасового переміщення (евакуації) таких осіб і дітей.

2. Забезпечити спорудження підвальних та інших заглиблених приміщень для укриття населення (найпростіших укриттів), взяти під контроль стан утримання та дообладнання наявних укриттів з фонду захисних споруд цивільного захисту у закладах всіх типів, форм власності та підпорядкування, де на цілодобове перебування зараховані та проживають діти та люди з інвалідністю, інші особи.
3. Сприяти створенню у Дніпропетровській області закладів із запровадженням найкращих практик дружнього до дитини правосуддя та дотримання прав дитини відповідно до стандартів якості моделі «Барнахус».
4. Спільно з органами місцевого самоврядування вжити заходів щодо збільшення житлового фонду соціального призначення;

Територіальні громади Дніпропетровської області:

1. Вжити заходів щодо збільшення житлового фонду соціального призначення;

Головному управлінню Національної поліції у Дніпропетровській області:

1. Забезпечити відновлення функціонування кімнат для затриманих у відділеннях поліції, умови утримання в яких відповідатимуть національним і міжнародним стандартам.
2. Виключити випадки довготривалого перебування затриманих осіб під контролем працівників відділення поліції без вміщення їх до кімнат для затриманих та ізоляторів тимчасового тримання.
3. Сприяти запровадженню у роботі органів національної поліції найкращих практик дружнього до дитини правосуддя та дотримання прав дитини відповідно до стандартів якості моделі «Барнахус».

Донецька та Луганська області

Михальов Дмитро Олександрович, Представник Уповноваженого у Донецькій та Луганській областях

Електронна пошта: mykhalov@ombudsman.gov.ua

Команда

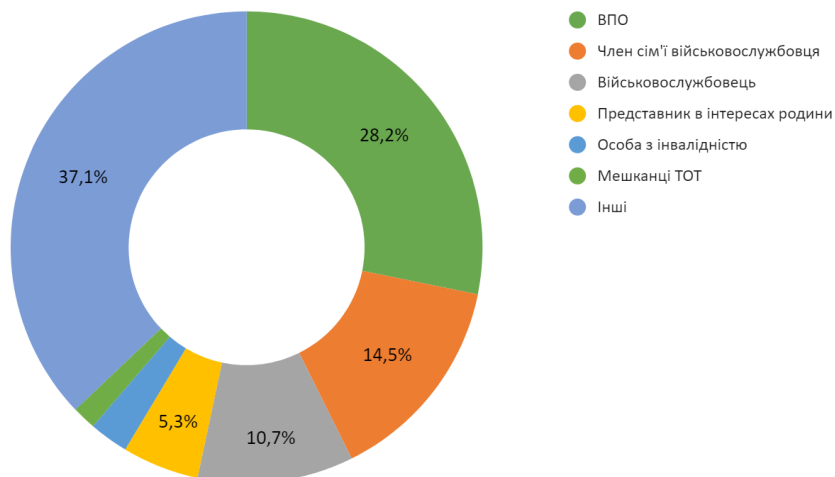
Головні спеціалісти:

Кочетков Олександр Андрійович kochetkov@ombudsman.gov.ua,

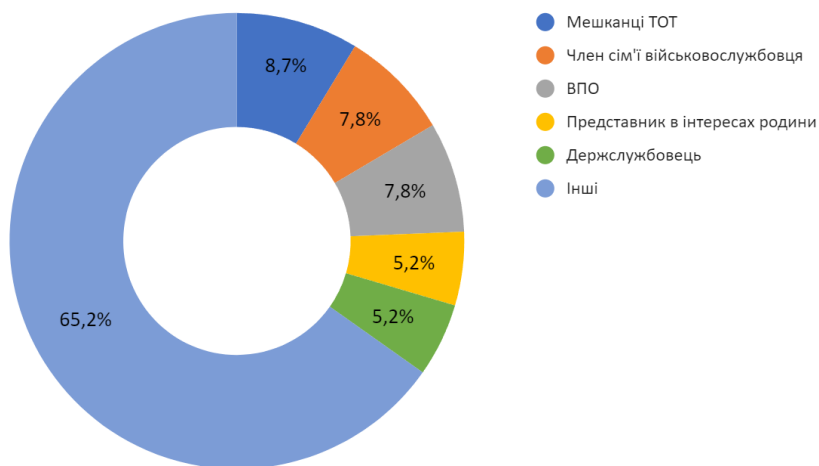
Савенко Назарій Ігорович savenko@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли з Донецької та Луганської областей – 2016
(з них 1901 – Донецька область, 115 – Луганська область).

Категорії заявників / Донецька область

Категорії заявників / Луганська область

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Порухення норм міжнародного гуманітарного права.
- Порухення права на доступ громадян до суду.
- Порухення прав на доступ до публічної інформації.
- Захист прав ВПО.

Рекомендації:

1. Із урахуванням безпекової складової не допустити скорочення чисельності МКП, які використовуються як тимчасовий прихисток для громадян, які виїхали з зони бойових дій для подальшої евакуації.
2. Звернути особливу увагу на облаштування укриттів для цивільного населення на території областей, передусім на території закладів охорони здоров'я, та здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них.
3. Департаментам освіти і науки Донецької та Луганської ОВА, в партнерстві з міжнародним організаціями впровадити інноваційні практики дистанційної освіти, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами.

Житомирська область

Регіональне представництво Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Житомирській області

Команда

Головні спеціалісти – Шутенко Анастасія Василівна, shutenko@ombudsman.gov.ua,
Рубіщева Марія Сергіївна, rubishcheva@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН – Коваленко Олена Володимирівна,
Zt.omb.2015@gmail.com

Регіональний координатор УВКБ ООН – Позняк Інесса Станіславівна

Регіональна громадська приймальня:

Графік прийому: понеділок-п'ятниця з 9:00 до 16:00

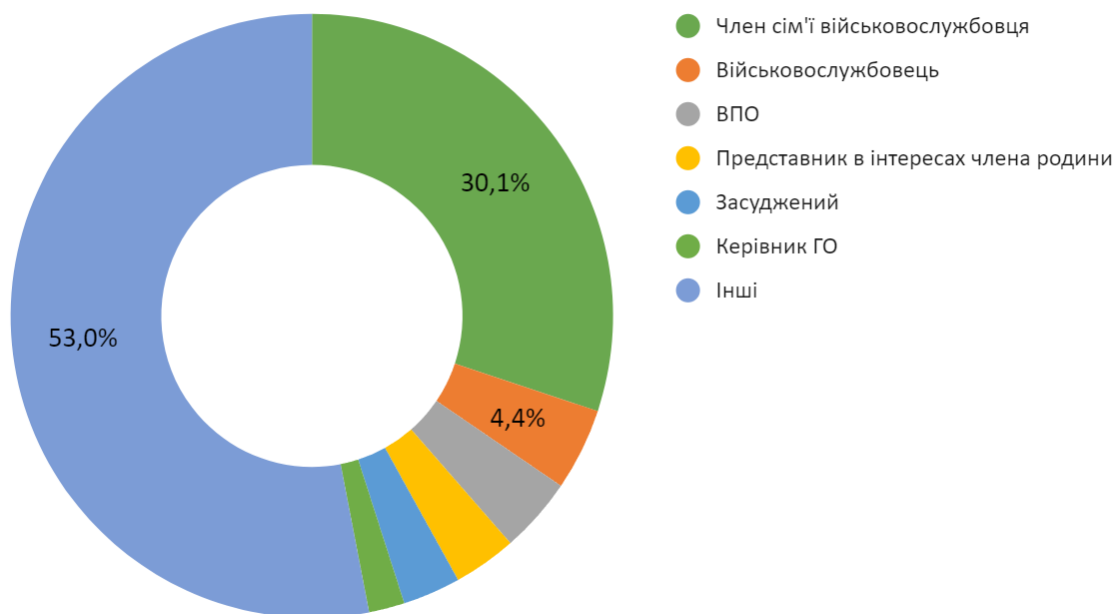
адреса: Житомир, майдан ім. С.П. Корольова, 3/14, кімн. 107

тел.: +380509679541

e-mail: omb.zhytomyr@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли з Житомирської області, – 2451

Категорії заявників

Основні напрями, з якими працювало Регіональне представництво:

- Захист прав військовослужбовців і членів їхніх родин.
- Порушення прав на доступ до публічної інформації.
- Стан дотримання прав людини в приватних геріатричних закладах.
- Захист прав ВПО.

Рекомендації для ОВА:

1. Збільшити кількість та якість облаштування МКП на території Житомирської області
2. Налагодити роботу органів соціального захисту населення в регіоні, а також медичних та освітніх закладів для надання послуг ветеранам для їх реабілітації та реінтеграції.
3. Запровадити програми з професійного навчання, а також можливості перекваліфікації для ветеранів і ВПО на рівні громади.

Закарпатська область

Крючков Андрій Миколайович, Представник Уповноваженого в Закарпатській області
Електронна адреса: kriuchkov@ombudsman.gov.ua,

Головні спеціалісти:

Чижмар Ганна Миколаївна (Ужгород), chyzhmarg@ombudsman.gov.ua,

Кацьора Андріана Іванівна (Ужгород),

Таран Тетяна Григорівна (Хуст), taran@ombudsman.gov.ua,

Регіональний координатор взаємодії з громадськістю УВКБ ООН - Куруц Андрій Андрійович

Регіональні громадські приймальні у містах Ужгород та Хуст:

Графік прийому: вівторок та четвер з 9:00 до 13:00

адреса: Закарпатська обл., м. Ужгород, пл. Народна, 4, каб. 139-141

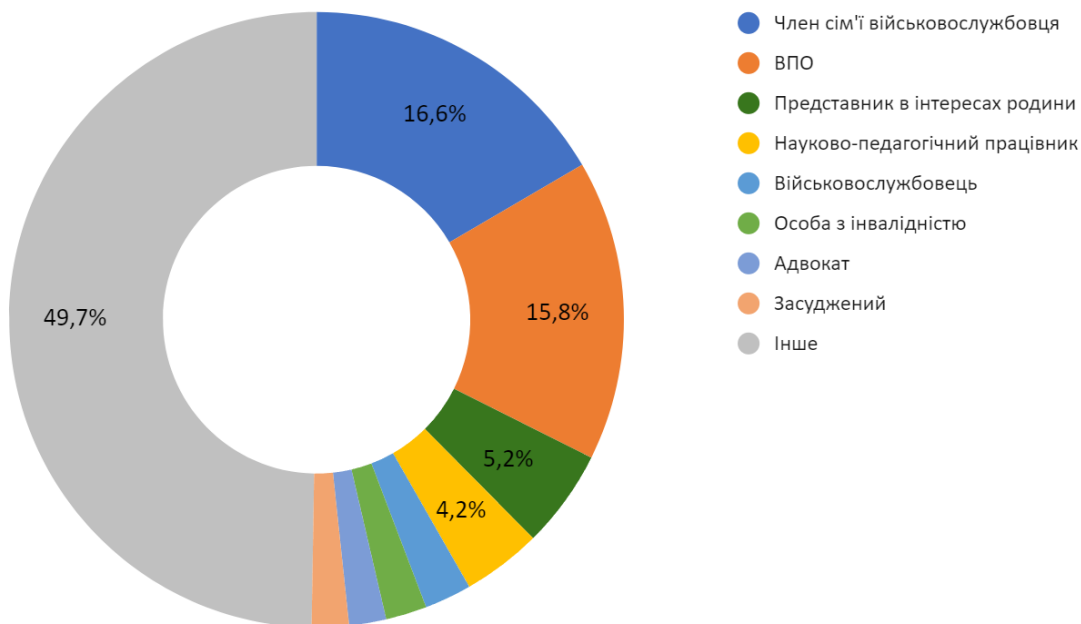
адреса: Закарпатська обл., м. Хуст, вул. Карпатської Січі, 21, каб. 6

тел.: +380312612680, +38 (097) 431-41-73

e-mail: pred.zakarpattia@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли із Закарпатської області, – 1898

Категорії заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Порушення прав військовослужбовців на гідні умови, належне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства оборони України
- Порушення прав людини в пансіонатах для людей похилого віку та осіб з інвалідністю приватної форми власності

- Порухення прав осіб ромської національної спільноти
- Порухення права на доступ до публічної інформації
- Порухення прав ВПО

Рекомендації для ОВА:

1. Розробити та прийняти програму забезпечення та провести закупівлю спеціалізованих крісел колісних, яких потребують військовослужбовці та ветерани, а також особи, які отримали травми нижніх кінцівок та хребта
2. «Закарпатському обласному медичному центру психічного здоров'я та медицини залежностей Закарпатської обласної ради» обладнати приміщення пандусами та підйомниками задля забезпечення доступності приміщень для маломобільних груп населення
3. Організувати контроль за забезпеченням якісного харчування у закладах, де проходять лікування та реабілітацію Захисники і Захисниці, а також ветерани відповідно до норми 5 (лікувальна) визначеної Постановою КМУ від 29 березня 2002 року N 426
4. Створити регіональну комісію щодо виявлення приватних пансіонатів і проведення відповідних моніторингів та перевірок на виконання Указу Президента України №30/2021
5. Забезпечити дотримання прав ВПО на гідні умови перебування в МТП області
6. Забезпечити дотримання прав дітей на належні умови перебування, якісне харчування, соціально-психологічну реабілітацію та розвитку в інституційних закладах області

Запорізька область

Волков Михайло Валерійович, Представник Уповноваженого у Запорізькій області

Електронна пошта: volkov@ombudsman.gov.ua,

Команда:

Регіональний координатор ПРООН – Бізденежний Сергій Романович,
s.bizdenezhneyi@gmail.com

Регіональний координатор УВКБ ООН – Овчарова Ангеліна Олегівна

Регіональна громадська приймальня

Графік прийому: пн - пт з 9:00 до 16:00

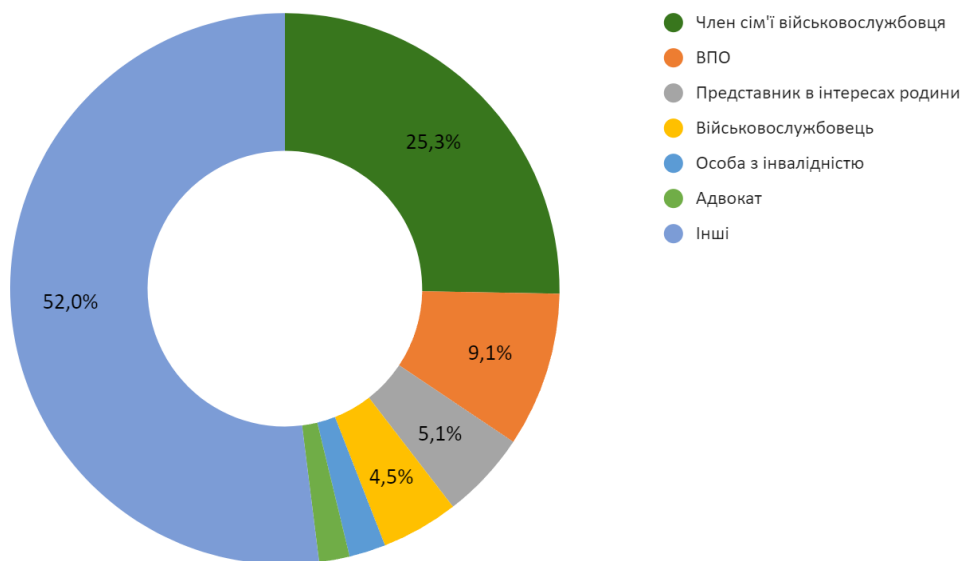
адреса: Запоріжжя, вул. Перемоги, 50, каб. 1-3

e-mail: omb.zaporizhzhia@ombudsman.gov.ua

тел.: +380669347357

Загальна кількість звернень, які надійшли із Запорізької області– 1898

Категорії заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Порушення норм міжнародного гуманітарного права.
- Порушення права на освіту.
- Порушення прав на доступ до публічної інформації.
- Захист прав осіб, у яких існує заборгованість у виплаті заробітної плати.
- Захист прав ВПО.

Рекомендації для ОВА:

1. Забезпечити сприяння в організації системи комплексного надання реабілітаційних послуг.
2. Вжити дієвих заходів щодо забезпечення належних і гідних умов проживання ВПО у МКП Запорізької області.

Запорізькій міській раді:

1. Розробити цільову міську програму забезпечення та надання реабілітаційних послуг.
2. Вжити вичерпних заходів задля забезпечення облаштування укриттів у навчальних закладах Запоріжжя.
3. Опрацювати та впровадити змішану форму організації освітнього процесу з дотриманням безпечних умов.

4. Сприяти впровадженню системи Custody records в органах та установах поліції Запоріжжя.

Івано-Франківська область

Мнишенко Євгенія Сергіївна, Представник Уповноваженого в Івано-Франківській області

Електронна пошта: mnyshenko@ombudsman.gov.ua

Команда

Головні спеціалісти:

Непийвода Людмила Іванівна, pred.ivanofrankivsk@ombudsman.gov.ua,

Гуменяк Юрій Богданович, Humeniak@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН – Дем'янчук Світлана Степанівна,
coord.dem@gmail.com

Регіональна громадська приймальня

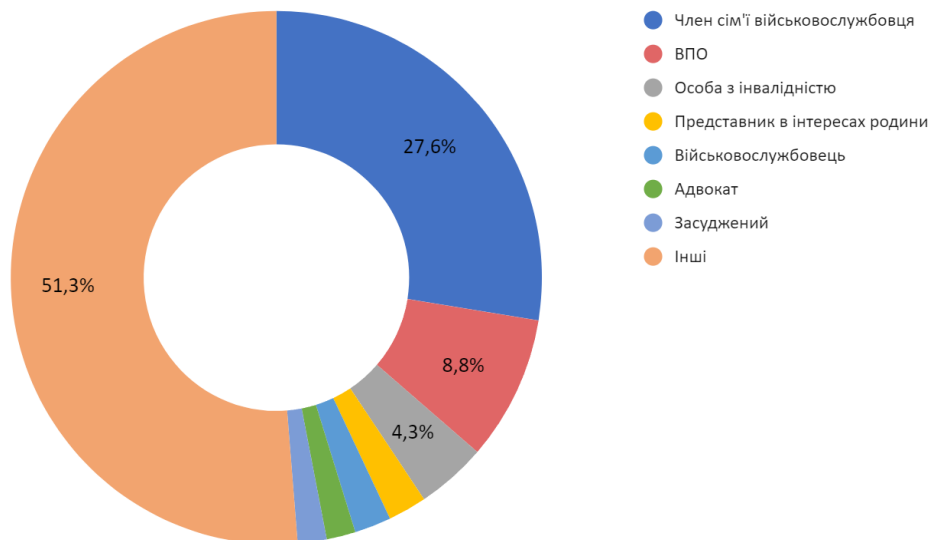
76000, Івано-Франківськ, вул. Грушевського, 21, каб. 619

е-mail: omb.ivanofrankivsk@ombudsman.gov.ua

контактні тел. 0342-55-63-57, 068-01-07-141, 093-255-28-56

Загальна кількість звернень, які надійшли з Івано-Франківської області, – 2553

Категорія заявників

Рекомендації Івано-Франківській ОВА:

1. Забезпечити виконання Івано-Франківською ОВА та закладами охорони здоров'я області вимог Наказу МОЗ від 19 жовтня 2018 року № 1881 щодо утворення при багатопрофільних лікарнях, обласних дитячих лікарнях відділень психіатричної допомоги та забезпечення надання стаціонарної допомоги за спеціальністю «психіатрія».
2. Забезпечити обладнання приміщень МТП інфраструктурою (пандуси, поручні), що забезпечують безбар'єрний вхід і пересування осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення приміщенням, а також безбар'єрний доступ та користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.
3. Забезпечити перевірку діяльності органів опіки та піклування відповідно до п.1.9. Правил опіки та піклування, затвердженими наказом Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26 травня 1999 року № 34/166/131/88 щодо здійснення ними контролю за виконанням опікунами своїх обов'язків стосовно недієздатних підопічних.

Кіровоградська область

Регіональне представництво Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Кіровоградській області

Команда:

Головний спеціаліст – Григоренко Ольга Олександрівна,
hryhorenko@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН – Жученя Віктор Семенович,
juchenyav@gmail.com

Регіональна громадська приймальня

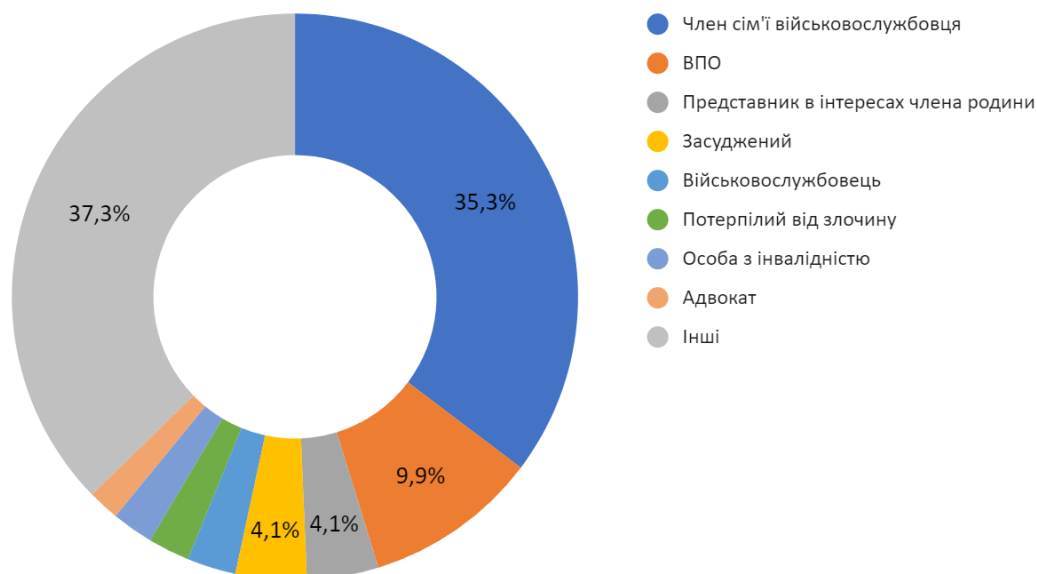
Графік прийому: вівторок, четвер з 09:00 до 13:00

Адреса: Кропивницький, вул. Тараса Карпи, 84 (1 поверх) офіс 118; Кропивницький, Кіровоградська область, 25006.

e-mail: omb.kropyvnytskyi@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли з Кіровоградської області, – 2615

Категорія заявників

Основні напрями, з якими працювало Регіональне представництво:

- Дотримання прав внутрішньо переміщених осіб.
- Права військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин.
- Права дитини.
- Соціальні права.

Рекомендації для ОВА:

1. Забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, приміщеннях МКП можливість безбар'єрного пересування для осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.
2. Опрацювати питання переселення ВПО, які проживають у неприйнятних умовах, до іншого МКП, яке відповідає вимогам «Порядку функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 930 від 01 вересня 2023 року.
3. Сприяти працевлаштуванню ВПО, які перебувають у МКП.

Львівська область

Подвірний Тарас Михайлович, Представник Уповноваженого у Львівській області

Електронна пошта: podvirnyi@ombudsman.gov.ua

Команда

Головні спеціалісти:

Гризлова Майя Вікторівна, hryzlova@ombudsman.gov.ua,

Вус Олена Петрівна vus@ombudsman.gov.ua,

Куліш Ольга Івнівна.

Регіональний координатор взаємодії з громадськістю - Панасенко Тетяна Володимирівна.

Регіональний координатор УВКБ ООН - Дацко Анна Михайлівна.

Регіональна громадська приймальня

прийом: Вт.-Чт. з 9:00 до 13:00 адреса: вул. Винниченка, 18, м. Львів, 79000

тел.: 032 255 09 50

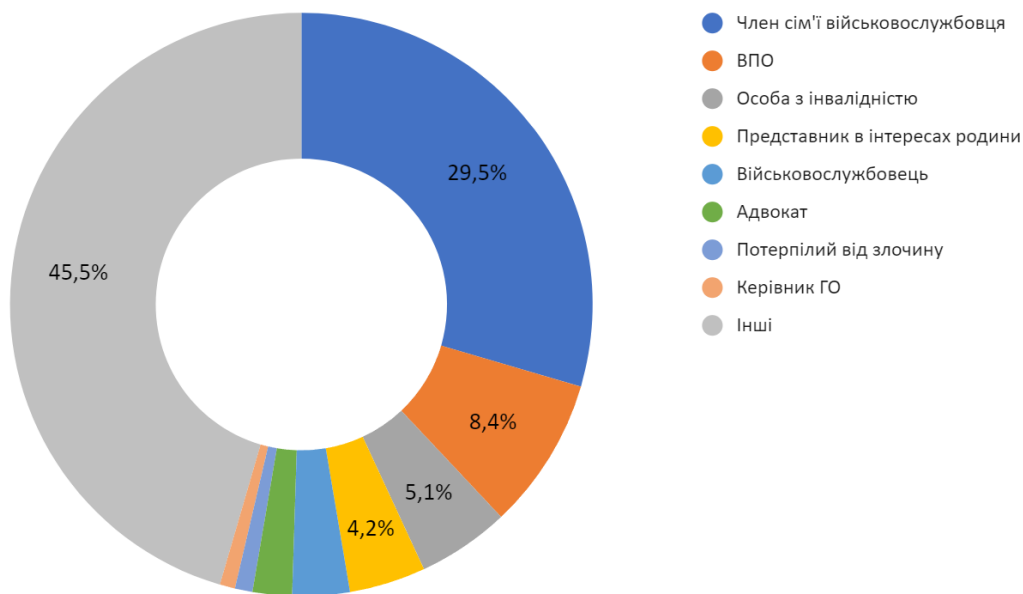
e-mail: hotline@ombudsman.gov.ua

Основні проблеми з якими працював представник Уповноваженого:

- реалізація національного превентивного механізму;
- контроль за додержанням права на звернення та доступ до публічної інформації;
- реалізація парламентського контролю за додержанням прав військовослужбовців та членів їх родин;
- реалізація парламентського контролю в сфері захисту прав ВПО;
- реалізація парламентського контролю з додержання рівних прав і свобод.

Загальна кількість звернень, які надійшли зі Львівської області - 4718

Категорії заявників

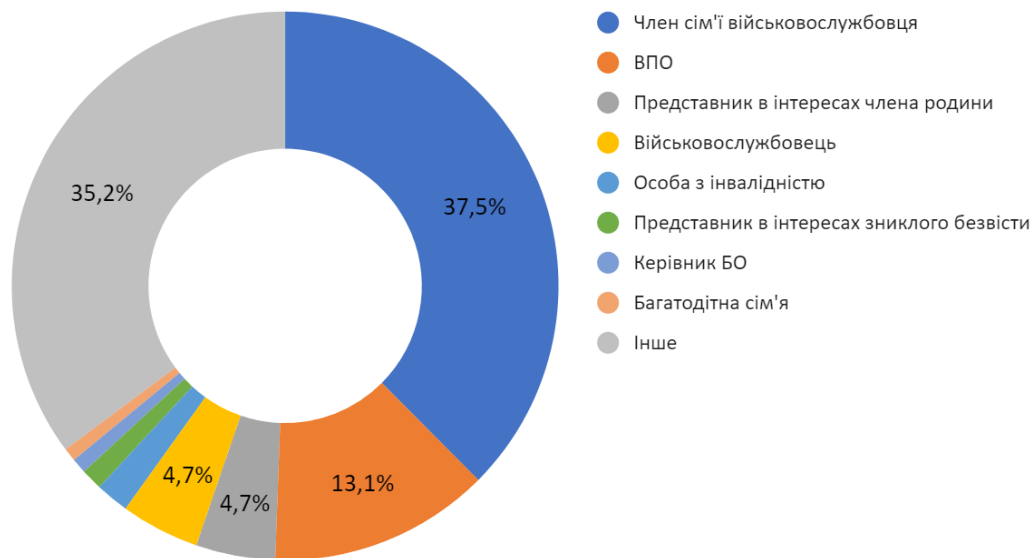
Рекомендації:

1. Львівській ОВА та органам місцевого самоврядування вжити заходи по облаштуванню укриттів для цивільного захисту населення в закладах, відання яких належить до компетенції ОВА, територіальних громад, зокрема заклади охорони здоров'я, освіти, надання соціальних послуг.
2. Львівській ОВА та органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо створення безбар'єрного простору в закладах, установах та організаціях, зокрема в закладах охорони здоров'я, освіти, надання соціальних послуг.

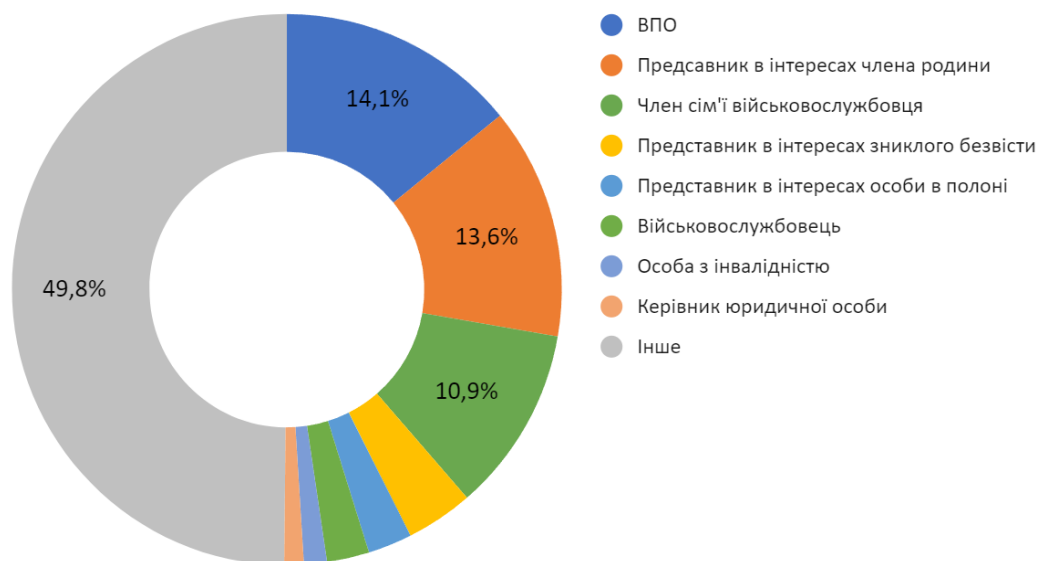
Миколаївська та Херсонська області

Загальна кількість звернень, які надійшли з Миколаївської області – 2685, з Херсонської області - 976

Категорії заявників Миколаївська область

Категорії заявників / Херсонська область

Одеська область

Попова Марія Федорівна, Представник Уповноваженого в Одеській області

Електронна пошта: popovam@ombudsman.gov.ua

Команда:

Головні спеціалісти – Кузьміна Яна Вікторівна, kuzmina.iana@ombudsman.gov.ua,

Шавлак Валентина Романівна, shavlak@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор УВКБ ООН – Чернишева Інна Олександрівна,

omb.rivne@ombudsman.gov.ua

Регіональна громадська приймальня

прийом: понеділок-п'ятниця з 9:00 до 16:00

вул. Канатна, 83, каб. 107, Одеса, 65012

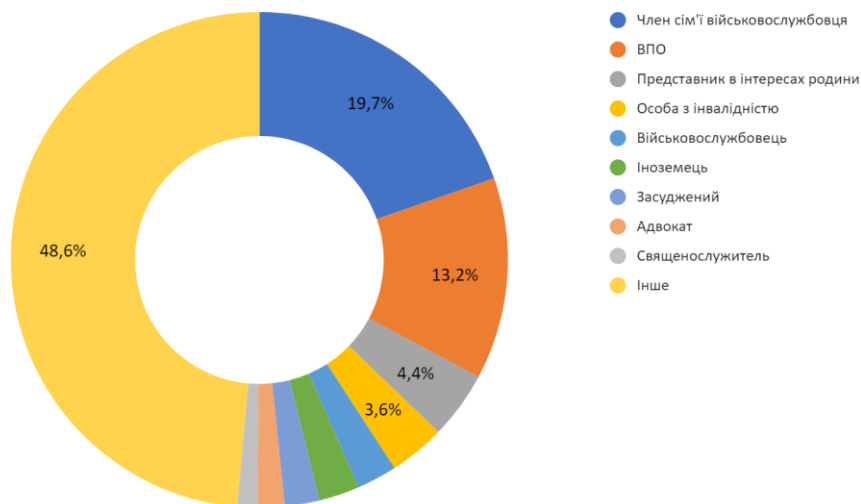
телефон: 0487220722

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Порухення норм міжнародного гуманітарного права.
- Порухення права на доступ до публічної інформації.
- Захист прав військовослужбовців і членів їхніх родин.
- Захист прав ВПО.

Загальна кількість звернень, які надійшли з Одеської області, – 4910

Категорії заявників

Рекомендації Одеській ОВА:

1. Забезпечити дотримання у повному обсязі вимог законів України «Про звернення громадян» і «Про доступ до публічної інформації» щодо оприлюднення інформації на офіційних веб-сайтах.
2. Вжити заходів з увідповіднення особових справ дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, законодавству.
3. Посилити контроль за дотриманням прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт та дітей, позбавленими батьківського піклування.

Полтавська область

Носенко Владислав Володимирович, Представник Уповноваженого у Полтавській області

Електронна пошта: nosenko@ombudsman.gov.ua

Команда:

Головні спеціаліст

Кармазін-Денисенко Лариса Олексіївна, karmazin@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН – Яковенко Віра Сергіївна, ombpoltava@gmail.com

Регіональний координатор УВКБ ООН –Беза Сергій Євгенович

Регіональна громадська приймальня

прийом: понеділок-п'ятниця з 9:00 до 16:00

Полтава, вул. Соборності, 45а, каб. 1-4

chuhai@ombudsman.gov.ua

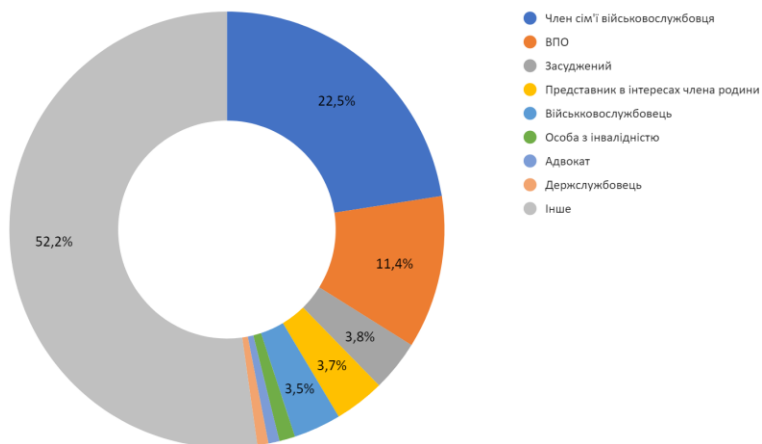
+380 (97) 199 23 79

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Захист прав військовослужбовців і членів їхніх родин.
- Порушення прав на доступ до публічної інформації.
- Стан дотримання прав людини в місцях несвободи.
- Захист прав ВПО.

Загальна кількість звернень, які надійшли з Полтавської області, – 3400

Категорія заявників

Рекомендації ОВА:

1. Забезпечити умови для безбар'єрного пересування осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення приміщеннями МКП, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.
2. Опрацювати з міжнародними та національними організаціями питання можливості здійснення ремонтних робіт в МКП (і в житлових кімнатах, і в місцях загального користування).
3. Опрацювати з міжнародними та національними організаціями питання можливості оновлення побутової техніки, меблів, м'якого інвентаря, матраців, постільної білизни в МКП.

Рекомендації для ОМС:

1. Забезпечити оприлюднення інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», та дотримання графіків особистого прийому громадян.

Рівненська область

Корнійчук Олександр Васильович, Представник Уповноваженого у Рівненській області
Електронна пошта: korniichuk@ombudsman.gov.ua

Команда:

Головні спеціалісти:

Українець Тетяна Володимирівна , ukrainets@ombudsman.gov.ua;

Черняк Артем Сергійович, cherniak@ombudsman.gov.ua;

Експерт проєкту «Зміцнення інституційної спроможності системи захисту прав дитини шляхом проведення моніторингу ситуації з дітьми», Соколовська-Кравчук Ольга Олександрівна, rivne.child.protection@gmail.com;

Регіональний координатор взаємодії з громадськістю, Слободенюк Інна Валентинівна, inna.v.slobodenyuk@gmail.com

Регіональний координатор взаємодії з громадськістю, Дзенік Світлана Анатоліївна.

Регіональна громадська приймальня

щовівторка та щочетверга з 09:00 до 13:00

майдан Просвіти 1, каб. №113, м. Рівне, Рівненська область, 33013

тел.: +380 68 992 58 58

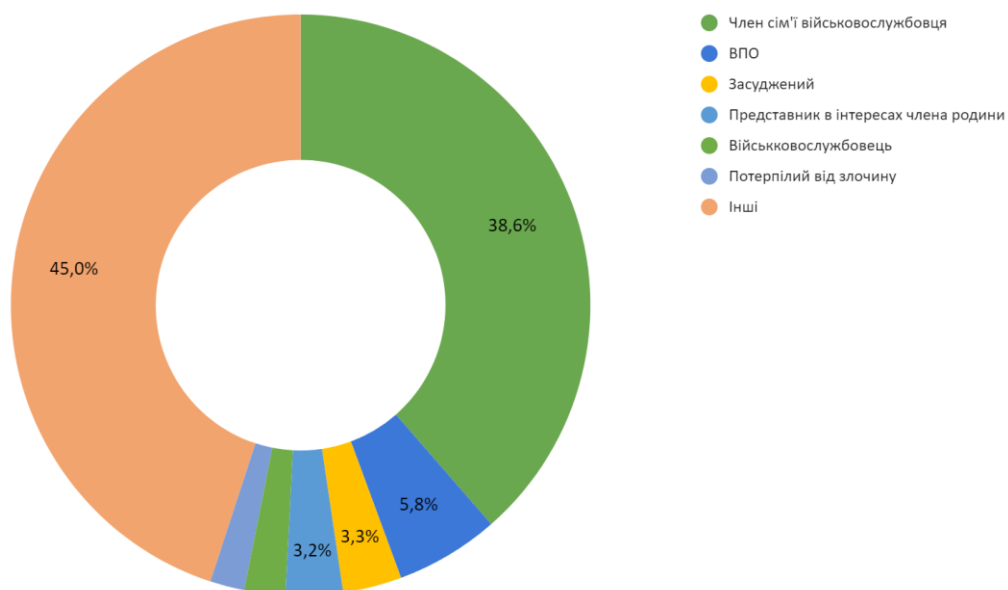
e-mail: omb.rivne@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли з Рівненської області - 2 193

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Порухення прав ВПО, зокрема з питань, які виникають під час забезпечення їх житлом та адаптацією.
- Порухення прав дітей.
- НППМ і права людини в місцях несвободи.
- Порухення прав осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.
- Дотримання інформаційних прав.

Категорії заявників

Рекомендації:

1. Рівненський ОВА, органам місцевого самоврядування вжити заходів з облаштування укриттів для цивільного захисту населення в закладах освіти, охорони здоров'я, надання соціальних послуг та реабілітації.
2. Рівненський ОВА, органам місцевого самоврядування вжити заходів зі створення безбар'єрного простору в закладах освіти, охорони здоров'я, надання соціальних послуг та реабілітації.
3. Рівненській ОВА, комунальному закладу «Дубенський будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю» Рівненської обласної ради вжити заходів щодо забезпечення реалізації права людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення на безбар'єрне середовище.
- 4.

Сумська область

Мироненко Тетяна Євгенівна, Представник Уповноваженого у Сумській області

Електронна пошта: myronenkot@ombudsman.gov.ua

Команда:

Головні спеціалісти:

Бурка Олександр Володимирович, burkao@ombudsman.gov.ua,

Завалій Анастасія Іванівна zavaliy@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН – Єжкун Марина Вікторівна, Laznyalm@gmail.com

Регіональна громадська приймальня

Графік прийому: понеділок-п'ятниця з 9:00 до 16:00

адреса: Суми, вул. Покровська, 9/1, офіс 101, 40000

тел.: +380508388026

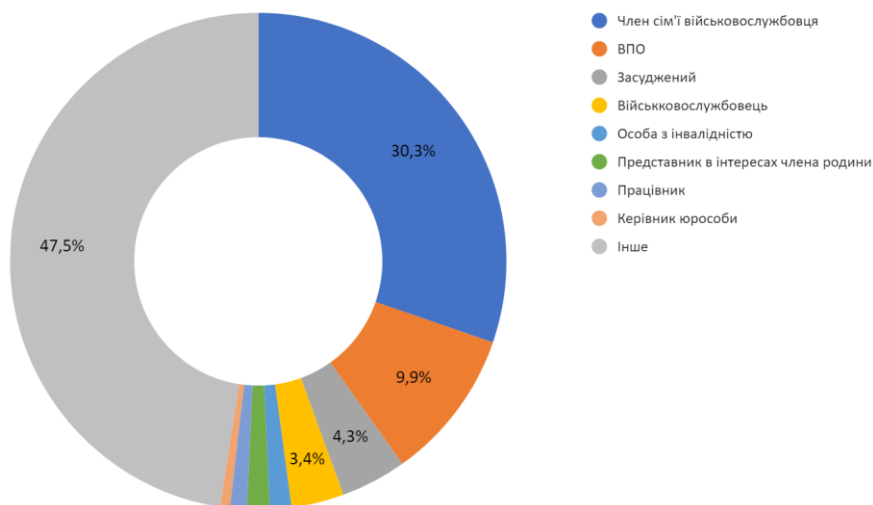
e-mail: omb.sumy@ombudsman.gov.ua

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Дотримання інформаційних прав
- Дотримання прав людини в місцях несвободи
- Дотримання прав військовозобов'язаних і військовослужбовців
- Дотримання прав ВПО
- Дотримання прав дітей

Загальна кількість звернень, які надійшли із Сумської області, – 2192

Категорії заявників

Рекомендації для ОВА:

1. Активізувати роботу щодо інтеграції у місцеві громади внутрішньо переміщених осіб, зокрема з-поміж представників національних та етнічних меншин.
2. Вжити заходів щодо забезпечення безбар'єрності і доступності у закладах/установах комунальної і державної форм власності.
3. Вжити заходів щодо виявлення на території області суб'єктів підприємницької діяльності та об'єктів недержавного сектору, які є надавачами соціальних послуг, і подальшого здійснення контролю їхньої діяльності.

4. Збільшити видатки на утримання закладів сфери соціального захисту населення для створення належних умов перебування підопічних/вихованців і гідних умов оплати праці персоналу.
5. Посилити роботу щодо облаштування укриттів / захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту.

Органам місцевого самоврядування :

Забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», і графіків особистого прийому громадян.

Тернопільська область

Регіональне представництво Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в Тернопільській області

Головний спеціаліст – Трінька-Яворська Тетяна Іванівна, yavorska@ombudsman.gov.ua

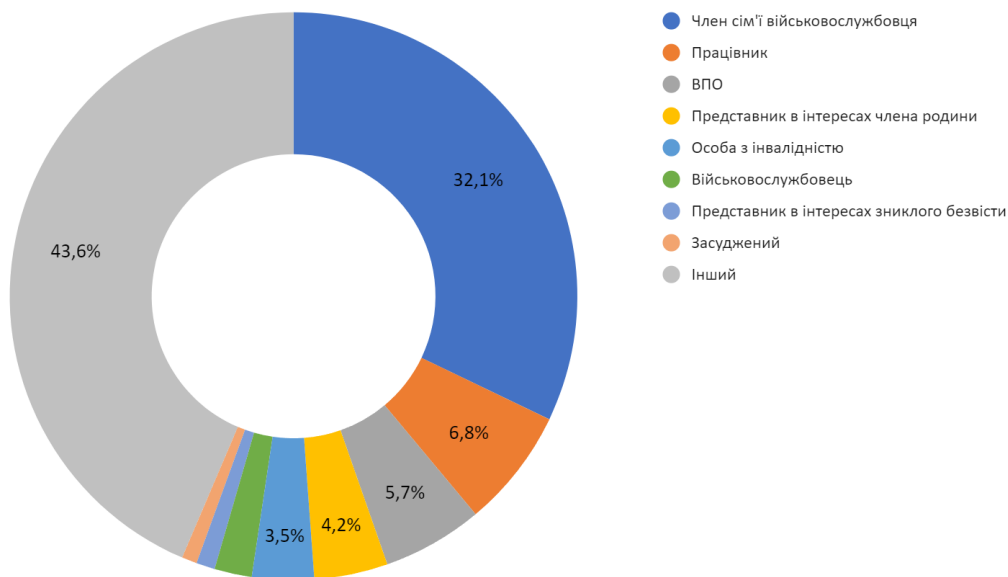
Регіональна громадська приймальня

46001, Тернопіль, вул. М. Грушевського, 8

e-mail: yavorska@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли із Тернопільської області - 1503

Категорія заявників

Основні проблеми, з якими працювало Регіональне представництво:

- Ненадання органами державної влади та органами місцевого самоврядування публічної інформації.
- Неоприлюднення офіційної інформації на веб сайтах суб'єктів владних повноважень.
- Порушення прав військовослужбовців на своєчасне та повне нарахування та виплату грошового забезпечення.
- Порушення прав громадян у сфері пенсійного забезпечення відповідно до ухвалених на їхню користь рішень суду.
- Відсутність гарнізонної ВЛК у Тернопільській області.

Рекомендації:

Тернопільській обласній військовій адміністрації :

Вжити невідкладних заходів щодо усунення порушень прав осіб, яким надають соціальні послуги зі стаціонарного догляду, а також причин та умов, що сприяють таким порушенням, їх недопущення у подальшій діяльності відділення надання соціальних послуг в умовах цілодобового перебування/проживання комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Купчинецької сільської ради» та Центру надання соціальних послуг Великодедеркальської сільської ради.

Органам місцевого самоврядування:

1. Розглянути питання надання статусу юридичної особи Службі у справах дітей.
2. Облаштувати укриття у комунальних закладах.
3. Забезпечити доступність приміщення закладу для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.
4. Опрацювати питання щодо забезпечення мешканців МТП одягом.
5. Опрацювати спільно з міжнародними та національними організаціями питання щодо забезпечення дітей ВПО засобами для навчання (ноутбуки, ПК або планшети).

Харківська область

Червякова Оксана Вікторівна, Представник Уповноваженого у Харківській області

Електронна пошта: chervyakova@ombudsman.gov.ua

Команда

Головні спеціалісти:

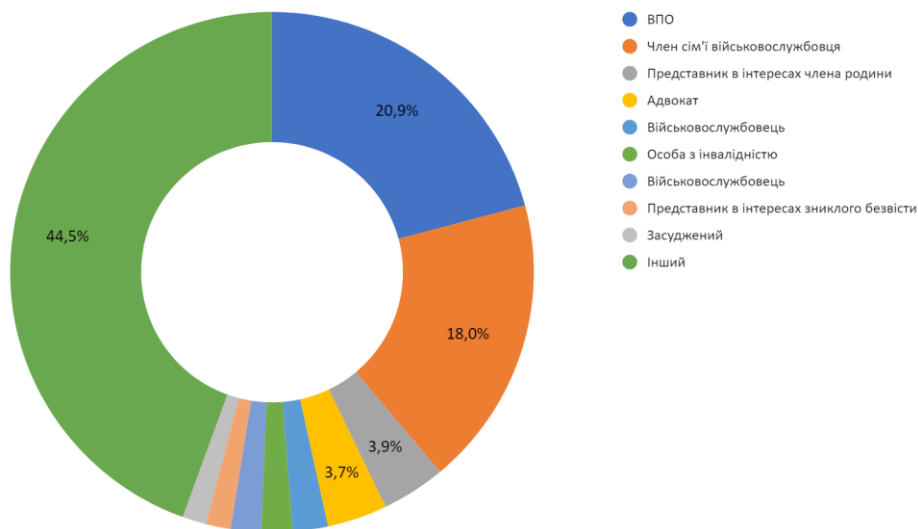
Бохвалов Андрій Михайлович, Bokhvalov@ombudsman.gov.ua,

Цвеліх Максим Павлович, tsvelikh@ombudsman.gov.ua,
Регіональний координатор УВКБ ООН - Демченко Наталія Вікторівна
Експерт UNICEF Ukraine - Деркач Діана Віталіївна

Офіс регіонального представництва було зруйновано у березі 2022 року

Загальна кількість звернень, які надійшли з Харківської області - 6686

Категорії заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Порушення норм міжнародного гуманітарного права.
- Порушення права на освіту.
- Порушення права на доступ до публічної інформації.
- Захист прав ВПО.

Рекомендації ОВА:

1. З урахуванням безпекової складової не допустити скорочення чисельності МКП, які використовують як тимчасовий прихисток для громадян, які виїхали з зони бойових дій для подальшої евакуації.
2. Забезпечити облаштування та дооблаштування укриттів на території області для цивільного населення, передусім на території закладів охорони здоров'я, та здійснювати постійний контроль за вільним доступом громадян до них.
3. Департаменту освіти і науки в партнерстві з міжнародними організаціями впровадити інноваційні практики дистанційної освіти, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами.

Хмельницька область

Кізаєва Оксана Миколаївна, Представник Уповноваженого у Хмельницькій області

Електронна пошта: pred.khmelnysk@ombudsman.gov.ua

Команда

Головний спеціаліст: Шейгец Оксана Миронівна, Sheihets@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН:

Осередчук Ольга Михайлівна, oseredchukolga@gmail.com

Регіональний координатор УВКБ ООН:

Шаповалов Олег Олександрович, aktualnooleg@gmail.com

Експерт проєкту Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні:

Касянюк Алла Анатоліївна, alla.kasianiuk@gmail.com

Регіональна громадська приймальня

оф. 104-107, вул. Свободи, 70, м. Хмельницький 29001,

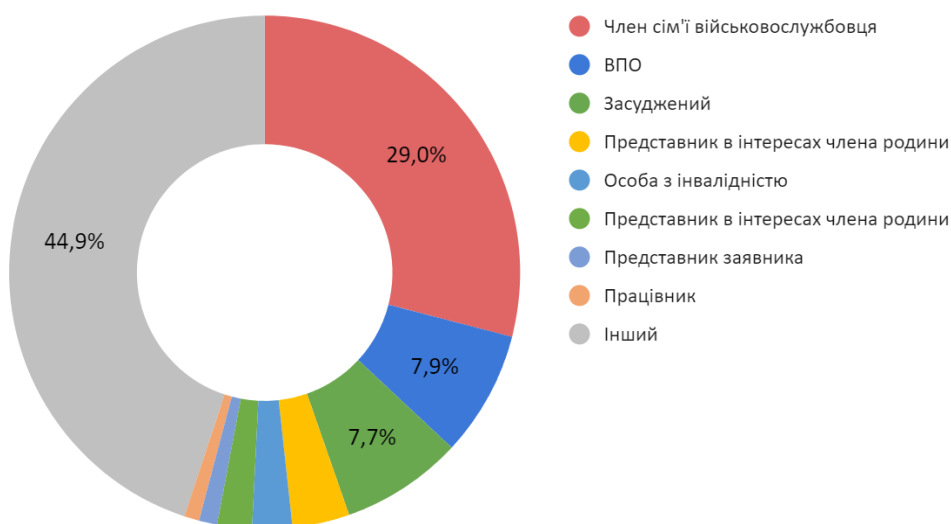
графік прийому: вівторок та четвер з 9:00 до 13:00

Електронна пошта pred.khmelnysk@ombudsman.gov.ua

тел. 0(800)501720, +38(0382)704500

Загальна кількість звернень, які надійшли з Хмельницької області - 2959

Категорії заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- додержання прав ВПО на належні умови проживання, реалізація права на тимчасове житло;
- додержання прав дітей у територіальних громадах області, в закладах інституційного догляду;
- додержання прав військовослужбовців та членів їх родин;
- додержання прав людини в місцях несвободи, зокрема права на безпечні умови утримання/проживання, на охорону здоров'я та медичну допомогу, на достатній життєвий рівень;
- додержання інформаційних прав

Рекомендації для ОВА:

- посилити роботу щодо облаштування укриттів/захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту;
- вжити заходів щодо забезпечення безбар'єрності та доступності у закладах/установах обласної комунальної власності для людей з інвалідністю та маломобільних груп населення;
- забезпечити додержання прав дітей, які потребують соціального захисту на гідні умови проживання, виховання та розвиток;
- вжити заходів щодо залучення компенсації за спожиті комунальні послуги, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 року № 261 «Про затвердження Порядку та умов надання компенсації за спожиті комунальні послуги під час розміщення внутрішньо переміщених осіб у будівлях (приміщеннях) об'єктів державної, комунальної та приватної власності у період воєнного стану»;
- опрацювати, спільно з міжнародними та національними організаціями, питання щодо забезпечення потреб мешканців МТП у меблях, побутовій техніці, в облаштуванні душових кімнат, проведення необхідних ремонтних робіт

Черкаська область

Тептюк Максим Петрович, Представник Уповноваженого у Черкаській області

Електронна пошта teptiuk@ombudsman.gov.ua

Команда**Головні спеціалісти:**

Шваля Костянтин Вадимович, shvalia@ombudsman.gov.ua,

Строкань Сергій Ігоревич, strokany@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН:

Проценко Людмила Петрівна, protsen.lyudmila@gmail.com

Регіональний координатор УВКБ ООН: Синявський Вадим Анатолійович

Регіональна громадська приймальня

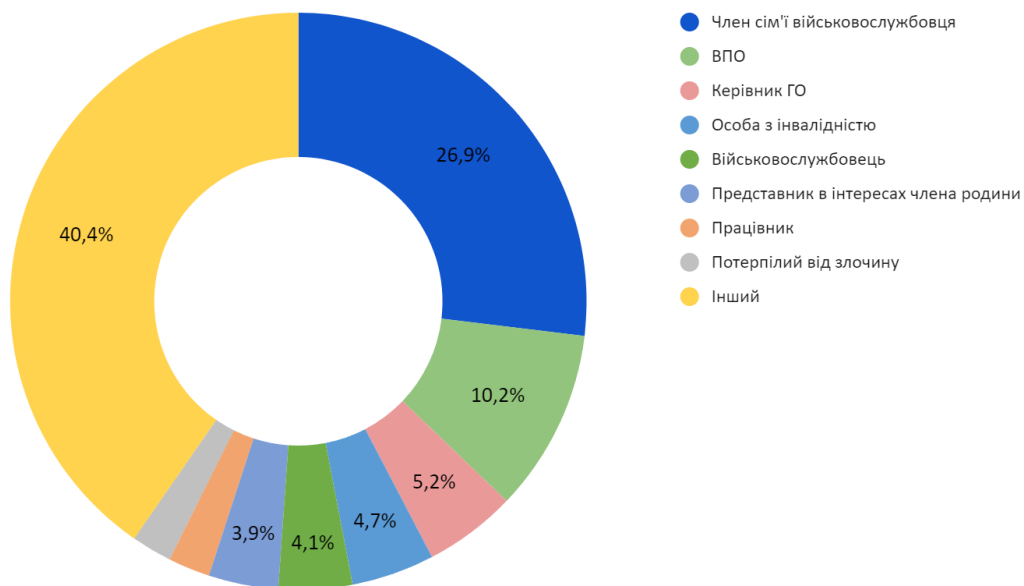
Графік прийому: понеділок-п'ятниця з 9:00 до 16:00

адреса: 18028, Черкаси, вул. Максима Залізняка, будинок 10, каб. 402

e-mail: omb.cherkasy@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли з Черкаської області, – 2686

Категорії заявників

Основні напрями, з якими працював представник Уповноваженого:

- Дотримання прав внутрішньо переміщених осіб.
- Права військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин.
- Права дитини.
- Соціальні права.

Рекомендації для ОВА

1. Забезпечити в закладах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, МКП умови для безбар'єрного пересування осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, а також безбар'єрний доступ і користування об'єктами санітарії та гігієни або їх розумне пристосування.
2. Опрацювати питання переселення ВПО, які проживають у неприйнятних умовах, до іншого МКП, яке відповідає вимогам «Порядку функціонування місць тимчасового

проживання внутрішньо переміщених осіб», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 930 від 1 вересня 2023 року.

3. Сприяти працевлаштуванню ВПО, які перебувають у МКП.

Рекомендації для ОМС:

- Забезпечити оприлюднення на офіційних веб-сайтах інформації, передбаченої Законом України «Про доступ до публічної інформації», і графіків особистого прийому громадян.

Чернівецька область

Ісopenко Ірина Юльянівна, Представник Уповноваженого у Чернівецькій області
isopenko@ombudsman.gov.ua

Команда:

Головний спеціаліст:

Пітей-Маляр Аліна Іванівна, pitei-malliar@ombudsman.gov.ua

Регіональна громадська приймальня

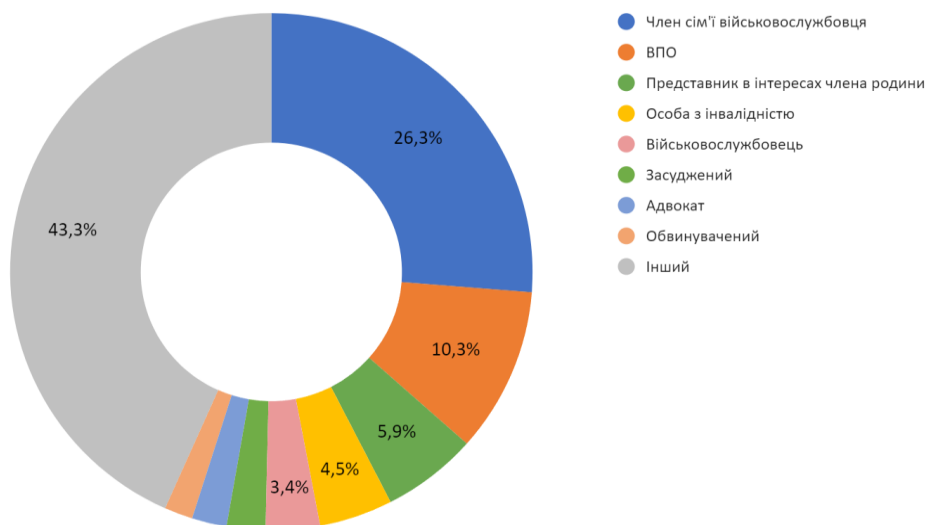
58029, Чернівці, вул. Героїв Майдану, 176, каб. 26

e-mail: omb.chernivtsi@ombudsman.gov.ua

Робочий телефон +380950200471

Загальна кількість звернень, які надійшли з Чернівецької області – 1253

Категорії заявників

Основні напрями, з якими працював представник Уповноваженого:

- Дотримання прав внутрішньо переміщених осіб.
- Права військовослужбовців, полонених і членів їхніх родин.
- Права дитини.
- Соціальні права.

Рекомендації ОВА, органам місцевого самоврядування:

1. Посилити роботу у напрямку здійснення просвітницьких заходів щодо працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.
2. Вжити заходів щодо забезпечення доступності у закладах/установах комунальної, державної форм власності.
3. Вжити заходів щодо виявлення на території області суб'єктів підприємницької діяльності та об'єктів недержавного сектору, які є надавачами соціальних послуг.
4. Збільшити видатки на утримання закладів соціальної сфери діяльності для створення належних умов перебування підопічних/вихованців і гідних умов оплати праці.
5. Посилити роботу щодо облаштування укриттів / захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту.

Головам територіальних громад

1. Забезпечити неухильне виконання Закону України «Про надання соціальних послуг», зокрема щодо надання соціальної послуги «асистент дитини».

Чернігівська область

Шумна Лариса Петрівна, Представник Уповноваженого в Чернігівській області

Електронна пошта: shumna@ombudsman.gov.ua

Команда

Головні спеціалісти:

Жмака Ірина Миколаївна, pred.chernihiv@ombudsman.gov.ua,

Коренькова Тетяна Юріївна, korenkova@ombudsman.gov.ua

Регіональний координатор ПРООН: Лепеха Алла Григорівна, cwrc.lepeha@gmail.com

Регіональна громадська приймальня

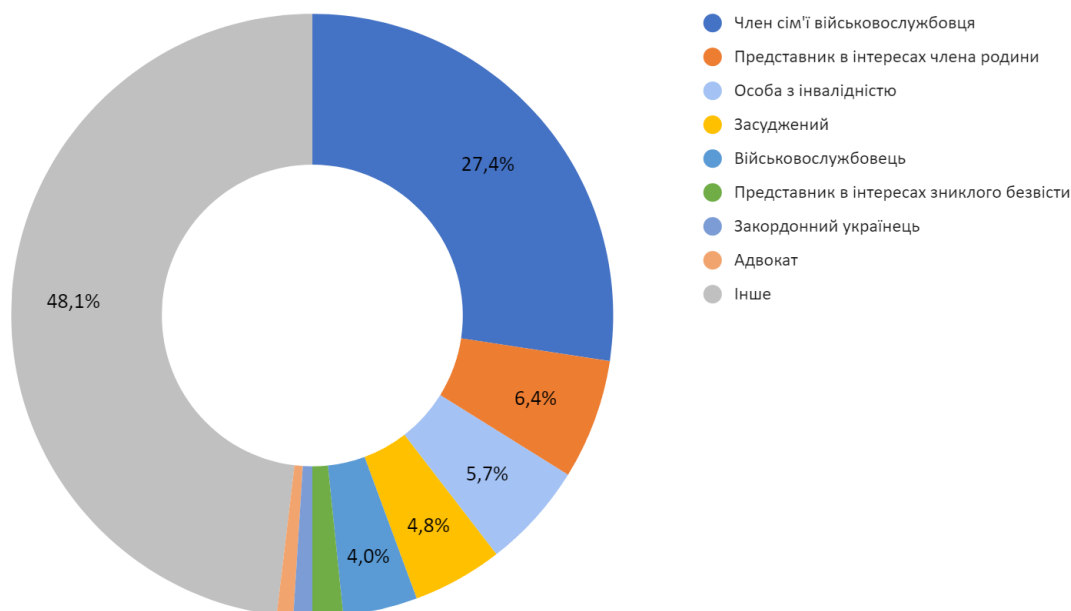
Просп. Миру, 49-А, офіс 502, Чернігів, 14005

тел. +38 098 640 50 26

Електронна пошта: pred.chernigiv@ombudsman.gov.ua

Загальна кількість звернень, які надійшли з Чернігівської області, – 1253

Категорії заявників

Основні проблеми, з якими працював представник Уповноваженого:

- Складність логістичного маршруту до деяких об'єктів, оскільки прикордонні райони області перебувають під постійними обстрілами, підірвано мости та розбито дороги.
- Відсутність світла тривалий період у багатьох районах області.
- Евакуйовані місця несвободи з підопічними (дітьми) в інші області та закордон.
- Опрацювання звернень щодо доступу до публічної інформації.
- Письмові та усні звернення членів родин щодо пошуку безвісти зниклих цивільних і військовослужбовців.

Рекомендації для ОВА

1. Забезпечити право громадян на доступ до інформації, зокрема через оприлюднення на своїх веб сайтах окремих видів інформації, передбаченої статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації».
2. Посилити роботу щодо облаштування укриттів / захисних споруд у закладах системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури, спорту.